

ISSN 1857-2294

Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Cercetări Juridice și Politice

REVISTA

DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE

ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

2 (174)
2017

Chișinău, 2017

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Serghei Sprincean, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM (Rusia)

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, academician al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Olga Găgăuz, doctor habilitat în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 72.11)

Tipul de revistă: **categoria B**

Redactor: Tamara Osmochescu

Procesare computerizată: Elena Curmei

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2017

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor JUC	Trecerea de la bipolaritate la lumea postbipolară: abordări conceptuale și sistemice	7
Veaceslav UNGUREANU	Fundamentarea și diversificarea teoretico-conceptuală a fenomenului războiului hibrid	25
Ion RUSANDU Marina GORBATIUC	Геополитические реалии приднестровского конфликта: акторы и возможные пути решения	38
Владимир БЛАЖКО	Трансграничное сотрудничество как механизм евроинтеграции стран (на примере еврорегионов „Верхний Прут” и „Нижний Дунай” Республики Молдова)	46

ȘTIINȚE POLITICE

Alexandru ARSENI Ion RUSANDU	Statusul constituțional al cetățeanului în procesul electoral contemporan	57
Victor SACA Ion CIOBANU	Relația democratizare – modernizare în sistemele politice ale CSI. Specificul Republicii Moldova, Ucrainei și Federației Ruse	68
Serghei SPRINCEAN Sorin BECCIU	Importanța societății civile și a grupurilor de presiune pentru asigurarea securității proceselor decizionale	85
Gabriel SEBE Viviana MOVILEANU	Sistemul electoral și numărul efectiv de partide din Republica Moldova	99

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Victor MOCANU Andrei DUMBRĂVEANU	Percepția mass-mediei în procesul de democratizare a societății din Republica Moldova	115
Iurie CARAMAN Valeriu MÎNDRU	Minoritățile etnice în contextul sociocultural din Republica Moldova	128
Olga GAGAUZ Mariana BUCIUCEANU-VRABIE Irina PAHOMI	Factorii determinanți ai excluziunii ocupaționale a tinerilor	137
Galina SAVELIEVA Anatolii ROJCO	Unele aspecte de perfecționare a cadrului de drept de protecție socială a populației în Republica Moldova	147

FILOSOFIE

Gheorghe BOBÂNĂ	Gândirea social-filosofică a lui Mihail Kogălniceanu între iluminism și romantism	161
Димитрий ШИРОКАНОВ Александр ЧЕРВИНСКИЙ	Качество окружающей среды в системе философских и естественнонаучных понятий	173
Andrei PERCIUN	Perspectiva extinsă asupra sensibilului la Emanuele Coccia	190
Nicolae BODEAN	Perspectivile unui naționalism de factură liberală în statele post-leniniste: preliminariile unei cercetări	201

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Nicolai AFANAS	Impactul Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană asupra regiunii transnistrene	209
Arcadii CALARAȘ	Elemente de fizică într-o logică a socialului (variații din postulatică lui Ștefan Lupașcu)	219
Aliona CRISTEI	Atitudini și practici ale femeilor privind planificarea familiei și sănătatea reproductivă	229
Oleg URSAN	Fenomenul migrației femeilor din Republica Moldova - factorul distructiv al familiei	240
Elena ȘARGU	Aspecte etice ale medicalizării stării de frică	250
Vladimir STERPU	Conceptualizări moderne privind organizațiile internaționale	256
Cristian-Nicolae GHENA	Preferințele consumatorilor de informație sportivă din Republica Moldova	263
Rafik SULAIMAN	Federalism: the conditions of functionality	270

CRITICĂ & BIBLIOGRAFIE

Victor JUC	<i>Recenzie:</i> Securitatea umană și bioetica	274
Vasile ȚAPOC	<i>Recenzie:</i> Etica în fața provocărilor societății postmoderne	278

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN STUDIES

Victor JUC	The passing from bipolarity to the postbipolar world: conceptual and systemic approaches	7
Veaceslav UNGUREANU	Theoretical and conceptual foundation and diversification of the hybrid warfare phenomenon	25
Ion RUSANDU Marina GORBATIUC	The transnistrian conflict geopolitic realias: actors and possible ways of solution	38
Владимир БЛАЖКО	Transboundary cooperation as the mechanism of euro-integration of countries (On the example of Euroregions „Upper Prut” and „Lower Danube” Republic of Moldova)	46

POLITICAL SCIENCES

Alexandru ARSENI Ion RUSANDU	The constitutional status of citizen in modern electoral process	57
Victor SACA Ion CIOBANU	Relationship democratization - modernization political systems of the CIS. Specific Republic of Moldova, Ukraine and the Russian Federation	68
Serghei SPRINCEAN Sorin BECCIU	The importance of civil society and of pressure groups for the assuring of security of decisional processes	85
Gabriel SEBE Viviana MOVILEANU	Electoral system and the number of parties in Republic of Moldova	99

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Victor MOCANU Andrei DUMBRĂVEANU	Perception of mass-media in the progress of democratization of the society from Republic of Moldova	115
Iurie CARAMAN Valeriu MÎNDRU	The ethnic minorities in the sociocultural context of the Republic of Moldova	128
Olga GAGAUZ Mariana BUCIUCEANU-VRABIE Irina PAHOMI	Determinant factors of the occupational exclusion of youth	137
Galina SAVELIEVA Anatolii ROJCO	Some aspects of perfection of the right law framework of social protection of population in Republic of Moldova	147

PHILOSOPHY

Gheorghe BOBÂŃĂ	The social-philosophical thinking of Mihail Kogălniceanu between enlightenment and romanticism	161
Димитрий ШИРОКАНОВ Александр ЧЕРВИНСКИЙ	Quality of environment in system of philosophic and natural- science concepts	173
Andrei PERCIUN	Extensive perspective on Emanuele Coccia's sensitivity	190
Nicolae BODEAN	The perspectives of liberal nationalism in post-leninist states: the prelimination of the research	201

RESEARCH PAPERS

Nicolai AFANAS	The impact of the Association Agreement Moldova - EU on the transnistrian region	209
Arcadii CALARAȘ	Physical elements in a logic of social (variations in the postulate of Stefan Lupascu)	219
Aliona CRISTEI	Attitudes and practices on family planning and reproductive health	229
Oleg URSAN	The phenomenom of the migration of women in Republic of Moldova – the destructive factor of the family	240
Elena ȘARGU	Ethical aspects of medicalization of fear state	250
Vladimir STERPU	Modern conceptualization of international organizations	256
Cristian-Nicolae GHENA	Preferences of sporting information consumers from Republic of Moldova	263
Rafik SULAIMAN	Federalism: condițiile funcționalității	270

CRITIQUE & BIBLIOGRAPHY

Victor JUC	<i>Recenzie: Securitatea umană și bioetica</i>	274
Vasile ȚAPOC	<i>Recenzie: Etica în fața provocărilor societății post moderne</i>	278

TRECEREA DE LA BIPOLARITATE LA LUMEA POSTBIPOLARĂ: ABORDĂRI CONCEPTUALE ȘI SISTEMICE

THE PASSING FROM BIPOLARITY TO THE POSTBIPOLAR WORLD: CONCEPTUAL AND SYSTEMIC APPROACHES

Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
juc.victor@gmail.com

Rezumat

Sfârșitul războiului rece a luat prin surprindere nu numai oamenii politici, dar și cercetătorii științifici, dat fiind că n-au reușit să identifice maniera în care s-a produs, însă dificultățile și lipsa de performanță nu s-au terminat, deoarece mult mai anevoioasă a devenit determinarea și definirea structurii noi a sistemului internațional și a modelului nou de ordine mondială. Noutatea problemei, comparativ cu perioada bipolară, constă în extinderea dimensiunilor globalizării, dezvoltarea proceselor regionale și descentralizarea monopolului aplicării violenței, fapt care s-a răsfrânt asupra redimensionării arhitecturii de securitate internațională.

Elaborările științifice în materie trebuiau să propună noi abordări, noi concepte, iar diferențele de opinii demonstrau, pe de o parte, că lumea postbipolară se distinge prin diversitate, iar pe de alta, că se dovedește a fi extrem de dificil de a propune criterii cu statut de metateorie, în a căror bază să se explice procesele și fenomenele în plină desfășurare. Diversitatea elaborărilor științifice prin conținut denotă existența unui pluralism care poate fi interpretat diferit: fie ca un impediment în calea cunoașterii și înțelegerii proceselor și fenomenelor structural sistemice internaționale care se produc, fie ca un indicator al diferitor opțiuni, care trebuie tratat ca ceva pozitiv.

Cuvînte-cheie: bipolaritate, postbipolaritate, structură, sistem internațional, ordine mondială, globalizare, regionalizare, actor internațional, replieri geostrategice, geoeconomie, geopolitică, relații internaționale, cercetare științifică.

Summary

The end of the Cold War surprised not only by politicians but also by scientific scholars, as they failed to identify the way in which it occurred, but the difficulties and the lack of performance were not over, because it became much more difficult determining and defining the new structure of the international system and the new model of world order. The novelty of the problem, compared to the bipolar period, consists in expanding the dimensions of globalization, developing regional processes and decentralizing the monopoly of violence, which has repercussions on the resizing of the international security architecture. The scientific elaborations in the field had to propose new approaches, new concepts, and differences of opinion demonstrated, on the one hand, that the post-bipolar world is distinguished by diversity, and on the other hand, it proves extremely difficult to propose criteria with metathetical status, on which the processes and phenomena are explained in full. The diversity of scientific elaborations through content denotes the existence of a pluralism that can be interpreted differently: either as an impediment to the knowledge and understanding of international processes and systemic structural phenomena that are produced, or as an indicator of different options that should be treated as something positive.

Key words: bipolarity, postbipolarity, structure, international system, global order, globalization, regionalization, international actor, geostrategic replication, geoeconomics, geopolitics, international relations, scientific research.

Utilizăm majuscule (Relații Internaționale) pentru desemnarea domeniului de cercetare științifică și minuscule (relații internaționale) pentru câmpul de acțiune a actorilor. În condițiile structurii bipolare a sistemului internațional, unii cercetători și analiști (St. Hoffmann, D. Bell) au creionat variante eventuale postbipolare, ancorate pe reducerea intensității conflictului dintre cele două supraputeri și sporirea ponderii Organizației Națiunilor Unite, dar care nu s-au adeverit nici în parte, chiar și în pofida eforturilor conjugate ale actorilor majori de la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90 ai secolului XX de a spori gradul de eficiență a activității organizației internaționale de caracter universal și nivel global [1, p. 69, 70], nemaivorbind de convergența actorilor majori.

Sfârșitul conflației bipolare și trecerea la configurația nouă a ordinii mondiale s-a produs pe cale pașnică și, respectiv, n-a fost instituționalizată. Dacă tratatele westfalice din 1648 practic au totalizat Războiul de 30 de Ani și au trasat parametrii configurației ordinii internaționale multipolare, iar după cel de-al Doilea război mondial s-au creat circumstanțe favorabile pentru instituționalizarea și consolidarea bipolarității din cauza conflictului genetic dintre cele două sisteme - totalitarism și democrație, situația postrăzboi rece a debutat în alt cadru și în alte condiții, deși predominante erau stările de spirit prodemocratice nu numai la nivel teoretic (F. Fukuyama), dar și practic (G. Bushsn., F. Mitterand). Similitudinea cu perioada postwestfalică este că au existat învingători și învinși, chiar dacă mai mulți cercetători, mai ales din mediul rusesc (A. Utkin), neagă existența unui biruitor în războiul rece, însă după încheierea confruntării globale cei care au reperat victoria s-au pomenit și ei în incertitudine, fiind nevoiți din mers să-și ajusteze strategiile și instituțiile la realitățile noi, cum este cazul Alianței Nord-Atlantice. Asemănarea cu perioada postbelică este că inițial se considera că s-a instituit un regim de cooperare, dar care după scurt timp a cedat în fața conflictului: în primul caz aliații de ieri au devenit inamici și viceversa, dușmanii se regăseau în tabere comune, în condițiile că gradul de intensitate al conflictului global multiaspectual a fost ridicat, iar în cel de-al doilea, în contextul supremației Statelor Unite, adversarii majori din perioada precedentă (Rusia ca moștenitoare de drept a Uniunii Sovietice, China și Statele Unite) n-au cunoscut nici apropieri importante, nici crize de proporții, cauza principală fiind aprofundarea și extinderea proceselor de cooperare multilaterală. În condițiile bipolarității, situația internațională s-a caracterizat printr-un grad înalt de centralizare, exprimată prin monopolurile aplicării violenței și al armamentului nuclear, ultimul alcătuind factorul determinant care n-a permis ciocnirea frontală dintre cele două supraputeri, pe când în perioada postbipolară are loc descentralizarea relațiilor internaționale prin apariția sau reactualizarea unor factori generatori de conflict, existența unor state rebele, asistemice sau eșuate, extinderea „clubului nuclear”, sporirea ponderii și prezenței actorilor nestatali, aprofundarea și diversificarea globalizării, apariția pe harta politică a lumii a mai multor entități statale, replieri geostrategice operate de mai multe state, ele având impact asupra situației georegionale. Dificultățile derivate din noutatea și complexitatea problemelor anunțate erau amplificate de deficiențe de caracter epistemologic și metodologic, în sensul că din cauza asimetriei structural-sistemice pe orizontală principiul balanței de

forțe nu mai funcționa, anarhia mediului internațional a devenit mai pronunțată, iar polul „a părăsit” cadrul strict geopolitic, o pondere în creștere revenind dimensiunii geoeconomice. Globalizarea în extindere favorizează eroziunea suveranității de stat, demolându-se „stat-centrismul” Relațiilor Internaționale, baza politico-ideologică a conflictului global a fost surpată, oferind loc pentru construcții teoretice speculative sau chiar fiind necesar de a fundamenta noi abordări ale istoriei universale, avînd ca suport realitățile globale, dar și exigențele științei postneclasice, ancorate pe interdisciplinaritate și pluridisciplinarității. T.Țirdea propune abordarea civilizațională a istoriei, care nu reprezintă prin conținut ceva absolut nou și universal, însă permite conceperea în mod integru a istoriei umanității, caracteristicile ei fundamentale și vectorul comun al dezvoltării, combinat cu autenticitatea țărilor, cu posibilitatea alegerii și scoate în evidență prioritatea valorilor general-civilizaționale [2, p.10].

Dezintegrarea Uniunii Sovietice nu numai că a pus punctul final războiului rece, chiar dacă, potrivit unor supoziții, a mai continuat sau periodic este reanimat, dar și s-a soldat cu apariția unor state independente, inclusiv Republica Moldova, care trebuiau în regim de urgență să-și găsească locul în cadrul relațiilor internaționale, definindu-și interesele naționale, care reprezintă catalizatorul și vectorul dezvoltării statului și societății. Recunoașterea diplomatică, afirmarea și consolidarea pe arena mondială, cu precădere în spațiul european, angajarea și participarea în cadrul proceselor și mecanismelor de cooperare bilaterală și multilaterală, soluționarea unor probleme de caracter intern prin eforturi internaționale pe motivul caracterului lor complex (conflictul din raioanele de est), edificarea statului de drept și a societății democratice, aceste și alte obiective cu titlul de noutate trebuiau codificate, asumate, susținute și implementate. Însă comparativ cu multe state ex-sovietice, nemaivorbind de cele din Europa Centrală și de Sud-Est, situația Republicii Moldova s-a dovedit a fi mai complicată din cauza că nu-și exercită suveranitatea și jurisdicția pe întregul său teritoriu, a profitat puțin de prioritățile derivate din calitatea de stat-membru al Comunității Statelor Independente, a întârziat în angajarea și realizarea proceselor de integrare europeană, n-a știut să mobilizeze instrumente de drept pentru a-și soluționa problemele, a promovat un curs politic duplicitar și în mare parte lipsit de credibilitate și susținere externă, balansînd între diferite strategii insuficient fundamentate și implementate, n-a fost capabilă să contracareze amenințările și riscurile la adresa securității naționale. Conflictul armat din Ucraina a demonstrat că asigurarea securității naționale prin aplicarea statutului de neutralitate într-un context geopolitic nefavorabil nu este decît o iluzie și deci, se impun alte soluții.

Încheierea războiului rece a bulversat profund mediile oamenilor politici și cercurile de specialiști în materia relațiilor internaționale, privîndu-i, pe de o parte, de subiecte intens exploatate și valorificate științific, iar pe de alta, confruntîndu-se cu realitățile noi, mai puțin cunoscute, explicate și înțelese, au fost nevoiți să se angajeze în elaborarea conceptelor și soluțiilor noi, necesare pentru gestiunea și fundamentarea teoretică a acțiunilor și proceselor postbipolare. Reflectînd stările noi de spirit, în aspect teoretic emblematic se dovedește a fi articolul perfectat de F. Fukuyama *The End of History and Last Man* [3], prin care anunță triumful democrației și al economiei liberale, iar

în planul activităților practice acestea se exprimă în speranțele investite în Organizația Națiunilor Unite, tratată în calitate de mecanism universal de asigurare a securității și de menținere a păcii. Conform lui F. Fukuyama, democrația liberală este „punctul final al evoluției ideologice a omenirii” și „forma definitivă a guvernării societății umane”, care nu reprezintă prin caracterul său altceva decât „sfârșitul Istoriei”, acestui proces logic de evoluție universală ce cuprinde experiența tuturor timpurilor și popoarelor. Ținem să precizăm că autorul abordează nu atât încheierea războiului rece, cât sfârșitul unei epoci a istoriei omenirii, marcate prin triumful democrației liberale asupra monarhiei ereditare (conservatismul) și totalitarismului (fascismul și comunismul), democrația liberală fiind concepută ca regim de guvernare și un set de norme de valoare universală. În același context de idei s-a pronunțat și B. Boutros-Ghali, care a declarat încă la începutul anului 1992 că „respectul pentru principiile, normele democratice la toate nivelurile existenței sociale este esențial: în comunitate, în interiorul statelor și în cadrul comunității statelor” [4], iar G. Bush-sn. a invocat „ordinea mondială nouă”, bazată pe democrația de tip american și pe unitatea politico-militară a marilor puteri.

Totodată, subliniem că după o perioadă relativ scurtă de timp au fost elaborate mai multe lucrări științifice prin intermediul cărora se anunțau criterii și axe noi de conflict global, cele mai relevante și mai mediatizate aparținând lui S. Huntington *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale* [5] și lui A. și H. Toffler *Război și anti-război. Supraviețuirea în zorii secolului XXI* [6]. De fapt, F. Fukuyama și S. Huntington au devenit cele mai emblematice figuri în domeniu începând cu ultimul deceniu al secolului XX, dat fiind că în trecut, potrivit supoziției lui M. Griffiths, erau puțin cunoscuți chiar și în mediul american de cercetare. Aserțiunile lor au fost atât de mult invocate și mediatizate [7, p. 30, 90], încât s-au transformat, în accepția noastră, în principii cu pretenții de a fi universale, primul desemnând victoria lumii liberale, valorilor liberale, al doilea fiind frecvent avizat la capitolul concordanță/ neconcordanță a ideilor anunțate în contextul declanșării operațiilor militare aliate în lumea musulmană. Modelele prezentate practic nu conțineau nimic principial nou: F. Fukuyama n-a fost primul cercetător științific care a anunțat triumful democrației liberale, chiar și asupra totalitarismului, iar celui de-al doilea, în acord cu C. Buchet, nu îi revine întâietatea în proiectarea unor linii de democrație și conflict dintre civilizații utilizând conceptul de georeligie [8, p. 103]. Însă impactul lor a fost unul deosebit asupra cercurilor academice și factorilor de decizie, provocând numeroase dezbateri și luări de poziție, inclusiv în Republica Moldova. Astfel, evaluând unele idei exprimate de S. Huntington privind tendințele civilizației occidentale de a deveni universală, dar și conflictele ei cu lumea neoccidentală. A.N. Roșca exprimă părerea că aceste „afirmații nu sînt întru totul lipsite de temei și par să conțină unele adevăruri certe” [9, p. 229].

Considerăm necesar de a preciza că nici F. Fukuyama și nici S. Huntington n-au dezvoltat ulterior ideile care i-au făcut celebri: rămînînd la părerea că nu există alternativă economiei liberare și normelor democratice, primul a făcut opțiune pentru alte probleme de cercetare, cu predilecție de sorginte morală, pe cînd al doilea a abordat ordinea mondială din alte perspective, cu precădere de factură realistă, una dintre acestea fiind

polaritatea. Astfel, în articolul *The Lonely Superpower* [10] el se pronunță asupra evoluției ordinii mondiale postrăzboi rece, susținând că după un moment de unipolaritate lumea va traversa câteva decenii de uni-multipolaritate, urmînd ca secolul XXI să fie al multipolarității. Sesizăm că S. Huntington, ca de altfel și unii realiști, inclusiv K. Waltz, consideră unipolaritatea ca fiind de scurtă durată și va evolua imanent spre o structură multipolară, aserțiune care a devenit magistrală și este aproape general acceptată academic. În același timp, observăm că în lucrarea *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale* cercetătorul invocă multipolaritatea ordinii mondiale postrăzboi rece, pe cînd în articolul din *Foreign Affairs* creditul este acordat mai degrabă uni-multipolarității. În opinia noastră, asemenea evoluții concepționale, care, de altfel, nu figurează cu titlul de raritate, s-ar explica prin regîndirea criteriilor de evaluare, în sensul unor abordări sectoriale și diferențiate ale configurației ordinii mondiale, identificîndu-se actorii majori și cu influență pe domenii de activitate la nivel atît global, cît și regional. J. Nye-jr. și L. Thurrons pledează pentru „o tratare mult mai nuanțată a ordinii mondiale”, inclusiv a rolului Statele Unite în lume, în sensul de schimbare a raporturilor reale dintre state în domenii esențiale ce caracterizează o mare putere. În accepția lui C. Hlihor, comportamentul actorilor în relațiile internaționale contemporane cunoaște o mare diversitate și complexitate în orientarea, atitudinea și intensitatea de manifestare, gradul de implicare în rezolvarea problemelor pe arena mondială fiind foarte diferit [11, p. 217]. Considerăm că teza lui S. Huntington cu privire la ciocnirea civilizațiilor avînd la bază religiile în cea mai mare parte a fost infirmată, principala cauză fiind primordialitatea interesului național în raport cu alți factori, inclusiv solidaritatea fondată pe apartenența comună civilizațional-religioasă. Referindu-se la altă problemă, a identității naționale americane, D. Dungaciu a remarcat corect că S. Huntington are acel talent unicat de a simți ideea care plutește în aer, a o așeza pe hîrtie și a face din ea punct de referință în dezbaterea mondială [12, p. 77]. A. și H. Toffler, de asemenea, invocă ciocnirea de civilizații, dar nu includ numai religia, ci o totalitate de factori, inclusiv afacerile, politica, tehnologiile. Civilizațiile se află în concurență și conflict într-o „lume triseționată” în trei Valuri, asociate simbolic cu plugul, linia de asamblare și computerul. Istoria reprezintă o succesiune majoră de valuri ale schimbării, acestea fiind dinamice și cînd intră în coliziune, se produce ciocnirea lor. Primele două valuri, agricolă și industrială, vor face alianță împotriva celui de-al treilea, care vinde informații, management și alte servicii, primele două îl amenință cu războiul ecologic, urmărind să contracareze tendințele de a stabili hegemonia mondială. În opinia noastră, criteriul de conflict intercivilizațional identificat de A. și H. Toffler se dovedește a fi relevant și de actualitate stringentă, care este amplificată și de fluxurile de emigranți ilegali, însă este puțin probabilă o alianță dintre statele agrare și cele industriale îndreptată împotriva statelor postindustriale, ca dovadă servind, spre exemplu, prezența și rolul neesențial al Mișcării de Nealinieri în viața internațională din perioada postrăzboi rece. Însă ei au remarcat absolut corect că sistemul mondial postrăzboi rece primește caracteristicile pe care I. Prigojine le-a numit „structuri disipative”, în cadrul cărora părțile sistemului se află în fluctuație continuă, în sens că devin extrem de vulnerabile față de influențele externe, trăsături care, subliniem,

vor fi exemplificate pe parcursul articolului, prezența lor fiind asigurată de mai mulți factori, inclusiv de interdependență.

În același timp, nu pot fi trecute cu vederea alte două figuri celebre, foarte bine cunoscute și cu merite mari în activități de politica externă, Zb. Brzezinski și H. Kissinger, care au revenit în forță pe cîmpul cercetărilor științifice, primul cu *Marea tablă de șah* [13], iar al doilea cu *Diplomația* [14]. Elaborările lor nu sînt mai puțin cunoscute și continuă să aibă o rezonanță pe măsură, ele reflectînd punctul de vedere al Statelor Unite referitor la replierile geostrategice care s-au produs la începutul perioadei postrăzboi rece ori urmau să se producă și, totodată, urmăresc conservarea hegemoniei americane pe termen scurt și mediu. Diferența dintre ei este că primul se dovedește a fi promotor militant al imperativelor geostrategice ale SUA în Eurasia, dar se pronunță pentru instituționalizarea unei cooperări globale eficiente într-un viitor mediu și îndepărtat, pe cînd al doilea este mai flexibil, arealul investigațiilor sale cuprinde toate regiunile globului, el înclinînd mai degrabă, contrar lui Zb. Brzezinski, spre multipolaritate decît spre o structură unipolară, în sens de extindere a numărului responsabililor prin gestiunea sectorială și georegională în comun a lumii. Aceste viziuni și-au găsit dezvoltare și concretizare în altă elaborare științifică importantă, *Are nevoie America de politică externă?* [15], care este canalizată pe elucidarea ordinii mondiale postrăzboi rece, fiind concepută ca un studiu al diplomației și relațiilor internaționale din secolul XXI, spre deosebire de monografia capitală menționată mai sus, ce se înscrie în lista studiilor de valoare ale istoriei diplomației și a relațiilor internaționale, incluzînd, de asemenea, multe pasaje de memorialistică. Ambii consideră că partenerul principal al Statelor Unite trebuie să fie Eurasia, deși situația SUA se dovedește a fi una paradoxală, consideră H. Kissinger, dat fiind că nu pot nici să se retragă din lume, nici s-o domine, pe cînd Zb. Brzezinski subliniază în altă carte, *The Choice. Global Domination or Global Leadership*, că puterea Americii este ultimul garant al stabilității globale, cu dubla calitate, de forță hegemonică internațională și democrație. Însă noutatea problemei constă în faptul că pentru prima dată în istorie o putere neeuropeană a devenit nu numai arbitru principal în relațiile dintre statele europene, dar și cea mai puternică țară din lume, instituindu-se astfel sistemul global american, deși Eurasia își păstrează importanța geopolitică, rămînînd o „tablă de șah” pe care continuă competiția pentru supremația mondială, luptă care afectează geostrategia - gestiunea strategică a intereselor geopolitice. În opinia noastră, asumptie confirmată indirect de Zb. Brzezinski, actualmente a pierdut din semnificație concepția „pămîntului de mijloc” descrisă de H. Mackinder, cu precădere pe fundalul scăderii relevanței științifice a metodei geopolitice de cercetare a relațiilor internaționale din cauza reducerii esențiale din importanță a factorului teritorial în evaluarea statutului național și gradului de influență a unui actor statal pe arena mondială. În accepția lui H. Kissinger, eforturile Statelor Unite ale Americii trebuie canalizate pe acest vector, el considerînd, contrar mai multor supoziții, că georegiunea atlantică rămîne centrul global. Dacă H. Kissinger este preocupat aproape în exclusivitate de prezent și viitorul imediat, urmărind conservarea dominației Statelor Unite, dar în cooperare cu alte centre de putere, mai ales cu Uniunea Europeană, evaluările lui Zb. Brzezinski se extind

pentru o perioadă mai îndepărtată, medie și pe termen lung, el încercînd să identifice acel „concurrent de succes” care va fi în măsură să pună la îndoială *supremația globală a SUA: contrar mai multor supoziții, viitorul concurrent de succes nu este nominalizat, dar cele mai mari șanse are China.*

Dacă H. Kissinger și mai ales Zb. Brzezinski în spiritul teoriei realismului politic continuă să acorde prioritate conceptelor de putere și securitate, fiind preocupați de determinarea caracterului replierilor geostrategice care s-au produs după încheierea conflagrației bipolare, S. Huntington din contra, avansează pe prim-plan factorul civilizațional avînd la bază religiile, el considerînd că în lumea postrăzboi rece diferențele de natură ideologică, politică sau economică cedează întîietatea în fața celor de proveniență cultural-civilizațională, iar statele naționale deși rămîn unitățile principale de analiză în relațiile internaționale, comportamentul lor este influențat nu de imperativul cuceririi, puterii și bogăției, ci de preferințele, asemănările și deosebirile cultural-civilizaționale ancorate pe factorul confesional.

Dacă S. Huntington practic nu face distincție esențială dintre SUA și UE în lumea postrăzboi rece, incluzîndu-le în cadrul civilizației occidentale, edificată pe creștinism, pluralism, individualism și suveranitatea legii, Zb. Brzezinski și H. Kissinger indică asupra diferențelor în sensul că hegemonia de tip nou, potrivit primului, sau supremația americană, conform celui de-al doilea, sînt evidente, însă Statele Unite au nevoie de parteneri pentru a gestiona afacerile mondiale, UE fiind cel mai sigur aliat, supoziție împărtășită mai ales de H. Kissinger, dar nu numai de el, alții fiind, spre exemplu, G. Modelski și W. Tompson.

Dacă S. Huntington a pronosticat eventuale conflicte dintre civilizații atît la micro-nivel, cît și la macro-, iar pentru a le preîntîmpina se impune de a respecta trei reguli, care, în opinia noastră, practic nu au fost aplicate, Zb. Brzezinski este preocupat de conservarea hegemoniei SUA pe termen scurt, indicînd, în același timp, că în viitorul mediu Statele Unite au nevoie de parteneri compatibili strategic, iar H. Kissinger este de părere că SUA dispun de potențial suficient pentru a modela evenimentele în Eurasia, urmărind, în spirit instituționalist, edificarea unor regimuri de securitate.

În această ordine de idei, dacă F. Fukuyama pînă în jumătatea a doua a anilor '90 a invocat triumful democrației, iar I. Rammonet indică asupra extinderii listei statelor democratice și, implicit, instituirea unui regim mai puțin conflictual în relațiile internaționale, S. Huntington, A. și H. Toffler din contra, anunță axe și factori noi de conflict global, iar Zb. Brzezinski și H. Kissinger continuă să acorde credit percepțelor realiste și geostrategice, aserțiuni care sînt împărtășite mai tîrziu și de S. Huntington prin analiza tipurilor de polaritate.

Prin urmare, bulversarea științei relațiilor internaționale din perioada imediată postrăzboi rece a fost condiționată de mai mulți factori, printre care:

1. aspecte ale relațiilor internaționale care au fost considerate că nu au rămas decît obiect al istoriei, au revenit pe arena mondială în condițiile noi, reactualizîndu-și potențialul și marcîndu-le caracterul și evoluția;

2. au apărut unele probleme și împrejurări noi, necunoscute sau puțin cunoscute în trecut, dar care s-au amplificat, complicând serios explicarea și înțelegerea politicilor și proceselor de pe arena mondială datorită impactului produs.

J. Mearsheimer este unul dintre specialiștii de marcă în materie care a dezvoltat teoria relațiilor internaționale și a supus analizei tipurile de structură a sistemului internațional, mai ales postrăzboi rece. În lucrarea *Tragedia politicii de forță. Realismul ofensiv și lupta pentru putere* [16] a elaborat o teorie realistă a politicii internaționale care contestă optimismul predominant în raporturile dintre marile puteri, propunând în context o variantă nouă a realismului, diferită de cea a naturii umane, fundamentată de H. Morgenthau și cea defensivă, propusă de K. Waltz. Trăsind în calitate de criterii de diferențiere angajarea statelor în competiția pentru putere și volumul de putere dorit de actorii statali, J. Mearsheimer susține că în cazul realismului naturii umane prevalează dorința inerentă de putere, obiectivul fundamental fiind maximalizarea ei relativă și instaurarea hegemoniei, realismul defensiv acordă prioritate structurii sistemului, statele concentrându-se asupra menținerii balanței de putere, pe când realismul ofensiv, acordând întâietate structurii sistemului internațional, din contra, presupune că statele tind să-și maximalizeze puterea relativă, urmărind, de asemenea, hegemonia. Punând ca și alți cercetători și analiști americani teoria sa în serviciul intereselor naționale, în cazul dat al politicii de securitate națională, el identifică structuri regionale ale sistemului internațional, în Europa continuând bipolaritatea (SUA-Rusia), iar în Asia de Nord-Est s-a instaurat tipul multipolar, în calitate de protagonist figurând China, care va deveni un hegemon regional potențial în condițiile respectării ritmului modernizării.

În același context al elaborărilor științifice de sorginte național-conceptuală se înscriu lucrările lui M. Nicholson *International Relations: A Concise Introduction* [17] și C. Brown *Understanding International Relations* [18], dar care nu fac apologetică intereselor naționale și politicii externe ale Marii Britanii, ci concepției „societății internaționale”, aceasta reprezentând cartea de vizită a școlii britanice în domeniu, fundamentele căreia au fost puse de M. Wight și H. Bull prin definirea direcției grotiene, solidariste în materie. Cercetările sînt, cu precădere, de caracter teoretic, incluzînd sinteze teoretice clasice și contemporane, alte subiecte reliefate fiind natura relațiilor internaționale, puterea și securitatea, conflictul și cooperarea, actorii internaționali, statali și nestatali, guvernarea globală și economia politică mondială. Problemele care figurează în registrele de cercetare sînt valorificate prin intermediul concepțiilor „societății internaționale” și „societății mondiale”, precum cooperarea și interacțiunea dintre state și în cadrul societății de state, existența normelor și intereselor comune, interdependența și rolul important al instituțiilor internaționale, transnaționalizarea și ordinea.

Notăm că nici M. Nicholson și nici C. Brown nu supun cercetării detaliate formarea sistemului internațional postrăzboi rece, însă primul este de părere că relațiile internaționale și disciplina care le studiază se transformă accelerat din cauza că lumea se află mereu în schimbare, producîndu-se modificări serioase de caracter politico-militar și ideologic, amplificate de procesele de globalizare, iar al doilea susține că încheierea confruntării globale dintre cele două supraputeri se dovedește a fi un eveniment de

semnificație în istoria umanității și în relațiile internaționale, însă atenția principală în cercetările sale este acordată politicilor globale și impactului tehnologiilor noi.

Considerăm în același context de idei că de o relevanță științifică deosebită se dovedește a fi *Handbook of International Relations* [19], elaborat de un colectiv internațional de autori în frunte cu W. Carlsnaes. Culegerea conține studii teoretice și istoriografice de o înaltă încărcătură științifică și bibliografică, incluzând o diversitate de concepte, idei și ipoteze în materia politicii mondiale pe care o valorifică, reprezentând o sursă pentru dezvoltarea disciplinei Relațiilor Internaționale, chiar dacă, nu este mai puțin adevărat, multe fragmente fie că sînt cunoscute, fie că își găsesc o simplă dezvoltare. Exemplificînd, notăm că B. Schmidt supune cercetării istoria și istoriografia teoretizării Relațiilor Internaționale începînd cu anii '20 ai secolului trecut și încheind cu elaborările cele mai recente, de sorginte postpozitiviste, iar concluzia finală înaintată este că „diversitatea demersurilor și metodologiilor poate fi aplicată pentru a descrie istoria disciplinară a acestui cîmp academic de studiu”; C. Wight invocă mai multe aspecte teoretice de aplicare a filosofiei științelor sociale pentru explicarea și înțelegerea Relațiilor Internaționale, trecîndu-se în revistă și „atacurile radicale asupra asumțiilor științelor sociale din partea postmodernismului și poststructuralismului”, concluzia pe care o propune vizează oportunitatea elaborării unei metateorii menite să faciliteze implementarea mai multor prevederi ale filosofiei științelor sociale, mai ales prin raportul structură/agenți-explicare /înțelegere; textele perfectate de E. Adler, D. Snidal, J. Fearon și A. Wend pun în lumină unele teorii contemporane, cu precădere cea constructivistă, o concluzie ar fi că aceste construcții teoretice fiind alternative față de elaborările clasice, sînt în măsură să contribuie esențial la dezvoltarea disciplinei; Young Jong Choi și J. Caporaso analizează integrarea regională abordată comparativ prin cercetarea proceselor integraționiste din Europa de Vest, America de Nord și Asia de Est, în sens de identificare a diferitor niveluri de cooperare, concluzia extrasă fiind că regionalismul reprezintă o forță esențială în lumea contemporană, însă nici Uniunea Europeană, nici Asociația Nord-Americană a Comerțului Liber și nici Cooperarea Economică Asiatco-Pacifică, nemaivorbind de alte instituții și mecanisme de cooperare multilaterală, nu sînt numiți actori internaționali.

Altă culegere de texte din mulțimea extraordinară de cărți elaborate în mediul anglo-american este *Confronting the Political in International Relations* [20] coordonată de M. Ebata și B. Neufeld. Aceasta conține unele probleme ce sînt abordate nu atît de frecvent în literatura de specialitate, cum ar fi cultura și relațiile internaționale, identitatea în condițiile globalizării, teleologia globalizării, dar în același timp regăsindu-se și unele subiecte omniprezente în elaborările britanice, precum criza teoriei relațiilor internaționale, societatea internațională sau guvernarea globală. Referindu-ne mai concret la unele texte, notăm că F. Halliday încearcă să identifice suportul teoretic pentru studiul rolului și locului culturii în relațiile internaționale, considerînd că acestea trebuie problematizate prin conceptul culturii, care este inerentă politicii. Cultura nu reprezintă o alternativă conceptelor de putere economică sau putere politică, ci constituie o parte a reproducției lor, rolul determinant fiind rezervat dialogului intercultural în

lumea globalizată; grupul de cercetători în frunte cu B. Gill pune în discuție ideea globalizării ca proces politic cu implicații sociale, susținând că aceasta se dovedește a fi un concept contestat din cauza că ignoră agenții sociali, în primul rând statul: teleologia ei tinde să producă ideea „dispariției statului-națiune ca una dintre principalele forme politice”, însă actorul statal poate opune rezistență și deci, există rezerve suficiente pentru expansiunea politicii în relațiile internaționale.

Culegerea *Teorii ale relațiilor internaționale* [21], perfectată de un grup de cercetători în frunte cu S. Burchill, reprezintă o lucrare cu valențe teoretico-metodologice deosebite, incluzând subiecte de istorie, metodologie și teorie ale relațiilor internaționale. Semnificația ei constă în faptul că alături de construcțiile teoretice tradiționale se acordă spațiu larg curentelor noi, ecologismul internațional sau feminismul, nemaivorbind de postmodernism sau constructivism, toate fiind dezbătute cu intensitate în mediul academic, punându-se la îndoială asumptiile lui B. Buzan și R. Little, care se declară învinși în încercarea de a conceptualiza structura de mediu în termenii Relațiilor Internaționale.

Alcătuirea culegerilor de texte, care includ articole mari, uneori cu titlul de manuale, este mai degrabă o practică anglo-americană, dar care se regăsește și în alte medii de cercetare a relațiilor internaționale, inclusiv în Republica Moldova.

Capitolul studii ale diplomației, dar conținând elaborări ale relațiilor internaționale este diversificat și extins prin ediții științifico-didactice cu titlul de dicționare, cum ar fi: M.Griffiths și T. O'Callagan. *International Relations. The Key Concepts* [7], *Noțiunile și conceptele de bază ale diplomației* de V.Beniuc și Gh.Rusnac [22] și *Dicționar de relații internaționale. Secolul XX./coord.: M.Vaisse* [23]. Aceste elaborări includ noțiuni, concepte, categorii și termeni din domeniile diplomației, istoriei și teoriei relațiilor internaționale, științelor politice și relațiilor economice internaționale, însă ultima este ancorată exclusiv pe secolul XX, care, potrivit lui M. Roman, a fost marcat în plan internațional de frământări profunde ce au schimbat harta lumii, iar a doua reprezintă mai degrabă un studiu de factură teoretică. În opinia noastră, listele propuse nici pe departe n-au fost definitivare, în sensul că nu se regăsesc unele instituții internaționale și evenimente care au determinat evoluția diplomației și a relațiilor internaționale atât în aspect istoric, cât și la etapa contemporană.

Politica externă și securitatea națională a Republicii Moldova abordate în aspect legislativ-normativ și structural-instituțional, prima fiind elucidată și prin prisma dimensiunii diplomatice, și-au găsit reliefare în lucrările *Republica Moldova: Ediție enciclopedică* [24] și *Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic* [25]. Având drept obiectiv de a prezenta cercetări științifico-practice de caracter totalizator și multiaspectual, aceste elaborări pun în lumină politica externă și politica de securitate națională tratate în plan diacronic și sincron în primul caz și în exclusivitate sub aspectul contemporaneității în cel de-al doilea. Astfel, compartimentul ce ține de politica externă din Ediția enciclopedică include istoria politicii externe de la formarea țărilor românești, în special fiind elucidate instituțiile abilitate cu activități diplomatice, interesul național ca factor determinant al priorităților de politică externă, cooperarea multilaterală de diferit nivel, fiind reliefate cu precădere relațiile cu Uniunea Europeană.

Compartimentul consacrat securității naționale conține o succintă analiză a istoriei instituțiilor de securitate și apărare, elucidează suportul normativ de reglementare a politicii de securitate, activitatea autorităților de resort în domeniul asigurării securității statului și cooperarea internațională a Republicii Moldova în sfera securității.

Studiul enciclopedic sus-menționat este consacrat cercetării proceselor complexe de devenire a statului independent Republica Moldova, politicii externe revenindu-i rolul edificator în afirmarea și consolidarea internațională, iar securității naționale - în asigurarea supraviețuirii și funcționalității. În compartimentul dedicat politicii externe investigațiile sînt canalizate pe reliefaarea parteneriatelor la nivel bilateral, incluzînd relațiile cu România, Ucraina, Federația Rusă și Statele Unite. În același timp, relațiile cu Uniunea Europeană se regăsesc într-un compartiment distinct, ordine care vine să demonstreze oportunitatea valorificării opțiunii europene [26]. Compartimentul ce ține de securitatea națională conceptual nu este ancorat cu predilecție pe securitatea statului, ci vizează și alte categorii de destinatari, totodată fiind trecute în revistă transformările structurale operate în cadrul sistemului de securitate națională, dar și spectrul de amenințări și riscuri din exterior în contextul conflictului din Ucraina.

La capitolul cercetări de securitate vom remarca apariția în ultimul timp a unor ediții de carte, printre acestea se distinge monografia lui V. Varzari *Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul opțiunii de integrare europeană* [27], în care și-au găsit reflectare oportunități europene în materie de securitate pentru Republica Moldova. Altă monografie de interes deosebit, cu titlul *Interesele geopolitice ale marilor puteri și impactul lor asupra securității naționale a Republicii Moldova* [28], pune în lumină două blocuri de probleme: transformările geopolitice care s-au produs după încheierea războiului rece în arealul Est-European și repercusiunile lor asupra securității politice, securității militare și securității energetice a Republicii Moldova, fiind reliefaate oportunitățile și constrîngerile. În lucrare se argumentează că situația geopolitică a Republicii Moldova este una nefavorabilă, dat fiind că se află la confluența intereselor marilor puteri, care deseori fac abstracție de interesele statelor slabe, vulnerabile atît în interior, cît și pe arena subregională.

Lucrarea perfectată de A. Burian *Geopolitica lumii contemporane* [29], fiind prima elaborare semnificativă din Republica Moldova în materia geopoliticii, include mai multe subiecte: istoria și teoria geopoliticii, globalizarea, abordată în plan multidimensional, sistemul internațional, ordinea mondială, actorii internaționali și perspective ale statului Republica Moldova, fiind supuse analizei prioritățile strategice de dezvoltare, situația geopolitică, lista partenerilor strategici, evoluții militaro-strategice. Lumea contemporană se distinge prin instabilitate și dezechilibru, dar care trebuie lipsite de conotații negative, deoarece „asigură un grad relativ înalt al dinamismului proceselor mondiale și coexistă cu stabilitatea și echilibrul” lor, consideră cercetătorul. Cercetătorul invocă descentralizarea relațiilor internaționale și remarcă ridicarea restricțiilor de comportament proprii situației bipolare, mai multe țări fiind în măsură să promoveze politici de sine stătătoare și să-și sporească ponderea pe arena mondială proporțional potențialului tehnico-științific și financiar. În perioada postrăzboi rece hotarele au devenit mult mai

deschise, flexibile și transparente, extinzându-se esențial spectrul preferințelor și alternativelor provenite „nu atât din considerentele apartenenței de bloc, ci din interesele național-statale reale”.

Potrivit aprecierii lui M. Mureșan, volumul lui C. Hlihor *Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane* [11] urmărește de a se integra eforturilor de studiere a fenomenului politic contemporan din perspectivă inter- și transdisciplinară, fiind conceput nu numai ca un demers teoretic, ci și ca un instrument de lucru, deoarece propune o metodologie de analiză care se fundamentează pe explicarea paradigmatelor de bază ale teoriei geopolitice: actorii, raportul de putere, interesul și percepția, ele sînt „împrumutate din sfera disciplinelor de graniță, dar transcend nu numai conținutul, ci și semnificația pe care le au în istorie”. Obiectivul declarat de autor este de a demonstra că, deși geopolitica nu este o știință, totuși dispune de paradigmele proprii, care oferă instrumente valide pentru a cunoaște evoluțiile de putere și interes din lumea contemporană, remarcînd pe bună dreptate că formulele clasice nu pot să ajute la descifrarea evoluțiilor posibile dintr-un cîmp geopolitic din cauza că nu este luat în calcul faptul că spațiul-țintă este locuit și deci, nu se ține cont de voința și interesul populației din acest teritoriu. Convingerea lui C. Hlihor este că viața internațională a devenit atât de complexă și de diversificată încît a o înțelege doar în baza unei singure discipline practic este insuficient, „analiza din perspectivă istorică, sociologică, economică, antropologică trebuie completată cu dimensiunea geopolitică”, impunîndu-se, în acest sens, însăși redefinirea geopoliticii în cadrul disciplinelor academice care studiază relațiile internaționale.

Lucrarea lui V. Pușcaș *Relațiile internaționale/transnaționale* [30] elucidează cu precizie chiar prin definiție transformările care se produc pe arena mondială, în sensul că raporturile interstatale „nu reprezintă exprimarea totală a interacțiunilor din cadrul sistemului internațional”, împreună cu formula tradițională westfalică, pe scena mondială contemporană un rol important revine actorilor nestatali, care „nu eludează expresia tradițională, dar au dovedit că prezintă o logică proprie – relații transnaționale”. Acest volum este inedit prin forma de realizare, dat fiind că schemele prezentate se dovedesc a fi utile pentru mai buna cunoaștere și explicare a relațiilor internaționale, abordate prin metoda istoricului și logicului, iar în context sînt puse în circulație unele metodologii de cercetare a relațiilor internaționale, cum ar fi cea elaborată de P. Viotti și M. Kauppi.

Volumul *World Politics. Trend and Transformation* [31], reperfectat de Ch. Kegley jr. și E. Wittkopf pînă la ediția a opta, pune în lumină transformările accelerate care se produc în politica mondială în perioada postrăzboi rece, prezentînd tendințele noi în evoluția relațiilor internaționale și extinderea proceselor globale, invocă oportunitatea actualizării teoriilor clasice pentru interpretarea și înțelegerea evenimentelor contemporane și identifică provocările noi la adresa umanității prin abordarea a cinci blocuri mari de probleme: tendințe și transformări în politica mondială, actorii internaționali, bunăstarea globală, conflictele globale, managementul lor, secolul problematic XXI. Susținînd că statul rămîne principalul actor internațional și definind sistemul politic ca

pe un model de interacțiune dintre agenții politicii mondiale, considerându-se că acesta este supus schimbării și se îndreaptă spre un sistem global, în cadrul căruia se află în opoziție două tendințe – integrarea și fragmentarea, persistența și schimbarea. Agenda globală se referă la oportunitatea determinării configurației ordinii mondiale noi, important fiind de a percepe diferența dintre „lumea cum este” și „lumea cum trebuie să fie”.

Înșiruirea acestor elaborări este oportună pentru reliefaarea subiectelor ce țin de ontologia, epistemologia și metodologia, istoria și teoria relațiilor internaționale, dat fiind că această tematică se regăsește cu precădere în culegeri de materiale, ordine care nu presupune însă lipsa studiilor monografice, cum ar fi lucrarea lui S. Guzzini *Realism și relațiile internaționale* [32], nemaivorbind de elaborările fondatorilor și exegeților unor teorii sau idei, ca exemplu ar putea figura lucrarea lui J. Mearsheimer menționată mai sus, dacă este să ne referim la perioada postrăzboi rece. Numărul relativ mai mic de elaborări monografice în domeniile statutului disciplinar-academic și teoriilor relațiilor internaționale s-ar explica prin complexitatea și dificultățile înseși ale procesului de cercetare și, în același timp, prin realizarea investigațiilor în dinamică, prin studii comparative, dar care nu sînt extinse într-o măsură foarte mare.

Practic a devenit axiomatică supoziția că relațiile internaționale postrăzboi rece sînt marcate de globalizare, acestui proces fiindu-i consacrate foarte multe elaborări, probabil deține întietatea la acest capitol, cu atît mai mult că viziunile și aprecierile se dovedesc a fi extrem de variate, începînd cu apologetica deplină și încheind cu respingerea în totalitate. În Republica Moldova, unele elaborări ar fi: V. Sakovici Антиглобализм: причины, сущность и основные формы [33] și *Globalistica* [34], ultima fiind în colaborare cu Gh. Rusnac. Însăși denumirea primei cărți a indicat asupra mesajului: esența antiglobalismului rezidă în proiectul alternativei democratice a globalizării neoliberale, orientate spre construirea unei civilizației noi, juste, bazate pe colaborarea echitabilă reciproc avantajoasă între țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare, realizarea obiectivelor urmărite presupunînd modificarea modelului actual neoliberal dominant și trecerea la cel de alternativă, fondat pe colaborare și ajutor reciproc.

P. Hirst și G. Thompson prin studiul monografic *Globalizarea sub semnul întrebării. Economia internațională și posibilitățile de guvernare* [35], de asemenea, manifestă scepticism exprimat prin definiție față de procesele economice marcate de globalizare, dar nu din perspectiva necesității de a înlocui modelul neoliberal actual cu unul de alternativă, ci se declară optimiști față de viabilitatea strategiilor naționale de control și de guvernare a economiei internaționale. Conceptul „globalizare” este pus sub semnul întrebării din cauza susținerii creșterii și aprofundării relațiilor internaționale comerciale și de investiții, economiei mondiale deschise a comerțului între națiuni și suveranității „noi”, mai multe dimensiuni fiind controlate de către instituții internaționale, blocuri comerciale și acorduri interstatale, acestea asigurînd existența unor politici comune. Considerăm că administrarea recesiunii economice începută în 2008 a confirmat justetea mai multor aserțiuni în favoarea statului, mai ales prin acțiunile Administrației Statelor Unite ale Americii.

Din lista extrem de numeroasă și variată a titlurilor de elaborări consacrate cercetării acestui subiect multidimensional mai invocăm lucrarea lui D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt și J. Perraton *Transformări globale. Politică, economie și cultură*[36] care potrivit supoziției lui M. Mann, „este o carte cuprinzătoare și bine documentată, argumentele sînt expuse cu precizie, iar concluziile decurg din dovezi”, conform aprecierii lui J. Nye, „este o combinație uimitoare de istorie, științe politice și economie ce aruncă o nouă lumină asupra schimbărilor din secolul XXI”, iar P. Dicken susține că „aceasta reprezintă o analiză impresionantă și foarte cuprinzătoare a proceselor politice, economice și culturale complexe ce configurează și reconfigurează lumea în care trăim”. Chiar dacă practic este imposibil de a prezenta un studiu exhaustiv în problemele globalizării, considerăm că această lucrare se distinge printr-o încărcătură înaltă conceptual-analitică realizată în plan istoric și în aspect multidimensional, subiectele-țintă fiind bine definite, iar concluziile-bine argumentate, inclusiv prin polemică științifică directă sau indirectă cu alte viziuni, chiar dacă autorii rămîn sub incidența unor percepte și idei ale școlii de care aparțin. Investigațiile sînt realizate prin confruntarea ideilor celor trei perspective, hiperglobalistă, sceptică și transformativistă, fiecare dintre acestea reflectînd „un set general de argumente și concluzii despre globalizare ca fenomen social”, pe cînd sursele majore de controverse vizează conceptualizarea, cauzalitatea, periodizarea, impactul și traiectoriile. Autorii percep globalizarea ca pe „un proces, un set de procese care întruchipează o transformare cardinală în organizarea spațială a relațiilor și tranzacțiilor sociale generînd fluxuri și rețele transcontinentale sau interregionale de activitate, interacțiune și exercitare a puterii”, acest fenomen fiind asociat cu o structură dinamică stratificată, aflată mereu în evoluție, care cuprinde toate domeniile vieții sociale, însă deloc nu reflectă o logică liniară simplă, a dezvoltării, și „nici nu prefigurează o societate sau o comunitate mondială”. Globalizarea întretaie frontierele politice, iar conținutul ei se deosebește de alte concepte apropiate precum interdependența, care presupune relații simetrice de putere între actori; integrarea, care se referă la procese de unificare economică și politică ce prefigurează un simț al comunității, destine legate și instituții de guvernare comune; universalismul, pe motivul că interconexiunea globală nu este resimțită de toate popoarele și de toate comunitățile în aceeași măsură și în același mod; convergența, din cauza că nu prevede armonie crescîndă sau omogenitate. Aceste precizări, în opinia noastră foarte importante, vizează sensul strict al conceptelor, chiar dacă similitudinile de conținut în unele cazuri, globalizare – interdependență, par a fi mai apropiate decît consideră autorii studiului monografic, iar ultima poate fi și asimetrică.

Trecînd de la reliefaarea structurii, abordată ca însușire, la agenți, cu precădere la cei majori, formatori de sistem, Asociația Nord-Americană a Comerțului Liber, Cooperarea Economică Asiatico-Pacifcă și Uniunea Europeană, remarcăm accesibilitatea netă a surselor bibliografice consacrate construcției europene, dar totodată, considerăm relevante studiile comparative cu titlu de articole științifice în problemele proceselor de integrare regională, printre care nominalizăm: Young Jong Choi și J. Caporaso *Comparative Regional Integration* [37] și G. Drobot К вопросу формирования и развития региональных экономических организаций (экономико – политологический подход)

[38]. Referindu-se la perfectarea cercetărilor elaborate la interferența teoriei relațiilor internaționale și studiilor regionale concrete, dar exemplificînd prin regiunea Asiatico-Pacifică, M. Mamonov a remarcat numărul lor foarte mic, el a indicat asupra monografiei colective *International Relations Theory and the Asian-Pacific* de J. Ikenberry and M. Mastanduno (eds.) [39] și a două studii monografice din Federația Rusă: A. Bogaturov *Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после Второй мировой войны 1945-1995* [40], A. Voskresenskii *Россия и Китай. Теория и история межгосударственных отношений* [41]. Cercetătorii americani sînt de părere că în regiunea Asiatico-Pacifică s-a format „un spațiu politic internațional nou care se dovedește a fi comparabil prin influență și importanță cu cel euroatlantic”, în timp ce stabilitatea și securitatea în regiune depinde în cea mai mare măsură de relațiile dintre China, Statele Unite și Japonia, însă dilema securității în varianta ei clasică nu poate fi aplicată pentru analiza situației din această zonă, mai ales din considerente de sorginte istorico-psihologică și teritorial-geografică. A. Bogaturov, consideră M. Mamonov, se dovedește a fi unul dintre primii cercetători care a propus ca sistemul est-asiatic să nu fie abordat ca o formă mutilată a ordinii mondiale stabilite la Yalta-Potsdam sau la Bruxelles-Washington, ci în calitate de variantă alternativă de organizare a ordinii politice internaționale sau chiar ca un model reprezentativ al sistemului relațiilor internaționale al Sudului.

Este de precizat că M. Mamonov a remarcat existența unei probleme metodologice esențiale în cadrul cercetărilor regionale, care mult timp n-a permis depășirea studiilor de caz, în sensul că la baza lor erau puse procesele ce s-au produs în spațiul european, iar aspectele care nu se includeau în această schemă erau fie că ignorate, fie tratate ca „particularități regionale”, făcîndu-se imposibil, în asemenea ordine de idei, de a aplica alte programe metodologice de explicație decît cele de factură istorică sau culturologică [42]. Sîntem de părere că în pofida criticilor vehemente și a scepticismului manifestat, construcția europeană continuă să rămînă în marea majoritate a cazurilor un model de realizare a integrării regionale, cauza fiind că a avansat cel mai mult în implementarea acțiunilor de acest gen. Cît despre devenirea Uniunii Europene și transformarea într-un actor internațional major, de asemenea, atestăm o mulțime de elaborări, însă, în mod paradoxal, este foarte dificil de a evidenția o lucrare fundamentală atotcuprinzătoare, probabil din cauza imensității și complexității problemelor. Totuși ținînd cont de această derogare, vom nominaliza cîteva studii care prin denumirea lor indică asupra subiectelor abordate: S. Kahn *Geopolitica Uniunii Europene* [43], W. Molle *Economia integrării europene: teorie, practică, politici* [44], *The European option of the Republic of Moldova / Sc. coord. V. Moraru* [45], *Republica Moldova și Uniunea Europeană: problemele și perspectivele cooperării / Coordonator: V. Moraru* [46], *Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării / Coordonator V. Juc* [47]. Nu insistăm asupra înșiruirii în continuare a publicațiilor din cauza că elaborările în domeniul integrării regionale trebuie tratate cu maximă atenție datorită schimbărilor care se produc, mai ales în cazul Uniunii Europene, însă vom invoca numai una, de relevanță.

S. Kahn atribuie un rol important Uniunii Europene în procesul de reconfigurare a ordinii mondiale și schimbării structurii sistemului internațional postrăzboi rece, subliniind, în același timp, că aceasta nu reprezintă o entitate constituită în deplină armonie între statele-membre. Uniunea Europeană este o asociație politică bazată pe voința statelor suverane de a se angaja în procese de cooperare, urmărind actualmente edificarea unui tip nou de sistem internațional, în cadrul căruia își rezervează rolul de a fi un actor major. Construcția europeană se dovedește a fi prin excelență un edificiu de caracter politic, implementarea valorilor democratice universale reprezentând obiectivul fundamental pentru funcționalitatea ei și, totodată, transformă pozițiile statelor naționale, deoarece perioada de relații fondate pe raporturi de forță, dominație și supunere este deja istorie. În același timp, modelul de realizare a cooperării europene n-a devenit universal, dat fiind că rămîne viabilă competiția dintre formele clasice și formele contemporane de înstrăinare a suveranității naționale, deși construcția europeană frecvent este redată ca exemplu de colaborării multilaterale. Construcția europeană, potrivit opiniei lui S. Kahn, este singura entitate internațională care presupune unificarea mai multor sectoare, renunțând la război în calitate de mijloc de soluționare a litigiilor și renunțarea parțială la frontiere, situație care plasează Uniunea Europeană în fruntea proceselor de reconfigurare a structurii sistemului internațional postrăzboi rece [43, p.168-170].

Subiectul replierilor geostrategice operate de statele ex-socialiste central și sud-est europene abordate în totalitatea lor, de asemenea, nu se regăsește într-o lucrare de sinteză, ci este valorificat științific la nivel național sau cel mult subregional, dat fiind că „tranziția a avut trăsături comune, dar și multe discrepante majore, provenite din multiple aspecte și forme de schimbare politică” [48, p. 59, 69]. Numitorul comun al cercetărilor este că popoarele din statele postcomuniste s-au angajat în edificarea statului de drept, a societăților democratice și crearea economiei funcționale de piață, obiectivele strategice urmărite fiind integrarea europeană și cea euroatlantică, oportunitate care solicita reorientarea priorităților strategice de dezvoltare. Una dintre lucrările de acest gen este *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past*/ Stan Lavinia ed. [49], în care problemele justiției din trecutul comunist și din perioada tranziției sînt abordate prin studiu comparativ. O elaborare științifică relevantă a fost perfectată de G. Kolodko *Глобализация и перспективы развития постсоциалистических стран* [50], prin care abordează transformările economice în statele postsocialiste prin prisma impactului globalizării, aceste două procese ireversibile sînt considerate trăsături caracteristice ale contemporaneității. În același timp, el indică asupra particularităților transformărilor de sistem și decalajului dintre statele din Europa, din spațiul Comunității Statelor Independente și din China.

Așadar, evenimentele care au avut loc după sfîrșitul conflagrației bipolare globale sub incidența multiplelor reconfigurări în schimbare, și-au găsit diferită interpretare în literatura de specialitate, această situație se explică prin complexitatea proceselor și fenomenelor care s-au produs, varietatea de opinii și evaluări fiind un indicator elocvent al descentralizării relațiilor internaționale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Juc Victor. Elemente constituționale ale ordinii internaționale. În: Revista de Administrare Publică. 1999, nr.1, p. 65-71.
2. Țirdea Teodor. Introducere în sinergetică. Chișinău: CE-P „MEDICINA”, 2003. 89 p.
3. Fukuyama Francis. The End of History and the Last Man. În: National Interest, 1989, nr.16. Summer. <http://www.wesjones.com/coh.htm>(vizitat: 28 august 2016).
4. Boutros-Ghali Boutros. Agenda for Peace: Preventive Diplomacy; Peace-making and Peace-keeping. <http://un.org./Docs/SG/agpeace.htm>(vizitat: 15 august 2011).
5. Huntington Samuel. Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale. Filipeștii de Târg: ANET, 1997. 528 p.
6. Toffler Alvin și Heidi. Război și anti-război. Supraviețuirea în zorii secolului XXI. Filipeștii de Târg: ANET, 1995. 334 p.
7. Griffiths Martin. O’Callagan Terry. International Relations. The Key Concepts. London and New-York: Routledge, 2002. 399 p.
8. Juc Victor. Dimensiunea confesională a politicii internaționale: istorie și actualitate. În: Administrarea Publică, 2010, nr.4. p. 93-108.
9. Roșca Alexandru. Problematika civilizațională în contextul globalizării. În: probleme regionale în contextul proceselor de globalizare. Simposion internațional. Chișinău: Editura: ASEM. 2002. p.228-230.
10. Huntington Samuel. The Lonely Superpower. În: Foreign Affairs. 1999, nr.78(2). p.35-42.
11. Hlihor Constantin. Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane. București: Ed. Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. 330 p.
12. Dungaci Dan. America pe divan ? – două prognoze la început de secol: Samuel Huntington și Zbigniew Brzezinski. În: Politica externă și de securitate a SUA. București: Tritonic, 2006, p.74-107.
13. Бжезински Збигнев. Великая шахматная доска. Москва: Международные отношения, 2003. 254 с.
14. Киссинджер Генри. Дипломатия. Москва. Центр Ладомир, 1997. 848 с.
15. Киссинджер Генри. Нужна ли Америке внешняя политика? Москва: Ладомир, 2002. 351с.
16. Mearsheimer John. Tragedia politicii de forță. Realismul ofensiv și lupta pentru putere. Filipeștii de Târg: ANET, 2003. 366 p.
17. Nicholson Michael. International Relations. A Concise Introduction. London: Palgrave, 2002. 242 p.
18. Brown Chris. Understanding International Relations. New-York: Palgrave, 2001. 296 p.
19. Carlsnaes Walter. Risse Thomas. Simmons Beth Handbook of International Relations. London: SAGE Publication, 2001. 571 p.
20. Confronting the Political in International Relations. / ed. Ebata Michi. Neufeld Beverly. New-York: St. Martin’s Press, 2000. 276 p.
21. Teorii ale relațiilor internaționale/ed.Sc/Burchill. București: Editura: Institutului European, 2008. 336 p.
22. Beniuc Valentin. Rusnac Gheorghe. Noțiunile și conceptele de bază ale diplomației. Chișinău: USM, 1998. 108 p.
23. Dicționar de relații internaționale. Secolul XX. Coord.:Vaisse Maurice. Iași: Polirom, 2008. 400 p.
24. Juc Victor. Politica externă. În: Republica Moldova: Ediție enciclopedică. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2010. p.711-727; Coropcean Ion. Manolache Constantin. Securitatea națională. În: Republica Moldova: Ediție enciclopedică, p. 728-735.
25. Juc Victor. Cojocaru Gheorghe. Politica externă. În: Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. p. 228-256.
26. Juc Victor. Integrarea europeană. În: Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic, p. 257-278; Manolache Constantin. Securitatea națională. În: Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic, p. 279-298.
27. Varzari Vitalie. Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul opțiunii de integrare europeană. Chișinău: CEP USM, 2014. 172 p.
28. Juc Victor. Ungureanu Veaceslav. Interesele geopolitice ale marilor puteri și impactul lor asupra securității naționale a Republicii Moldova. Chișinău: F.E.-P „Tipografia Centrală”, 2016. 168 p.
29. Burian Alexandru. Geopolitica lumii contemporane. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003. 456 p.
30. Pușcaș Vasile. Relații internaționale/transnaționale. Cluj: Sincorn, 2005. 285 p.

31. Kegley-jr. Charles. Wittkopf Eugene. World politics. Trend and Transformation. New-York: St. Martin's Press, 2001. 669 p.
32. Guzzini Stefano. Realism și relații internaționale. Iași: Institutul European, 2000. 472 p.
33. Сакович Василий. Антиглобализм: причины, сущность и основные формы. Chișinău: CEP USM, 2004. 301 c.
34. Rusnac Gheorghe. Sacovici Vasile. Globalistica. Chișinău: CEP USM, 2007. 330 p.
35. Hirst Paul. Thompson Graham. Globalizarea sub semnul întrebării. Economia internațională și posibilități de guvernare. București: Editura Trei, 2002. 423 p.
36. Held David. McGrew Anthony. Goldblatt David. Perraton Jonathan. Transformări globale. Poli-tică, economie și cultură. Iași: Polirom, 2004. 575 p.
37. Choi Young Jong. Caporaso James. Comparative Regional Integration. În: Handbook of International Relations. Carlsnaes Walter. Risse Thomas. Simmons Beth. London: SAGE Publication, 2001. p. 480-499.
38. Дробот Г. К вопросу формирования и развития региональных экономических организаций (экономико-политологический подход). În: Вестник Московского Университета. Серия 18. Социология и политология. 2004, nr. 2, с. 98-115.
39. International Relations Theory and the Asian-Pacific/J. Ikenberry and M. Mastanduno (eds.) New York: Columbia University Press, 2003. 450 p.
40. Богатуров А. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после Второй мировой войны (1945-1995). Москва: Новая школа, 1996. 356 с.
41. Воскресенский А. Россия и Китай. Теория и история межгосударственных отношений. Москва: Изд. Московский Общественный Научный Фонд, 1999. 408 с.
42. Мамонов Михаил. Американские теории региональной стабильности. <http://www.intertrends.ru/sixth/022.htm> (viztat: 10 septembrie 2016).
43. Kahn Sylvain. Geopolitca Uniunii Europene. Chișinău: Cartier, 2008. 170 p.
44. Molle W. Economia integrării europene: teorie, practică, politici. Chișinău: Epigraf, 2009. 493 p.
45. The European option of the Republic of Moldova. Coordonators: V. Moraru, Sv. Ciurmac, V. Juc. Chișinău: Tipogr. Sirius, 2012. 140 p.
46. Republica Moldova și Uniunea Europeană: problemele și perspectivele cooperării. Coordonator: V.Moraru. Chișinău: Tipografia Elena-V.I., 2010. 148 p.
47. Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării. Coordonator V. Juc. Chișinău: Tipografia Sirius, 2016. 116 p.
48. Juc Victor. Josanu Yuri. Rusandu Ion. Sisteme politice tranzitorii din Europa de Sud-Est. Chișinău: Tipogr. AȘM, 2008. 201 p.
49. Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past/ Stan Lavinia ed. London: Routledge, 2009. 286 p.
50. Колодко Гжегож. Глобализация и перспективы развития постсоциалистических стран. Минск: ЕГУ, 2002. 200 с.

FUNDAMENTAREA ȘI DIVERSIFICAREA TEORETICO-CONCEPTUALĂ A FENOMENULUI RĂZBOIULUI HIBRID

THEORETICAL AND CONCEPTUAL FOUNDATION AND DIVERSIFICATION OF THE HYBRID WARFARE PHENOMENON

Veaceslav UNGUREANU, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
veaceslav.ungureanu@gmail.com

Rezumat

Actualmente natura conflictului militar s-a transformat substanțial, dincolo de luptele convenționale între armatele statale, spre conflicte neconvenționale și războiul hibrid, determinând schimbări ale organizării și structurii forțelor militare, ale modului de acțiune, ale tehnicii și mijloacelor de luptă. Asistăm la o nouă formă de amenințare la adresa securității militare, care se manifestă ca un război militar complex și multidimensional, cu consecințe letale, înglobând strategii, tactici și tehnici de ordin simetric, asimetric, convențional și neconvențional, subiecții participanți fiind atât actorii statali, cât și actorii nonstatali, utilizând tehnologii informaționale și ale comunicațiilor. Ca urmare a evoluției tehnologiilor de desfășurare a conflictelor/războaielor contemporane, constatăm extinderea amenințării cu război neoconvențional de tip hibrid, care generează pericol sporit în adresa tuturor componentelor securității naționale, producând, totodată, și un impact asupra securității regionale.

Cuvinte-cheie: *securitatea internațională, securitatea națională, război hibrid, război convențional, război neconvențional, amenințări simetrice, amenințări asimetrice, amenințări hibride, forțe militare convenționale.*

Summary

Currently the nature of the military conflict suffered substantial changes, beyond conventional actions between the state armies, towards non-conventional conflicts and hybrid warfare that brings about changes to the organization and structure of the military forces, manner of action, fighting techniques and means. We are witnessing a new type of menace for military security that proves to be a complex and multidimensional military warfare, with lethal consequences, and that includes strategies, tactics and symmetric, asymmetric, conventional and non-conventional techniques, its main subjects being both State and non-State actors that use information and communication technologies. As a result of the evolution of the technologies for developing modern conflicts/wars, we note the extension of the menace with hybrid non-conventional warfare that generates an increased danger to all components of national security, as well as an impact on regional security.

Keywords: *international security, national security, hybrid warfare, conventional warfare, non-conventional warfare, symmetric threats, asymmetric threats, conventional military forces.*

In cadrul modelului de ordine mondială, constituit într-o structură de sistem internațional unipolar-policentristă, puterea militară și-a păstrat valoarea esențială în procesul de evoluție a asigurării securității naționale/internaționale. Odată cu sfârșitul războiului rece a fost declanșată o schimbare a paradigmei referitoare la apariția, amplificarea și multiplicarea unor noi fațete ale amenințărilor asimetrice, reliefând fenomenul războiului hibrid, care nu poate fi hibrid doar prin capacitățile și mijloacele utilizate,

dar și prin consecințele produse, dacă nu este abordat și din perspectiva teoretico-conceptuală pentru înțelegerea și combaterea acestei provocări. În ultimul deceniu natura conflictului militar s-a transformat substanțial, dincolo de luptele convenționale între armatele statale, spre conflicte neconvenționale și războiul hibrid, determinând schimbări ale organizării și structurii forțelor militare, ale modului de acțiune, ale tehnicii și mijloacelor de luptă. Această tendință se manifestă la nivel global în care actorii majori își adaptează, modernizează și profesionalizează puterea militară, își revizuiesc strategiile de securitate și doctrinele militare, își dezvoltă noi tehnici și tehnologii, fapt ce caracterizează importanța interesului sporit față de mediul de securitate al sec. XXI-lea.

Potrivit lui C.-C. Ioniță, în urma evoluției conflictelor militare de la începutul sec. XXI, care au tendința de a-și schimba frecvent fizionomia în ceea ce privește gradul de sofisticare și caracterul, numeroși experți militari acordă atenție sporită complexității și diluării tipurilor de război, precum și combinării frecvenței crescute cu letalitatea acțiunilor. Cunoscut la nivel teoretic drept război hibrid, acest nou tip de război cuprinde o combinație unică de amenințări hibride care permit exploatarea multitudinii de provocări rezultate prin utilizarea tuturor acțiunilor strategice și tactice, de cele mai multe ori simultan [1, p.64]. F. Hoffman și R. Glenn exprimă supoziția că războaiele hibride nu reprezintă o noutate, dar cele actuale sunt desfășurate altfel, mai diferit, prin amalgamarea și diversificarea nivelurilor de conducere cu metode noi și complicate de desfășurare a acțiunilor militare, subliniind necesitatea elaborării unui cadru teoretico-conceptual privind fenomenul războiul hibrid [2, p.5]. C.-C. Ioniță este de părere că războiul hibrid, reprezentând o nouă abordare a neconvenționalității împotriva unei tehnologii foarte dezvoltate, în care actorii statali sau nonstatali ar putea alege dintr-o multitudine de tactici și tehnologii pe care să le combine în proceduri inovative, care să le satisfacă propriile aspirații culturale, bazate pe poziția geostrategică și ideologia geopolitică în confruntarea forțelor armate ale lumii civilizate occidentale. Combinarea modalităților de desfășurare a conflictului nu mai prezintă interesul major al actorilor, ci estomparea nivelurilor de război, prin folosirea unor tactici și tehnici hibride, cu scopul de a obține efecte strategice și de a atinge obiectivele politice. Perioada industrializării sec. XX a adus confruntări armate simetrice și proporționale, cunoscute sub denumirea de „conflicte convenționale”. Perioada informațională actuală se caracterizează prin reducerea armatelor masive și printr-un potențial tehnologic ridicat al câtorva state superdezvoltate, soldându-se cu decalaje tehnologice majore între state, concomitent cu reducerea substanțială a bugetelor militare și accesul restrictiv la resurse și la informații. Acest cumul de caracteristici a schimbat natura conflictelor armate, atribuindu-se un caracter neconvențional, fiind desfășurat de către o coalitie/alianță împotriva unui stat adversar sau asimetric, declanșat împotriva terorismului internațional, adăugând latura de disproporționalitate nu numai în potențialul economic și tehnic angajat, dar și în tehnologia și profesionalismul personalului participant. Pentru a contracara astfel de discrepanțe, adversarul, fie de nivel statal, fie nonstatal, a trebuit să mixeze acțiuni convenționale, neconvenționale și teroriste cu acțiuni specifice spațiului informațional. Ca urmare, tot mai mulți specialiști militari consideră, inclusiv și C.-C. Ioniță, că vii-

toarele conflicte militare vor manifesta trei tendințe, în special în funcție de capacitatea și posibilitatea combatanților de a face față noilor cerințe ale spațiului operațional contemporan: războiul convențional supertehnicizat, ultrarapid și extrem de costisitor, care poate fi susținut numai de un număr limitat de state superdezvoltate economic și militar; războiul hibrid în care va fi folosit un mixaj de tehnologii noi și doctrine vechi, combinarea inovativă cu diferite tipuri de tactici și tehnici a căror frecvență și letalitate vor crește; generalizarea conflictelor asimetrice în care vor fi folosite forțe convenționale și neconvenționale, mijloace atipice ca terorismul și crima organizată [1, p.65-66].

Potrivit experților militari din Statele Unite ale Americii, aceștia sunt primii care au dezvoltat teoria amenințărilor hibride, după transformarea Al-Qaeda într-o organizație teroristă internațională specificând în cadrul teoriei primele categorii de subiecți implicați în acțiuni militare hibride, cum ar fi: insurgenții irakieni, facțiunile fanatice și religioase din Orientul Mijlociu (Hezbollah și Hamas), precum și luptătorii străini jihadiști din Afganistan. Ulterior, folosind experiențele acumulate în Afganistan și Irak, și analizele desfășurate după cel de-al doilea război din Liban din 2006 și războiul din Cecenia din 2008 categoria de subiecți a fost suplinită cu statele falimentare în definirea și descrierea amenințării hibride: „Orice adversar care, în mod simultan și adaptabil, folosește un complex necesar de mijloace sau activități convenționale, neconvenționale, teroriste și criminale în spațiul operațional modern. Amenințarea sau provocarea hibridă poate fi constituită dintr-o combinație de actori statali și nonstatali”[1, p. 66]. S. Roșca din contra susține că abia după anexarea Crimeii, în 2014, experții occidentali și teoreticienii ruși ai războiului hibrid au teoretizat această nouă artă, V. Gherasimov afirmând că în secolul al XXI-lea asistăm la ștergerea granițelor dintre starea de război și cea de pace. Rolul mijloacelor nonmilitare pentru atingerea scopurilor politice și strategice a crescut și, în multe cazuri, acestea au depășit armele în ceea ce privește eficiența. Direcția de aplicare a metodelor de conflict s-a mutat către utilizarea pe scară largă a mijloacelor politice, economice, informaționale, umanitare și a altor măsuri nonmilitare. Toate acestea sunt suplimentate prin măsuri militare acoperite, inclusiv prin acțiuni de conflict informațional și acțiuni ale forțelor speciale[3, p.63-64].

În opinia lui T. Frunzeti, analiza teoretică a aspectelor convenționale și neconvenționale ale acțiunilor militare necesită realizarea câtorva delimitări conceptuale, dat fiind existența multiplelor paradigme și largi varietăți de formulări în special în ceea ce privește noile tipuri de conflicte. Dezbaterea pe marginea dihotomiei convențional neconvențional în cadrul acțiunilor militare trebuie să țină cont de categoriile principale care le vizează: pe de o parte, războiul cu formele diverse – războiul convențional clasic, războiul neconvențional, războiul neregulat, războiul subconvențional, războiul nuclear, războiul de gherilă, războiul civil, războiul bazat pe rețea, războiul terorist, războiul împotriva terorismului, războiul informațional, războiul hibrid; pe de alta, acțiunile militare altele decât războiul, cum ar fi operațiuni militare postconflict, de stabilizare, de impunere/menținere/susținere a păcii, umanitare sau psihologice [4, p.7-8].

Considerăm că pentru fundamentarea bazei teoretico-conceptuale a războiului hibrid este necesară definirea teoretică a acțiunilor militare care se referă la varietatea formelor de război, dat fiind faptul că fiecare din formele identificate generează elemen-

te constitutive care determină nivelul de complexitate, caracterul flexibil și elementul transformator al structurii fenomenului războiului hibrid.

Acțiunea militară este considerată a fi orice acțiune executată cu mijloace militare, decisă de guvern și a cărei conducere generală este asigurată de instituția abilitată cu competențe militare, constituind ansamblul coerent de activități, organizate și desfășurate de către armată și/sau diferite structuri militare, pe timp de pace, criză și conflict, în vederea atingerii unor obiective strategice, operative și tactice. Acțiune militară poate fi atât conflictul militar, cât și orice altă operațiune (altă decât războiul) care poate fi organizată și desfășurată la nivel teoretic sau la nivel operativ.

Războiul convențional clasic este un tip de război în care nu se folosesc armele de nimicire în masă, dar numai mijloacele clasice de luptă, lupta desfășurându-se numai cu forțe armate regulate, deosebindu-se de războaiele duse cu forțe armate neregulate (miliții, gherile, partizani). Lupta se duce între două sau mai multe state într-o confruntare deschisă, forțele părților sunt bine definite, iar scopul general rezidă în a slăbi sau a distruge forța militară a inamicului și capacitatea de a se angaja în războiul convențional.

Războiul neconvențional reprezintă forma de desfășurare a luptei politice cu mijloace nepolitice, dar și nonmilitare, transpunerea în practică, în mod planificat și coordonat, a măsurilor politice, economice, psihologice, propagandistice și militare împotriva unui stat pentru destabilizarea lui, înlocuirea puterii politice și aducerea ei în stare de dependență și de subordonare. În viziunea altor experți, războiul neconvențional cuprinde activitățile realizate pentru a permite unei mișcări de rezistență sau insurgență să constrângă, să submineze sau să răstoarne un guvern sau o putere ocupantă prin operații purtate prin intermediul sau cu o forță ilegală, auxiliară sau de gherilă într-o zonă interzisă.

Războiul neregulat constituie lupta violentă între actori statali și nonstatali pentru legitimitate și influență asupra unei populații relevante, favorizând abordările indirecte și asimetrice prin faptul că poate angaja întregul spectru de capacități militare și de altă natură, cu scopul de a eroda puterea, influența și voința adversarului.

Războiul subconvențional include toate conflictele armate care sunt peste nivelul coexistenței pașnice a statelor, dar sub pragul războiului, inclusiv militantismul, insurgența, războiul de proximitate și terorismul, angajate ca mijloace în mișcările de insurecție sau purtate independent.

Războiul nuclear este considerat a fi ilustrarea clasică a acțiunilor militare neconvenționale care presupune folosirea armamentului nuclear și care, în comparație cu cel convențional, este mai distructiv atât ca scară, cât și ca amploare a distrugerilor, fiind considerat un risc existențial pentru civilizație, în special cel la scară largă, ce constă în folosirea armamentului nuclear împotriva unei țări. O altă categorie a războiului nuclear este războiul nuclear limitat care se referă la folosirea armamentului nuclear la o scară redusă între doi sau mai mulți beligeranți ce vizează, în special, țintele militare, ca preludiu la o invazie a forțelor convenționale sau ca măsură de prevenire a unui potențial atac.

Războiul de gherilă este o formă de război neregulat care îmbină armamentul și tacticile convenționale cu cele neconvenționale, urmărind impunerea voinței proprii asupra adversarului și determinându-l să renunțe la planurile sale prin uzarea forțelor,

acțiuni militare asimetrice și atipice deosebit de violente. Sunt implicate mici grupuri de combatanți, inclusiv civili înarmați, care folosesc tactici militare precum ambuscadele, sabotajele și raidurile posedând o mobilitate deosebită de a hărțui o armată tradițională mai numeroasă și mai puțin mobilă sau de a lovi o țintă vulnerabilă, având capacități de retragere imediată.

Războiul civil urmărește impunerea voinței unei părți asupra altei părți, în termeni de preluarea controlului asupra unei țări sau regiuni, câștigarea independenței unei regiuni, schimbarea politicii guvernamentale și chiar cucerirea puterii politice prin folosirea forței militare. Războiul civil este un conflict de intensitate sporită, deoarece implică adesea forțe armate regulate numeroase, organizate și susținute, iar numărul victimelor rezultate și consumul de resurse este mare. În ceea ce privește dihotomia convențional/neconvențional, în războiul civil predomină una sau altă dimensiune în funcție de modalitatea de desfășurare a luptei: convențional, când există linii de front clare și armate regulate; neconvențional, atunci când una dintre părți sau ambele au caracteristici neregulate, iar liniile de front nu sunt clare.

Războiul bazat pe rețea este un concept specific erei informaționale, ce își are originile în schimbările fundamentale ale societății contemporane, în special în domeniile economic, tehnologic și informațional, precum variația în centrul platformei, bazată pe rețea (rețeaua centrală) de tipul C4, diferența dintre acțiunea independentă și cea specifică unui sistem dinamic și complex, care se adaptează fără întrerupere și, nu în ultimul rând, importanța din ce în ce mai mare a opțiunilor strategice pentru adaptare și chiar pentru supraviețuire în astfel de sisteme schimbătoare. Războiul bazat pe rețea este un război modern, în care se folosesc sisteme organizate într-o rețea centrală, o rețea a senzorilor și o rețea a platformelor de luptă, ce utilizează tehnologia informației, sisteme performante de armamente și capacități tehnice deosebite.

Războiul terorist urmărește, prin violență extremă și surprinzătoare, crearea unei situații internaționale sau regionale tensionate caracterizată prin teroare, spaimă și confuzie. Scopul principal al unui astfel de război este lovirea lumii civilizate pentru a o eroda sau distruge în numele unor idealuri extremiste, iar acțiunile militare întreprinse produc pierderi în rândul populației civile și al instituțiilor politice, sociale și culturale. Războiul terorist, în mod evident, nu se conformează normelor dreptului internațional umanitar, preponderente fiind strategiile, tehnicile și mijloacele neconvenționale.

Războiul împotriva terorismului reprezintă dorința de a eradica fenomenul terorist ca urmare a atacurilor teroriste împotriva Statelor Unite ale Americii din 11 septembrie 2001, fiind denumit de către experți războiul îndelungat sau războiul global împotriva terorismului. Răspunsul comunității internaționale la atacurile teroriste, fie în cadrul Alianței Nord-Atlantice, fie în cadrul Alianțelor formate ad-hoc sau a unui singur stat, pe cont propriu, include atât dimensiunea convențională a războiului (apărarea instituțiilor și obiectivelor strategice prin mijloace militare), cât și pe cea neconvențională (distrugearea rețelelor, infrastructurilor și bazelor organizațiilor teroriste).

Războiul informațional (electronic, cibernetic) se referă la impunerea voinței politice prin crearea unui sistem informațional impenetrabil, activ, ofensiv și în măsură să asi-

gure dominanța informațională continuă, implicând și colectarea de informații tactice, asigurarea validității informațiilor, folosirea propagandei și a dezinformării pentru a demoraliza sau manipula inamicul și publicul, subminarea calității informațiilor părții adverse și contracararea culegerii informațiilor de către aceasta. Războiul informațional depășește granița dintre convențional și neconvențional prin aceea că trupele, tancurile, avioanele, submarinele, rachetele și alte armamente convenționale sunt înlocuite cu coduri digitale binare și duc la numerizarea câmpului de luptă[4, p.7-11].

Războiul hibrid ilustrează exemplul cel mai elocvent pentru imposibilitatea delimitării clare a dimensiunii convenționale a acțiunii militare de cea neconvențională, îmbinând războiul convențional cu cel neregulat și cu războiul cibernetic. Mai mult, războiul hibrid este o combinație dintre războiul simetric și cel asimetric, în care forțele duc operații militare convenționale împotriva forțelor și țintelor inamice și, în același timp, încearcă să obțină controlul populației indigene din zona de conflict prin securizarea și stabilizarea acesteia[5,p.108].

Ținem să precizăm că evoluția teoretico-conceptuală a fenomenului războiul hibrid se află într-o dinamică permanentă, asigurând o reflecție epistemologică asupra aspectului practic de aplicare a strategiilor și tacticilor multidimensionale care au modificat paradigma de desfășurare a războiului contemporan. În această ordine de idei, amenințările de tip hibrid au fost prezentate în declarația Summitului Organizației Tratatului Atlanticului de Nord, care s-a desfășurat pe 4-5 septembrie 2014 în Țara Galilor, drept o gamă largă de acțiuni militare, paramilitare și civile, desfășurate la vedere sau în ascuns într-o manieră puternic integrată. Definiție ce vine în calitate de suport teoretic, precedat de evenimentele din Ucraina, pentru a reliefa chintesenta fenomenului, dar și pentru actualizarea definiției anterioare a amenințărilor hibride, specificând că amenințările sunt reprezentate de adversarii care dețin capacitatea de a folosi simultan mijloace convenționale și neconvenționale în vederea atingerii obiectivelor acestora[6,p.54].

În accepția lui C.-C. Ioniță, amenințarea hibridă a fost analizată mai mult ca o problemă și nu ca o abordare teoretico-conceptuală care să presupună și o soluționare. Unii teoreticieni militari consideră că evenimentele din Irak și Afganistan au servit drept ciclu de perfecționare accelerată pentru insurgenți și teroriști în ceea ce privește dobândirea și utilizarea, din ce în ce mai eficientă, a tacticilor și tehnicilor de luptă, precum adaptarea continuă a dispozitivelor explozive improvizate la mediul operațional, definindu-le conflict hibrid[1, p.66]. Din perspectiva evoluției conflictului hibrid, C. Gray afirmă conflictul poate fi caracterizat ca o combinație hibridă de tactici tradiționale și neconvenționale, o planificare și o execuție descentralizată, precum și de acțiunea unor actori nonstatali care pot folosi tehnologii simple și sofisticate, într-un mod inovativ [7, p.14]. C.-C. Ioniță reliefează că această definiție include amenințările hibride și provocările hibride (tradiționale, neconvenționale și teroriste), precum și dimensiunile fizice și conceptuale ale conflictului, prima fiind o luptă împotriva unui adversar înarmat, iar cea de-a doua – o luptă mai extinsă pentru controlul și susținerea populației locale în zona de conflict, menținerea sprijinului public în interiorul statelor participante, precum și obținerea sprijinului comunității internaționale[1, p.67]. F. Hoffman, dezvoltând

teoria războiului hibrid, susține că în viitor războiul va cunoaște o combinație și mai accentuată, manifestată printr-un melanj de capacități denumit război hibrid, specificul căruia constă în faptul că implică orice inamic care întrebuințează, simultan și într-un mod adaptabil, o combinație complexă de armamente și mijloace convenționale, război neconvențional, terorism și abordare criminală în spațiul de luptă actual, amestecând letalitatea conflictelor interstatale cu fanatismul și feroarea îndelungată a războiului neconvențional, pentru a-și atinge obiectivele politice[8,p.4]. O. Shynkarenko este de părere că acțiunile întreprinse de către Federația Rusă în Peninsula Crimeea și în regiunea Donbas au implicat și acțiuni ale forțelor speciale, care au executat tactici și tehnici variate, precum și campanii de dezinformare și exploatarea vulnerabilităților interne ale Ucrainei, încadrându-se în teoria războiului hibrid. Federația Rusă utilizează pe larg în Ucraina trupe de comando și mercenari pentru a lupta alături de voluntarii locali, realizându-și astfel într-un mod indirect obiectivele politice, desfășurând un nou tip de război, un război hibrid în care armatele nu adoptă în mod direct rolul de agresor. În schimb, ele servesc pentru a intimida, în timp ce grupurile importante de mercenari, împreună cu extremiștii locali și bandele criminale din zonă, participă la operațiuni militare[9]. În această ordine de idei, J. Mattis și F. Hoffman exprimă supoziția că războaiele hibride nu sunt un fenomen nou, dar actualmente sunt desfășurate diferit. În acest tip de război, forțele sunt greu de identificat în cadrul aceleiași armate sau în același spațiu operațional. Combinația de capacități neconvenționale cu forțe convenționale, integrate la nivel operativ sau tactic, poate constitui o provocare considerabilă pentru securitatea internațională. Totodată, J. Mattis acordă prioritate noțiunilor de inamici hibridi, forțe militare hibride, în cadrul războiului hibrid care se deosebește de forma clasică a războiului prin faptul că acesta permite adversarului să ocupe poziții de luptă paralele, în același timp înaintând un alt set de acțiuni pentru forțele militare[10, p.30-32].

C. Popescu subliniază că războiul hibrid este derivat din paradigma războiului total, reprezentând o etapă mai complexă și extrem de eterogenă, în acord cu progresul tehnologic și informațional actual. Războiul hibrid nu este o noutate totală, tacticile hibride au fost aplicate și în trecut. Diferența este determinată de potențialul distructiv de mare amploare, de eterogenitatea mijloacelor, de extinderea fenomenului la scară planetară, subsecvent globalizării și interconectării sistemelor economico-financiare, de comunicații, de transport și de riscul declanșării conflagrației nucleare, fapt care limitează opțiunile de tip *hard power* în favoarea celor de tip *soft power* și *smart power* [11, p.126]. Potrivit expertului, războiul hibrid reprezintă cea mai recentă, mai complexă și, probabil, cea mai extinsă în viitor expresie a războiului contemporan, amalgamează elemente ale conflictului armat convențional cu cel neconvențional de tip psihologic, informațional, propagandistic, imagologic, îmbrăcând forma clasică a confruntărilor armate și elementele specifice terorismului, războiului de gherilă, insurgenței și insurecției, ale conflictului armat simetric și asimetric [11, p.125], pe când M. Galeotti consideră că războiul hibrid este unul postmodern, elementul principal fiind nedeclararea în mod oficial, dar și purtat în permanență cu mijloace militare și nonmilitare, de la operațiuni sub acoperire la atacuri cibernetice și chiar până la operațiuni masive de lobby [3, p.63], iar D. Dungaciu definește războiul hibrid ca o îmbinare a intervențiilor

militare cu cele nonmilitare, societale, agresorul urmărind exploatarea unor slăbiciuni ale inamicului său precum tensiunile etnice, corupția și labilitatea instituțiilor sale, dependențele și vulnerabilitățile economice ale acestuia[3, p.64]. F. van Kappen exprimă opinia că războiul hibrid reprezintă o îmbinare a războiului clasic cu utilizarea elementelor noi, care se manifestă prin încheierea acordurilor dintre statul implicat într-un război hibrid cu participanții nonstatali de partea sa, cum ar fi: luptătorii voluntari, grupările populației locale, organizațiile paramilitare, fiind negată totalmente legătura directă [12]. Alți experți susțin contrariul, remarcând diferența clară dintre războiul hibrid și războiul clasic, subliniind că războiul hibrid nu este un război clasic în care sunt utilizate propaganda în masă, provocările, activarea acțiunilor grupărilor în interiorul statului. Pentru războiul clasic, principalul mijloc de realizare a scopurilor propuse este utilizarea forțelor militare regulate. Războiul hibrid este o varietate de conflict armat, care se poartă cu trupe regulate și manevre militare de tip clasic, dar mai ales prin folosirea unei largi palete de mijloace și metode de luptă neconvenționale, respectiv, atacuri cibernetice, acțiuni destabilizatoare în plan economic și social, precum și acțiuni de factură diversionistă purtate cu unități speciale, forțe neregulate, grupări paramilitare. S. Cebotari definește conceptul războiului hibrid abordându-l din perspectiva totalităților de operațiuni pregătite din timp de către stat cu implicarea acțiunilor cu caracter diplomatic, informațional, îndreptate spre atingerea scopurilor strategice[13, p.33].

F. Hoffman acreditează supoziția în care distinge conceptele *război compozit* și *război hibrid*. În viziunea sa, *războiul compozit* reprezintă războiul de mare anvergură, care combină forțe regulate și neregulate, coordonate strategic de o comandă unică. În cazul războiului hibrid, această combinație devine mult mai complexă, variantele de operare fiind intricate și convergente. Dacă războiul compozit presupune sinergia la nivel strategic, nu și operativ sau tactic, forțele neregulate fiind utilizate mai mult ca auxiliare celor regulate și separate operațional, în cazul războiului hibrid asistăm la o sinergie pe toate planurile: strategic, tactic și operațional, cu un înalt grad de amalgamare a actorilor, tacticilor și modurilor de operare. Războiul hibrid combină caracterul letal al conflictelor interstatale cu fanatismul și feroarea nelimitată a războiului asimetric, condiții în care potențialii adversari vor exploata accesul către capacitățile militare moderne, inclusiv sistemele de comandă criptate și alte sisteme letale moderne, totodată, promovând și susținând insurgențe care utilizează ambuscade, dispozitive explozibile improvizate și asasinate la comandă[8, p.34]. C. Popescu nu este de acord cu afirmațiile lui W. Mitchell conform cărora războiul limitat este menit să testeze statu-quo-ul sistemului internațional și capacitățile de reacție politico-diplomatică, economică și militară a marilor puteri, și că războiul hibrid ar fi, de fapt, un război limitat, cu riscuri și costuri reduse, anticipând un război total, susținând că războiul hibrid nu este un război limitat, dar un război limitat poate fi un război hibrid. Declanșarea războiului hibrid este determinat de interesul spațiilor globale, îmbrăcând forme extrem de diverse: militare și nonmilitare, convenționale și neconvenționale, poate fi extrem de costisitor și devastator și se poate prelungi atâta timp cât puterea este interesată să-l perpetueze. Din aceste motive, nu este un război limitat, perioada acestuia este determinată de puterea care

conduce războiul hibrid și îi poate conferi un caracter limitat sau nelimitat, în funcție de gradul de realizare a obiectivelor urmărite inițial [11, p.127].

B. Fleming este de părere că, conceptul războiului hibrid își are sursa în conflictul din anul 2006 dintre Israel și Hezbollah. Necesitatea acestei sintagme a fost determinată de nevoia de a descrie complexitatea unui spațiu anacronic de confruntare din perspectiva teoretică a evenimentului, în care luptătorii Hezbollah au surprins Forțele de Apărare Israeliene prin capacitatea de a combina simultan, în mod inovator, capacitățile militare clasice cu metode de luptă neregulate, într-o manieră rapidă, pentru a crea efecte strategice imediate. Adoptarea conceptului nu a fost percepută ca sursă pentru o reală revoluție doctrinară și organizațională în domeniul militar, fiind evident faptul că, în mod convențional, combatanții folosesc constant o combinație de metode de luptă în funcție de mijloacele disponibile în vederea realizării obiectivelor dorite. Conflictele recente au demonstrat că, de regulă, în război au fost utilizate atât forțe convenționale, cât și neregulate care, deși coordonate la nivel strategic, au fost, de cele mai multe ori, separate geografic și nu au fost integrate la nivel operațional. În opinia expertului, acțiunile hibride ale actorilor ostili în cadrul unui război din perioada contemporană sunt determinate de o abordare complexă a întrebuirii tehnologiei în sprijinul diferitelor metode și mijloace de luptă, fapt ce, în mod indubitabil, reprezintă factori ce pot anihila superioritatea militară a forțelor convenționale [14].

Conform aserțiunii exprimate de F.-M. Barbu, viitoarele conflicte vor fi la fel de complexe ca și societatea umană, tendința fiind ca părțile combatante să desfășoare acțiuni militare specifice întregului spectru al operațiunilor atât convenționale, cât și neconvenționale, cel mai probabil într-o manieră simultană. Această abordare este percepută ca un element relevant al războiului hibrid, subiectul care lansează agresiunea face uz de întreaga gamă de tehnici asimetrice pentru a exploata vulnerabilitățile adversarului [6, p.55]. În opinia sa, războiul hibrid este o combinație de strategii și tactici menite să combine metodele de luptă, să utilizeze succesul tactic pentru a obține efecte strategice prin exploatarea rapidă a avantajelor în domeniul cognitiv și moral. Un război nu poate fi hibrid doar prin capacitățile utilizate și efectele produse, dacă nu este abordat prin perspectiva teoretică și logică, în special pentru înțelegerea și combaterea acestuia. Forțele militare, capabile să gestioneze orice amenințări hibride, trebuie să fie create astfel încât să aibă la bază un sistem de instruire profesionistă în plan militar, care să pună accentul pe formarea abilităților cognitive necesare pentru a recunoaște situațiile anacronice și pentru a se adapta rapid la acestea [6, p.57]. Respingem ideea susținută de F.-M. Barbu, că apariția războiului hibrid nu reprezintă sfârșitul războiului tradițional sau convențional, dar adaugă mai multă complexitate procesului de planificare a apărării în secolul XXI. Considerăm că apariția unui nou fenomen ca războiul hibrid, specificat în strategiile și doctrinele militare, a contribuit la încheierea etapei războiului tradițional sau convențional și începerea unei noi etape în evoluția războiului contemporan. F.Hoffman afirmă că cea mai mare provocare în viitor va fi determinată de capacitatea beligeranților de a identifica cu precizie liniile de demarcațiune între formele în care se poartă războiul, pericolul real fiind reprezentat de statele sau entitățile nonstatale, care vor apela la utilizarea întregii panoplii de tactici și tehnologii în combinații inovatoare pentru a-și realiza obiectivele strategice

stabilite în raport cu propria lor cultură și necesitățile impuse de spațiul geopolitic în care dețin interese [8, p.35]. Potrivit opiniei sale, acțiunile de tip hibrid pot include o gamă largă și diversă de metode de luptă convenționale și, totodată, asimetrice, exercitate de către forțe militare clasice și grupări combatante neregulate, care pot include, într-o abordare extremă, acte teroriste și propagarea violenței generalizate asupra populației, precum și acțiuni care să favorizeze dezordinea publică. Aceste activități trebuie să fie direcționate operațional și tactic, pentru a obține efecte sinergice atât în dimensiunea fizică, cât și în cea psihologică a conflictului [15, p.8].

În accepția lui C. Băhnăreanu, pe lângă acțiunile de luptă numite clasice, de regulă purtate de state, la începutul sec. XXI se manifestă insistent acțiuni asimetrice, neconvenționale și hibride exercitate de actori nonstatali [16, p.59]. În acest sens de idei, vom nota supoziția exprimată de C. Clausewitz, care menționa că fiecare epocă are propriul tip de război, propriile limitări și propriile percepții și, deci, pentru fiecare epocă conflictele și războaiele ar trebui analizate prin prisma particularităților sale [17, p.593]. F. Hoffman notează că, deși actualmente nu este pe deplin acceptat de către experții militari, fiind un termen nedoctrinar, războiul hibrid reflectă cel mai bine particularitățile timpului, având în vedere faptul că statele și actorii nonstatali angajați în această formă de conflict exploatează toate modalitățile: convenționale, neregulate, teroriste și criminale pentru a destabiliza ordinea existentă. C. Băhnăreanu afirmă că susținătorii conceptului de război hibrid folosesc sintagma pentru a descrie zona unde războiul regulat și războiul neregulat se intersectează și se combină, și care, potrivit lui M. Isherwood, anulează diferența dintre războiul convențional și războiul neregulat, iar conform lui F. van Kappen, reprezintă o îmbinare a războiului clasic cu utilizarea formațiunilor armate neregulate, creându-se o nouă formă de război. Componentele, tacticile, tehnicile și procedurile specifice ambelor fațete ale războiului converg spre un nou tip de amenințare – hibridă, care deși nu este ceva nou în evoluția războiului, acțiunile hibride reliefează o nouă manieră de combinare și utilizare a tacticilor și instrumentelor convenționale și neconvenționale, specifice ultimelor generații de războaie [16, p.65, 67]. F. Hoffman menționează că amenințarea hibridă poate încorpora toată paleta de moduri de purtare a războiului, incluzând capacități convenționale, tactici și formațiuni neregulate, acte teroriste, alte forme de violență și crime [8, p.9]. T. Huber, M. Knox și W. Murray exprimă dezacordul privind conceptualizarea războiului hibrid sub aspectul existenței ca noutate în doctrinele militare și amenințare la adresa securității militare, considerând că acest tip de război nu este ceva nou, doar instrumentele sale sunt mult mai sofisticate și mai distrugătoare, necesitând un răspuns de aceeași natură. În opinia lor, războiul hibrid nu este nimic altceva decât o manifestare a unui tip de conflict întâlnit periodic în istorie, diferențele constând în faptul că nu necesită două forțe distincte, una convențională și alta neconvențională, și nu implică existența a două tipuri de război, regulat și neregulat, ci o îmbinare eficientă a unor tactici specifice celor două fațete ale războiului [16, p.65]. Împărtășim previziunea lui C. Băhnăreanu care îi contrazice, subliniind că, deși războiul hibrid continuă să nu fie acceptat în totalitate de experții militari în calitate de fenomen nou, fiind un termen nedoctrinar, el prezintă încă multe aspecte necunoscute care necesită în continuare a

fi studiate și analizate din punct de vedere teoretic pentru a edifica o bază teoretico-conceptuală a fenomenului studiat. Acest tip de război, precum și tot ceea ce implică, va duce destul de rapid la reevaluarea reflecției a actualelor doctrine operaționale, astfel încât statele și forțele lor armate să fie pregătite să contracareze și să răspundă eficient unor tactici, tehnici și proceduri de tip hibrid [16, p.67].

T. Frunzeti realizează o interconexiune între amenințările asimetrice și hibride, susținând că războaiele din sec. XXI, la capitolul acțiuni asimetrice, sunt purtate, aproape în exclusivitate, de către actorii nonstatali, ca neoterorismul islamist, gherilele degenerare, organizațiile criminale transnaționale, narcoterorismul. Asimetria se manifestă la diferite niveluri: strategic, operativ și tactic, însemnând adaptarea la adversar sau la o amenințare de securitate. Parțial sau total, adaptarea poate să se integreze într-o formulă mai convențională de confruntare, deplasând și lărgind câmpul de conflictualitate de la un simplu câmp de luptă la spațiul mediatic și politic [18,p.9]. În ordinea de idei reliefată se pronunță și E. Antoine, în opinia căruia acțiunile asimetrice acoperă un spectru larg de moduri de operare, începând de la nonviolență până la violență politică, de la terorism la diferite forme de război informațional, ultimul fiind facilitat de revoluția produsă în tehnologiile informațiilor și comunicațiilor, asigurând acces deopotrivă statelor, dar și actorilor nonstatali. Acțiunile asimetrice se definesc prin faptul că unul dintre actori nu respectă regulile comune stabilite. În cazul unui război, regulile sunt adesea stabilite în beneficiul unuia dintre protagoniști, care astfel își găsește modalitatea de a-și asigura superioritatea. Este firesc ca după ce a încercat să respecte regulile jocului, fapt care nu la avantajat, adversarul să caute să le ocolească pentru a restabili echilibrul, reluându-și inițiativa, pentru a compensa o slăbiciune care i-ar fi fatală [19]. Conform aserțiunii lui T. Frunzeti, acțiunile hibride se vor include ca formă de manifestare a luptei armate, evoluția războiului tinde spre o hibridizare ce se va produce pe două niveluri: cel al modurilor de acțiune și cel al actorilor și al alianțelor lor. Acțiunile hibride combină capacități convenționale, asimetrice, teroriste, de tip crimă organizată pentru a desfășura acțiuni singulare și adesea inovatoare, acestea pot simultan să releve simetrie și asimetrie. Organizațiile de tip gherilă, teroriste sau de crimă organizată, urmăresc să dobândească abilități, priceperi și deprinderi specifice armatelor naționale: război electronic și cibernetic, drone, rachete sol-aer cu radare asociate. Convergența tehnicilor și modurilor de acțiune constituie relevanța unei dihotomii tot mai evazive între simetrie și asimetrie, fiind o combinație sistemică, hibridizarea alianțelor între actorii statali și nonstatali permițând regrouparea capacităților simetrice și asimetrice. În viitor, adversarii cei mai capabili vor combina capacitățile distructive reale cu formele tradiționale, asimetrice sau catastrofice de război. În acest sens, mulți experți își exprimă previziunile referitor la complexitatea formelor de război prin combinarea frecvenței și letalității crescânde. Această construcție este descrisă drept un război hibrid, în care adversarul va prezenta foarte probabil amenințări hibride unice, vizând vulnerabilitățile statului. Acțiunile hibride vor fi un amestec simultan al tuturor formelor de război convențional, asimetric, terorist și tactici corespunzătoare. Actorii nonstatali care folosesc acțiunile hibride realizează un melanj inovator de strategii, tactici, tehnologii conforme culturii lor strategice, geografiei și obiectivelor vizate [18, p.11-12]. W. Nemeth subliniază că

forțele hibride pot să încorporeze sisteme tehnologice avansate în structura lor și apoi să le utilizeze altfel decât specificau parametrii prevăzuți inițial. Însă funcționalitatea forțelor militare hibride este superioară în raport cu cea a forțelor occidentale în războiul hibrid pe care îl duc împotriva acestora [20, p.6].

S. Roșca se pronunță în favoarea teoretizării și dezvoltării conceptului *război hibrid*, exprimând aserțiunea că războiul hibrid este o formă de conflict interstatal nedeclarat și neconvențional, desfășurat deschis sau acoperit pe multiple planuri: politic, militar, diplomatic, economic, energetic, financiar, propagandistic, mediatic, cibernetic și subversiv. Războiul hibrid s-ar putea traduce printr-o formă neconvențională și nelegiferată de război informațional, în care componentele cinetice desfășurate de forțele speciale dețin o pondere substanțial mai mare [3, p.64]. Conform opiniei expuse de Iu. Gîrneț, evenimentele actuale care au loc în regiunea Donbas a Ucrainei nu au produs nici o mutație în fenomenul războiului, rămânând a fi o continuare a politicii prin mijloace violente. Noțiunea de război hibrid, atât de frecvent promovată astăzi, rămâne a fi un procedeu de acțiune strategică mai veche, bine-cunoscută, care nu necesită o cercetare teoretico-conceptuală complementară, fiind reactivată de anumiți actori majori în scopul realizării unor obiective geostrategice în zonele de interes geopolitic. Totodată, lupta armată, la fel ca și celelalte componente ale războiului, a rămas aceeași și se desfășoară după aceleași legi și principii existente până acum la toate cele trei nivele: strategic, operativ și tactic [21, p.22].

Nu suntem de acord cu ipoteza susținută de un grup de experți militari și polemologi că războiul hibrid este un război asimetric cu utilizarea minimă a potențialului militar în scopul realizării obiectivelor și intereselor geostrategice, precum și cu afirmația lui F. van Kappen că războiul hibrid include un spectru larg de acțiuni în care componenta militară are un rol nesemnificativ, atribuindu-se importanță majoră altor mijloace nonletale precum sunt cele politice, informaționale, psihologice și economice, care i-ar permite să obțină rezultate necesare, cauzând prejudicii mecanismului funcționării statului adversarului, astfel demoralizând societatea [13, p.27]. Considerăm abordarea nonletală a războiului hibrid ca fiind una eronată, care creează o stare de siguranță falsă a statului, situație în care este respinsă orice implicare militară din partea oricărui stat, precum și neacordarea atenției sporite cercetării în profunzime a premiselor și a contextului geopolitic favorabil declanșării fazei militare a războiului hibrid, aceasta fiind unica care contribuie eminent la realizarea intereselor geostrategice. Ținem să precizăm că cea mai importantă și una dintre primele faze ale războiului hibrid este cea militară, după informațional-propagandistică și politico-diplomatică, având un impact distructiv asupra infrastructurii și psihologic asupra populației civile, și abia după constrângerile impuse de comunitatea internațională părții agresoare componenta militară este conservată, ulterior fiind aplicate alte mijloace nonletale pentru subminarea potențialului de dezvoltare al statului, fapt ce determină caracterul evolutiv al războiului hibrid.

În concluzie subliniem că actualmente asistăm la o nouă formă de amenințare la adresa securității militare, care se manifestă ca un război militar complex și multidimensional, cu consecințe letale, înglobând strategii, tactici și tehnici de ordin simetric, asimetric, convențional și neconvențional, subiecții participanți fiind atât actorii statali, cât și actorii nonstatali, utilizând tehnologii informaționale și ale comunicațiilor, ce ne-

cesită a fi cercetată sub aspect teoretic pentru a identifica geneza, chintesența și repercusiunile acestui fenomen, având drept scop elaborarea unor noi strategii militare care să reglementeze acțiunile de prevenire, combatere și postconflict, astfel că rolul fundamental de asigurare a securității naționale și internaționale revenindu-i dimensiunii militare. Suntem de părere că astfel de amenințare poate fi catalogată ca război neoconvențional de tip hibrid, elementul central indispensabil rămânând totuși componenta convențională care, în pofida diminuării rolului simetric și de aplicare clasică în cadrul unui război, și-a păstrat importanța militară, fiind completată cu multiple elemente operaționale de ordin tactic cu caracter dinamic și cu abilitatea de utilizare a acestora, ceea ce determină apariția unei noi paradigme militare în cadrul unei noi etape de organizare și desfășurare a războiului contemporan. Ca urmare a evoluției tehnologiilor de desfășurare a conflictelor/războaielor contemporane, constatăm extinderea amenințării cu război neoconvențional de tip hibrid, generând un pericol sporit în adresa tuturor componentelor securității naționale, producând, totodată, și un impact asupra securității regionale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ioniță C. Este războiul hibrid ceva nou? În: *Impact Strategic*, 2014, nr.4(52), p.64-76.
2. Hoffman F. Further thoughts on hybrid threats. În: <http://www.smallwarsjournal.com> (vizitat 25.02.2017).
3. Roșca S. Reflecții conceptuale asupra noțiunii de propagandă: istorie și actualitate. În: *Relații Internaționale Plus*, 2016, nr.1(9), p.51-67.
4. Frunzeti T. Convențional și neconvențional în acțiunile militare. În: *Impact Strategic*, 2012, nr.4, p.6-14.
5. McCuen J. Hybrid wars. În: *Military Review*, 2008, vol.88, nr.2, p.107-113.
6. Barbu F.-M. Considerații privind războiul hibrid. În: *Impact Strategic*, 2015, nr.2, p.52-58.
7. Gray C. Încă un secol sângeros. Războiul viitorului. Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2006.
8. Hoffman F. Hybrid warfare and challenges. În: *The Joint Force Quarterly Magazine*, 2009, nr.52, p.2-45.
9. Shynkarenko O. Russia's hybrid war in Ukraine. În: <http://www.iwpr.net/report-news/russias-hybrid-war-ukraine> (vizitat 12.03.2017).
10. Mattis J., Hoffman F. Future warfare: the rise of hybrid warfare. În: *U.S. Naval Institute Proceedings*, 2005, november, p.27-35.
11. Popescu C. Observații privind actualitatea războiului hibrid. Studiu de caz: Ucraina. În: *Impact Strategic*, 2014, nr.4, p.124-138.
12. Горбулин В. Гибридная война как ключевой инструмент российской геостратегии. În: http://www.gazeta.zn.ua/internal/gibridnaya-voyna-kak-klyuchevoy-instrument-rossiyskoy-geostrategii-revansha_.html (vizitat 15.03.2017).
13. Cebotari S. Războiul hibrid. Unele considerații. În: *Revista Militară*, 2015, nr.1 (13), p.23-34.
14. Fleming B. The hybrid threat concept: contemporary war, military planning and the advent of unrestricted operational art. În: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ada545789> (vizitat 15.03.2017).
15. Hoffman F. Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars. Arlington: Ed. Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
16. Băhnăreanu C. Evoluția războiului de la acțiunile clasice la cele hibride. În: *Impact Strategic*, 2015, nr.2, p.59-68.
17. Clausewitz von C. On war. New Jersey: Ed: Princeton University Press, 1989. 732 p.
18. Frunzeti T. Acțiuni asimetrice, neconvenționale și hibride în războiul secolului al XXI-lea. În: *Impact Strategic*, 2013, nr.1, p.6-15.
19. Antoine E. Le concept de conflit asymetrique a-t-il un sens? În: <http://www.alliancegeostrategie.org/2011/05/06/le-concept-de-conflit-asymetrique-a-t-il-un-sens-i/> (vizitat 20.03.2017).
20. Nemeth W. Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare. Monterey: Ed. Kindle, 2012. 88 p.
21. Gîrneț Iu. „Războiul hibrid” între istorie și actualitate. În: *Revista Militară*, 2015, nr.1 (13), p.19-22.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕАЛИИ ПРИДНЕСТРОВСКОГО КОНФЛИКТА: АКТОРЫ И ВОЗМОЖНЫЕ ПУТИ РЕШЕНИЯ

THE TRANSNISTRIAN CONFLICT GEOPOLITIC REALIAS: ACTORS AND POSSIBLE WAYS OF SOLUTION

Ion RUSANDU, *doctor în filosofie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
rusandu@list.ru

Marina GORBATIUC, *doctorandă,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
marina.gorbatiuc@mail.ru

Rezumat

Prin abordarea complexă a conflictului transnistrean, OSCE este unul dintre actorii importanți implicat în rezolvarea conflictului vizat. În articol sunt prezentate posibilele scenarii care descriu viitoarea evoluție și rezolvare a conflictului transnistrean, iar formatul 5+2 rămînd viabil în condițiile actuale geopolitice. Totodată este relatat contextul politic interior al Republicii Moldova după alegerile prezidențiale recente și noile acțiuni ale guvernării.

Cuvinte-cheie: *conflictului transnistrean, formatul 5+2, viitoarea evoluție, conjunctură geopolitică, alegeri prezidențiale.*

Summary

The important role the OSCE plays in supporting the Transnistrian conflict. We underline the need to advance the work of the Permanent Conference on Political Issues in the Framework of the Negotiation Process for the Transdniestrian Settlement in the “5+2” format as the only mechanism to achieve a comprehensive and sustainable resolution of the conflict. Emphasize the need to achieve tangible progress in the negotiations on all three baskets of the agreed agenda for the negotiation process: socio-economic issues, general legal and humanitarian issues and human rights, and a comprehensive settlement, including institutional, political and security issues. Express satisfaction with the commitment of the political representatives and programs of political parties to meet on a regular basis and encourage the sides to increase the continuity and effectiveness of the process.

To this end, the Mission facilitates co-operation in Moldova is to help achieve a comprehensive, just and lasting political settlement of the Transdniestrian conflict based on the sovereignty and territorial integrity of Moldova and a special status for Transdniestria.

Keywords: *the OSCE, the Transnistrian conflict, the Negotiation Process, socio-economic issues, general legal and humanitarian issues, human rights.*

В истории и теории международных отношений можно найти многочисленные примеры по усилению международного сообщества в решении “затяжных”, или, по-другому, “замороженных” конфликтов, одним из которых является и приднестровский конфликт. В западной, а также и в отечественной политологии, данному конфликту посвящены многие научные исследования.

Maria Raquel Freire в своей книге *Conflict and Security in the Former Soviet Union: The Role of the OSCE* отмечает необходимость ОБСЕ в разрешении конфликта как

возможный новаторский вклад в исследовании конфликта [1]. Так, вице-директор Программы Россия и Евразия Фонда Carnegie, Мэтью Роджанский, полагает, что Россия держит монополию в решении конфликтов [2].

Во-первых, в той начальной стадии конфликта с более ранних 90-ых и даже в течение горячих фаз эта причастность была, согласно Claus Neukirch, представителя Миссии ОБСЕ в Молдове (2005), “слишком мало, слишком поздно” и “профилактический эффект ОБСЕ и ООН был весьма ограничен” [3].

Во-вторых, безразличие международного сообщества и нехватка политического желания сыграли весьма отрицательную роль. “Непоследовательный подход международного сообщества внес свой вклад в укрепление статус-кво в этих конфликтах”, Дов Линч подчеркнул, что Молдова, так же как другие постсоветские страны, вовлеченные в конфликты, стояли только перед одной внешней силой – Россией, которая определенно наложила существующее статус-кво, подтверждая развитие сепаратистских областей в фактические государства во что бы то ни стало [4].

Чеслав Чебану, ведущий сотрудник американского Института мира и бывший посол Молдовы в США, заявил, что “вывод российских войск, присутствие которых в стране противоречит ее Конституции, вне всякого сомнения, создаст более благоприятные условия для окончательного разрешения приднестровского конфликта, внесет свой вклад в установлении мира и безопасности в регионе” [5].

Нам представляется очень конструктивной теория региональных комплексов безопасности (РКБ) Б. Бузена и О. Вэйвера, которая предполагает, что европейский регион разделен на два комплекса – Европейский, под руководством ЕС, и Постсоветский, под эгидой России, которая дает возможность увидеть разницу в подходах к пониманию безопасности и урегулированию «затяжных» конфликтов, находящихся в пограничной зоне между этими комплексами. Кроме того, теория РКБ предлагает аналитически разграничить разные уровни безопасности – внутренний, межгосударственный, межрегиональный и глобальный, на каждом из которых проблема «затяжных» конфликтов проявляется по-разному.

В-третьих, применение теории секьюритизации Бузена и Вэйвера помогает понять каким образом эта проблема формируется как угроза безопасности и как она может использоваться в отношениях между акторами разного уровня. Наконец, использование теории «зрелости» конфликтов Уильяма Зартмана, которая подчеркивает, что для успешного урегулирования конфликтов, особенно длительных, стороны должны достичь двух условий – взаимного тупика, делающего противостояние слишком невыгодным и взаимно осознанного понимания того как найти выход из конфликта может объяснить нам, почему переговорный процесс по «затяжным» конфликтам стоит на месте. Применение теории Зартмана не только к внутренним, но и применительно к внешним акторам переговорного процесса дает понимание, что конфликт должен «созреть» на обоих уровнях [6].

Краеугольный камень в решении приднестровского конфликта является территориальная целостность Республики Молдова не только в плане собственной безопасности и стабильности, а также для безопасности и стабильности в Европе.

V. Ciobanu и E. Ohladciuc в статье *Conflictul transnistrean. Realitate și perspective de soluționare* делают вывод, что территориальная целостность Молдовы представляет собой ключевую проблему не только для собственной стабильности и безопасности, а также для безопасности всей Центральной Европы [7]. Кроме того, решение конфликта важно для Республики Молдова в связи с намерением вступить в Европейский Союз.

Парадокс с непризнанными республиками заключается в том, что, с одной стороны, их нельзя рассматривать как нечто ограниченно временное, а с другой стороны, данное состояние с этими республиками как нечто долговременное, вечное. Этим и объясняется постоянная необходимость вести диалоги, переговоры, с целью решения постоянно возникающих проблем в деле урегулирования конфликтов.

Кратко отметим, что понятие “замороженный конфликт” не совсем удачно отражает состояние с целью его решения, так как может сложиться полностью впечатление о том, что полностью отсутствует какое-либо влияние вовлеченных заинтересованных сторон в разрешении конфликта. Например, на конфликт в Приднестровье в той или иной мере оказывают влияние множество внешних сил – Украина, Румыния, Россия, Европейский Союз, Соединённые Штаты Америки, Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (как минимум) и другие участники. Речь идет о долгосрочной стратегии, которая должна быть разработана и принята сторонами вовлеченных в конфликт. Молдова и Приднестровье в нём выступают как стороны конфликта, Россия, Украина и Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе – посредники, Европейский Союз и Соединённые Штаты Америки – наблюдатели. Причем роль внешних сил наиболее сильна самих же сторон конфликта.

Для того чтобы четко определить круг внешних участников, которые влияют на рассматриваемый нами конфликт, следует найти те процедуры, влияющие на ход «затяжных» конфликтов, которые являются наиболее формальными. Поскольку основная открытая фаза противостояния прекратилась более двух десятилетий назад и стороны перешли к поиску взаимоприемлемых решений под руководством внешних посредников, такой формальной процедурой является процесс переговоров по урегулированию конфликтов, в котором есть ограниченный круг формальных участников переговорного процесса, которые могут оказывать непосредственное влияние на ход переговоров. На этих внешних акторов и будет направлен фокус влияния.

В официальный переговорный процесс по Приднестровью, помимо приднестровской молдавской республики и Республики Молдова включены пять внешних акторов: Россия, Украина, Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (посредники), Соединённые Штаты Америки и Европейский Союз (наблюдатели).

С международно-правовой точки зрения, приднестровский конфликт начался как внутренний конфликт между центральными властями Молдавской ССР и местными властями приднестровского региона Молдовы. На протяжении 1989 – 1992 гг., несмотря на происходившие инциденты, этот конфликт оставался внутренним,

так как напрямую в нем не участвовали другие государства. Интернационализация конфликта началась лишь после начала военных действий и вовлечения в вооруженный конфликт действиях частей 14-й российской армии в июне 1992 года.

Приднестровский конфликт 1990-1992 гг., также как и оккупация Крыма и конфликт на Востоке Украины в 2014-2017 гг., являются частью общей стратегии России по сохранению Республики Молдова и Украины в сфере своего влияния. В этом контексте приднестровский конфликт носит очевидный «гибридный» характер, по мнению эксперта А. Филипенко на Международной конференции, приуроченная 25-летию совместного сотрудничества Республики Молдова и Украины.

В. Жук и В. Унгуриану в книге *Interesele geopolitice ale marilor puteri și impactul lor asupra securității naționale a Republicii Moldova* утверждают, что прекращение переговоров по приднестровскому конфликту позволит в одностороннем порядке пополнения вооружения без уведомления на то восточных партнеров, включая региональную безопасность в свою пользу[8].

Ярко же отличительной чертой приднестровского конфликта от других схожих с ним “замороженных конфликтов” мы выделяем главное – данный конфликт не является ни межнациональным, ни межконфессиональным. И несмотря на это, приднестровский конфликт не решен, так как, на наш взгляд, он в определенной мере искусственный, навязанный Республике Молдова извне. Об этом ярко выразился бывший Президент Владимир Воронин: ” С момента распада СССР ключ к проблеме находился и еще находится в руках руководства Российской Федерации”[9]. Ранее Оазу Нантой назвал режим Приднестровья антиконституционным и тоталитарным [10].

Как подчеркивает политический аналитик Гр.Тарасенко, “интересы России простираются намного дальше, чем стремление присоединения кусочка бывшей республики СССР”. И далее, “доктрина России на постсоветском пространстве как раз и заключается в том, чтобы соседствующие ее страны стали частью Евразийского сообщества, без всякого силового принуждения” [11].

Также рассуждает молдавский политический аналитик Анатол Цэрану, который отмечает, что Тирасполь – это рычаг, который Россия использует для влияния на Республику Молдову, для того чтобы держать Молдову в зоне своего геополитического влияния, но и для того чтобы создать впечатление, что существует конфликт между Кишиневом и Тирасполем. Реальность совсем другая. Москва создала этот конфликт, чтобы держать в узде Молдову и не позволить ей двигаться слишком быстро в направлении европейской интеграции [12].

Следует отметить, что о роли России на постсоветском пространстве высказался бывший президент “Радио Свободы” Джеффри Гедмин, который отметил, что активное перевооружение и военное строительство России имеет своей целью демонстрация силы, чтобы третировать и запугивать, закрепить за собой, если не территорию, то сферы влияния [13].

Следует подчеркнуть тот факт, что сохранение” старых замороженных конфликтов” (Приднестровье, Нагорный Карабах, Южная Осетия и т.д.) и увеличение

количества новых непризнанных республик (Донецкая и Луганская республики, а также проблема Крыма) свидетельствует о том, что система международных отношений подвергается новым прессингам о необходимости поиска новых подходов и моделей решения данных конфликтов. Об этом свидетельствует хотя бы тот факт, что признание со стороны Соединёнными Штатами Америки независимости Косово, за которым последовало решение России о признании Абхазии и Южной Осетии. В этом контексте очень тревожно прозвучала реакция Тирасполя на совместной молдо-украинской границе.

Виталий Игнатъев, так называемый министр иностранных дел Приднестровья, открыто заявил, что этот контроль приведет к конфликтной ситуации между мирным населением с молдавскими силовиками, в результате чего может произойти вооруженный конфликт похожий 1992 года [14].

Приднестровский конфликт, как и другие подобные конфликты, широко интернационализирован. Среди наиболее активных и постоянных акторов мы отметим прежде всего Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе. Следует отметить, что в целом миссия заняла видное место в молдо-приднестровском дискурсе. В последнее время роль Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе в поиске решения приднестровского вопроса значительно изменилась, и потенциальная роль миссии в политическом урегулировании – принципиальный вопрос современного дискурса о приднестровской проблеме. В силу того, что процесс урегулирования региональных конфликтов идет параллельно с процессом всеобщей демократизации и утверждения прав человека, решение противоречия между принятием суверенитетов национальных государств и правами национальных меньшинств предполагает последовательное осуществление основных прав человека независимо от национальной, социальной, конфессиональной принадлежности. Необходимость создания в условиях формирования нового многополярного миропорядка по окончании “холодной войны” качественно иного состояния Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе, способной эффективно решать вопросы, связанные с урегулированием как региональных конфликтов на постсоветском пространстве, так и конфликтов за его пределами, с учетом воли и интересов населения, и только политическими методами в рамках основных принципов международного права [15].

В связи с возможностью решения приднестровского конфликта, были сделаны различные временные прогнозы как исследователями, так и политиками.

Например, Н. Харитонова, кандидат исторических наук, которая отмечает ”важно учитывать, что решение приднестровского конфликта в любом случае не может быть безболезненным: любой вариант затрагивает интересы сторон и участников урегулирования, которые являются противоположными и вызывают сопротивление и противодействие. Это необходимо учитывать не только российским властям, но и экспертному сообществу России при выработке комплексного решения приднестровского вопроса” [16].

Украинский политолог Олег Пономарь очень оптимистичен в своих прогнозах. Он назвал 2016-й год “годом разрешения замороженных конфликтов” [17]. Свой вклад в прогнозирование внес и Президент Республики Молдова Игорь Додон. Он выразил свое мнение, что приднестровский конфликт может быть решен в течении 2-3 лет.

Следует отметить, что с видением Игоря Додона категорически не согласен так называемый президент Приднестровской республики Вадим Красносельский. Точка зрения нового руководителя Приднестровья совпадает с высказываниями предыдущих руководителей – Игоря Смирнова и Евгения Шевчука, и заключается в том, что в планах Приднестровья только одно – независимость.

Мы полагаем, что очень трудно дать точный прогноз, скажем, на ближайшие 5-10 лет (или больше, или меньше), так как данный конфликт будучи очень индивидуальным зависит как от внешних, так и от внутренних условий и факторов.

К внешним факторам мы относим различные страны и международные организации (Соединённые Штаты Америки, Германия, Франция, Румыния, Украина, Россия, Европейский Союз, Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе, НАТО), которые постоянно мониторизуют приднестровский конфликт в стремлении найти решение для данного конфликта. В последнее время история и эволюция приднестровского конфликта скорее всего близко к Украине, которая в свою очередь столкнулась с подобным явлением в восточных районах и в Крыму.

Что касается внутренних факторов, то кратко отметим заинтересованность политических деятелей Кишинева и Тирасполя в использовании сложившихся условий для реализации своих бизнес- интересов.

В литературе анализируются различные возможные исходы в приднестровском конфликте. Если представить в обобщенном виде наиболее распространенные предложения/сценарии, то их можно свести к следующим:

- Первый вариант – признание Приднестровья со стороны России и государств желающих поддержать это решение Москвы. Поводом к признанию не обязательно должно стать возобновление вооружённых действий.

- Второй вариант – отказ России от признания Приднестровья Республика Молдова – Европейский Союз. К этому сценарию Приднестровье активно подталкивают Республика Молдова и Украину с помощью указанных выше инициатив. При этом вовсе не обязательна политическая реинтеграция Приднестровья в состав унитарной Республики Молдова, поскольку провальность этих планов уже сейчас осознаётся многими политиками в Республике Молдова. Как известно, Европа позволяет отдельным территориям интегрироваться в наднациональные, например, экономические, структуры без определённого государственного статуса.

- Третий вариант – переходный: поддержание статус-кво в регионе до конца 2015 г., когда всё равно необходимо будет принять решение о реализации первого или второго вариантов. Предполагается, что чем активнее будут действовать Европейский Союз и Соединённые Штаты Америки на данном направлении, тем активнее будет политика Российской Федерации в регионе. Однако вряд ли России

удастся в обозримом будущем устранить все системные промахи своей политики предыдущих лет. Решение относительно статуса может быть принято самостоятельно властями пмр, и оно может касаться только второго варианта. Решение о реализации первого варианта может быть принято только в Москве. Период поддержания статус-кво может быть использован Приднестровьем по-разному. С одной стороны, могут иметь место заранее обречённые на провал попытки договориться с Украиной и Республикой Молдова о снятии ограничений, не позволяющих Приднестровью самостоятельно существовать [18].

Здесь мы отметим, что являемся сторонниками поливариантности и разумного решения приднестровского конфликта. На протяжении всего существования приднестровского конфликта и его интернационализации были предложены различные форматы его решения.

Следует констатировать, что дискуссии по поводу формата “5+2” продолжают не только эксперты, но и местные политики. Так, новый президент Республики Молдова Игорь Додон, в недавнем прошлом Председатель Партии Социалистов, считает, что приднестровская проблема может быть решена только в формате “5+2” [19].

Посол по особым поручениям МИДа Российской Федерации Сергей Губарев утверждает, что “затормозилась или находится в подвешенном состоянии всего лишь одна из сторон деятельности этой переговорной площадки, а именно — заседание в полном масштабе. Вся остальная деятельность в рамках формата “5 + 2” продолжается — это и контакты, и консультации между участниками формата, контакты и консультации посредников и наблюдателей со сторонами конфликта, так что говорить о том, что деятельность формата “5 + 2” заморожена, не совсем правильно. Проблема в том, что она могла бы быть более активной и эффективной” — добавил дипломат [20].

В то же время член объединенной контрольной комиссии Ион Ляху считает, в свою очередь, что формат 5+2 незаконен.

Президент Белоруссии Александр Лукашенко обращает внимание на то, что приднестровский конфликт может быть решен в рамках, однако данное Содружество Независимых Государств не делает этого, так как не хочет из-за каких-то интересов.

Эволюция последних событий и накопленный опыт в процессе регламентации приднестровского конфликта показывает, что существует ряд сценариев, которые наиболее вероятны в решении данного конфликта: от возвращения приднестровья в лоно Республики Молдова, до достижения её независимости. С последующим вхождением в состав Российской Федерации.

Но в настоящее время, по нашему мнению, будет сохранен статус-кво нынешнего конфликта долгое время, до то как Республика Молдова, посредством внешних партнеров, станет привлекательной для населения Приднестровья и основные акторы примут взаимоприемлемые решения с точки зрения геополитических и национальных интересов. Вероятность разрешения этого конфликта, на наш взгляд, остается главным вектором в политическом пространстве на неопределенный срок.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Freire Maria Raquel. Conflict and Security in the Former Soviet Union: The Role of the OSCE (Global Interdisciplinary Studies Series). Pub Ltd Aldershot, Ashgate. October 2003, 288 p.
2. Available from <http://gazeta.zn.ua/international/zamorozhenye-conflikty-igry-s-nulevoy-summoj-.html>
3. Neukirch Claus. Russia and the OSCE: The Influence of Interested Third and Disinterested Fourth Parties on the conflicts in Estonia and Moldova in National integration and Violent Conflict on Post-Soviet Societies. Jemie. Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, Flensburg Germany, July 2001, p. 237-238.
4. Lynch Dov. Engaging Eurasia's Separatist States, p. 112.
5. Ciobanu C. Moldova and the "Frozen and Forgotten" Conflicts in Post-Soviet States. United States Institute of Peace, 22 July 2004.
6. См.: Растольцев С.В. Проблема «затяжных» конфликтов в контексте европейской безопасности. http://www.imemo.ru/files/File/ru/smu/2015/25052015_Rastoltsev_tez.pdf
7. Ciobanu vitalie, Ohladciuc Eduard. Conflictul transnistrean. Realitate și perspective de soluționare. В: Revista Militară, 2011, nr.1(5).
8. Жук В., Унгуряну В. "Interesele geopolitice ale marilor puteri și impactul lor asupra securității naționale a Republicii Moldova". Chișinău: Tipografia Centrală, 2016.
9. Moldova's Balancing Act between Russia and Europe. Euronews, December 14, 2007. available from (<http://www.euronews.net/index.php?page=interview&article=459585>)
10. Nantoi O. About the Situation in the Eastern Districts of the Republic of Moldova (1992-2000). Chișinău: Institute for Public Policy.
11. Tarasenko Grigoriy. Discussions in Transnistria about joining Russia. Pre-election PR. available from <http://super-nep.ru/blog/43878174353/razgovory-v-vpridnestrovie-o-prisoedinenii-k-rossii>
12. available from <http://www.europaliber.org/a/28170058.html>
13. available from <http://www.golos-ameriki.ru/a/gedemin-on-russia/3380735.html>
14. <https://novostipmr.com/ru/news/17-02-20/peregovornomu-formatu-52-ispolnilos-15-let>
15. Цуканова О. Этапы молдово-приднестровского конфликта. Пробелы в российском законодательстве. В: Юридический журнал, 2011, №2,
16. Харитоновна Н. Приднестровские сценарии: перспективы разрешения приднестровского конфликта. В: Проблемы национальной стратегии, 2015, № 5 (32).
17. Пономарь О. 2016-й будет годом разрешения замороженных конфликтов и исков против России. Час Пик, 2016. <http://vchaspik.ua/politika/363919politolog-2016-y-budet-godom-razresheniya-zamorozhenyh-konfliktov-i-iskov-protiv>
18. Оп. чит.
19. <https://ria.ru/world/20170525/1495055478.html>
20. <https://ru.sputnik.md/politics/20170608/13032686/gubarev-pridnestrovie-format-5-2.html>

ТРАНСГРАНИЧНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАК МЕХАНИЗМ
ЕВРОИНТЕГРАЦИИ СТРАН
(на примере еврорегионов „Верхний Прут” и „Нижний Дунай”
Республики Молдова)

TRANSBOUNDARY COOPERATION AS THE MECHANISM
OF EURO-INTEGRATION OF COUNTRIES
(On the example of Euroregions „Upper Prut” and „Lower Danube”
Republic of Moldova)

Владимир БЛАЖКО, доктор хабилитат,
Институт Юридических и Политических Исследований АНМ
vblajco@mail.ru

Rezumat

În articol sunt cercetate probleme de cooperare internațională în cadrul euroregiunilor. Mai mult de trei sferturi din teritoriul Republicii Moldova sunt incluse în asociații de cooperare transfrontalieră cu țările vecine în euroregiunile „Dunărea de Jos”, „Prutul de Sus”, „Nistru” și „Sireț-Prut-Nistru”. Cooperarea transfrontalieră cu țările Uniunii Europene este una dintre cele mai importante căi de integrare europeană a țării. Implicarea activă a autorităților locale, a structurilor de business, a organizațiilor neguvernamentale din țările vecine permite de a dezvolta cooperarea economică, comerțul, turismul, schimbul de experiență și informații în domeniul noilor tehnologii, situația pe piața forței de muncă, combaterea calamităților naturale și a catastrofelor. Este importantă coordonarea și dezvoltarea regională prin prisma îmbunătățirii calității vieții populației la frontieră, aprobării standardelor sociale europene și a relațiilor internaționale de bună vecinătate între țări.

Cuvinte-cheie: autorități locale, colaborare transfrontalieră, euroregiune, relații internaționale, frontieră.

Summary

It is researched the problems of the international cooperation within the euroregions in the article. More than three quarters of territory of the Republic of Moldova are included in associations of transboundary cooperation with neighbouring countries in euroregions „Bottom Danube”, „Top Rod”, „Dnestr”. Transboundary cooperation with the countries of the European Union is one of the important way of eurointegration of the country. The active cooperation of local authorities, business-structures, the nongovernmental organisations of neighbouring countries allows economic cooperation developing, commerce, tourism, the exchange of experience and information in area of new technologies, the labour market, the overcoming of nature acts and accidents. It is very important the coordination and developing of regional activity in quality of a life improving of the Border zone population, the statement of the European standards social and international relations between the countries.

Keywords: local authorities, transboundary cooperation, euroregion, international relations, border zone.

B международном сотрудничестве стран Европы накоплен более чем полувековой опыт межрегиональных отношений и трансграничного сотрудничества. Сотрудничество между приграничными территориями государств в современном виде начало развиваться еще в 1950-е годы, когда существовавшие границы

совершенно не соответствовали исторически сложившимся лингвистическим, этническим, культурным и экономическим сообществам. Первые шаги представляли собой стихийное движение «снизу», на уровне взаимосвязей между отдельными районами. В конце 1950-х гг. в Западной Европе возникает Концепция политики регионализма. Для решения региональных проблем в соответствии с Римским договором (1957 г.) учреждаются Европейский социальный фонд и Европейский инвестиционный банк. Активная фаза реализации политики регионализма начинается со середины 1970-х годов. В 1971 году, была создана Ассоциация европейских приграничных регионов (*Association of European Border Regions, AEBR*). В настоящее время ее членами являются 90 из 115 реально действующих еврорегионов. В 1975 г. с целью выравнивания региональных различий начинает свою деятельность Европейский фонд регионального развития (*FEDER*). Главной задачей этот фонд ставил финансирование программ для подъема уровня развития экономически отсталых регионов [1].

В середине 80-х годов прошлого столетия сформировались политико-правовые основы межрегиональных отношений, которые не только обобщили уже имевшийся опыт, но и определили их развитие в новых условиях международных отношений Совета Европы. Были сформированы консультативные организации и учреждения, способствующие развитию и совершенствованию этого процесса. В 1985 г. создается Ассамблея европейских регионов (*Assembly of European Regions, AER*). Согласно *AER*, основой политики регионализма являются принципы субсидиарности (приоритета низшего звена в принятии решений) и региональной демократии, а также признание политического влияния регионов в европейских институтах власти. В 2008 году она уже объединяла 270 регионов из 33 стран и 16 межрегиональных организации. В этом же году Совет Европы принял «Европейскую хартию о местном самоуправлении», в которой расширил права местных сообществ. А в «Европейской (Мадридской) конвенции о трансграничном сотрудничестве территориальных образований и их властных органов» (1989 г.), «Хартии Сообщества по проблемам регионализации» (1988 г.) и «Хартии регионов Сообщества», принятых Европейским парламентом, были определены правовые основы межрегионального сотрудничества стран ЕС. В этих документах дано определение приграничного сотрудничества, под которым понимаются «любые согласованные действия, направленные на усиление и поощрение отношений между соседними территориальными сообществами и властями» [1]. С 1985 года начинает работать Ассамблея европейских регионов (*AER*). А в 1992 году в рамках подготовки и принятия Маастрихтского Соглашения был создан консультативный Комитет регионов, состоящий из представителей региональных и местных автономий. В первой половине 1990-х годов начала действовать одна из самых крупных и значительных программ Европейского Союза по сотрудничеству в области проектов межрегионального значения – Трансевропейское сотрудничество для сбалансированного развития (*Trans-European Cooperation For Balanced Development, INTERREG*). *INTERREG* служит одним из главных инструментов и механизмов поддержки транснациональных проектов регионального планирования, стимулирующих межрегиональное сотрудничество в ЕС. Всестороннюю

помощь еврорегионам оказывает и созданный в 1994 году Конгресс местных и региональных властей Европы (КМРВЕ). Как видим, межрегиональное сотрудничество в международных отношениях является одним из приоритетных направлений реализации межгосударственных отношений в Европейском Союзе [1].

Следует отметить, на наш взгляд, два важных момента в развитии процесса евроинтеграции в Европе. С одной стороны, многие еврорегионы сформированы из приграничных районов, которые в экономическом и социальном отношении представляют собой далеко не самые развитые территории. С другой стороны, представление границ как территорий разделяющих государства, с разными политическими, экономическими и культурными системами в современных условиях евроинтеграции уже не соответствует политическим реалиям. Изучение Пограничья, только с точки зрения истории, права, географии и геополитики существовало в «старом политическом ландшафте». Тогда Пограничье представлялось как территория, прилегающая к границе, соединенная и связанная с ней, как некое механическое разделение государств. Сегодня Пограничье исследуется как особое пространство, в котором реализация политики стран (центр-периферия-зарубеж), этническая самоидентификация (полиэтничность), культурная полицентрическая среда (мультикультуральность) обладают самобытностью и оригинальностью. В таком понимании Пограничье представляется как «организующая и объединяющая территория», «ареал активной диффузии» «особое социальное пространство» в международных отношениях. В исследованиях политико-социальных практик его развития используются междисциплинарные подходы с использованием таких категорий как «этническая самоидентификация», «историческая память», «культурно-традиционное духовное наследие» и др.

Формирование еврорегионов, как политико-территориальных образований, способствовало значительной активизации научных исследований (развитию регионалистики). Сегодня эта сфера превратилась в широкую область знаний, находящуюся на стыке многих дисциплин: экономики, географии, социологии, политики и др. Целый ряд ученых (Э.Алаев, А.Баранов, А.Вартунян, Ю.Гладкий, Д.Доленко, К.Гаджиев, В.Добренков, У.Изард, В.Фатеев, А.Чистобаев, О. Серебрян, З. Гурская и др.) внесли значительный вклад в определение новых направлений ее развития. Вместе с тем, строго научного категориального определения этого понятия «еврорегион» пока нет, потому что их основные дефинитивные характеристики и структура сильно отличаются друг от друга. Обычно среди главных отличительных черт называются:

- географическое положение - еврорегион является территорией, которая имеет конкретное место и территорию;
- политическую власть - части этой территории находятся под юрисдикцией суверенных государств, имеющих общую границу;
- административную принадлежность – еврорегионы образуют приграничные территории государств;
- функциональную роль - еврорегион является формой трансграничного сотрудничества.

В понимании этого термина ученые пока единого мнения не выработали. Наиболее часто встречаются два определения:

а) регион (англ. *region* от лат. *region*) - область, район, часть страны, отличающаяся от других областей совокупностью естественных и (или) исторически сложившихся, относительно устойчивых экономико-географических и иных особенностей, нередко сочетающихся с особенностями национального состава населения;

б) группа близлежащих стран, представляющая собой отдельный экономико-географический или близкий по национальному составу и культуре, или однородный по общественно политическому строю район мира [2, с. 431; 3; 4].

В политических и правовых документах Евросоюза регион определяется как «... территориальное образование внутри двух или более стран обладающее необходимым набором целостнообразующих характеристик, состоящее из одного или нескольких административных и других районов и демонстрирующие определенную степень однородности в общем (природном, культурном, экономическом, демографическом и т.д.) ландшафте» [5]. Наличие определенной однородности характеристик предполагает и особые виды трансграничного сотрудничества.

В Европейской рамочной Конвенции о приграничном сотрудничестве территориальных сообществ и властей от 1980 г., к которой присоединились Молдова, Россия, Украина и ряд других стран СНГ, под приграничным сотрудничеством в целом понимаются «любые согласованные действия, направленные на укрепление и поощрение добрососедских отношений между территориальными сообществами и властями, находящимися под юрисдикцией двух или более договаривающихся сторон, и заключение любых соглашений и договоренностей, необходимых для достижения этих целей». Более конкретно межрегиональное сотрудничество предполагает:

- ✓ экономическое развитие, торговли и туризма, выравнивание и постоянное улучшение жизненных условий населения;

- ✓ обмен *ноу-хау* и технологиями, развитие инфраструктуры, особенно технической;

- ✓ экологическую политику местного уровня, охрану и улучшение состояния окружающей среды; сотрудничество в предупреждении и преодолении стихийных бедствий и катастроф;

- ✓ взаимодействие в сфере культуры, здравоохранения и образования;

- ✓ развитие деловых контактов, обмен опытом и информацией в сфере рынка занятости

- ✓ согласованное пространственное планирование региональной деятельности;

- ✓ получение и дальнейшее использование финансовой помощи;

- ✓ популяризацию сотрудничества между органами самоуправления [6].

Еврорегионы развивают также диалог культур, их взаимообогащению, сохранению культурного многообразия. Этому, во многом, способствуют проводимые фестивали дружбы, совместные праздники, конференции по обмену опытом и т.п.

Процесс евроинтеграции Молдовы предполагает сложные многоуровневые реформы во всех сферах жизни. Сегодня идет, хоть и противоречиво, но перспективно процесс формирования нового качественного состояния страны, рождение новых отношений в политике, экономике и социальной сфере. Поиск «золотой тропы» социального развития, которая позволила бы минимизировать негативные тенденции в обществе, сохранить накопленный и умело использовать приобретенный опыт, на наш взгляд, задача сложная и многовекторная. Во многом ее успешному

решению может способствовать исследование и применение, с учетом местных условий, тех достижений, которые сегодня имеются в странах европейского пространства. В этом смысле чрезвычайно особое значение приобретает сотрудничество между странами, как на государственном, так и на региональном уровне, которое является частью международных отношений. Оно позволяет получать инвестиции и новые технологии, развивать торгово-экономические отношения, расширять обмены в области науки, культуры, образования, сотрудничать в сферах экологии, транспорта, коммуникационных систем и т.д. Такие отношения предполагают не только укрепление дружеских связей с другими государствами, но и решение проблем самих регионов: оздоровление экономики, через структурную перестройку и рост конкурентной способности товаров; более эффективное экономико-социальное освоение территории, развитие рынка рабочей силы и т.д.

За годы независимости в нашей стране принят целый ряд законодательных актов, направленных на развитие трансграничных отношений, в которых также определены цели и задачи органов местных властей. Например, в Законе о местном публичном управлении отмечается, что районные и местные советы принимают, в соответствии с законодательством, решения об объединении усилий с другими органами местного публичного управления, в том числе в вопросах приграничного сотрудничества, в целях выполнения работ и оказания общественно необходимых услуг, а также о сотрудничестве с отечественными и зарубежными хозяйствующими субъектами и общественными объединениями, в целях осуществления мероприятий или выполнения работ, представляющий общий интерес [7, с. 4]. В Концепции приграничного сотрудничества Республики Молдова, принятой 29 сентября 2004 года, отмечается: Социальный и экономический потенциал молдо-румыно-украинских еврорегионов создает предпосылки для приграничного сотрудничества в различных областях, включая:

- создание общего информационного пространства об экономическом потенциале и предпринимательской среде в приграничных регионах;
- создание совместных структур для содействия экономическому сотрудничеству и взаимному признанию процедур сертификации товаров;
- развитие инфраструктуры, которая облегчила бы переход границы и доступ к коммуникациям и автомобильному, железнодорожному, водному и морскому транспорту;
- разработка общей стратегии развития туризма в приграничных регионах;
- развитие отношений сотрудничества между высшими учебными заведениями региона, обмена студентами и преподавательскими кадрами;
- кооперацию в области исследования - развития, усиление обмена научной информацией в данной сфере;
- организацию фестивалей, выставок, культурных ярмарок и региональных спортивных соревнований;
- согласование программ по защите окружающей среды, совместная реализация проектов и мониторинг случаев загрязнения окружающей среды в регионе;
- обмен информацией и опытом в сфере здравоохранения, консолидация институциональных возможностей, внедрение новых технологий, обучение персонала;
- продвижение трансфертов *know-how* и информационных технологий [8; 9].

Сегодня почти три четверти территории нашей страны входят в объединения еврорегионов. Но наиболее активно, по статистическим данным, трансграничное сотрудничество в Молдове реализуется в еврорегионах «Верхний Прут», «Сирец-Прут-Днестр» и «Нижний Дунай».

Еврорегион «Верхний Прут» - форма сотрудничества трех сопредельных государств - Украины, Румынии и Молдовы. Объединение создано 22.09.2000 г. на основе подписанного Соглашения. С 2003 г. в него входят Черновицкая и Ивано-Франковская области Украины, Ботошанский и Сучавский уезды Румынии, Бричанский, Единецкий, Фалештский, Глодянский, Окницкий и Рышканский районы Республики Молдова. Объединение расположено на площади более 42,8 тыс. кв. км с населением более 4,3 млн. человек.

Целями создания еврорегиона является расширение существующих межрегиональных связей и содействие развитию трансграничного сотрудничества административно-территориальных единиц (местных органов власти, учреждений, предприятий, физических лиц, неправительственных и общественных организаций и лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам) в области экономики, образования, науки, культуры и спорта, развитие новых механизмов субрегионального сотрудничества и обеспечения устойчивого развития региона в рамках интеграции в современный, общеевропейский процесс.

Основными задачами трансграничного сотрудничества определены: развитие и совершенствование торговых, и экономических отношений, разработка новых проектов сотрудничества, развитие и внедрение передовых технологий; экологическая безопасность; гармонизация развития инфраструктур, развитие трансграничных отношений и расширения сотрудничества в сферах нормативно-правового обеспечения, науки, образования, культуры, спорта и молодежи, обеспечение полного равенства между лицами, принадлежащими к национальным. Меньшинствам, охрана здоровья населения, развитие туризма и рекреационной деятельности.

Еврорегион является нетрадиционным: в его составе создана новая структура - экологический еврорегион. Это форма сотрудничества между органами государственного. и местного управления, специализированными организациями в области охраны окружающей среды, экологической безопасности, мониторинга, гражданской защиты населения, санитарно-эпидемиологического надзора, а также между субъектами хозяйственной. деятельности сопредельных стран с целью улучшения техногенно-экологической безопасности в бассейнах рек и на определенных территориях для обеспечения устойчивого социально.-экономического. развития этих территорий [10].

Анализ работы этого объединения показывает, что особую активность межрегиональное сотрудничество носило в первые годы работы. Так, только за 2001-2002 годы общий объем экспортных операций между участниками увеличился на 32%. Этому во многом способствовали поездки делегаций для обмена опытом и поиска партнеров, организация выставок-ярмарок в городах Бельцы, Черновцы, Сучава, широкая информационная работа по привлечению новых участников для сотрудничества. и др. С молдавской стороны были инициированы проекты по развитию

сельского туризма, производства сельхозпродукции без вреда для окружающей среды, использованию альтернативных источников энергии и др. Предложенные украинской стороной проекты также были весьма востребованными и плодотворными. Совместная их реализация позволила создать в регионе Международную Ассоциацию малого и среднего бизнеса, которая оказывает существенную поддержку этой сфере экономики [11]. Значительная работа проведена в природоохранительной и туристической деятельности, связанная с развитием пограничных служб, решением проблем территориального планирования и т.п.

Однако в последние пять лет межрегиональное сотрудничество в этом регионе несколько потеряло свою активность. Исследователи отмечают несколько причин такого состояния: политико-экономический кризис на Украине привел к ослаблению работы торгово-промышленных палат, низкой активности взаимодействия бизнес-структур и неправительственных организаций и т.п.

С целью оживления деятельности еврорегиона было принято решение включить в его структуру в качестве ассоциированного партнера еврорегиона федеральную землю Каринтия (Австрия). Сейчас до 2018 года руководство Секретариатом еврорегиона было передано г. Бельцы. Обновленное руководство предполагает активизировать работу за счет тесного взаимодействия с еврорегионами «Днестр» и «Сирет-Прут-Нистру».

Еврорегиона „Нижний Дунай” создан 14 августа 1998 года в г. Галац (уезд Галац, Румыния) руководителями приграничных регионов Украины (Одесская область), Румынии (уезды Галац, Тульча, Брэила) и Республики Молдовы (районы Вулканешты, Кагул, Кантемир).

Цели и задачи создания Еврорегиона «Нижний Дунай» имело целью решение ющих задач:

- достижение гармоничного и сбалансированного развития экономики;
- решение ряда вопросов и проблем в области охраны окружающей среды;
- обеспечения соответствующего уровня занятости и социальной защиты населения;
- создание условий для повышения уровня и качества жизни в наших регионах;
- осуществление шагов по интеграции транспортной инфраструктуры приграничных регионов в единую сеть европейских транспортных коридоров;
- формирование единого культурного пространства в Придунавье;
- решение ряда вопросов, касающихся борьбы с организованной преступностью, предупреждения и ликвидации последствий стихийных бедствий и техногенных катастроф [12].

В рамках деятельности Еврорегиона «Нижний Дунай» в 2000-2003 гг. реализован проект «Придунайские озера Украины. Устойчивое восстановление и сохранение естественного состояния экосистем», который финансировался программой *TACIS CBC*. В рамках реализации этого проекта разработаны практические рекомендации для предупреждения возникновения экологических проблем в водах Придунайских озер:

- разработаны практические рекомендации улучшение коммерческого рыболовства на озерах;

- предложены конкретные меры для реализации нового проекта «Техническая помощь трансграничному сотрудничеству в целях менеджмента и устойчивого развития природоохранных территорий Еврорегиона «Нижний Дунай».

Реализация проекта «Бизнес-инфраструктура Одесской области, Еврорегион «Нижний Дунай» позволила создать Агентство трансграничного сотрудничества «Еврорегион Нижний Дунай», которое после окончания проекта перешло в коммунальную собственность Одесского областного совета и ныне финансируется частично из областного бюджета. Агентство способствует бизнес-структурам, местным и региональным органам власти, негосударственным организациям в реализации программ и проектов в сфере трансграничного сотрудничества.

Реализация проекта «Предотвращение чрезвычайных ситуаций и защита от наводнений в Еврорегионе «Нижний Дунай» позволила открыть в конце 2006 года в г. Измаил Информационно-аналитический центр по прогнозированию и предотвращению наводнений.

По результатам отбора проектов в рамках Программы соседства «Украина - Румыния: 2004-2006 гг.» Еврокомиссией финансировался проект «Улучшение трансграничного сотрудничества в области интегрированного управления водными ресурсами в Еврорегионе «Нижний Дунай».

Еврорегион «Нижний Дунай» постоянно был представлен отдельным стендом на Международном форуме инвестиций и инноваций, который проходил в Одесской области в начале июня. Регулярно проводятся экономические встречи предпринимателей и встречи туроператоров еврорегиона .

В октябре 2006 года Еврорегион был представлен на международной выставке-презентации «Дунай основной путепровод Европы» (г. Брюссель), в рамках которой были освещены история создания еврорегиона, цели и опыт деятельности, а также дальнейшие перспективы его развития на примере результатов реализации отдельных проектов трансграничного сотрудничества. Главным событием в рамках празднования десятилетия Еврорегиона стало подписание 15 июня 2008 года в г. Одесса Договора о создании Ассоциации трансграничного сотрудничества «Еврорегион Нижний Дунай» 20 февраля 2009 года в г. Кагул (Республика Молдова) в рамках конференции Еврорегиона «Нижний Дунай» представители всех участников – членов Еврорегиона подписали «Общую декларацию относительно будущего трансграничного сотрудничества в Еврорегионе «Нижний Дунай». Ассоциация является неприбыльным юридическим лицом, независимой негосударственной совместной организацией менеджмента трансграничного сотрудничества в еврорегиональной плоскости. Организационная структура Ассоциации аналогична структуре Еврорегиона. Новая структура призвана содействовать стабильному развитию регионов путем активизации экономического трансграничного сотрудничества (особенно актуально в условиях экономического кризиса), повышению уровня жизни населения приграничных территорий, улучшению транспортной инфраструктуры, эффективному и интегрированному менеджменту ресурсами, интенсификации культурного обмена, реализации трансграничных программ и инфраструктурных проектов, финансируемых за счет средств Европейского Союза.

Уже есть первые результаты работы Ассоциации: создано десять центров консультирования и поддержки предпринимательства, 300 компаний получили практическую помощь, установлено 50 трансграничных торговых контактов, результатом которых стали первые реальные торговые контракты. Как отметил на совещании председатель Кантемирского районного совета Молдовы Андрей Малашевский: «Мы уже прошли этап знакомства между собой, и перешли на более эффективную ступень, а именно реализацию проектов, запланированных много лет назад. И мы сейчас должны максимально использовать ресурс, который есть у каждого из членов Еврорегиона «Нижний Дунай» для воплощения наших проектов Еврорегиона» [13].

Однако в связи со сложными политико-экономическими условиями на Украине Одесская область почти на два года отстранилась от работы в еврорегионе. Лишь в августе 2016 года, когда председательство в еврорегионе перешло к Одесской области, ее руководство заявило, что после двухлетнего перерыва неучастия в мероприятиях объединения возобновляет полноценную работу в еврорегионе «Нижний Дунай». В прошлом году в городе Измаиле, который также подает заявку на участие в работе еврорегиона, прошло совещание по вопросам реализации наиболее насущных проектов в рамках объединения (открыть регулярное автобусное сообщение Измаил-Галац и Рени-Джурджулешты-Галац, железнодорожное сообщение Березино-Бессарабка, и др.).

Еврорегион «Нижний Дунай» за достигнутые успехи в 2012 году отмечен знаком Ассоциации Европейских пограничных регионов «Парус Папенбурга», как наиболее динамично развивающееся объединение.

В международном сотрудничестве каждое государство проводит собственную внешнюю политику с учетом национальных интересов. А они, в свою очередь определяются множеством факторов (уровнем развития экономики, географическим положением, учетом природных и человеческих ресурсов, национально-историческими традициями и т.п.). В регионе всегда существуют диспропорции в общественно-экономических потенциалах стран. Задача региональной политики помочь «убрать» имеющиеся различия, создать условия для взаимовыгодного сотрудничества с учетом особенностей стран. К сожалению, в еврорегионах наблюдается и конкурентное столкновение интересов, особенно в использовании ресурсов и инвестиций, что приводит к ослаблению этих территорий. Ведь каждая страна стремится защитить свой рынок от дешевых и конкурентоспособных товаров и услуг, высоко квалифицированной рабочей силы, нелегальной миграции и т.д.

Создание еврорегионов в Молдове, как и на всем постсоветском пространстве, на наш взгляд, далеко не всегда учитывало реальное экономическое состояние территории, особенности социальной сферы и инфраструктуры, развитие культуры и т.д. Не учитывалось влияние и глобализационных тенденций, которые отрицательно влияют на цели регионального самостоятельного развития. Ведь глобализация способствует стратификации мирового пространства по монопризнакам: сырьевым, производительным, финансовым и т.д.

Вместе с тем, как показал социологический экспертный опрос в Молдове (его данные коррелируют с другими исследованиями в странах постсоветского пространства), решению многих проблем трансграничного сотрудничества препят-

ствуется целый ряд факторов, как политического, так и социально-экономического характера. Несмотря на то, что законодательство Республики Молдова закрепляет общие принципы местного самоуправления соответствующие Европейской Хартии о местном самоуправлении [14], их реализация далека от идеала. Как отметили наши респонденты, проблемы часто возникают из-за несовершенства республиканского законодательства в регулировании отношений «центр-периферия». Центр стремится к консолидации, жесткой управляемости и контролю над деятельностью местных органов власти (87% опрошенных) [15, с. 4]. Вместе с тем им предоставляется формальная законодательная свобода в управлении территорией и при этом перекалдывается вся нагрузка в социально-культурной, коммунально-бытовой сферах, без учета реальных возможностей содержания и управления объектами и их должного финансирования. И как следствие, местные органы власти обретают часто невыполнимые обязательства, такие, например, как прием беженцев и вынужденных переселенцев, устройство военнослужащих уволенных в запас, крупные проекты развития социальной инфраструктуры и т.п. В отношениях «центр-периферия» до сих пор сохранился «разрешительный характер» управления.

В экономике неэффективная финансовая политика (в том числе и налоговая) не позволяет в достаточно полной мере наполнять местные бюджеты, развивать малый и средний бизнес, социальную инфраструктуру территории (отметили 85% респондентов).

Из ответов наших респондентов следует, что более половины из них (57,3%) не знают достаточно хорошо структуру экономики соседнего района, а с социальной инфраструктурой, демографической ситуацией, трудовой занятостью ознакомились лишь 28,3% работников местных органов власти. А в экономике, если нет роста промышленности и товарообмена, мы не можем говорить об эффективном сотрудничестве, а лишь об экономическом взаимодействии [15, с. 5].

К сожалению, на наш взгляд, в еврорегионах в большей степени проекты реализуются и планируются на уровне госчиновников (руководства), а общественные организации, представители деловых кругов в деятельность трансграничных образований привлекаются недостаточно.

Очень медленно и противоречиво формируется законодательная база сотрудничества, нет достаточной ее унификации

Маломасштабные проекты являются не привлекательными для инвесторов, а отсутствие четко определенных механизмов использования финансовых ресурсов местных властей и территориальных общин порождает взаимное недоверие в сотрудничестве. Дисбаланс полномочий органов местного самоуправления и территориальных общин разных участников еврорегионов, централизация этих полномочий на государственном уровне лишь усиливает экономические и социальные различия, входящих в них субъектов (районы-уезды-области).

Очень важно, на наш взгляд, иметь в деятельности еврорегионов стратегическое видение и планирование трансграничного и межрегионального сотрудничества. Сегодня в межгосударственных отношениях на уровне регионов реализуется лишь отдельные проекты, часто имиджевого характера (фестивали, встречи, экспозиции). Такое сотрудничество не формирует стабильных регулярных дол-

госрочных взаимоотношений. Основная экономическая деятельность в рамках еврорегионов недостаточно развита.

Региональный путь развития – это особый вид социального прогресса основанный на подлинном народовластии, взаимовыгодном сотрудничестве между равноценными партнерами, особом уровне компетентности и ответственности в управлении и развитии территорий. Он способствует не только созданию «пояса добрососедства» между государствами, но и является эффективным инструментом евроинтеграции нашей страны. Трансграничное сотрудничество формирует институциональные и инфраструктурные предпосылки для распространения норм и стандартов ЕС, помогает выработать представления о путях обновления регионального хозяйства и т.п. Важно, на наш взгляд, учитывая мировые тенденции развития, сделать сотрудничество взаимовыгодным дружественным, прогрессивным, а политику – подлинно народной.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Бородина Т. Еврорегионы как инструмент региональной политики: сравнение опыта ЕС и стран СНГ. dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/yandle/123456789/71268/04-Borodina.pdf?sequence=1 (цит. 13.02.2017).
2. Словарь иностранных слов. Москва: Русский язык, 1979, с. 431.
3. Современный словарь иностранных слов. Москва: Цитадель-Трейд, 2005, с. 653.
4. The Oxford English Dictionary (1991) / 2 nd. ed. Oxford: Oxford University Press, XIII, с. 510-511.
5. Международный регион. <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (цит. 26.04.2017).
6. Европейская рамочная конвенция о приграничном сотрудничестве территориальных сообществ и властей. <https://w.w.w.coe.int/ru/web/convencions/full-list/convencions/treaty/> 106 (цит. 13.03.2017).
7. Закон Республики Молдова «О местном публичном управлении». В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 40 din 19.03.2003.
8. Постановление Правительства Республики Молдова «Об утверждении Концепции приграничного сотрудничества Республики Молдова на 2004–2006 годы» № 1069 от 29.09.2004. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 182-185 от 08.10.2004 ст. №1266.
9. Концепция приграничного сотрудничества Республики Молдова на 2004–2006 г. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova №182-185 от 08.10.2004 г. ст. №1268.
10. Еврорегион «Верхний Прут». tver-tuning.ru//svezhiee_novostie/413_evro_region_verhniy_prut (цит. 26.04.2017).
11. Бальнский А.В. Эффективность функционирования еврорегионов в меняющемся мире. file:///D:/IIESP/Downloads/Vchtei_2010_1_6.pdf (цит. 23.04.2017).
12. Еврорегион «Нижний Дунай». <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1489869> (цит. 26.04/2017).
13. Сотрудничество в Еврорегионе «Нижний Дунай». w.w.w.odessapassage.com./passage/magazine_details.aspx?id=33286 (цит. 26.04.2017).
14. Постановление Парламента Республики Молдова № 1253-XIII от 16.07.1997 г. «О ратификации Европейской Хартии местного самоуправления». В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 48, 2007.
15. Отчет о социологическом опросе экспертов в трех географических зонах Республики Молдова. Количество респондентов 150 человек, работники руководящего звена органов местной власти, 2010–2016 гг., с. 4.

STATUSUL CONSTITUȚIONAL AL CETĂȚEANULUI ÎN PROCESUL ELECTORAL CONTEMPORAN

THE CONSTITUTIONAL STATUS OF CITIZEN IN MODERN ELECTORAL PROCESS

Alexandru ARSENI, doctor *habilitat în drept*,
Universitatea de Stat din Moldova

Ion RUSANDU, doctor *în filosofie*,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice
rusandu@list.ru

Rezumat

Drepturile și libertățile omului, libera dezvoltare a personalității umane reprezintă valori supreme și sunt garantate de Constituția Republicii Moldova (art.1, alin.(1). Printre drepturile fundamentale constituționale un rol decisiv îl joacă dreptul de vot, dreptul de a alege, ca pârghie democratică de exercitare directă a suveranității naționale. Tocmai din aceste motive organizarea și desfășurarea alegerilor constituie piatra de temelie a cristalizării statului de drept și democratic în baza principiilor separației puterilor în stat, legalității și legitimității puterii.

Cuvinte-cheie: *drepturi fundamentale, drepturi electorale, competență, obligație, răspundere, contestație, fraudă, validare.*

Summary

Human rights and freedoms, open development of human personality represent supreme values are guaranteed by the Constitution of the Republic of Moldova stipulates (art. 1, para. (1). Among the fundamental constitutional rights a decisive role has played the vote right, the right to vote, as a democratic leverage for the exercise of national sovereignty. Precisely for these reasons for organization and conducting of the elections constitutes the cornerstone of crystallization of the law rule and democratic principles based on the separation of state powers, legality and power legitimacy.

Keywords: *fundamental rights, electoral rights, justice, liability, responsibility, opposition, fraud, validation.*

Transformările esențiale ale sistemului politic care au survenit în cei 25 de ani de independență a Republicii Moldova nu au putut să nu aibă un impact asupra conținutului normelor și procedurilor de alegeri de orice tip, prin intermediul cărora se formează organele puterii în țară.

În cadrul procesului participă diferiți subiecți, având fiecare un statut juridic determinat. Locul central între subiecții procesului electoral îl ocupă omul/cetățeanul, care își exprimă puterea sa nemijlocită la alegeri și referendumuri. Anume omul/ cetățeanul este destinatarul principal al legislației electorale și unicul deținător al dreptului constituțional de a alege și a fi ales în organele puterii statale și a celor de nivel local-administrativ.

În același timp, după cum menționează Ion Guceac, creșterea extensivă a procesului de reglementare normativă a relațiilor sociale este una dimensională și omniprezentă, nefiind generată de moftul sau ambiția persoanelor oficiale și nici o anomalie a statalității. Acest proces, oricât de paradoxal ar părea, este determinat de tendința de a menține un dinamism social sănătos, de a satisface necesitatea societății în ordine stabilă, în securitate garantată și, prin urmare, dezvoltare durabilă [1].

Din aceste considerente, și mai ales ținând cont de forma întrebărilor apărute în legătură cu scrutinul prezidențial din 13 noiembrie 2016, ne punem ca scop elucidarea cauzelor și trasarea căilor de normalizare a situației.

Doctrina constituțională afirmă că a devenit incontestabil adevărul conform căruia „... edificiul constituțional al oricărei țări este cu siguranță sortit prăbușirii dacă principala coloană de susținere a acestuia – drepturile și libertățile omului și ale cetățeanului – nu este reală și durabilă. Indubitabil, dinamica istoriei umanității sugerează forma de mișcare a unui bumerang: totul pleacă de la om și revine la el, în folosul sau împotriva lui. Omul este reperul axiologic cardinal al oricărui sistem juridic”[2].

În esență, „drepturile fundamentale sunt acele drepturi subiective ale cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi”[3].

Drepturile fundamentale sunt drepturi subiective, adică „acea prerogativă conferită de lege în temeiul căreia titularul dreptului poate și uneori chiar trebuie să desfășoare o anumită conduită și să ceară altora desfășurarea unei conduite adecvate dreptului său, sub sancțiunea prevăzută de lege, în scopul valorificării unui interes personal, direct, născut și actual, legitim și juridic protejat, în acord cu interesul general și cu normele de conviețuire socială”[4].

Așadar, ne aflăm în domeniul drepturilor fundamentale cetățenești în ansamblu. Însă obiectul nostru de studiu îl fac doar drepturile fundamentale ce țin de exercitarea suveranității naționale direct de către popor. În doctrina constituțională însă se conturează cu certitudine două drepturi fundamentale, exclusiv politice: dreptul de a alege și dreptul de a fi ales.

Aceste drepturi se încadrează în instituția juridică a dreptului constituțional în formula „drept electoral”.

A. Doctrina autohtonă:

a) Definirea sintagmei „drept electoral”

De remarcat, doctrina constituțională utilizează două sintagme: „drept electoral” și „sistem electoral”, noțiuni care în viziunea lui S. Tămaș nu trebuie confundate din următoarele raționamente: „... noțiunea de drept electoral semnifică totalitatea normelor juridice care reglementează participarea cetățenilor la procesul de formare a organelor de stat centrale și locale efective, precum și la alegerea funcționarilor lor, prin intermediul drepturilor și libertăților electorale garantate de Constituția Republicii Moldova, iar noțiunea de sistem electoral presupune proceduri utilizate pentru desemnarea de reprezentanți ai poporului în organismele puterii centrale și locale”[5].

Aceeași idee o regăsim și la Ion Guceac, [1] și la T.Cârnaț [6].

O abordare aparte o întâlnim la constituționalistul V.Popa, în viziunea căruia „raportul juridic de drept electoral este un drept al cetățenilor de a alege și de a fi ales în organele reprezentative centrale și locale, obligație a cetățenilor de a exercita aceste drepturi după anumite reguli stabilite prin norme juridice, și obligații ale autorităților publice respective de a asigura realizarea drepturilor menționate”.

Se argumentează o dublă ipostază a raportului juridic de drept electoral în: pe de o parte, dreptul fundamental al cetățeanului de a alege organele reprezentative, ca drept subiectiv fundamental, și, pe de altă parte, obligația instituțiilor etatice abilitate de a crea toate condițiile necesare întru realizarea dreptului cetățenesc de a alege.

Această concluzie este confirmată de autor prin următoarele argumente.

„O categorie de subiecte ale raporturilor juridice de drept electoral o constituie cetățenii domiciliați în colectivitățile unde au loc alegerile, la care participă, realizându-și astfel drepturile subiective.

O altă categorie de subiecte o constituie autoritățile publice (Guvernul, comisiile electorale, instanțele judecătorești) investite prin lege cu obligația de a asigura organizarea și desfășurarea alegerilor” [7].

Cetățeanul Republicii Moldova are dreptul subiectiv de a alege, iar instituțiile statului (Guvernul, Ministerul de Externe, Misiunile diplomatice, Ministerul Tehnologiilor Informaționale, Comisiile electorale, primării, instituțiile judecătorești) sunt investite prin lege cu obligația de a asigura organizarea și desfășurarea alegerilor cu scopul de a asigura materializarea dreptului subiectiv al cetățeanului de a alege [8].

Utilizarea sintagmelor „sistem electoral”, „drept electoral” ca sinonime se confirmă, deoarece sunt alcătuite din norme juridice electorale. În conceptul doctrinarilor, „*Normele electorale* stabilesc care sunt drepturile electorale, condițiile ce trebuie îndeplinite de o persoană pentru a fi beneficiarul acestora, precum și garanțiile ce fac efectivă exercitarea lor. De asemenea, normele juridice electorale stabilesc obligațiile organelor de stat în legătură cu alegerile, regulile de organizare și desfășurare a alegerilor, precum și cele de stabilire, centralizare și comunicare a rezultatelor votării” [9].

Așadar, în raportul juridic de drept electoral avem două subiecte: 1) cetățeanul și 2) statul, prin organele speciale. Considerăm necesar a supune analizei fiecare subiect în parte în conformitate cu poziția și statutul ce-i aparțin în acest raport.

Ce ține de titularul drepturilor electorale, urmează a stabili următoarele: a) care sunt drepturile electorale, b) ce condiții trebuie să întrunească o persoană pentru a fi beneficiarul acestora și c) garanțiile ce fac efectivă exercitarea lor.

a) Pornim de la reglementările normative. Potrivit art.21 alin.1 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, „1) Orice persoană are dreptul să participe la conducerea treburilor publice ale țării sale, fie direct, fie prin intermediul unor reprezentanți liber aleși. 2) Orice persoană are dreptul de acces, în condiții de egalitate, la funcțiile publice ale țării sale. 3) Voința poporului este baza puterii de stat, această voință trebuie să fie exprimată pentru alegeri oneste care trebuie să aibă loc periodic, prin sufragiu universal, egal și prin vot secret sau după o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului...”. Cu toate aceste generalizări conchidem că se stipulează dreptul de a alege și dreptul de a fi ales. În mod direct această situație este reflectată în art.38 alin.(2) și (3) din Constituția Republicii Moldova. Doctrina constituțională în unanimitate exprimă aceste două drepturi, încadrându-le în categoria drepturi exclusiv politice.

b) Al doilea element al raportului de drept electoral este într-o legătură dialectică cu primul și îmbracă următoarea redacție. Potrivit art.38 alin.(2) din Constituția Republicii Moldova, cetățenii Republicii Moldova au drept de vot de la vârsta de 18 ani, împliniți pînă în ziua alegerilor inclusiv, excepție făcând cei puși sub interdicție din motivul stabilit de lege. Aceeași redacție o are și art.11 din Codul Electoral [10].

Or dreptul de a alege semnifică nu altceva decât „posibilitatea recunoscută și garantată a unei persoane ca, în condițiile legii, să participe la desemnarea” reprezentanților în organele puterii.

Pentru ca o persoană să beneficieze de dreptul de vot, trebuie să întrunească următoarele: 1) cetățenia Republicii Moldova, 2) vârsta minimă de 18 ani; 3) să nu fie privați de dreptul de vot în modul stabilit de lege. Articolul 13 alin.(1) din Codul Electoral stipulează că nu au dreptul de a alege persoanele:

„a) care nu întrunesc condițiile prevăzute în art. 11;

b) care sunt recunoscute incapabile prin hotărîrea definitivă a instanței de judecată. Despre existența unor astfel de cazuri, Ministerul Justiției informează primarul, iar după implementarea Registrului de Stat al alegătorilor – Comisia Electorală Centrală”.

Deci, cetățenii Republicii Moldova domiciliați în afara țării au întrunit toate condițiile pentru a beneficia de dreptul de a alege în scrutinul din 13 noiembrie 2016.

c) **Garanțiile.** Din nou vom apela la reglementările normative studiind două domenii: principii generale și principii speciale, și anume:

Potrivit art.1 alin.(3) din Constituție, „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate”.

Art.4

(1) Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte.

(2) Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale.

Mai mult ca atît, **art.7** stipulează: „Constituția Republicii Moldova este Legea ei Supremă. Nici o lege și nici un alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are prevedere juridică”.

Principiul egalității cetățenilor este stipulat în art.16 alin.(2) din Constituție, care stipulează: „Toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială”.

Următorul aspect fundamental al acestui drept fundamental îl constituie **Principiile realizării dreptului de vot** – garanții.

A. Reglementări normative. Primul document al dreptului internațional care operează cu această materie este Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948. Potrivit art.21 alin.3 din Declarație, „voința poporului este baza puterii de stat, această voință trebuie să

fie exprimată prin alegeri oneste care trebuie să aibă loc periodic sub regim universal, egal și prin vot secret sau după o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului”[11].

În dreptul intern, Constituția Republicii Moldova, ca Lege Supremă, redă aceste reglementări în următoarea formulă:

(1) Voința poporului constituie baza puterii de stat. Această voință se exprimă prin alegeri libere, care au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

(2) Cetățenii Republicii Moldova au dreptul de vot de la vârsta de 18 ani, împliniți pînă în ziua alegerilor inclusiv, excepție făcînd cei puși sub interdicție în modul stabilit de lege (or diaspora nu cade sub această interdicție).

Codul Electoral, adoptat la 21 noiembrie 1997 (nr.1381-XIII), prin art.2 alin.(1) prevede că cetățenii Republicii Moldova participă la alegeri prin vot universal egal, direct, secret și liber exprimat.

Codul dezvoltă fiecare principiu dedicîndu-i un articol separat.

Potrivit art.3 (vot universal), cetățenii Republicii Moldova pot alege și pot fi aleși fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau origine socială.

Votul egal sau egalitatea votului semnifică în redacția art.4 din Codul Electoral că în cadrul oricărui scrutin, fiecare alegător are dreptul la un singur vot. Fiecare vot are putere juridică egală.

În contextul principiului vot direct alegătorul votează personal. Votarea în locul unei persoane este interzisă.

Principiul „votul secret” semnifică că votarea la alegeri și/sau referendum este secretă, excluzându-se astfel posibilitatea influențării voinței alegătorului.

În conformitate cu principiul votului liber exprimat, nimeni nu este în drept să exercite presiuni asupra alegătorului pentru a-l face să voteze sau să nu voteze, precum și pentru a-l împiedica să-și exprime voința în mod independent.

Deci, reglementările juridice privind principiile realizării dreptului de vot sunt următoarele: universalitatea, egalitatea, votul direct, votul secret și votul liber exprimat.

B. Abordări doctrinare ale principiilor realizării dreptului la vot sau garanțiile de exercitare efectivă a drepturilor electorale

Constituționalistul Ion Guceac menționează că principiile realizării de către cetățeni a drepturilor de a alege și de a fi ales în autoritățile publice reprezentative și în organele de administrare locală sunt considerate în Constituția Republicii Moldova (art.38) și Codul Electoral (art.2) [12].

Anume aceste principii sunt expuse pe larg și de către V. Popa [7].

I. Deleanu, vizavi de atributele votului, menționează că votul este universal, egal, direct, secret și facultativ („liber exprimat”) [14].

„Egalitatea votului este – și ea – o formă de exprimare a egalității între cetățeni, în sensul că aceeași forță este atașată fiecărui buletin de vot. Cu alte cuvinte, voturile se numără, nu se cântăresc” [14].

„Egalitatea votului exprimă, în domeniul dreptului electoral, marele principiu al egalității în drepturi a cetățenilor fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie sau apartenență politică, avere sau origine socială” [15].

„*Universalitatea* votului constituie forma specifică de exprimare a două dintre principiile democrației autentice: universalitatea drepturilor și egalitatea în drepturi, inclusiv egalitatea în fața legii” (art.15 și art.16 alin.(2) din Constituția Republicii Moldova.

Ionescu Cristian[16] utilizează formula caracteristicile votului (universalitatea, egalitatea, votul direct, votul secret și liber exprimat).

Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina expun esența trăsăturilor votului (universal, egal, direct, secret și liber exprimat) [17].

Articolul 2, alin.(2) (Principiile participării la alegeri) din Codul Electoral [13] stabilește:

(2) Participarea la alegeri este liberă (benevolă). Nimeni nu este în drept să exercite presiuni asupra alegătorului cu scopul de a le sili să participe sau să nu participe la alegeri, precum și asupra exprimării de către acesta a liberei sale voințe.

Codul Electoral, art.7, vot liber exprimat. Nimeni nu este în drept să exercite presiuni asupra alegătorului pentru a-l face să voteze sau să nu voteze, precum și pentru a-l împiedica să-și exprime voința în mod independent.

(3) Cetățenii Republicii Moldova care domiciliază în afara țării beneficiază de drepturi electorale depline în condițiile prezentului cod. Misiunile diplomatice și oficiile consulare sunt obligate să creeze condiții pentru ca cetățenii să-și exercite liber drepturile lor electorale.

Art.13 Restricții

(1) Nu au dreptul de a alege persoanele:

a) care nu întrunesc condițiile prevăzute de art.11 (adică nu sunt cetățeni ai Republicii Moldova, dar nu au vârsta de 18 ani; cei privați de acest drept în modul stabilit de lege).

b) Care sunt recunoscute incapabile pentru hotărîre definitivă a instanțelor de judecată. Despre existența unor astfel de cazuri, Ministerul Justiției informează primarul, iar după implementarea Registrului de stat al alegătorilor – Comisia Electorală Centrală.

După elucidarea prevederilor legale pe care trebuie să le întrunească cetățeanul pentru a-și exercita dreptul de vot, vom trece la expunerea normativă a organelor etatice, obligate să asigure în practică acest drept, dreptul de vot.

Doar Codul Electoral enumără aceste organe și atribuțiile lor. Primul organ etatic este Comisia Electorală Centrală, care, conform art.22 alin.(1), lit. d), asigură întocmirea și verificarea listelor electorale, colaborînd în acest scop cu autoritățile administrației publice centrale și locale, cu Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, cu misiunile diplomatice și oficiile consulare.

Lit. g) conlucrează, în procesul de organizare și desfășurare a alegerilor ca:

– Ministerul Tehnologiilor Informaționale și Comunicațiilor la asigurarea evidenței alegătorilor, inclusiv a celor aflați peste hotarele țării, în temeiul Registrului de stat al alegătorilor, format în baza Registrului de stat al populației;

– Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, misiunile diplomatice și oficiile consulare, la constituirea secțiilor de votare pentru cetățenii aflați peste hotare.

Reglementări destul de clare privind listele electorale, cât și secțiile de votare.

q) analizează fraudele electorale, inclusiv cele presupuse, din alegerile trecute, curente sau viitoare și ia măsuri pentru prevenirea lor; informează autoritățile publice despre necesitatea soluționării unor chestiuni, în conformitate cu legislația electorală.

Totodată, trebuie de menționat, potrivit art.29, **particularitățile** constituirii și funcționării secțiilor de votare din străinătate și a birourilor electorale ale secțiilor de votare din străinătate.

(2) În cazul alegerilor parlamentare, prezidențiale și ale referendumului republican, pe lângă misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova se organizează **una sau mai multe secții de votare** (s.n.) pentru alegătorii care se află în străinătate la data alegerilor.

Din ce cauză nu s-a realizat această prevedere? Care au fost impedimentele? Conform alin.(3), în afară de secțiile de votare prevăzute în alin.(2), vor fi organizate, cu acordul autorităților competente ale țării respective, secții de votare și în alte localități. Organizarea acestor secții de votare se stabilesc de Comisia Electorală Centrală, la propunerea Guvernului, în colaborare cu Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene și cu alte autorități ale administrației publice centrale, în baza înregistrării prealabile...”

Cu alte cuvinte, Comisia Electorală Centrală nici nu a deschis mai multe secții de votare în misiunile diplomatice și oficiile consulare, dar nici nu a informat cetățenii despre legitimitatea deschiderilor și altor secții de votare.

Următoarea obligație a Comisiei Electorale Centrale este stipulată în art.38¹ - *Registrul de stat al alegătorilor*:

(2) Formarea listelor electorale se face de către Comisia Electorală Centrală în baza Registrului de Stat al alegătorilor constituit în baza Registrului de stat al populației, a cărui autoritate deținătoare pune gratuit la dispoziția Comisiei, în fiecare an cel târziu pînă la data de 31 ianuarie, precum și periodic, iar în cazul desfășurării alegerilor – și odată cu anunțarea datei alegerilor și informațiile necesare întocmirii și actualizării Registrului de stat al alegătorilor.

(4) Alegătorii cu domiciliul sau reședința în străinătate, precum și alegătorii aflați temporar în străinătate, la cererea lor, se înscriu în Registrul de stat al alegătorilor cu datele corespunzătoare ultimei adrese de domiciliu sau reședință.

Codul Electoral prevede prin art.39 *Listele electorale* pentru cetățenii aflați peste hotare:

(6) Pentru secțiile de votare constituite în afara Republicii Moldova, listele electorale se întocmesc și pe baza datelor colective de conducătorii misiunilor diplomatice și al oficiilor consulare care activează pe teritoriul statelor respective. La începutul perioadei electorale misiunile diplomatice și oficiile consulare aduc la cunoștința publică și actualizează listele electorale ... care „se trimit Comisiei Electorale Centrale”. Apare întrebarea: Din ce cauză nu s-a făcut acest lucru?”

De asemenea, Codul Electoral prevede prin art.69 *Răspunderea juridică* – încălcarea dreptului de vot. Conform alin.(1), persoanele fizice și juridice care încalcă prevederile legislației în vigoare, împiedică exercitarea liberă a drepturilor electorale ale cetățenilor ... poartă răspundere în conformitate cu legislația în vigoare.

Împărtășim conceptul doctorului în drept P.Răileanu, conform căruia „... legalitatea scrutinului electoral constituie o garanție fundamentală a exercitării în condițiile legii a suveranității poporului, a exprimării voinței acestuia pe marginea construirii autorităților sale reprezentative, care urmează să-i realizeze interesele și aspirațiile” [18].

În viziunea lui P.Răileanu, rolul Curții Constituționale în asigurarea legalității scrutinelor electorale privește următoarele momente importante:

„ – asigurarea constituționalității electorale și confirmarea constituționalității desfășurării scrutinului electoral” [19].

O altă idee „... instanțelor de judecată le revine un rol important în desfășurarea alegerilor libere și corecte, în sarcina cărora este pusă examinarea raporturilor juridice generate de conflictele electorale”.

V. Consecințele nerealizării cetățenilor a dreptului de vot

După încheierea celui de-al doilea scrutin pentru alegerea Președintelui Republicii Moldova din 13 noiembrie 2016, Comisia Electorală Centrală a prezentat la 13 decembrie 2016 Curții Constituționale actele pentru confirmarea alegerilor și validarea mandatului de Președinte al Republicii Moldova.

La aceeași dată, candidata Maia Sandu a depus contestație la Curtea Constituțională împotriva Hotărârii Comisiei Electorale Centrale cu privire la totalizarea rezultatelor alegerilor pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova, solicitând contestarea fraudei rezultatelor și anularea celui de-al doilea tur de scrutin. Dat fiind că tema supusă cercetării se axează tocmai pe materia contestației, asupra ei și ne vom opri atenția.

În contestație au fost invocate următoarele pretinse încălcări electorale:

- a) suprimarea dreptului la vot al cetățenilor domiciliați peste hotare, prin lipsa buletinelor de vot și organizarea deficitară a procesului de votare de către autoritățile publice;
- b) transportarea organizată și coruperea alegătorilor domiciliați în stânga Nistrului;
- c) implicarea reprezentanților Bisericii Ortodoxe din Moldova în campania electorală;
- d) votarea multiplă;
- e) distribuirea de către reprezentanții contracandidatului Igor Dodon a materialelor cu caracter defăimător;
- f) favorizarea de către instituțiile mass- media a contracandidatului electoral.

Examinînd contestațiile, Curtea Constituțională a constatat că fenomenele invocate au avut loc în realitate. Aceste constatări sunt reflectate atît în textul de bază al Hotărârii, cît și în textul celor șase adrese (pcc-01/139e-34/1-pcc-01/139e-34/6) [20].

În adresa PCC-01/139e-34/2 Curtea Constituțională a constatat „mai multe deficiențe în Codul Electoral în partea ce ține de examinarea contestațiilor, în acest sens autoritățile electorale și instanțele de judecată respingînd un număr mare de contestații ca fiind în afara competențelor lor”.

Apare fireasca întrebare, dar de competența căror autorități ține examinarea contestațiilor electorale, obligații stabilite în Codul Electoral (expus în textul articolului). Mai degrabă se poate constata neglijarea din partea autorităților vizate a dreptului cetățeanului de a alege.

Pe bună dreptate „... instanțele judecătorești constituie un important barometru, care ne arată la ce nivel se află procesul de dezvoltare a democrației, cum sunt apărate drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor...”

În adresa PCC-01/139e-34/2 Curtea Constituțională constată că „mai mulți cetățeni ai Republicii Moldova aflați în străinătate nu și-au putut exercita dreptul de vot și că numărul secțiilor de votare și al buletinelor de vot distribuite secțiilor de votare din afara țării au fost, de fapt, insuficiente”. Cu alte cuvinte, s-au confirmat încălcările invocate în contestare.

Or tocmai Comisia Electorală Centrală, Ministerul Tehnologiilor Informaționale și Ministerul de Externe și Integrării Europene sunt obligate să organizeze buna desfășu-

rare a alegerilor și în afara hotarelor Republicii Moldova. Vina completamente o poartă aceste instituții etatice.

În contestație, prin p.6) se formalizează încălcarea legislației prin coruperea alegătorilor. În adresa PCC-01-139e-34/4 Curtea Constituțională reține că, „coruperea alegătorilor trebuie privită ca o gravă încălcare a principiilor alegerilor libere și democratice, inclusiv a procesului echitabil și transparent al alegerilor. Asemenea încălcări creează precondiții pentru a pune la îndoială legalitatea și legitimitatea alegerilor. De asemenea, aceste încălcări pot influența considerabil rezultatele alegerilor”.

Vom evidenția din textul adresei citate cu privire la acțiunile de corupere a alegătorilor următoarele fraudări considerabile aduse procesului de exercitare de către cetățeni dreptului de vot: 1) încălcarea gravă a principiilor alegerilor libere și democratice, precum și a onestității alegerilor (Declarația Universală a Drepturilor Omului, art.21 citat anterior); 2) încălcarea principiului echității și transparenței, principii unanim recunoscute în dreptul internațional; 3) încălcarea principiilor legalității și legitimității alegerilor, principii indispensabile statului de drept și democratic; 4) în ansamblul lor încălcarea principiilor invocate influențează considerabil rezultatele alegerilor.

Așa fiind, din concluzia Curții Constituționale, în viziunea noastră, rezultă cu certitudine o singură soluție: invalidarea alegerilor Președintelui Republicii Moldova din 13 noiembrie și anularea celui de-al doilea tur de scrutin.

Următoarele încălcări electorale numerotate în contestație sub punctele c) și e), ce țin de implicarea reprezentanților Bisericii Ortodoxe din Moldova în campania electorală și distribuirea materialelor cu caracter defăimător.

Adresa PCC-01-139e-34/5 Curtea Constituțională a constatat „implicarea agresivă în cadrul alegerilor prezidențiale a reprezentanților Mitropoliei Moldovei, care au utilizat un limbaj extremist, xenofob, homofob și sexist la adresa unui **comunicat** electoral, fapt confirmat și de rapoartele observatorilor naționali și cei internaționali. Curtea a reținut că un asemenea comportament este contrar prevederilor Constituției.

Curtea a constatat că “toate autoritățile statului responsabile de procesul electoral și activitatea cultelor religioase nu și-au onorat obligația de a împiedica și sancționa implicarea cultelor religioase în procesul electoral”. Atunci, cui, dacă nu Comisiei Electorale Centrale și Instanțelor de judecată le aparține această obligație întru garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor în procesul electoral?

În contestație sub p.f) se arată că în calitate de încălcare electorală apare și favorizarea de către instituțiile mass-media a contracandidatului electoral. Curtea Constituțională prin adresa PCC-01-139e-34/6 apreciază rolul mass-mediei în campania electorală, dar se remarcă totodată imperfecțiunea legislației ce face imposibilă aplicarea sancțiunilor respective [21].

Chiar dacă este așa, Curtea Constituțională are și funcția de garant al supremației Constituției (art.134 alin.(3) din Constituție). Or, potrivit art.34 alin.(3) din Constituție, dreptul la informație nu trebuie să prejudicieze măsurile de protecție a cetățenilor sau siguranța națională. Iar alin.(4) stipulează în mod special că mijloacele de informare publică de stat sau private sunt obligate să asigure informarea corectă a opiniei publice. Observăm și la acest capitol, încălcarea prevederilor constituționale și în cadrul campaniei electorale pentru alegerile din 13 noiembrie 2016.

Curtea Constituțională a constatat încălcări grave ale legislației electorale și în alegerile din 13 noiembrie 2016, încălcări invocate în contestația depusă la 13 decembrie 2016. Aceste încălcări în cumulul loc au influențat considerabil rezultatele alegerilor din 13 noiembrie 2016, adresa PCC-01/139e34/4 fiind argument în invalidarea alegerilor și anularea celui de-al doilea tur de scrutin.

Și aceasta, deoarece alegerile, inclusiv ale Președintelui Republicii Moldova, reprezintă un proces complex de acțiuni cu profunde efecte juridice la fiecare etapă, care în ansamblul lor caracterizează procesul electoral ca legal și legitim și nu doar suma aritmetică a voturilor exprimate.

În cazul nostru, anume funcționarii au beneficiat de protecție din partea Curții Constituționale, și nu cetățenii, ale căror drepturi fundamentale au fost încălcate în mod benevol.

Concluzii. În virtutea sa de *homo sapiens*, omul este înzestrat de la natură cu drepturi fundamentale inalienabile ființei sale, care în fond sunt drepturi subiective esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea lui indispensabile pentru libera dezvoltare, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi.

Din ansamblul drepturilor fundamentale o categorie aparte, și anume drepturile exclusiv politice, adică dreptul de a alege și dreptul de a fi ales, prezintă o importanță juridică cu multiple consecințe practice, deoarece dreptul de a alege este mecanismul democratic de exercitare directă a suveranității naționale.

Acest drept se încadrează în instituția dreptul electoral, care cuprinde normele juridice ce stabilesc, pe de o parte, care sunt drepturile electorale, condițiile ce trebuie îndeplinite de o perspectivă pentru a fi beneficiarul acestora, precum și garanțiile ce fac efectivă exercitarea lor. Pe de altă parte, stabilesc obligațiile organelor de stat în legătură cu alegerile, regulile de organizare și desfășurare a alegerilor, precum și cele de stabilire, centralizare și comunizare a rezultatelor votării.

Deci, dreptul electoral este un proces complex între subiecții bine determinați cu drepturi și obligații clar stabilite și garantate etatic. În fond, alegerile reprezintă un proces complex de acțiuni cu profunde semnificații practice, la fiecare etapă a procesului electoral dându-i un aspect legal și legitim, și nu doar suma aritmetică a voturilor exprimate.

Alegerile Președintelui Republicii Moldova din 13 noiembrie 2016 au demonstrat cu certitudine două tendințe diametral opuse, și anume: 1) voința cetățenilor de a-și exercita dreptul suveran de vot și 2) îngrădirea de către organele competente a acestui drept, în mod deosebit a cetățenilor domiciliați în afara țării, precum și inacțiunea lor pentru a nu admite fraudarea alegerilor. Totodată, atât organele electorale, cât și instanțele judecătorești sub diferite pretexte au refuzat examinarea unui număr mare de contestații privind încălcarea procesului electoral inclusiv și de către Mitropolia Moldovei.

Aceste fapte constatate și de către Curtea Constituțională denotă că statul Republica Moldova în mod vădit își neglijează proprii cetățeni, încălcându-le dreptul fundamental la vot.

Cetățenii nu și-au restabilit drepturile constituționale nici la Curtea Constituțională, care, conform art.134 (3) din Constituție, garantează supremația Constituției și garantează responsabilitatea statului față de cetățeni. Stabilind în cele șase adrese grave încălcări ale legislației electorale, printre care și coruperea (adresa PCC-01/139e-34/4), influențează considerabil rezultatele alegerilor.

Considerăm că Curtea Constituțională în calitatea sa de garant al supremației Constituției, Lege Fundamentală a poporului, urma să invalideze scrutinul cu adoptarea acestor șase adrese. Numai într-o așa situație adresele aveau să fie preluate de către parlament, alternativa este teama că ele vor rămâne doar adrese, stimulând guvernanții să sfideze drepturile omului și Constituția.

Așadar, omul/cetățeanul și statul într-o societate democratică sunt iminent legați cu obligațiuni și responsabilități inter impuse. Anume acest aspect determină libertatea omului/ persoanei/cetățeanului și a drepturilor sale, în care în mod dialectic sunt reflectate realitățile dintre cetățean și stat.

Totodată în contextul realizării dreptului constituțional al fiecărui cetățean de a vota este analizată riguros în plan teoretico-științific a legislației în vigoare a Republicii Moldova cu privire la acest subiect

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ion Guceac. Omul, Societatea, Statul- categorii constituționale perene. București: Universul Juridic, 2017, p.7.
2. Deleanu Ion. Drept constituțional și instituții politice. București: Europa Nova, 1996, vol.2, p.115.
3. Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. Drept constituțional și instituții politice. București: CH Beck, vol.1, 2011, p.141.
4. Deleanu Ion. Drept constituțional. București: Europa Nova, 1996, vol.1, p.187.
5. Tămaș S. Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultură civică. București: Șansa, 1996, p.226.
6. Cârnaț Teodor. Drept constituțional. Chișinău: Prin-Caro SRL, 2010, p.346.
7. Popa Victor. Drept public. Chișinău, 1998, p.163.
8. Idem.
9. Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. Drept constituțional și instituții politice. București: CH Beck, vol.II, 2013, p.90.
10. Ibidem, p.91.
11. Declarația Universală a Drepturilor Omului. Editura Oficială „Tratate internaționale”. Chișinău, 1998, vo.1, p.11.
12. Aderat la declarație prin Hotărârea Parlamentului nr.217-XII din 28.07.1990. În:
13. Codul Electoral. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova.nr.81/667 din 08.12.1997.
14. Deleanu Ion. Op.cit., p.98.
15. Constituția Republicii Moldova.În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.1, august 1994.
16. Republica Moldova a aderat la Declarație prin Hotărârea Parlamentului nr.217-XII din 28.07.1990.
17. Declarația Universală a Drepturilor Omului. Editura Oficială „Tratate internaționale”. Chișinău, 1998, vo.1.
18. Codul Electoral nr.1381-XIII din 21.11.97. În :Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.81 din 08.12.97, art. nr.667, intrat în vigoare la 08.12.97.
19. Guceac Ion. Curs elementar de drept constituțional. Chișinău: „Tipografia Centrală”, Vol.2, 2002, p.209; Guceac Ion. Drept electoral. Chișinău: S.n. FE-P „Tipografia Centrală”,Vol.2, 2005, p.35-49; Cârnaț Teodor. Drept constituțional. Chișinău, 2010, p.348-349.
20. Popa Victor. Drept public,170-175.
21. Hotărârea Curții Constituționale privind confirmarea rezultatelor alegerilor și validarea mandatului de președinte al Republicii Moldova nr. 34 din 13 decembrie 2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 2-8 (5925-5931) din 6.01.2017, art. nr. 1.

**RELAȚIA DEMOCRATIZARE – MODERNIZARE
ÎN SISTEMELE POLITICE ALE CSI. SPECIFICUL REPUBLICII MOLDOVA,
UCRAINEI ȘI AL FEDERAȚIEI RUSE**

**RELATIONSHIP DEMOCRATIZATION - MODERNIZATION
POLITICAL SYSTEMS OF THE CIS. SPECIFIC OF THE REPUBLIC
OF MOLDOVA, UKRAINE AND THE RUSSIAN FEDERATION**

**Victor SACA, doctor habilitat,
Universitatea de Stat din Moldova
vtsaca@hotmail.com**

**Ion CIOBANU, doctorand,
Universitatea de Stat din Moldova**

Rezumat

Acest articol elucidează unele întrebări acutale ale științei politice axate pe relația dintre democratizare și modernizare în sistemele politice din Comunitatea Statelor Independente (CSI). Subiectul respectiv reflectă aspectele majore ale evoluției democratice în Republica Moldova, Ucraina și Federația Rusă. Aceste aspecte sunt prezentate prin intermediul diverselor date, fapte concrete care reflectă actualitatea problemelor abordate.

Cuvinte-cheie: *democrație, democratizare, Comunitatea Statelor Independente, modernizare politică, sistem politic, relația democratizare-modernizare, putere, democrație suverană, democrație dirijată, Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană.*

Summary

This article covers some scientific elucidations few questions in political science wich have been studied as extensively as the relation between democratization and modernization in political sistem of The Commonwealth of Independent States (CIS). In the subject is reflected one of the major aspects of evolution and development of democratie in Moldova, Ukraine and Russia. This items presents various factual data that reflect the topicality and sociological issues raised.

Keywords: *democracy, democratization, The Commonwealth of Independent States, political modernization, political system, relationship democratization - modernization, power, sovereign democracy, guided democracy, European Union Association Agreement.*

La etapa actuală știința politică are materializate o serie de concepte care, mai mult sau mai puțin, încearcă să explice și să evalueze necesitatea, specificul și rolul sistemelor politice în cadrul societății, evoluția complexă și contradictorie a acestora în contextul relației democratizare-modernizare. Atare cercetări au devenit frecvente și în unele țări ale spațiului ex-sovietic, inclusiv în Republica Moldova. Pe parcursul a mai bine de două decenii și jumătate, în fiecare din cele 15 foste republici sovietice s-a constituit un tip aparte de statalitate și de sistem politic. În acest sens, relația democratizare-modernizare este una semnificativă, cu trăsături specifice în diferite puncte ale spațiului respectiv : de la republicile parlamentare ale balticilor la autocrațiile Asiei Centrale. Și, cu cât trece timpul, cu atât mai mult se accentuează diferențierea dintre fostele componente ale imperiului

sovietic. Unele, axate pe tradițiile statale anterioare, și-au ales propria cale imediat. Altele, aflate la interferența celor mai diverse tradiții istorice, culturale și instituționale, își caută chinuitor identitatea, inclusiv alegerea sistemului de construcție statală.

Creată cu mai mulți ani în urmă, prin voința politică a trei dintre liderii fostelor republici sovietice, în scopul preîntâmpinării dezmembrării catastrofale a URSS, Comunitatea Statelor Independente a avut, peste ani, o evoluție spectaculoasă, bizară, cu forme și conținut stranii [1]. Scopul declarat inițial de către cei care au stat la temelia CSI era clar și, în principiu, acceptat: asigurarea dezmembrării ordonate a unui uriaș organism care timp de decenii, mai bine sau mai rău, a funcționat și, precum se părea, mai era destul de trainic.

Stranietatea evoluției CSI constă, mai întâi de toate, în faptul că, deși euforia obținerii independenței statale în toate fostele republici sovietice mai era încă vie, proaspătă, palpabilă, liderii celor 12 state (cu excepția Țărilor Baltice) au exprimat destul de repede și, precum se pare, aproape unanim, acordul de a transforma Comunitatea Statelor Independente dintr-un organism de dezmembrare în unul de integrare. Un acord care deja pe parcursul multor ani nu asigură un nivel adecvat de integrare, mai mult, devenind unul producător de dezintegrare pentru unele țări – Georgia, Ucraina.

În cadrul URSS lipsea instituția șefului statului, care s-a format la inițiativa lui Mihail Gorbaciov, ales în calitate de Președinte și fiind concomitent secretar general al CC al PCUS. În procesul destrămării URSS și obținerii independenței, precedată de Declarația de suveranitate, republicile unionale au preluat modelul gorbaciovist. Astfel, liderii de partid au fost aleși în calitate de președinți. Prin urmare, în spațiul CSI există o serie de similitudini în procesul de formare a statalității și sistemului politic. În cadrul CSI (ca și în alte organizații internaționale) este valabil principiul „integrării cu viteze diferite“. În baza acestui principiu, unele state pot adopta decizii privind cooperarea lor mai strânsă, cu un grad mai înalt de integrare, iar acest fapt, aparent, nu afectează statele membre în alte domenii.

Există o serie întreagă de domenii de cooperare unde statele membre ale Comunității au poziții foarte diferite. De exemplu, Republica Moldova, Ucraina, Azerbaidjanul, Turkmenistanul nu participă la cooperarea politico-militară, la activitatea Consiliului Miniștrilor Apărării. Precum s-a indicat mai sus. Mai multe țări nu sunt participante la Acordul privind securitatea colectivă, unele state (Turkmenistan, iar până în 1999 – și Ucraina) nu participă la activitatea Adunării Interparlamentare a CSI. Ucraina, Uzbekistanul și Turkmenistanul nu participă la activitatea Tribunalului Economic al CSI etc.

Există divergențe serioase în problema instituirii zonei de comerț liber în cadrul CSI, deși Acordul privind comerțul liber a fost semnat încă la 15 aprilie 1994, iar Protocolul adițional la el, care îl aduce într-o concordanță relativă cu realitățile zilei – la 9 februarie 1999. Astfel, din cauza poziției ostile a Federației Ruse, aceste documente nu pot fi aplicate. La moment, doar parlamentul nu a ratificat aceste documente și ratificarea lor în genere este puțin probabilă, dat fiind faptul că unul din principalele elemente – impozitarea mărfurilor în țara de destinație – este, în primul rând, inacceptabil pentru Federația Rusă, care, fiind cel mai mare exportator și având un sold pozitiv în comerțul cu aproape toate statele din arealul CSI, ar avea pierderi serioase în cazul aplicării Acordului de comerț liber. Tot Rusia instituie un regim de excepții din

regimul de comerț liber, protejând producătorii proprii. Astfel, în lista excepțiilor este inclus întreg nomenclatorul de export al Republicii Moldova (ca și al altor state membre).

Statele membre au poziții diferite în procesul democratizării Comunității. Din momentul instituționalizării CSI, fondatorii au depus eforturi susținute pentru recunoașterea internațională a acestei structuri regionale. Statele membre sunt practic unanime în părerea că CSI, ca structură, nu poate reprezenta opinia unui stat sau a unui grup de state în cadrul organismelor internaționale. Însă, la nivelul organelor executive ale Comunității, se stabilesc relații de lucru cu un șir de organizații internaționale.

La prima vedere, către începutul anului 2000 s-au creat definitiv premisele pentru reintegrarea reală a statelor CSI. A venit (după atâția ani) înțelegerea necesității vitale a consolidării relațiilor în sânul Comunității și a rezolvării în comun a tuturor problemelor cu care se confruntă CSI în ansamblu și fiecare stat membru luat aparte. Summitul din ianuarie 2000 a șefilor de state și guverne ale statelor membre ale CSI, la care pentru prima dată în ultimii ani din acea vreme s-au adunat toți liderii țărilor Comunității, fără nici o condiție prealabilă, cum era mai înainte, parcă venea și el să confirme: toți cei 12 șefi de state sunt cu adevărat îngrijorați de soarta Comunității, toți recunosc și apreciază rolul de lider al Federației Ruse în procesul de integrare și s-ar părea că această atitudine poate contribui la realizarea de către Rusia a planurilor sale de consolidare a procesului de integrare.

În lipsa unui scop comun, bine determinat în calea modernizării statale, care să prezinte interes pentru toți cei 12, integrarea rămâne un vis, poate frumos, dar greu de realizat în practică. „Mângâietor“ pentru cei care țin la ideea reintegrării în cadrul CSI ar putea fi și faptul că alte grupări de state din spațiul postsovietic (Uniunea Vamală, Uniunea Central-Asiatică, GUUAM și chiar Uniunea Rusia–Belarus) nu au rezultate mai bune.

Republica Moldova, ca și celelalte state din fosta Uniune Sovietică, a traversat o perioadă dificilă de schimbări radicale, care cuprind toate sferele vieții și activității. Societatea noastră se confruntă cu o restructurare, în mare măsură contradictorie, dar din punct de vedere istoric inevitabilă. În viața sociopolitică se face o trecere de la totalitarism la democrație. În pofida unor schimbări cardinale survenite în sfera politică, Republica Moldova continuă să se confrunte cu o serie de probleme stringente: sărăcia economică, criza de identitate, mizeria socială și, nu în ultimul rând, cu o guvernare ineficientă care a adus țara în pragul crizei politice .

Una din particularitățile cele mai relevante ale procesului de democratizare a societății posttotalitare rezidă în reafirmarea politicii în viața cotidiană, în redescoperirea ei ca factor al democratizării, dar și al modernizării de către cetățeanul de rând. Acest fapt a contribuit la actualizarea procesului de modernizare a țării în general și a sistemului politic în particular.

Modernizarea politică semnifică, așadar, conștientizarea necesității și a acțiunilor corespunzătoare (de natură democratică) în vederea organizării sistemului politic la nivelul cerințelor și mijloacelor moderne - performante, actual avansate. În acest context, considerăm transformările democratice și modernizarea sistemului politic din țara noastră, la începutul tranziției, ca o tendință nedezvoltată, determinată de interese la fel de nedezvoltate [2], interese în devenire. Această tendință evoluează contradictoriu de la

simplu la compus, de la general la particular, de la sporadic la constant, acumulând treptat necesarul de sens democratic și modern în diferitele structuri ale sistemului politic. Numai că acumularea respectivă nu are aceeași pondere în structurile politice existente. Sistemul politic întrunește în sine elemente diferite, chiar opuse ca conținut, adică cu instituții noi, dar cu mentalitate, comportament, relații în cadrul acestora nu doar a ceea ce este nou, ci și vechi, cu o combinație paradoxală a democraticului și autoritarului.

În aceste condiții, fenomenul modernizării sistemului politic moldovenesc este însoțit de un particularism eclectic, cu nuanță atât evolutivă, cât și stagnantă, de criză și chiar involutivă, ceea ce distingea la începutul tranziției Republica Moldova de majoritatea țărilor ex-socialiste. Ne referim, în primul rând, la insuficiența premiselor și condițiilor care preced începutul democratizării și modernizării sistemului politic din Republica Moldova.

O altă particularitate a procesului de transformare și modernizare a sistemului politic din Republica Moldova față de alte țări din spațiul est-european constă în faptul că, deși aceste state, luate în ansamblu, au avut un start comun spre schimbare, în țara noastră democratizarea și modernizarea a mers în continuare pe alte căi. Procesele de reforme în URSS au fost inițiate de sus în jos de perestroica gorbaciovistă (totuși, în republica noastră era puternică inițiativa masei) spre deosebire de țările Europei Centrale și de Est, unde aceste reforme au fost inițiate de jos de către mase și susținute de sus de către elitele politice. În cazul Moldovei, la începuturi exista o discordanță evidentă între mase și elite vizavi de reformarea democratică a noului stat. Cei de jos se pronunțau activ pentru renașterea națională și reformarea democratică a țării, iar cei de sus erau mai întâi împotriva restructurării, iar mai apoi odată cu apariția noului stat trăgăneau noile transformări. Putem remarca că inițiativa democratizării preluată treptat de către cei de sus de la cei de jos era mai degrabă una a trăgării reformelor sociale.

De asemenea, transformările care au avut loc în procesul de modernizare a sistemului politic din Republica Moldova poate fi caracterizat printr-o ambiguitate teleologică cu privire la forma și finalitatea pe care acesta trebuie să o aibă la sfârșitul procesului de tranziție. Astfel, pe parcursul anilor de independență am asistat la o alternativitate de scopuri ce vizează forma de guvernământ, vectorul extern de dezvoltare a țării, forma de organizare administrativ- teritorială ș.a.m.d.

În contextul dat, Victor Juc [3] menționează că doar în timp de 10 ani forma de guvernământ a fost modificată de cinci ori:

- ✓ parlamentară (27 aprilie 1990 - 3 septembrie 1990);
- ✓ semiprezidențială (3 septembrie 1990 - 5 martie 1991);
- ✓ prezidențială (5 martie 1991 - 29 iulie 1994);
- ✓ semiprezidențială (29 iulie 1994 - 5 iulie 2000);
- ✓ parlamentară (5 iulie 2000 - prezent).

Multitudinea de scopuri și de orientări a dus la fragmentarea procesului de reformare instituțională, la lipsa unei viziuni clare de țară realizată în baza interesului național, care să reprezinte un consens național asupra viitorului și direcției de dezvoltare a ei.

O altă particularitate a procesului de modernizare a sistemului politic este ciocnirea pe parcursul anilor dintre guvernare și opoziție vizavi de vectorul extern de dezvoltare a

țării, precum și de modul de democratizare internă a țării. Vectorul respectiv era determinat în mare măsură de schimbarea de ordin geostrategic, care reflecta trecerea de la adversitatea politică dintre fostul bloc comunist și blocul țărilor occidentale dezvoltate, la integrarea politică, economică și militară a fostelor țări comuniste în structurile de cooperare și susținere reciprocă pe care le dezvoltaseră de-a lungul timpului societățile occidentale.

Pe parcursul anilor am fost martorii unei oscilații ciclice a vectorului de politică externă, acesta schimbându-se în funcție de cine prelua guvernarea. Astfel, marea majoritate a partidelor de stânga din Republica Moldova a evoluat ca partide de orientare estică, spre Federația Rusă, iar partidele de centru și dreapta s-au afirmat pe scena politică din Republica Moldova promovând ideea integrării în Uniunea Europeană ca pe unicul model de dezvoltare a țării care nu are alternativă.

Cu toate acestea, scurta istorie a Republicii Moldova ne-a demonstrat că în anumite circumstanțe unele partide politice, cum ar fi Partidul Comuniștilor, și-au schimbat viziunea față de vectorul politicii externe. Drept exemplu poate servi anul 2005, când guvernarea comunistă a semnat și implementat Planul de Acțiuni Republica Moldova - Uniunea Europeană, ca patru ani mai târziu, în 2009, tot ea să piardă puterea în urma evenimentelor din 7 aprilie, declanșate inclusiv de decepțiile și nemulțumirile tinerilor față de guvernare, care s-a dovedit a fi profund antieuropeană, democratică doar ca decor.

În acest context, un fapt elocvent al schimbării radicale de viziune strategică față de direcția politicii externe este și exemplul Partidului Popular Creștin Democrat. Dacă în anii '90 și la începutul anilor 2000 partidul respectiv promova un mesaj pro-românesc și pro-european, atunci după anul 2005, odată cu votarea lui Vladimir Voronin în funcția de președinte al statului, el începe să alunece în extrema opusă și să promoveze un mesaj pro-estic [4]. Prin liderul său Iurie Roșca, în ultimii cinci ani au fost traduse în limba română și s-au promovat intens teoriile ideologului rus Alexandr Dughin, catalogând Occidentul ca promotor al unor "apucături neo-imperialiste".

O altă particularitate a sistemului politic din țara noastră este discordanța dintre scopuri și mijloace, ceea ce duce la efecte neașteptate în realizarea reformelor. Scopurile îmbrățișate de majoritatea actorilor politici fiind pro-democratice (fortificarea statului de drept, reformarea sistemului judiciar, economia de piață, drepturile și libertățile omului, pluralismul politic etc.), dar realizarea lor e supusă unor mijloace autoritare. În contextul dat, modernizarea sistemului politic din Republica Moldova a căpătat forma unui proces controversat determinat de componenta caracterului său autoritar la anumite etape, cât și de caracterul clientelar și oligarhic din prezent.

Așadar, discordanța dintre scopuri și mijloace, devalorizarea scopurilor nobile prin mijloacele autoritare a dus la o dezamăgire în societate, la o ineficiență pe toate dimensiunile a majorității guvernărilor de până acum. Această situație poate fi explicată prin insuficiența liberalizării și democratizării procesului politic, care în fond a avut un impact negativ asupra nivelului de trai și de bunăstare a populației.

O tendință general recunoscută de către cercetătorii autohtoni a procesului de modernizare a sistemului politic din Republica Moldova, examinată prin prisma factorilor generali și particulari, este caracterul îndelungat al transformărilor sistemice democratice, care în diversele ipostaze ale acestora se regăsește în întreaga țesătură a procesului

respectiv. Caracterul anevoios și adesea necontinuu al modernizării, care a oscilat de mai multe ori pe parcursul anilor spre continuu sau spre stagnare, a dus în condițiile țării noastre la mișcări înapoi, la reculuri valorice, drept exemplu elocvent fiind reformele administrativ-teritoriale, care au cunoscut la sfârșitul anilor 90 trecerea de la raioane la județe, apoi la începutul anilor 2000 iarăși la raioane.

Atare situație a procesului de democratizare și modernizare a sistemului politic moldovenesc poate fi explicată prin intermediul a două noțiuni-cheie lansate de către savanții tranzitologi din Occident G.O.Donnell și Ph.Schmitter – „tranziția spre democrație” (transition) și „consolidarea democrației” (consolidation). O’Donnell, de exemplu, consideră că procesul general al democratizării se înscrie în două tranziții succesive. Prima (transition) conduce spre constituirea guvernului democratic, adică spre formarea bazelor instituționale ale sistemului democratic, care să asigure alternanța puterii prin intermediul procedurilor democratice [5]. A doua tranziție (consolidation) se identifică cu consolidarea democrației sau cu funcționarea eficientă a regimului democratic, când are loc socializarea majorității populației, familiarizarea ei cu valorile democratice.

Raportând raționamentele respective la realitățile Republicii Moldova, putem observa că procesul transformării și modernizării sistemului politic capătă cele mai mari dificultăți anume la etapa a doua, care ține de consolidarea democrației. Această realitate poate fi explicată prin faptul că în Republica Moldova nu au fost finalizate transformările democratice din cadrul primei etape, adică transformări de constituire a bazei instituționale a sistemului politic. Un exemplu elocvent în acest caz este procesul de constituire a sistemului partinic ca componentă fundamentală din cadrul primei etape. Anume elita politică moldovenească, ca de altfel și din alte țări ale CSI, a fost aceea care prin confruntările sale permanente, în lupta pentru putere, determinate de lipsa de unitate și de colaborare vizavi de realizarea transformărilor democratice, a făcut ca țara să se împotmolească într-o tranziție paralizantă, să dispună de perspective modeste de a ieși din criză și sărăcie [6].

Orientarea doar spre conflict, intoleranța față de alte scopuri și idei și alte trăsături negative, caracteristice reprezentanților elitei, indiferent de coloratura politică, nu a permis de a aplica în condițiile Moldovei o strategie eficientă a tranziției de pact. Alianțele care au fost până în prezent au avut mai mult un caracter artificial, cu tendințe ale unor membri de a căpăta avantaje doar pentru sine. Atare situație și frânează procesul democratizării și modernizării țării.

Relațiile dintre elitele politice din Republica Moldova reflectă o fragmentare evidentă a culturii politice, particularități ale mentalității și comportamentului caracteristice unei societăți dezbinată. Transformările gen moldovenesc sunt determinate în mare măsură de coliziunile mentalității și comportamentului, de frecvențele discordanțe dintre cuvânt și faptă, declarații democratice și comportament nedemocratic. Atașamentul elitelor la valorile democratice și la principiile economiei de piață pe departe nu garantează promovarea în realitate a acestor valori și principii. În situația creată, cultura politică a elitelor nu se deosebește esențial de cultura politică a maselor, întruchipând în sine toată complexitatea, dar și absurditatea culturii politice dominante în societate, stereotipurile, erorile și orientările ei.

Analiza evoluției modernizării sistemului politic existent în Republica Moldova relevă faptul că astfel de evoluție a fost determinată de un șir de factori, precum: transformările democratice legate de căderea comunismului de la sfârșitul anilor '80; procesul de edificare a noului stat împreună cu sistemul politic, care s-a consolidat în mai multe etape; asistența acordată republicii noastre de către Consiliul Europei, Organizația Națiunilor Unite și, nu în ultimul rând, Uniunea Europeană.

Sistemul politic din Republica Moldova poate fi caracterizat prin transformări frecvent neprogramate, determinate de conjunctura politică dintr-o anumită perioadă. În acest context, sistemul respectiv este încă în proces de modelare și transformare. Aparent, acesta este format din elemente caracteristice unui sistem democratic și modern. Însă, cu toate acestea, cunoaștem situații în care sistemul nostru politic poate genera crize politice datorită faptului că nu există un consens al clasei politice asupra formei de guvernare pe care țara trebuie să o aibă. Drept exemplu elocvent în acest sens servește faptul că după anul 2009 clasa politică timp îndelungat nu putea să aleagă președintele.

În continuare ne vom referi și la specificul sistemelor politice din Ucraina și Federația Rusă.

Ucraina

Evoluția sistemului politic din Ucraina poate fi considerată drept una dintre cele mai complicate. Complexitatea fenomenului izvorăște din sistemul statal, care s-a format în Ucraina după 1990-1991. Consiliul Suprem al Ucrainei a declarat Actul de independență la 24 august 1991, care ulterior a fost supus referendumului. Compartimentul de față intenționează să scoată în evidență și determinările geopolitice care au generat starea de criză politică din Ucraina din primăvara anului 2014 („primăvara ucraineană”), dar și să identifice unele consecințe ale acesteia în estul Europei și pe plan internațional.

Evoluțiile istorice diferite al părții de est și al celei de vest ale Ucrainei demonstrează existența unei diviziuni teritoriale, politice, sociale și cultural-religioase care se manifestă și după destrămarea URSS, și declararea independenței Ucrainei la 24 august 1991.

După 1991, poporul ucrainean era unanim animat de ideea statului național, dar, în evoluția dezvoltării sale, populația s-a confruntat cu dificultăți neprevăzute care au dus la scăderea nivelului de trai și la spulberarea euforiei naționale. Din punct de vedere istoric și geopolitic, analiștii apreciază Ucraina, în granițele sale actuale, ca un stat fragil, problema critică fiind condiționată de lipsa elementelor de unitate națională.

După declararea independenței, Ucraina a fost supusă unor modificări sociopolitice care au determinat necesitatea elaborării și adoptării unei Constituții noi. Astfel, pe parcursul anilor 1992-1993 au fost prezentate două versiuni de proiecte ale Constituției. Consiliul Suprem nu a acceptat niciuna din aceste variante, nefiind de acord ca Parlamentul să fie bicameral, ca președintele să aibă dreptul de a dizolva Parlamentul etc. Această situație a și determinat rămânerea în vigoare a Constituției din 1978, ce e drept, supusă unui șir de modificări. Caracteristicile procesului de stabilire și constituire a unui nou cadru juridic poate fi caracterizat prin incoerență, inerție, determinate în fond de concurența dintre diferite forțe politice. Astfel, ieșirea din impasul constituțional a survenit în 1996 [7], când Ucraina a adoptat noua Constituție, care a transformat țara din republică prezidențială în republică semiprezidențială.

Primul președinte al Ucrainei independente Leonid Kravciuk, susținut de electoratul din partea apuseană, a făcut tot posibilul pentru a scăpa de tutela Moscovei. Contrar, următorul președinte, Leonid Kucima, a fost în esență un lider „estic», totuși, cei opt ani de președinție a lui Kucima se caracterizează prin formarea statului ucrainean independent. Până la venirea acestuia la putere, Ucraina nu reprezenta decât „o fostă republică sovietică». Ucraina copiază, cu oarecare întârziere, tendințele Rusiei (aceiași oligarhi, aceleași piramide financiare). De aceea, Kucima avea în vedere, cu siguranță, promovarea unui urmaș fidel, după modelul Elțin-Putin.

Rada Supremă (Parlamentul Ucrainei) a păstrat timp îndelungat toate prerogativele puterii specifice sovietelor din URSS, fiind împuternicită „să rezolve orice problemă». Această circumstanță face ca Ucraina să difere mult de celelalte republici ex-sovietice și de țările din fostul lagăr socialist. Puterea legislativă este reprezentată de un parlament unicameral cu 450 de membri, numit Verhovna Rada (Rada Supremă) [8]. Parlamentul este responsabil de formarea Cabinetului de Miniștri, condus de primul ministru. Legile, actele parlamentului și cabinetului, decretele prezidențiale și actele Parlamentului Crimeii (până la anexarea acesteia în 2014 de către Rusia) pot fi abrogate de Curtea Constituțională, dacă încalcă Constituția Ucrainei. Alte acte normative sunt și ele supuse verificărilor juridice. Curtea Supremă este instanța judecătorească supremă. Oficial este garantată autonomia locală. Consiliile locale și primarii sunt aleși prin vot și exercită control asupra bugetelor locale. Liderii administrațiilor regionale sunt numiți de președinte.

În Ucraina activează un număr mare de partide politice, dintre care multe au foarte puțini membri și nu sunt de notorietate. Partidele mici se reunesc adesea în coaliții largi pentru a participa la alegerile parlamentare.

Iată unele aspecte ale sistemului politic ucrainean: activitatea unui parlament foarte numeros și puternic (mai puțin specific pentru o republică postsovietică) și, concomitent, un președinte puternic. Drept rezultat, componenta cea mai firavă a sistemului politic ucrainean o constituie guvernul, fapt care generează crize permanente în relațiile din triunghiul puterii - „președinte - guvern - parlament». Din cauza sistemului politic disproportionat, puterea executivă devine o victimă a tocmelii politice permanente între președintele țării și grupurile parlamentare.

O altă sursă de contradicții este sistemul autoadministrării locale. Conform Constituției Ucrainei, președinții administrațiilor locale de stat (guvernatorii regiunilor și șefii de raioane) sunt numiți și eliberați din funcție de către Președintele țării la propunerea Cabinetului de Miniștri. Și doar în centrele urbane de rang raional și regional primarii sunt aleși de către populație. Astfel, puterea executivă în regiuni și raioane nu este exercitată de către structurile executive ale organelor autoadministrării locale, precum prevede Constituția Ucrainei (art. 5). Această funcție revine unor structuri ale puterii executive de stat (administrației statale). Lipsa *de facto* în Ucraina a structurilor executive ale autoadministrării locale demonstrează indirect că organele centrale de stat au teamă să transmită către populație prerogativele puterii regionale, sperând astfel să evite agravarea tendințelor separatiste. În ultimii ani conducerea de la Kiev a eliberat din funcție foarte mulți primari aleși prin vot democratic de către populația orașelor respective (Kremenciug, Kirovograd, Odesa și altele).

Sistemul ucrainean de autoadministrare locală nu este perceput ca unul democratic. Aceasta nu corespunde principiilor statului de drept și, în plan strategic, constituie chiar un pericol pentru stabilitatea Ucrainei. Centralizarea crescândă duce la intensificarea tendințelor federaliste și separatiste.

După ce o serie de reforme anunțate recent au rămas doar pe hârtie, iar autoritățile de la Kiev se tot plâng că motivul eșecurilor politice și economice constă în războiul din Donbas, mulți ucraineni se întreabă tot mai des unde a ajuns Ucraina în acești trei ani „postrevoluționari” și ce perspective mai are?

Parcursul european al Ucrainei s-a lovit cu capul de euroscepticismul ucrainenilor apărut imediat după Euromaidan, euroscepticism născut pe fundalul înrăutățirii situației economice în plan național și regional [9].

Sistemul politic al Ucrainei poate fi caracterizat prin faptul că îmbină elemente atât ale formei prezidențiale, cât și ale formei parlamentare de guvernare. Astfel, Președintele Ucrainei este ales prin vot universal de către popor pe o perioadă de 5 ani. Președintele țării numește primul ministru cu acordul Radei Supreme, organul suprem al puterii executive, care este Cabinetul de Miniștri. Guvernul răspunde în fața președintelui, dar prin control parlamentar. Guvernul este responsabil și în fața Parlamentului. Conform Constituției, forma de guvernare a Ucrainei este republica.

Subiectul cel mai arzător este însă de ordin militar, situație în care disputele administrative privind pretențiile Federației Ruse asupra fostei flote sovietice a Mării Negre s-au soldat în final cu anexarea Crimeii.

Problema prioritară a Ucrainei o reprezintă stoparea declinului economic în plină evoluție. Pe fondul absenței reformelor de trecere la economia de piață autentică, producția industrială s-a redus substanțial, inflația a crescut vertiginos, realități care au determinat ca Ucraina să se numere printre țările care nu au reușit să aplice cu succes programele de privatizare după căderea comunismului. Desigur, problema nu constă în lipsa de democrație, ci în faptul că în țară guvernează încă vechile reguli de tip sovietic, cu impact negativ asupra dezvoltării Ucrainei. Principalele obstacole percepute în calea reformelor democratice s-au concretizat în existența în parlamentul ucrainean a blocului foștilor ideologi comuniști. Acesta a respins programul de reformă economică, importurile rusești de țiței și gaze naturale (aproximativ 1 miliard de dolari anual), contribuind la menținerea mentalităților comuniste în administrație, a crimei organizate și a corupției.

Instabilitatea în Ucraina este însoțită și de pericolul dezintegrării, acest pericol accentuându-se cu declanșarea conflictului în estul țării cu Federația Rusă. Partea de vest a țării, reprezentată de naționaliștii ucraineni, optează pentru independență deplină față de Moscova, orientare spre Occident și integrare în structurile euroatlantice, în timp ce reprezentanții populației rusofone din est și din sud (în special din peninsula Crimeea și bazinul Donețk) doresc dezvoltarea unor relații de cooperare strânse cu Federația Rusă și integrarea Ucrainei în structurile economice, politice și de securitate ale CSI.

Tensiunile regionale s-au transformat în cereri insistente pentru autonomie, în special cele din partea rusofonilor din estul țării. Fragmentarea politică a divizat Ucraina în două părți - de est și de vest, fiecare regiune încercând, mai mult sau mai puțin, să-și aleagă propria cale pentru supraviețuirea economică. De asemenea, Kievul este preocupat

și de încercarea Rusiei de a-și menține influența în CSI și asupra fostelor state socialiste, din acest punct de vedere Ucraina având o poziție strategică specială, deoarece reprezintă „cap de pod” și „tampon” între spațiul euroasiatic și lumea occidentală. Sistemului «semi autoritar» din Ucraina, considerat drept „instabil», îi prevede o existență mult mai scurtă decât modelului aplicat în Rusia. Totuși, în pofida unor linii comune, între Rusia și Ucraina deosebirile sunt în continuare mai numeroase decât asemănările. Există tentativa de verticalizare a puterii, de controlare a Parlamentului, de întărire a puterii președintelui, de intimidare sau anulare a opoziției. Totuși, Ucraina este departe de acest model, mai ales în contextul apropierei acesteia de Uniunea Europeană și odată cu declanșarea reformelor de modernizare a țării ca urmare a semnării Acordului de Asociere cu UE.

În concluzie menționăm, conform poziției geografice, dimensiunilor teritoriale, potențialului economic și resurselor naturale, Ucraina dorește să fie o țară importantă a Europei, ambițiile sale de a se integra în comunitatea europeană având la bază speranța de a asigura populației un nivel de trai corespunzător celui occidental. De asemenea, apropierea de UE va face posibilă rezolvarea mai rapidă a conflictului militar din estul țării și ieșirea din sfera de influență a Federației Ruse. Însă efectele politicii interne și externe duse până în prezent semnalează elemente de divizare teritorială, politică, socială și cultural-religioasă a Ucrainei, incapacitatea de restructurare a economiei, dependența față de Federația Rusă în probleme economice și nucleare, chiar dacă eforturile de integrare europeană ale Kievului sunt considerabile.

Criza din Ucraina reprezintă efectele transformărilor din țările spațiului ex-sovietic, concretizarea conținutului politicii de securitate și apărare a Federației Ruse și modalitățile de funcționare a organismelor internaționale. Cunoașterea situației din spațiul ex-sovietic reprezintă o problemă de actualitate, „fierberea geopolitică” din această parte a lumii nu s-a terminat încă, în condițiile în care, pe de o parte, Federația Rusă depune toate eforturile pentru menținerea influenței sale în țările care au aparținut fostei URSS, iar, pe de altă parte, noile state independente din spațiul ex-sovietic militează pentru o strategie proprie de dezvoltare, cel puțin declarativ, fără intervenția Moscovei, având ca model de inspirație democrațiile occidentale, interesate de realizare a stabilității internaționale și regionale.

Pentru UE, criza geopolitică din Ucraina reprezintă un semnal clar pentru afirmarea stabilității și seriozității în politica internă și cea internațională.

Ucraina rămâne totuși o țară în situație de război, la granița Uniunii Europene, care este implicată direct în susținerea Kievului, iar modernizarea politică, economică și instituțională a acesteia depinde foarte mult de realizarea reformelor pe toate dimensiunile, ca urmare a implementării Acordului de Asociere.

Federația Rusă

La sfârșitul anului 1991 - începutul anului 1992, în Rusia începe a se contura, iar apoi a se cristaliza un nou sistem politic. Conform Constituției Rusiei, președintelui nu i se rezerva acel spațiu enorm de manevrare de care a dispus după 1993. Președintele este declarat șeful puterii executive și dispune de dreptul de a numi și demite președintele guvernului doar cu consimțământul legislativului. Numirea și revocarea miniștrilor putea fi efectuată fără acordul parlamentului, acestuia la fel i se atribuiau o serie de

prerogative „temporare” [10, p.62]. Legea mai prevedea și introducerea instituției vice-președintelui, statutul căruia era de fapt incert. Acesta avea inputernicirea de a realiza doar o serie de funcții „la cererea președintelui”.

Formându-se un sistem dualist de putere, președintele era nevoit să cedeze legislativului influența în mai multe domenii. Astfel, demiterea guvernului era posibilă doar cu acordul parlamentului. Acesta însă putea să-și exprime votul de neîncredere prin simpla majoritate. Președintele Elțin nu putea dizolva parlamentul sau alte organe electivale ale puterii de stat, în schimb Sovietul Deputaților Poporului RSFSR era în stare să-i exprime vot de neîncredere președintelui în baza unei proceduri foarte simple.

Articolul 104 al Constituției îi oferea Sovietului Deputaților dreptul „de a examina și decide asupra oricărei probleme care se referă la Federația Rusă” (acest articol a fost introdus pentru a înlătura monopolul partidului comunist, fiind relansată lozinca „toată puterea sovietelor”). În plus, președintele nu putea face parte din nici o formațiune social-politică (astfel Elțin a fost deposedat de dreptul de a-și crea un partid), iar vârsta de vârstă a fost limitată la 65 de ani (nu mai putea pretinde la un al doilea mandat). Cercetătorul B. Ebzeev consideră că modelarea ulterioară a sistemului politic al Rusiei a fost influențată de personalitatea lui Elțin, care urmărea doar un singur scop – obținerea unei puteri absolute, din care motiv a și fost „botezat” țarul Boris [11, p.47].

La începutul anului 1992, prin decret prezidențial, este declarat în afara legii partidul comunist. Aceasta însă nu a fost un impediment pentru coagularea unor noi forțe politice. În cadrul parlamentului se organizează câteva fracțiuni, cele mai influente fiind „Россия”, „Единая Россия” „Смена - Новая политика” care de fel nu sunt loiale președintelui. În februarie '92 este organizat Congresul forțelor cetățenești și patriotice, susținut activ și de Uniunea ofițerilor ruși, axată pe idei și principii panslaviste și ultranaționaliste.

În aprilie '92 are loc a șasea sesiune a Sovietului Deputaților Poporului. În cadrul ședinței președintele Elțin se pronunță pentru o republică prezidențială, fiind susținut de o serie de lideri regionali. O altă temă centrală a constituit-o judecata partidului comunist și adoptarea legii lustrației. În general, componența legislativului era în favoarea lui B. Elțin, din care cauză A. Ruțkoi și cele trei fracțiuni au părăsit lucrările. Ca antipod al Congresului forțelor cetățenești și patriotice este formată în parlament Coaliția reformelor, astfel criza politică din Rusia înregistrează o nouă etapă, mult mai dificilă.

Punctul forte al opoziției era critica guvernului (o bună parte din componența căruia a fost numită de Elțin) pentru reformele economice nechibzuite ce au condus la pauperizarea populației. Se înaintează propunerea ca orice modificare în executiv să fie aprobată de legislativ. Este respinsă propunerea adepților președintelui de a i se oferi dreptul dizolvării parlamentului și modificarea procedurii de depășire a vetoului de la simpla majoritate la două treimi [12, p.36].

Analizând literatura de specialitate, observăm că sistemul politic al Rusiei contemporane este greu să-l raportezi la o democrație liberală. Guvernatorii sunt numiți după o schemă asemănătoare celei conform căreia erau numiți primii secretari de partid în perioada sovietică, instituțiile mass-media amintesc de cele din perioada lui L. Brejnev, iar mizarea pe răspândirea practicilor liberale în Rusia poate fi dăunătoare.

Autorii care analizează problemele partidului „Единая Россия” stabilesc prioritatea eficacității conducerii statului. Articolele adesea remarcă patru proiecte de Constituție: unul oficial, elaborat de comisie, și trei elaborate de fracțiuni. Cel oficial este mai neutru, proiectul prezentat de Șahrai se orienta spre sistemul prezidențial de tip american, iar proiectul Sobciak preconiza o republică parlamentară. Cel de-al patrulea proiect era unul de tip socialist, fiind criticat de majoritatea forțelor politice. Însă adoptarea lor este amânată din cauza imposibilității stabilirii variantei de compromis, care încă o dată confirmă polarizarea forțelor politice. Din acest considerent, începe să se invoce ideea unui referendum în vederea adoptării noii Constituții.

Adeptii președintelui sunt convinși de faptul că succesul votării va determina organizarea unor noi alegeri în legislativ. Mai mult ca atât, Sovietul era un organ temporar, reunindu-se doar în perioada congreselor, permanent fiind doar Prezidiu. Însă ideea referendumului este abandonată, sau, mai bine-zis, conservată.

Congresul VII al Sovietului Suprem al Rusiei din decembrie '92 s-a axat iarăși pe contrapunerea dintre președinte și legislativ în problema executivului. Are loc înlocuirea premierului Gaidar cu Cernomârdin, fiind lansat procesul de formare a componenței guvernului. Sovietul adoptă propunerea expusă în perioada celui de-al șaselea Congres de a-i reveni funcția de confirmare a miniștrilor. Legea urma să intre în vigoare la 12 ianuarie, dar este anticipată de Decretul președintelui, care confirmă componența la 23 decembrie 1993.

Fiind indignată de această acțiune, coaliția parlamentară condusă de Hasbulatov reia problema organizării referendumului privind adoptarea Constituției. Congresul stabilește data petrecerii – 12 aprilie 1993, dar imediat renunță la această idee și decide ca proiectul Legii Supreme să fie votat de legislativ cu o majoritate de două treimi. În rezultatul litigiilor dintre șeful statului și parlament, utilizându-și avantajul în domeniul capitalului politic, B. Elțin a inițiat un referendum, ce urma să confirme încrederea poporului în cursul reformelor democratice promovate de președinte și în însăși instituția președinției. La 25 aprilie electoratul rus, cu 58,7%, aprobă poziția și politica președintelui. Această susținere a populației l-a favorizat pe B. Elțin în confruntarea cu legislativul, de aceea la 21 septembrie el dizolvă prin Decret prezidențial Sovietul Suprem și Congresul Deputaților Poporului. Parlamentul refuză să se supună, declarând nul decretul prezidențial. B. Elțin și câțiva membri ai guvernului sunt destituiți, iar A. Ruțkoi este proclamat în funcția de președinte al statului. Confruntarea dintre cele două tabere s-a transformat într-un conflict armat, fiind asediată clădirea parlamentului și arestați liderii „rebeliunii” - Ruțkoi și Hasbulatov.

Legea Fundamentală pune bazele unui nou sistem politic, care îi oferea președintelui posibilitatea influențării tuturor ramurilor puterii de stat. În primul rând, a fost lichidată instituția vicepreședintelui, astfel fiind evitat pericolul unei eventuale concurențe. În rezultatul acestor acțiuni, Duma de Stat, care a succedat Sovietul Suprem dizolvat, s-a transformat în Camera Inferioară a parlamentului, cu atribuții foarte limitate. Prin urmare, noul sistem stabilit în Rusia combină atât elementele guvernării prezidențiale instaurată în SUA, cât și principiile formei republicane semiprezidențiale, adoptată de Franța. Spre deosebire însă de modelul american, președintele Federației Ruse dispune

de dreptul dizolvării parlamentului, iar în comparație cu cel francez poate forma Cabinetul de Miniștri indiferent de rezultatul alegerilor parlamentare.

Președintele Federației Ruse. Conform Constituției țării, Președintele este declarat „garantul Constituției”, al drepturilor și libertăților cetățenești, fiind oficializat în calitate de șef al statului. Acesta adoptă măsuri pentru apărarea suveranității, independenței și integrității Federației Ruse. El asigură funcționarea coordonată și interacțiunea organelor puterii de stat. Definește principalele direcții ale politicii interne și externe a statului atât în interior, cât și în relațiile internaționale [13]. Șeful statului formează și conduce Consiliul Superior de Securitate a Statului, în componența căruia intră membri permanenți (șefii structurilor de forță) și temporari, numiți de președinte.

În raport cu Guvernul, Președintele dispune de următoarele prerogative:

1. Numește candidatura premierului și celorlalți miniștri după câștigarea alegerilor. Ea trebuie să fie aprobată de Camera Inferioară a parlamentului, dacă este respinsă de trei ori consecutiv, șeful statului dizolvă Duma de Stat și-l întărește pe premier în funcție prin decret.

2. Numește, la propunerea premierului, miniștrii și poate să-i demită.

3. Are dreptul să prezideze ședințele Guvernului Federației Ruse.

4. Ia decizia privind demiterea Guvernului.

Președintele stabilește alegerile pentru Dumă și o dizolvă în cazurile prevăzute de lege. Stabilește referendumul, conform procedurilor prevăzute de legea constituțională. Are dreptul de inițiativă legislativă. Promulgă legile și dispune de dreptul de veto, care poate fi depășit de parlament doar cu o majoritate de două treimi. Adresează anual mesaje Consiliului Federației. Decretele și indicațiile prezidențiale sunt obligatorii pe întreg teritoriul Federației Ruse. Încredințând Președintelui Federației Ruse aptitudinea, capacitatea utilizării ”procedurilor de mediere”, care indiscutabil își au fundamentul în ”funcția de mediere”, Constituantul a considerat instituția șefului statului ca fiind una distinctă de ”puterea” executivă. Chiar în ipoteza acreditării tezei ”regimului politic semiprezidențial” autoritatea publică, organul federativ al puterii de stat concretizat în Președintele Republicii Federative Ruse ar trebui considerat o ”putere” distinctă în stat, tocmai pentru a-i da posibilitatea de a exercita ”funcția de mediere”, concretizată formal în ”procedurile de mediere”. Considerarea Președintelui Republicii Federative Ruse, în calitatea sa de șef al statului, ca o autoritate, ca ”o putere” distinctă în stat, determină constatarea implicării rigidului principiu atribuit filosofului Montesquieu sau, mai corect spus, determină aplicarea mai nuanțată a celebrului principiu al separației și echilibrului puterilor statale. Trebuie remarcat că, în opinia noastră, instituția, autoritatea publică sau organul federativ al puterii de stat concretizat în Președintele Republicii Federative Ruse nu constituie unica autoritate care, potrivit dispozițiilor constituționale în vigoare, înfrânge ”clasica” partajare a ”puterii” etatice în cele trei funcții: legislativă, executivă și judecătorească.

Adunarea Federală, sau *Parlamentul Federației Ruse*, este organul legislativ și reprezentativ (art. 94), care spre deosebire de legislativul sovietic este unul permanent (art. 99), fiind ales pe termen de patru ani. Adunarea Federală constă din două Camere: Consiliul Federației și Duma de Stat, care își țin ședințele separat (art. 100). Reuniunile

comune sunt prevăzute doar în cazurile prezentării mesajelor Președintelui, a Curții Constituționale și în timpul întâlnirii cu șefii statelor străine.

Consiliul Federației este Camera Superioară a parlamentului, fiind format din reprezentanții subiecților federali. Din momentul introducerii acestei instituții în 1993, modalitatea formării componenței sale a cunoscut câteva modificări. Consiliul Federației împreună cu Duma de Stat participă la procesul de elaborare și adoptare a legilor, dispunând de dreptul de inițiativă legislativă. El examinează în mod obligatoriu problemele ce se referă la următoarele sfere: bugetul federal; impozite și taxe federale; reglementări în domeniul financiar, valutar și vamal; emiterea banilor; ratificarea și denunțarea acordurilor internaționale, semnate de Federația Rusă; problemele războiului și al păcii.

Duma de Stat este Camera Inferioară a parlamentului, care reprezintă interesele popoarelor Federației Ruse în general. Începând cu 1993, componența ei se forma conform sistemului electoral mixt: jumătate din cei 450 de deputați erau aleși în baza listelor de partid, cealaltă – în baza circumscripțiilor electorale cu un singur mandat. La inițiativa Președintelui din 13 septembrie 2004, la 22 aprilie 2005 a fost modificată „Legea privind alegerea deputaților”, care se alege în baza sistemului proporțional.

Astfel, structura puterii de stat constituită în Rusia nu se axează deplin pe principiul separării puterilor în stat. Rolul predominant al Președintelui îl plasează *de facto* de asupra celorlalte instituții. Prerogativele sale sunt exagerat de extinse și multiple. Ele includ asemenea atribuții care-i oferă posibilitatea să depășească cu mult limitele constituționale, fiind declarat „garantul” Constituției.

Curtea Constituțională a Federației Ruse și-a început activitatea în octombrie 1991, fiind legal și constituțional competentă să se pronunțe relativ la: constituționalitatea legilor federale și a actelor normative inferioare legii; constituționalitatea Constituțiilor republicilor și a regulamentelor adoptate de subiecții componenți, constituienți ai Federației; constituționalitatea tratatelor încheiate între organele Federației și autoritățile subiecților constituienți ai Federației; constituționalitatea tratatelor încheiate de Federația Rusă, cu condiția ca acestea să nu fi intrat în vigoare. Curtea Constituțională emite interpretări ale Constituției Federației; soluționează excepțiile de necostituționalitate ridicate în fața instanțelor judecătorești, fiind sesizată de tribunale sau de cetățeni cu privire la posibila încălcare a unor drepturi și libertăți constituționale.

Analizând evoluția sistemului politic al Federației Ruse, putem distinge unele particularități: în Rusia s-a format pe parcursul evoluției sistemului politic un tip de “democrație dirijată”. Ce se ascunde însă în spatele acestei sintagme? Este ea un produs specific al societății ruse, aidoma unei alte expresii demult împământenită în vocabularul politic rus?

Noțiunea reprezintă o definiție a regimului politic actual din Rusia. Acest regim a luat naștere înainte de venirea la putere a Președintelui V. Putin, acesta acționând deja în cadrul unui sistem politic care are drept piloni democrația dirijată de la Centru (Kremlin) și autoritarismul nedirijat al oligarhilor ruși.

Democrația dirijată nu este nici un regim dictatorial, nici unul despotic. Ea are la bază o conducere autoritar-protodemocratică, sub forma republicii prezidențiale, într-un stat de tip nomenclaturist-birocratic.

Așadar, democrația dirijată este acea democrație în cadrul căreia sunt menținute aparențele unei democrații reale: poporul își exercită unul din drepturile sale cetățenești – dreptul la vot, iar puterea “corectează” puțin alegerea făcută de popor.

Sistemul democrației dirijate, care permite corectarea voinței electoratului, a fost/ este folosit pentru ca, prin “supunerea” procedurilor democratice unicei voințe a conducătorului, să poată fi instaurată puterea unei singure persoane sau a unei singure grupări, instituțiile democratice fiind golite de conținut. Paradoxal, sistemul poate fi folosit pentru asigurarea tranziției puterii într-un mod apropiat de cel democratic.

Elita politică actuală a Rusiei nu are nevoie de democratizare. Ea s-a format în a doua jumătate a anilor '90, când comuniștii erau cea mai populară putere. Deja atunci s-a pus problema trecerii la autoritarism, care se numea „democrație suverană”, deoarece numai modelul autoritar permitea blocarea venirii la putere a comuniștilor [14].

Guvernul actual de la Moscova, dominat de foști ofițeri de securitate, a lansat o campanie istorico-social-educativă prin care proslăvește realizările “epocale” ale Președintelui Vladimir Putin, justifică centralizarea puterii politice la Kremlin și glorifică noul regim autoritarist, pe care îl definește ca “democrație suverană”. În propaganda oficială, noțiunea denotă o formă de guvernare strict necesară pentru împuternicirea Federației Ruse, pentru restabilirea demnității naționale și pentru curmarea “haosului” politic postcomunist, fără a permite intervenții din străinătate.

Elita politică de la Kremlin argumentează că, pentru a menține spiritul unității naționale, Rusia trebuie să se dezvolte în cadrul unui sistem politico-social propriu, fără confruntări sterile între partide politice distincte, fără mass-media independente și fără o societate civilă neaservită.

În acest sens, Președintele Putin susține că statul trebuie să mențină un rol dominant în economie, deoarece, în caz contrar, bogățiile naturale ale Rusiei ar fi delapidate de capitaliștii hrăpăreți, cu consecințe devastatoare pentru economia națională, așa cum s-a întâmplat în anii 1990. În propaganda oficială, foștii ofițeri KGB, GRU și FSB, plasați de Putin în majoritatea funcțiilor importante ale regimului actual, sunt prezentați publicului ca “monumente de integritate”, mari patrioți și garanți ai securității Federației Ruse [15].

Menționăm că Rusia este divizată în șapte circumscripții federale - Centru, Nord-Vest, Sud, Bazinul Volgăi, Ural, Siberia și Extremul Orient, fiecare condusă de un reprezentant plenipotențiar al președintelui.

Faptul că în marea majoritate a statelor foste ale Uniunii Sovietice s-a impus sistemul prezidențial și sistemul semiprezidențial, a fost determinat de mai mulți factori, precum ar fi slăbiciunea instituției legislative - Parlamentul. În sistemul totalitarist, această instituție se afla într-o stare pur formală de funcționare și în procesul trecerii la noua situație cu adevărat funcțională ea nu a putut să se opună sistemului semiprezidențial. Această incapacitate a parlamentului, cumulată cu teama de a nu se crea un vid de putere prin scăderea excesivă a prerogativelor instituției prezidențiale, a fost un alt factor ce a permis constituirea sistemului semiprezidențial.

Concluzii finale

Scopul prezentului articol a fost analiza stării actuale a transformărilor democratice ce au loc și, mai ales, impactul acestora asupra modernizării sistemelor politice a Repu-

blicii Moldova, Ucrainei și a Federației Ruse. S-a încercat să fie scoase în evidență atât aspectele pozitive, cât și cele negative ale transformărilor democratice din Republica Moldova, Ucraina și Federația Rusă.

Sistemul politic din Republica Moldova este într-un proces continuu de reformare. Acest lucru poate fi explicat prin aceea că nu a existat o viziune strategică pe termen lung asupra viitorului și vectorului țării noastre. Această oscilare continuă între Vest și Est a avut consecințe directe și asupra sistemului politic, prin faptul că nu a impus clasa politică să realizeze reforme profunde pe toate dimensiunile, eforturile acestora concentrându-se, din păcate, doar pe schimbări ne semnificative.

Referindu-ne la Ucraina, care a cunoscut o scurtă perioadă de democratizare după Revoluția Portocalie din 2004, situația a intrat într-un declin alarmant într-o perioadă extrem de scurtă. Sub conducerea lui Ianukovici, ratingul democratic al Ucrainei a scăzut, în decurs de un an, la cinci categorii, cel mai dramatic declin fiind în privința independenței justiției și a democrației în general, care este foarte aproape de nivelul dinaintea Revoluției Portocalii.

Formarea sistemului politic în Ucraina a reprezentat un proces complex și controversat. Tensiunile sociale în creștere și diversitatea strategiilor și platformelor politice au schimbat în mod negativ imaginea internă și internațională a Ucrainei, mai ales în primii trei ani de la obținerea independenței. Vechiul sistem de relații sociale și ideologia comunistă încă mai persistă, supraviețuirea acestora fiind parțial susținută de declinul continuu al nivelului de trai, determinând o parte a populației să reflecteze nostalgic asupra trecutului.

Cu toate că sistemul pluripartidist în Ucraina a început încă din 1990, aceasta nu a însemnat crearea unui sistem real multipartit, întrucât simpla existență a unor formațiuni politice și mișcări din Ucraina nu a însemnat stabilirea sistemului politic democratic. Totodată, este dificil de stabilit obiectivele politice ale acestora, multe partide și organizații adaptându-și tacticile electorale în funcție de interese unilaterale și situații de moment, fără a exista programe și doctrine reale. Trăsătura comună a majorității forțelor politice din Ucraina constă în faptul că acestea nu și-au stabilit clar poziția asupra politicii externe și de securitate a țării. Spre deosebire de Federația Rusă, Ucraina are o șansă reală de democratizare și modernizare a sistemului politic și respectiv de modernizare a țării ca urmare a angajamentului proeuropean al actualei guvernări.

Implementarea Acordului de Asociere îi oferă o șansă enormă pe care o are în prezent Ucraina de modernizare pe toate dimensiunile, ca în final în această țară să se consolideze instituțiile statale și să se îmbunătățească nivelul de trai al populației.

Însă toate eforturile de democratizare ca urmare a angajamentului proeuropean vor avea cu adevărat impact atunci când va exista o evoluție pozitivă în rezolvarea conflictului armat din estul țării și când Ucraina va reuși să iasă de sub influența Federației Ruse.

În ceea ce privește Rusia, afirmăm că în prezent în Federația Rusă s-a reușit construirea unui sistem politic autoritar cu elemente de democrație, dar care este una dirijată, departe de o democrație autentică.

Regimul creat de V. Putin este incapabil să rezolve satisfacător contradicțiile, inechitățile sociale profunde și dilemele politice ale țării. Sub forma actuală, sistemul nu este capabil să renunțe la rolul dominant al statului în societate, nu predispozează la respectarea

drepturilor și libertăților individuale și nu stimulează formarea unei clase politice responsabile care să permită alternative politice reale atât de necesare pentru modernizare, civilizație și progres social.

Predomină slăbiciunea societății civile, în special absența unei intelectualități militante pentru democrație, care să se poată exprima în forme organizate politic – iată vectorii care au făcut ca alunecarea lui V. Putin spre autoritarism să nu întâmpine o veritabilă opoziție.

Este evident că “democrația suverană” din Rusia nu are nimic în comun cu democrația reprezentativă sau cu participarea populației la formularea deciziilor politice. În schimbul îngrădirii libertății și eliminării democrației, V. Putin a oferit populației “ordine, stabilitate și progres economic”. Din nefericire, “ordinea” lui Putin nu înseamnă respectarea legii, instaurarea unui stat de drept sau echitabilitate socială. Majoritatea funcțiilor executive și legislative au fost acaparate de loialiști ai regimului care au devenit astfel o clasă privilegiată, au profitat de autoritate și au acumulat avuții considerabile.

Democrația, la rândul ei, nu poate evita crizele de succesiune. Autoritarismul, lipsa de responsabilitate a liderilor și venalitatea birocrăției perpetuează clientelismul, corupția și criminalitatea. Pe termen lung, îngrădirea libertăților individuale, aservirea justiției și lipsa de alternative politice predispun la degradarea relațiilor sociale, la invrăjbierea populației și la instabilitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Решение о проекте решения о проведении специального межгосударственного форума для обсуждения вопросов о совершенствовании деятельности СНГ и его реформирования // <http://www.cis.minsk.by/index.php?id=4> (vizitat la 3 decembrie 2016).
2. Saca Victor, Ceban Victoria. Republica Moldova și Uniunea Europeană: de la parteneriat la politica de vecinătate. În: Studii Internaționale. Viziuni din Moldova, Chișinău: USM 2006, p. 160-169.
3. Juc V. Viața politică în Republica Moldova. În: Destin românesc. Revista de istorie și cultură. Nr. 4, An. VIII Nr. 32. București-Chișinău, 2001, p. 33-36.
4. Moldova între Est și Vest: identitate națională și orientare europeană. Chișinău, 2001, p.18.
5. O'Donnell, G., Schmitter PH. Transitions from authoritarian rule: Tentative conclusions about uncertain democracies. Baltimore: Jolius Hopkins Unuversity Press, 1986.
6. Boian Victoria. Studiu privind Inventarierea și evaluarea asistenței financiare acordate Moldovei de Uniunea Europeană. Chișinău, 2010, p. 5-6.
7. Forma de guvernământ în Ucraina // http://sushicatering.com.ua/?Konstitucionnaya_forma_upravleniya (vizitat la 20 octombrie 2016).
8. Art. 76. Конституция Украины (Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР Украины), 1996, № 30) // http://portal.rada.gov.ua/rada/control/ru/publish/article/system?art_id=153863 (vizitat la 10 decembrie 2016).
9. Ucraina „post-Euromaidan” – un proiect politic eșuat? <http://bucpress.eu/opinie/ucraina-%E2%80%9Epost-euromaidan%E2%80%9D-un-proiect-3274> (vizitat la 10 ianuarie 2017).
10. Шейнис В. Взлёт и падение Парламента. Переломные годы в российской политике (1985—1993). Том 1. Москва: Московский Центр Карнеги, 2005, с. 62.
11. Эбзеев Б.С. Человек, народ, государство в конституционном строе Российской Федерации. Москва: Юридическая литература, 2005, с. 47.
12. Шейнис В. Взлёт и падение Парламента. Переломные годы в российской политике (1985—1993). Том 2. Москва, 2005, с. 36.
13. Конституция Российской Федерации. Статья 86, <http://www.constitution.ru> (vizitat la 12 ianuarie 2017).
14. Are oare nevoie Rusia de o democratizare a sistemului politic? <http://romanian.ruvr.ru/2009/06/10/572042.html> (vizitat la 23 ianuarie 2017).
15. Filipescu Nicolae. Democrație suverană în Rusia, <http://www.revista22.ro/democratie-suverana-in-rusia-4059.html> (vizitat la 20 decembrie 2016).

IMPORTANȚA SOCIETĂȚII CIVILE ȘI A GRUPURILOR DE PRESIUNE PENTRU ASIGURAREA SECURITĂȚII PROCESELOR DECIZIONALE

THE IMPORTANCE OF CIVIL SOCIETY AND OF PRESSURE GROUPS FOR THE ASSURING OF SECURITY OF DECISIONAL PROCESSES

Serghei SPRINCEAN, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
sprinceans@yahoo.com

Sorin BECCIU, *doctorand,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
sorinbecciu@gmail.com

Rezumat

În articol este analizată problematica formării și fortificării grupurilor de interese și de presiune ca emanații ale societății civile în contextul identificării rolului acestora în procesele complexe de adoptare și executare a deciziilor cu impact social și a politicilor de stat. Securizarea procesului decizional în cazul unor atacuri și presiuni cu scopul de distorsionare a impactului deciziei politice și de utilizare a acesteia contrar interesului public, la fel, reprezintă o preocupare a autorilor în cadrul studiului dat.

Cuvinte-cheie: *societate civilă, grup de presiune, grup de interese, securitate, organizație non-guvernamentală.*

Summary

In the article is analyzed the problematics of edification and fortification of interests and pressure groups as emanations of civil society in the context of identification of their role in the complex processes of adopting and execution of decisions with a social impact and of state policies. Securitization of decisional process in the case of attracts and pressures with the scope of distorting of impact of political decision and of its using against public interest represents, as well, a preoccupation of authors in this study.

Keywords: *civil society, pressure group, interest group, security, non-governmental organization.*

Democratizarea statului și a societății civile este strâns legată și interdependentă cu subiectul presiunilor sociopolitice și al evoluției domeniului de activitate specific grupurilor de presiune și de interese. Formarea societății civile, reprezentând un promotor și un beneficiar important al implementării strategiilor sociopolitice, este rezultatul unei mișcări spontane și creatoare a cetățenilor, care instituie benevol diverse forme de asociere politică sau apolitică, economică, culturală. În cadrul societății civile, cetățenii participă la activitatea unor asociații, organizații, cluburi în vederea promovării unei diversități de obiective, strategii și interese. Aceste organizații ale societății civile, fiind relativ autonome în raport cu statul, reprezintă o multitudine de centre de putere, care, în anumite condiții, pot constitui un pericol pentru securitatea proceselor decizionale și deciziilor politice cu impact social larg. Pe plan național sau pe cel local, formele de asociere caracteristice societății civile, cu obiective politice, profesionale, culturale, religioase, morale, reprezintă nu doar un cadru de manifestare a drepturilor indivizilor, ci

și o contrapondere pentru forța statului sau pentru diversele combinații de interese ale instituțiilor publice oficiale.

În perioada postbelică a fost lansată noțiunea de *organizație nonguvernamentală* (ONG) sau *organizație obștească* (utilizată inclusiv în legislația Republicii Moldova), cu scopul desemnării inițiativelor asociative apolitice, nonprofit ale cetățenilor, care diferă de asociațiile de afaceri, de business, ca inițiativă a cetățenilor întreprinzători. Generalizând, deducem că societatea contemporană, fiind supusă unor procese istorico-sociale complexe în ultimele două secole, capătă azi următoarea structură: statul, businessul și sectorul nonguvernamental. Atât societatea civilă, cât și statul posedă propria rațiune de existență și funcționare autonomă, mai cu seamă în contextul securizării proceselor decizionale.

În vederea elucidării mai multor aspecte din cadrul problematicii presiunii socio-politice, este extrem de important de abordat și termenul de „lobby”, aferent proceselor de formare a societății civile, cu un impact semnificativ asupra deciziilor politice adoptate, prezentând și un anumit risc pentru securitatea procesului decizional. Se consideră că astăzi predomină, în majoritatea țărilor civilizate occidentale, tipul „noului lobby” odată cu instaurarea modelului statului de drept și a unor norme civilizate, inclusiv în cadrul activității politice, în detrimentul lobby-ului făcut prin intermediul corupției, al mașinațiilor de culise, cu un caracter cinic și ipocrit, periculos și criminal (numit și „vechiul lobby”), fiind caracteristic perioadelor de recesiune economică și cădere a nivelului de trai și de cultură, perioadelor de anarhie și haos (de exemplu, anii `30 ai sec. XX în SUA). Parteneriatul pe termen lung cu factorii de decizie, prezența constantă în topul instituțiilor sociale de încredere, potrivit sondajelor opiniei publice, formarea unei imagini pozitive este calea care poate să asigure un succes adevărat și durabil pentru grupurile de influență care ar corespunde „noului lobby” și de care societatea democratică are nevoie pentru stabilitatea și securitatea sa [1, p. 83].

Tocmai reieșind din resursele de putere pe care le deține, una dintre ele fiind capacitatea de a expertiza deciziile politice și deținerea informației (sociale și tehnice) ample și veridice, acest nou tip de lobby posedă o importantă autoritate pe arena politică, reprezentând și un factor de fortificare a securității proceselor decizionale. Grupurile „de expertiză”, de influențare politică „profesionistă”, specializându-se în elaborarea unor activități performante de investigație și obținere a unor informații experimentale veridice, își găsesc în acest mod rostul lor în cadrul sistemelor politice contemporane democratice, aducându-și contribuția decisivă la securizarea configurației finale a deciziei politice sau a strategiei publice, utilizând ca argument de convingere și persuasiune nu doar forța brută a interesului personal, care uneori e opus chiar interesului public, ci, mai degrabă, forța argumentului fundamentat științific și, totodată, bazat pe o raționalitate și utilitate general-socială. Totuși, metodele și procedeele specifice „vechiului lobby”, care persistă și sunt prezente încă în viața politică contemporană, constituie niște criterii de referință pentru determinarea gradului de alterare, de insecuritate, decădere morală și lipsă de democratizare a unui sistem politic. Creșterea în ultimele decenii a nivelului moralității și legalității acțiunilor de presiune politică cu precădere în statele democratice, este confirmată prin faptul că grupurile de presiune recurg cel mai des la

cadrul de activitate, specific „noului lobby”, cel al argumentelor, probelor, expertizelor și monitorizărilor, iar „vechiul lobby” al corupției, amenințărilor, șantajului și crimei demult a devenit unul incomod și lipsit de perspective în cadrul societăților înalt democratizate, însă, potrivit lui Ovidiu Trăsnea, persistent încă în sistemele politice instabile, autoritare sau subdezvoltate [2, p. 49].

Diferența dintre fenomenul de presiune, pe de o parte, (existent în orice sistem politic, transformându-se doar ca formă în funcție de sistemul socioeconomic în care se manifestă), și fenomenul de lobby, pe de altă parte, (apărut în epoca parlamentarismului), este una ușor de surprins, deși aceste noțiuni foarte des se folosesc ca sinonime. Astfel, este evidentă tendința către o specializare mai înaltă, dar și o direcționare mai precisă și îngustare a spectrului de interese promovate, precum și a efortului de influență în cazul lobby-ului. Instituțiile de lobby tot mai mult amintesc, ca mod de organizare, de niște agenții informaționale de experți, reduse ca număr de membri, dar cu o precizie și eficiență sporită a acțiunii de influență, comparativ cu grupurile sociale de presiune.

Potențialul de eficacitate a grupului de presiune, consideră Virgil Măgureanu, depinde de un șir de factori atât externi, de gradul de democratizare și civilizație al societății, de stabilitatea politică, cât și interni, referindu-se la capacitatea de organizare și mobilizare, la numărul membrilor, calitatea conducătorilor, amploarea și specificul rețelei de relații interne de care dispun sau pe care și-o pot constitui, de specialiștii la care fac apel pentru acțiunea de pressing [3, p. 37]. Astfel, eficiența factorilor de presiune este strânsă dependentă de structura organizațională, de structura activității lor de presiune, care poate fi legală, oficială, pregnantă, evidentă, dar și latentă, clandestină, la limita legii, sau ilegală, chiar criminală.

Jean Meynaud, în lucrarea sa „Contribution a l'analyse de la pression de groupes”, consideră că grupul de presiune cel mai puternic este acela care nu se vede [4, p. 6]. Dacă nu se vede, nu poate fi nici cercetat direct, ci doar foarte aproximativ și incomplet, numai după efectele politicii sale.

Configurația sistemului de presiuni politice din Republica Moldova, fiind strâns legată de procesul de elaborare și implementare a strategiilor politice, posedă un specific anumit bine diferențiat și organic interdependent de sfera internațională și regională de influențe geopolitice în cadrul căreia se lansează și se promovează diverse strategii de dezvoltare regională pe multiple sectoare ale vieții umane: economie, energetică, cultură și schimb de valori, aprofundarea instituțiilor și practicilor democratice etc.

Un aspect important al activității grupurilor de presiune, inclusiv din Republica Moldova, îl constituie raportul dintre capitalul economico-financiar și puterea politică. În acest sens, cea mai numeroasă categorie de factori de influență o alcătuiesc centrele, poli, grupările de interese și presiunile neoficializate, fără de un statut legal determinat. Mobilul forței acestora, mijloacele eficiente prin care își realizează scopurile, „axa” în jurul căreia se constituie reprezintă resursele financiare de care dispun. Într-un „sistem” supus erodării coruptive, resursele financiare capătă o pondere disproporționat mai mare în comparație cu celelalte tipuri de surse tradiționale de putere de influență, precum: informarea exactă, numărul de membri, organizarea, conducerea eficientă a

grupului de presiune. Legătura dintre economic și politic este incontestabilă, inclusiv în Republica Moldova. Ca dovadă, orice destabilizare în unul dintre aceste două domenii atrage după sine un dezechilibru și în celălalt domeniu. În perioada campaniilor electorale, pentru accederea la putere, corelația dintre business și domeniul politic devine cea mai vizibilă, majoritatea partidelor politice din Republica Moldova adună resurse financiare pe căi mai mult sau mai puțin permise de legislația în vigoare, negociind locuri de pe lista electorală, chiar posturi din viitorul executiv.

Evoluția sistemului politic de la formele autoritare la modele de guvernare democratice a condus la o schimbare a rapoartelor de forță și de influență dintre elitele politice și cei guvernați. Trecerea de la feudalism la o societate bazată pe capitalism a creat premisele politizării anumitor interese. Cu toate că apariția partidelor a dus la revoluționarea sistemelor politice, ele nu au putut cuprinde complexitatea și diversitatea vieții politice. Pe lângă partidele politice au apărut și alte grupuri care nu aveau ca și scop obținerea puterii politice, ci doar influențarea acesteia. O cunoaștere aprofundată și o analiză a formelor de acțiune ale grupurilor de interes și cele de presiune ar conferi un grad mai înalt de claritate ale felului de manifestare și exercitare ale puterii politice.

Cea mai recentă schimbare de sistem pe care au suferit-o statele din sud-estul Europei, printre care și Republica Moldova, și România, este trecerea de la un sistem autoritar socialist la democrația liberală. Această schimbare a dus la apariția pluripartidismului și a grupurilor care, ca urmare a libertăților politice și civice obținute, puteau susține diferite interese. Trecerea anevoioasă și perioada de tranziție în care noile elite învățau cum funcționează democrația a făcut ca uneori interesul general să fie lezat de interese înguste și de grup.

Noțiunea de grup, abordată general, reprezintă un ansamblu uman, o asociație, voluntară sau naturală, ce se plasează între individ și societatea globală. Grupul este deosebit de societatea globală și de sistemul politic global. Conform acestei definiții, grup poate fi atât familia, cât și partidul, asociațiile culturale, sportive sau religioase, sindicatul, întreprinderea sau etnia [5, p. 171].

Cercetarea conceptelor de presiune și influență sociopolitică o putem lega de gânditorul francez Alexis de Tocqueville și sociologul german Max Weber. În lucrările lor grupurile, organizațiile cetățenești, asociațiile, sectele, cluburile erau recunoscute drept supape necesare sistemului social [6, p. 12]. Aceste supape ajutau la evitarea răbufnirilor și nemulțumirilor sociale prin eliberarea presiunii sociale acumulate datorită divergențelor de idei sau a nemulțumirii și uneori ca mecanisme necesare optimizării managementul sociopolitic [7, p. 103].

Cu toate că în literatura de specialitate există uneori confuzia dintre grupul de interes și cel de presiune, acestea fiind tratate ca și sinonime, se impune o delimitare ale acestora. În lucrarea sa „Procesul guvernării: studierea presiunilor sociale”, sociologul american Arthur F. Bentley examina politica ca o interacțiune a instituțiilor și grupurilor sociale [8, p. 81]. Studiind grupurile de interes prin prisma scopurilor, organizării și a funcțiilor îndeplinite în societate, sociologul american afirma că interesele oamenilor se coagulează în grupuri de interes și că procesul guvernării este determinat de gru-

purile influente. Spre deosebire de partidele politice, grupurile de interes nu participă la alegeri și nu tind la exercitarea puterii. Dintre scopurile lor se numără informarea societății și puterii prin diferite metode de convingere. Analizând sistemul american, sociologul concluzionează că datorită grupurilor de interese este asigurată de o reprezentare pluralistă a ideilor.

Pe lângă faptul că politologul american David Truman în lucrarea „The governmental process” considera politica ca o luptă a grupurilor pentru putere și o posibilitate de împărțire a resurselor, el identifică grupurile de interes ca orice grup care, în baza propriilor atitudini împărtășite, solicită altor grupuri din cadrul societății instalarea, menținerea sau sporirea formelor de comportament care corespund atitudinilor împărtășite [9, p. 28]. Folosind date generate de știința politică, antropologia culturală și psihologia socială, politologul american încearcă să identifice rolul pe care îl joacă grupurile de interes în procesele politice. Politologul italian Domenico Fisichella identifică cea mai vizibilă diferență între grupul de interes și cel de presiune. După părerea cercetătorului italian, grupul de presiune este întotdeauna un grup de interes, în timp ce grupul de interes nu întotdeauna devine grup de presiune [5, p. 172]. Diferența dintre acestea este sesizabilă în urma analizei formelor de acțiune și de operare care le sunt proprii. Grupurile de interese sunt reunite într-un cadru ideologic care poate fi utilizat ulterior pentru a exercita o formă de presiune politică, în timp ce grupul de presiune este o organizație ce exercită efectiv influență asupra factorului de decizie. Prin urmare, grupul de interes devine grup de presiune când intră pe arena politică și se comportă ca un actor politic. Cât timp grupul de interes se manifestă în sfera socială, economică sau culturală acesta rămâne grup de interes. El se poate transforma temporar în grup de presiune, iar după îndeplinirea anumitor scopuri și reîntoarcerea în sferele mai sus menționate se retransformă în grup de interes.

Conform Dicționarului de Sociologie Oxford, grupurile de presiune sunt grupurile de persoane, patroni sau organizații care se unesc pentru a reprezenta interesele unei anumite categorii în raport cu guvernul. Acestea se deosebesc de alte grupuri sociale prin țelul lor explicit de a mobiliza opinia publică pentru a influența forurile decizionale. Uneori, adoptând o platformă mai deschisă și mai puțin limitată, grupurile de interese se pot transforma în partide politice. [10, p. 266] Ca și exemplu, radicalii în Italia, la început s-a constituit ca grup de presiune, iar mai târziu, prin participarea la electorală, s-a transformat în partid politic. În România există Asociația Salvați Bucureștiul, care s-a transformat într-un partid politic - Uniunea Salvați România, iar în Republica Moldova - Platforma Civică Demnitate și Adevăr în decembrie 2015 s-a transformat în partid politic.

Grupurile de interese prezintă opinia unei categorii de cetățeni față de politicile elaborate și implementate de Guvern și pot influența prin intermediul liderilor săi, direct sau indirect, politicile publice. Cele mai dese ori, grupurile de interese manifestă nemulțumire față de politicile publice și, în societățile cu un grad înalt de democratizare, joacă un rol important modificând politicile naționale care le lezează interesele. Acest lucru este confirmat și de către sociologul francez Alain Touraine, care afirma că o societate mai complexă deține un număr mai mare de grupuri de interese ce

asigură legătura dintre societatea civilă și societatea politică [11, p. 62]. În cadrul sistemului social grupul de interes reprezintă un actor ce are funcția de a articula interesele aderenților. Astfel, în cadrul grupului numeroasele idei sunt raționalizate, li se oferă congruență, o imagine vizibilă pentru a putea influența alți actori ai sistemului social. Deoarece sistemul social conține atât subsistemul cultural, cât și pe cel economic, pot exista grupuri care promovează în mod special valorile, în timp ce altele promovează interese strict economice.

Din numărul total al ONG-urilor înregistrate în Republica Moldova, se atestă un număr considerabil de asociații care promovează interesele diferitor etnii conlocuitoare. Astfel, 8 asociații apără interesele ucrainenilor, 9 asociații îi reprezintă pe ruși, 4 asociații îi reprezintă pe găgăuzi, 7 asociații reprezintă interesele bulgarilor, 4 asociații îi reprezintă pe evrei și 10 asociații etnoculturale ale rromilor. Totodată mai sunt reprezentați polonezii, germanii, lituanienii, popoarele din Caucaz, Asia Centrală etc. Conform datelor Biroului Relații Interetnice din Republica Moldova, în septembrie 2015 erau înregistrate 93 de asociații care reprezentau interesele etniilor conlocuitoare. Numărul disproporționat de asociații raportate la datele recensământului populației din 2004, existența fondurilor internaționale de combatere a discriminării indică asupra faptului că unele asociații (ONG-uri) sunt create ca mecanisme de accedere la anumite fonduri, iar anumite caracteristici psihoculturale ale reprezentanților etniilor conlocuitoare îi face să fie mai uniți sau mai fragmentați, că interesul pe care îl manifestă țara de origine față de naționalii lor aflați în Republica Moldova ar influența numărul de asociații. Cu toate că aceste supoziții depășesc limitele și scopurile acestei cercetări ele pot servi ca și punct de pornire pentru alte studii ulterioare [12].

Spre deosebire de România, unde, conform Ministerului Justiției [13] sunt înregistrate peste 102 mii de organizații non-guvernamentale, în Republica Moldova, conform Registrului de Stat al Actelor Juridice [12], există în jur de 11 mii asociații înregistrate. Raportate la numărul total al populației, în România la 198 persoane corespunde o asociație înregistrată, iar în Republica Moldova, fără populația regiunii din stânga Nistrului, 309 persoane se raportează la fiecare ONG. Prin urmare, se poate de afirmat că numeric și cantitativ cel puțin, mediul asociativ și de reprezentare al intereselor este mai dezvoltat în România decât în Republica Moldova.

O serie de factori au dus la această realitate. O analiză a cadrului legislativ de înregistrare a ONG-urilor în cele două state reglementate de Legea nr. 837 din 17.05.1996 în Republica Moldova [14] și de Ordonanța nr. 26 din 2000 în România [15], arată că legea din Republica Moldova este mai sofisticată structural și mai extinsă în volum, deoarece conține cu 3000 de cuvinte mai mult ca cea din România. Cu cât crește volumul normei juridice, cu atât procesul de reglementare poate deveni mai confuz și mai interpretabil. Ca exemplu pot servi cele 10 Porunci Biblice, Legile Belagine sau Dao de Jing, unde niște norme cu caracter universal sunt exprimate în cuvinte puține. Spre deosebire de România, unde Judecătoria locală este instituția care înregistrează asociațiile, în Republica Moldova Ministerul Justiției are această responsabilitate, dar și consiliile locale. Putem deduce că prevederile legale din Republica Moldova potențial pot induce

un disconfort inițiativelor din teritorii din cauza necesității deplasării în capitală pentru a înregistra un ONG de nivel național. În privința termenului legal de înregistrare a asociațiilor, acesta este de zece ori mai redus în România, unde, conform art. 8 din norma legală respectivă [15], judecătorul are trei zile pentru a verifica legalitatea documentelor prevăzute și a dispune înscrierea asociației în Registrul asociațiilor și fundațiilor. În Republica Moldova, Ministerul Justiției dispune, conform art. 18 din Legea Nr. 837 din 17.05.1996, de o lună pentru a înregistra sau a refuza înregistrarea unui ONG [14].

Pe lângă diferențele legale care explică gradul de materializare a intereselor în grupuri reglementate juridic, anumite caracteristici ale societății celor două state, experiența tranziției, poziția geografică, apartenența la anumite structuri supranaționale și trecutul istoric au influențat diferența de agregare a intereselor cetățenilor în asociații obștești. Procesele politice declanșate odată cu ocuparea repetată a Basarabiei de către URSS în anii '40 ai sec. XX și introducerea acestui teritoriu în ciclul vieții social-politice în concordanță cu spectrul de valori sovietice au creat anumite lacune la nivel de organizare a intereselor. Persecutarea elitei politice și culturale prin exterminare fizică, deportări și foamete și restricționarea răspândirii în societate a cunoștințelor corecte și adecvate adevărului științific din domeniul dreptului, economiei, politologiei etc. au dus la formarea handicapului organizării și structurării intereselor după proclamarea Republicii Moldova ca stat independent în 1991. În România, specificul național al statului (chiar și în perioada socialistă), a condus la o distribuție mai uniformă a cunoștințelor strategice ce va influența gradul de autoorganizare a intereselor în perioada de tranziție.

Pentru că reprezentarea proporțională a intereselor este specifică mai cu seamă democrațiilor liberale din Occident, cu cât statele și societatea din cadrul acestora beneficiază de tradiții bogate de înrădăcinare a practicilor specifice societății civile, cu atât este mai mare rata de adeziune și absorbție socială a acestor valori și practici democratice. Încă în 1995, de la semnarea de către partidele politice din România a pactului de la Snagov care consemna că aderarea la Uniunea Europeană este o prioritate pentru clasa politică și cu aderarea efectivă a României la UE în 2007, practica românească de asociere și de reprezentare a intereselor a fost și mai mult influențată de valorile și modelele democratice. Drepturile fundamentale ale omului sunt garantate la nivel european prin „Carta drepturilor fundamentale a UE” [16]. Astfel, potrivit art. 12 din acest document, libertatea de întrunire și asociere acordă persoanelor posibilitatea de asociere la toate nivelurile, în special în domeniile politic, sindical, civic pentru apărarea intereselor lor.

În România, organizațiile non-guvernamentale au o mai mare forță de presiune asupra procesului decizional, inclusiv datorită posibilității de a se înregistra la Camera Deputaților a Parlamentului pentru a participa la elaborarea normelor legale în cadrul comisiilor parlamentare prin informarea, asistarea deputaților, dar și prin oferirea unei expertize neutre și înalt calificate în diverse probleme abordate. Pe lângă înregistrare, ONG-urile care obțin acreditarea pot participa direct la procesul de consultare și expertizare a proiectelor de legi puse în discuție cu tangențe în varii domenii. În 2017 au fost înregistrate la Camera Deputaților 736 organizații non-guvernamentale, dintre care 197 sunt acreditate. Cele mai populare domenii publice în care s-a atestat o anumită

exercitare a presiunii politice din partea sectorului asociativ sunt: învățământul (314 înregistrate/76 acreditate), drepturile omului (267/62) și administrația (163/52). Nu este surprinzător faptul că învățământul este cel mai solicitat domeniu în care se manifestă eforturile de presiune și influență asupra deciziilor politice adoptate, avându-se în vedere numărul mare de instituții din domeniu și gradului înalt de transparență a acestei sfere de interes public. Astfel că, existența surselor de finanțare externă pentru probleme ce vizează drepturile omului, dar și trendurile contemporane, fac ca acest domeniu al educației și învățământului să se bucure de o atenție deosebită din partea sectorului asociativ și a societății civile.

Mai mulți autori vest-europeni, printre care M. Duverger, G. Burdeau, J. Meynaud, J. Basso, Y. Meny, au contribuit la clarificarea și ordonarea clasificărilor grupurilor de presiune. Sistematizând aceste elaborări, se identifică următoarele forme de grupuri: publice și private, instituționalizate și neinstituționalizate, grupuri ce apără un interes material și grupuri cu scop ideologic, grupuri permanente și grupuri provizorii, oficiale și secrete, grupuri cu obiectiv limitate și grupuri cu scopuri multiple, grupuri de masă și grupuri cadre, grupuri-client și grupuri-stăpân.

O serie de activități specifice grupurilor de interese și de presiune sunt identificate în literatura de specialitate, inclusiv cu impact asupra securității sociale [17, p. 209-210], dintre care se evidențiază: 1) atragerea de noi membri ce crește puterea de influență și pătrundere a grupului în cadrul straturilor sociale, 2) colectarea resurselor financiare este esențială pentru buna desfășurare a activității, 3) coalițiile și alianțele dintre diferite grupuri de presiune și partide politice, 4) desfășurarea acțiunilor de educare și formare a membrilor săi, 5) promovarea intereselor în fața factorilor de decizie, 6) atenționarea opiniei publice conform cadrului ideatic al grupului de interes, 7) monitorizarea tuturor elementelor sistemului politic pentru identificarea oportunităților, vulnerabilități ș.a.

Discutând despre eficiența grupurilor de interese și presiune, o serie de caracteristici influențează capacitatea grupului de a exercita un anumit impact social sau asupra configurației deciziei politice finale, în condiții de securizare a procesului de adoptare și implementare a deciziei. Este esențial de menționat cadrul social-economic și cel politic, ce determină gradul de succes al strategiilor de presiune. Organizarea grupurilor de interese se produce cu mai multă dificultate în caz că sistemul politic prezintă caracteristici de autoritarism sau dacă interesele sociale sunt înăbușite de ideologia partidului unic. În general, democrația liberală occidentală, ca și cadru social-economic și politic, reprezintă unul fertil pentru diversificarea și amplificarea sectorului asociativ, fiind un mediu unde societatea civilă posedă un grad mai mare de autonomie față de stat. În China, de exemplu, locația de rezidență aleasă de mai multe corporații globale datorită salariilor mici și a normelor legale permissive ce reglementează piața forței de muncă, legislația interzice activitatea sindicatelor independente și limitează dreptul la grevă. Încă în anul 2010, conform ITUC (International Trade Union Confederation), muncitorii nu aveau dreptul să se organizeze în sindicate independente. Relaxarea legislației în ceea ce privește dreptul la asociere a generat faptul că în prezent salariile muncitorilor să crească simțitor [18]. Totodată, anumite tehnici de influență și presiune

pot fi considerate ca ilegale și nocive pentru securitatea socială, ceea ce face ca activitatea grupurilor de interese să se organizeze cu dificultăți și impedimente. Schimbările din perioada 2012-2017 în legislația Federației Ruse au condus la faptul că organizațiile non-guvernamentale cu finanțare din străinătate să fie catalogate ca și „agenți străini” și să fie interzise. Această prevedere legală, introdusă în 2012, exploatează anumite fobii sociale specifice Federației Ruse datând încă din perioada războiului, împiedicând astfel activitatea firească a organizațiilor non-guvernamentale [19].

Pe lângă aceasta, cadrul social-politic specific din anumite state poate criminaliza formele de manifestare a cetățenilor, cu un impact negativ asupra nivelului de securitate a sociumului. În Belarus, spre exemplu, formele inovative de protest contra gradului scăzut de democratizare a vieții sociale, chiar aplauzele în spații publice erau incriminate și penalizate, iar în Arabia Saudită anumite idei neconforme dreptului islamic pot cauza pedeapsa capitală. Cunoscut este cazul poetului palestinian Ashraf Fayadh, care a fost condamnat la moarte pentru că prin poezia sa ar promova ateismul, ar insulta Divinitatea și ar conține idei ce amenințau fundamentele de organizare a societății saudite [20]. Totodată, mediul politic poate impune restricții pentru mediul economic, limitând astfel finanțarea acestor grupuri de interese, iar cazul Federației Ruse este elocvent în acest sens. Este general valabil că oriunde pe mapamond o formațiune statală și diversitatea de grupuri sociale din componența sa vor lupta prin diverse metode cu factorii care îi amenință existența și / sau buna funcționare, fie prin adaptarea cadrului legal, aplicarea adecvată a acestuia sau prin folosirea forței, inclusiv prin metode violente.

Forța și potențialul unui grup de interese sunt determinate de eficiența acțiunilor întreprinse de presiune și influență. Forța unor astfel de grupuri este formată din: numărul de membri, disponibilitatea financiară, capacitatea de autoorganizare, calitățile liderului, sociabilitatea simpatizanților, reputația membrilor. Prin urmare, asociațiile conduc campanii de recrutare pentru a atrage oameni noi. În cadrul asociațiilor de tineret din Republica Moldova, precum AIESEC, Tinerii Moldovei, ODIP, recrutările sunt strâns legate de începutul semestrelor instituțiilor de învățământ. Prin urmare, în lunile octombrie-noiembrie și februarie sunt desfășurate campanii de recrutare pentru a crește numărul de membri. Pe lângă numărul de membri, importante sunt și resursele financiare ce pot fi disponibilizate pentru atingerea scopului propus, de aceea identificarea acestor surse este un element esențial pentru buna funcționare a oricărui grup de interese. Grupurile de presiune identifică sponsori, lansează campanii de colectări de fonduri și beneficiază de anumite schimbări în legislație. De exemplu, Republica Moldova în anul 2016 a preluat din experiența statelor europene și a instituit „Legea 2%”. După ce au fost implementate cu succes norme similare în România, Ungaria, Slovacia, Polonia, Lituania, această lege permite ca și cetățenii Republicii Moldova să direcționeze două procente din impozitul lor pe venit către o organizație necomercială sau către un cult religios [21]. Conform acestei legi, asociațiile obștești și instituțiile private care desfășoară activități de utilitate publică sau cultele religioase pot să beneficieze de două procente din impozitul pe venit ce ar reprezenta 122 MDL pentru un salariu mediu pe economie [22].

Un element important ce influențează puterea de influență a grupului este calitatea liderului. Cu toate că despre lideri pot fi scrise multe, putem rezuma spunând că acesta trebuie să fie carismatic, deschis membrilor săi și cooperării cu alte asociații, să se ocupe cu autoinstruirea și cu instruirea membrilor, să aibă o viziune clară și să dispună de capacități de comunicare pentru a transmite mesajul său. Liderul bun trebuie să poată identifica calitățile membrilor și să pună omul potrivit la locul potrivit, să poată media conflicte ce pot apărea între membri. Istoria recentă a Republicii Moldova, trendurile globale de dezumanizare a omului și gradul de degradare a sistemului educațional [23, p. 118], ce pune accent pe memorare și nu pe gândirea critică, ce te învață ce să gândești și nu cum să gândești, face ca liderii de calitate în cadrul ONG-urilor locale să fie extrem de puțini în pozițiile - cheie.

Grupurile de interese încearcă crearea de coaliții și relații pentru a mări gradul de influență pe care le au. Aceste relații pot identifica metode noi, cazuri de bune practici, pot asigura un grad mai mare de succes în societatea contemporană interactivă. Mesajul venit din mai multe surse este mai puternic decât mesajul venit dintr-o sigură sursă. Ca și exemplu poate servi elaborarea Legii cu privire la organizațiile obștești în Republica Moldova [14]. În perioada 1994-1996 mai multe ONG-uri și-au reunit eforturile susținând inițiativa ONG-ului „Biotica”. Ca urmare a numeroase acțiuni, printre care mese rotunde, conferințe, seminare, dezbateri publice unde erau implicate circa 40 de organizații, factori de decizie, parlamentari, lideri politici au contribuit esențial la îmbunătățirea acestei legi. [24, p. 5]

Activitățile în care este implicat grupul, calitatea relațiilor formate și nivelul la care sunt membrii creează și reputația grupului. Reputația înaltă crește și forța grupului, reputația înaltă în societate îi oferă grupului acces și la procesul de adoptare a deciziilor politice de cel mai înalt nivel. Pentru a se bucura de transferul de imagine, anumite asociații atrag și vedete pentru a promova mesajul lor. Dintre ambasadorii UNICEF la nivel mondial pot fi menționați: Shakira, Jackie Chan, Lionel Messi, Novak Djokovic etc., iar la nivel național, în România pot fi aduse exemplele unor astfel de personalități precum: Smiley, Gheorghe Hagi și Andreea Marin. În Republica Moldova și România, într-un context asociativ, mesajul de reunificare între cele două state este promovat de mai multe personalități notorii ca Nicolae Botgros, Tudor Gheorghe, Dan Negru, Cătălin Josan, Fuego, Irina Loghin, Mihai Leu, Tudor Chirilă etc.

Există o serie de metode și tehnici de influență specifice sistemelor politice democratice tradiționale prin care grupurile de presiune încearcă să schimbe anumite decizii în condiții de siguranță socială și securitate decizională. P. Varzari [17, p. 210-211] identifică șase metode, printre care: 1) mișcările politice de grup, incluzând grevele, protestele și demonstrațiile de stradă. Acestea se bucură de o atenție sporită din partea presei datorită formei neordinare de manifestare și a posibilității generării de violențe; 2) tehnica lobbying-ului, ce permite contactul direct dintre grupurile de presiune și factorii de decizie din guvern, ministere, consilii sau cu parlamentari. Specifică democrațiilor cu tradiție, în Republica Moldova puțini își permit să o exercite datorită costurilor mari pe care le implică. Cu toate acestea, anumite asociații pot să ofere experți care influențează

legislația în anumite domenii; 3) publicarea sau propagarea obiectivelor și valorilor grupului reprezintă orice apariție publică a grupului prin care se încearcă de a câștiga capital politic sau social. Editarea de ziare, lipirea de afișe sau autocolante, crearea spoturilor audio sau video, participarea la mese rotunde, ședințe, lecții sau alte evenimente publice ajută la promovarea valorilor proprii. Totodată, revoluția tehnologiilor informaționale și apariția rețelelor sociale au creat noi medii de transmisie a ideilor; 4) metoda juridică și justițiară de influență politică permite ca prin câștigarea unor procese de judecată se fie acumulat capitalul politic și notorietatea. Cu toate că este specifică statelor profund democratizate chiar și în sud-estul Europei, această metodă a fost folosită. O parte din notorietatea publică care l-a propulsat în Parlamentul României pe Nicușor Dan, liderul Uniunii Salvați România, a venit și de la cele peste 90 procese câștigate împotriva proiectelor ilegale și nocive din București; 5) participarea grupurilor de presiune la campaniile preelectorale, prin elaborarea de analize, a meselor rotunde sau a listelor de susținere, unele grupuri își pot promova candidații doriți. În România, un număr de peste 70 de asociații ce susțin reunirea Republicii Moldova cu România au inițiat „Pactul pentru Basarabia”, ca semnatarii acestuia, cei care își vor asuma acțiuni clare în această ordine de idei să se bucure de susținerea unioniștilor. În cadrul alegerilor parlamentare din 2012 sau a alegerilor europarlamentare o parte dintre cei susținuți au câștigat pozițiile de parlamentari; 6) metoda de influență politică prin mijloace tehnice și informatice performante oferă grupurilor de presiune pârgii noi de influențare a factorilor de decizie. Tehnologizarea și informatizarea sferei sociale, apariția internetului a redus distanțele dintre oameni, fapt ce a diversificat și felul în care se comunică. Rețelele sociale au redus clivajul dintre cetățeni și elitele politice, în prezent fiind posibilă comunicarea directă. Unii analiști identifică faptul că președintele american Barack Obama a învins în alegerile din 2009 deoarece a știut să folosească tehnologiile emergente la acea vreme, precum rețele sociale. În dependență de gradul de tehnologizare, aceste metode sunt sau nu sunt folosite. Petiționarea, luarea de poziție sau protestul au fost schimbate datorită apariției acestei noi dimensiuni. Paginile factorilor de decizie sunt asaltate de comentatori ca urmare a oprobriului public, iar formele de protest pot fi reduse la „unlike-ul” de pe facebook.

În dependență de mărimea grupurilor diferă și felul de acțiune a acestora în contextul necesității securizării procesului decizional. Prin urmare, grupurile mari au contacte directe cu funcționarii publici, fie în cadrul întâlnirilor informale sau în cadrul evenimentelor organizate (competiții sportive, dineuri organizate). După cum a fost adus în discuție anterior exemplul asociațiilor acreditate la Camera Deputaților a Parlamentului din România, reprezentanții grupurilor de presiune mari participă la ședințele comisiilor, comitetelor și forurilor parlamentare.

Grupurile mai puțin influente dispun de alte metode pentru a obține sprijinul funcționarilor și pentru a li se crea o imagine favorabilă. Aceste grupuri pot colecta semnături, înainta petiții, pot participa la conferințele de presă. Cu toate că aceste grupuri pot încerca folosirea acțiunilor din palierul grupurilor mari, rata de succes este mai mică.

Grupurile care nu se bucură de atenția obiectului presiunii sau a grupurilor mai mari recurg, de obicei, la campanii publice. Pentru a consolida rezultatele obținute, gru-

purile organizează marșuri, demonstrații, mitinguri, folosind amenințări, șantaj, mituire, critici la adresa autorităților, denigrări publice în presă și rețelele sociale, mai ales de grupuri de presiune non-formale și latente, cu un grad înalt de criminalizare, grupuri ce se regăsesc ca influente în medii sociale cu un nivel scăzut de democratizare, cu un grad înalt de anarhie sau autoritarism.

În concluzie, cercetarea grupurilor de presiune și de interes capătă noi valențe și aspecte în sec. XXI, în concordanță cu specificul progresului social, tehnologic și logistic, în contextul necesității tot mai pronunțate de a asigura securitatea procesului decizional. La sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX problematica grupurilor de presiune a fost legată preponderent de amplificarea și răspândirea modelului capitalist în relațiile social-economice cu impact asupra sferei politicului. Asemenea abordări se regăsesc în lucrările autorilor Max Weber sau Alexis de Toqueville, iar Arthur Bentley poate fi considerat printre primii care abordează fenomenul grupurilor de presiune în complexitatea sa. Lucrarea sa „The Process of Government”, de o importanță deosebită pentru analiza la care este supus sistemul guvernamental american, a fost neglijată la început, deoarece subiectul grupurilor de presiune era puțin respectat la acea vreme. Însă, peste jumătate de secol, cercetarea lui A. Bentley a fost reabilitată în lucrarea lui D. Truman.

Cu toate că în științele politice există o separare clară, iar uneori o confuzie, între sintagmele „grup de interes” și „grup de presiune” norma comun acceptată este să se aplice un șir de criterii de departajare în funcție de metodele utilizate, în dependență de scop, de impactul și importanța grupului în sistemul politic etc. De regulă, grupurile de interes reprezintă vehicule sociale de promovare ideologică și conceptuală, în timp ce grupurile de presiune își propun ca scop influențarea decidenților politici sau a birocratilor în contextul unui proces decizional complex. Cu toate că mai mulți actori sociali sunt prezenți pe scena politică, spre deosebire de partidele politice, grupurile de presiune nu au ca scop obținerea și administrarea puterii politice.

Unii autori susțin că grupurile de presiune și de interes se manifestă ca niște supape sociale ce ajută la eliminarea anumitor energii care ar putea dăuna sistemului politic. Concentrarea în jurul unui cadru ideatic, cristalizarea nemulțumirilor și manifestarea acestora prin presiune asupra spectrului politic prin proteste, greve și alte măsuri de influență eliberează sistemul politic de acea disonanță de idei. Unul dintre factorii multipli care au dus la destrămarea regimurilor autoritare din Europa de Est din care făceau parte România și Republica Moldova a fost lipsa grupurilor de interes independente în procesul decizional.

Impactul asupra configurației finale a deciziilor politice exercitat de grupurile de interes și de presiune provenite din mediul asociativ reprezintă un indicator important al gradului de democratizare a unei societăți și al securității macrosistemice. Principiile bunei funcționări a sectorului nonguvernamental în vederea implicării în elaborarea de politici sunt stipulate și în numeroase acte internaționale, în convențiile privind drepturile omului, unde dreptul la asociere este considerat unul de o importanță critică pentru un sistem sociopolitic democratic. Amplasarea Republicii Moldova, a României și a altor state din zona sud-est europeană în contextul acestui sistem de valori, bazat pe drepturile omului și impactul fundamental al sectorului non-guvernamental asupra

politicilor de stat în condiții de securitate, denotă o diferență semnificativă de adeziune la aceste valori în statele menționate. În România, de exemplu, legislația tinde cu mai multă claritate să recunoască și să ofere pârghii mai sustenabile de influență pentru organizațiile non-guvernamentale asupra deciziilor politice, fapt ce a generat și un număr mai mare de asociații pe cap de locuitor comparativ cu Republica Moldova. Cu toate acestea, și Republica Moldova tinde să se ralieze acestui spectru de principii, iar reprezentarea intereselor sociale în procesele decizionale în condiții de securizare a promovării dezideratului Binelui Comun se realizează cu ajutorul celor peste 11 mii de ONG-uri înregistrate la nivel național, dintre care doar un sfert corespund criteriilor de funcționalitate.

Gradul de influență și de vizibilitate socială a grupurilor de interes și presiune este strâns legat de o serie de factori extrinseci și intrinseci. Pe lângă cadrul socioeconomic ce favorizează anumite entități sociale, în comparație cu alte formațiuni și grupuri din societate ce denotă un șir de veleități evidente de autoorganizare și promovarea intereselor, și specificul sistemului politic influențează procesul de coagulare și articulare a intereselor de către ONG-uri. Fie prin modificarea și adaptarea cadrului legislativ, prin reducerea surselor bugetare de finanțare, prin adoptarea unui cadru fiscal cu facilități bine direcționate, instituțiile de stat pot împiedica sau impulsiona activitatea sectorului asociativ. Pe lângă factorii externi mai sus-menționați, o serie de factori interni determină capacitatea de influență a grupului. Formele de manifestare a liderului și conexiunile stabilite, calitatea membrilor și reputația acestora, gradul lor de organizare și resursele disponibile sunt doar câțiva dintre factorii interni care asigură succesul grupurilor de interese și presiune.

Urmând mai multe exemple din regiunea sud-est europeană, autoritățile de stat din Republica Moldova pot întreprinde un șir de măsuri ca să ofere grupurilor de interes și presiune mai multe pârghii pentru a influența procesul politic în vederea implicării în inițiativele nonguvernamentale în gestionarea unor sectoare publice. Cu toate acestea, statul trebuie să implementeze mecanisme clare care să distingă între ONG-urile funcționale și socialmente reprezentative și relevante, și cele utilizate ca pârghii de promovare a unor interese antisociale, camuflate sub forma unor organizații ale societății civile. O mai mare transparență în procesul de finanțare a ONG-urilor din Republica Moldova în vederea asigurării lor cu resurse financiare pentru atingerea scopurilor statutare ar permite identificarea și localizarea, izolarea și sancționarea mai facilă și mai corectă a surselor generatoare de interese antisociale ce stau adesea în spatele anumitor ONG-uri formale. Totodată, sporirea gradului de transparență în domeniul finanțării sectorului asociativ din Republica Moldova ar impune respectarea unui pluralism real de opinii în societate, evitându-se cazurile când mai multe ONG-uri formale deservesc același finanțator, promotor de interese personale cu caracter antisocial.

Spectrul larg al grupurilor de presiune din Republica Moldova nu reflectă o imagine absolut adecvată a raporturilor concurențiale de forță de pe această scenă. În virtutea caracterului specific al activităților de presiune politică inevitabil mușamalizat și direcționat de opinia publică, distorsionat și tendențios prezentat în mass-media, analiza corectă a intensității și direcțiilor precise ale presiunilor exercitate devine anevoioasă. În aceste condiții este extrem de importantă evoluția mentalității sociumului autohton, dar

mai ales a mentalității funcționarilor publici, care, de fapt, încep să admită necesitatea implicării cetățeanului în procesul decizional.

Totuși, criteriul de bază pentru orice cercetare a influențelor politice trebuie să fie chiar decizia politică concretă și gradul său de securizare în contextul încercărilor de distorsionare opuse interesului public, decizia politică supusă presiunilor, ca și procesele sociale transformate în urma efectului aplicării acesteia. Sfera presiunilor politice din Republica Moldova nu este o excepție, de aceea configurația dinamică concretă a politicului autohton reprezintă rezultatul luptei, al interacțiunii intense dintre diferite tendințe, poli, factori de interese și presiuni politice atât interne, cât și externe.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Sprincean S. Strategii și presiuni sociopolitice în condițiile evoluției democratice. Cap. 4. În: Raporturile dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice. Chișinău: „Tipografia-Sirius” SRL, 2014, p. 79-108.
2. Trăsnea O. Probleme de sociologie politică, București: Editura politică, 1975. 205 p.
3. Măgureanu V. Studii de sociologie politică. București: Albatros, 1997. 416 p.
4. Meynaud J. Contribution a l'analyse de la pression de groupes. În: Res Publica, 1962, nr. IV, p. 4-12.
5. Fisichella D. Știința Politică: Probleme, concepte, teorii. Iași: Polirom, 2007. 408 p.
6. Tocqueville A. Democracy in America. / J.P. Mayer (ed.). New York: Harper Perennial Modern Classics Paperback, 2006. 800 p.
7. Weber M. Etica protestantă și spiritul capitalismului. București: Humanitas, 2003. 284 p.
8. Bentley A. F. The Process of Government: A Study of Social Pressures. Chicago: The University of Chicago Press, 1908. 501 p.
9. Truman D. B. The Governmental Process: Political interests and public opinion. New York: A. Knopf, 1958. 544 p.
10. Oxford Dicționar de sociologie / Marshall G. (coord.). București: Univers Enciclopedic, 2003. 710 p.
11. Touraine A. Lumea femeilor. București: Art, 2007. 272 p.
12. Registrul de Stat al Organizațiilor necomerciale. <http://rson.justice.md/organizations> (accesat 01.06.2017).
13. Registrul National ONG. <http://www.just.ro/registrul-national-ong/> (accesat 01.06.2017)
14. Legea nr. 837 Republicii Moldova din 17.05.1996 cu privire la asociațiile obștești (Republicată în temeiul art. IV al Legii nr.178-XVI din 20 iulie 2007, cu renumerotarea elementelor și corespunzător modificarea referințelor).
15. Ordonanța nr. 26 din 2000 cu privire la asociații și fundații (publicată în Monitorul Oficial nr. 39 din 31 ianuarie 2000). <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/legea/OG-26-2000.php> (accesat 01.06.2017).
16. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (2010/C 83/02) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF> (accesat 01.06.2017)
17. Varzari P. Sociologia Politică. Chișinău: Pontos, 2015. 269 p.
18. Report for the WTO General Council Review of the Trade Policies of China. <https://www.ituc-csi.org/report-for-the-wto-general-council,6355> (accesat 01.06.2017).
19. Russia: Four years of Putin's 'Foreign Agents' law to shackle and silence NGOs. 18 November 2016 <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/11/russia-four-years-of-putins-foreign-agents-law-to-shackle-and-silence-ngos/> (accesat 01.06.2017).
20. Palestinian Writer Sentenced to Death in Saudi for Poems that 'Threaten Saudi Morality'. November 20, 2015. <https://arablit.org/2015/11/20/palestinian-writer-sentenced-to-death-in-saudi-for-poems-that-threaten-saudi-morality/> (accesat 02.05.2017).
21. Legea 2% pe înțelesul tuturor. Centrul de Resurse Juridice din Moldova (CRJM). 29 iulie 2016. <http://crjm.org/legea-2-pe-intelesul-tuturor/> (accesat 03.06.2017).
22. Când și cum va funcționa „legea celor 2%” în Republica Moldova. 3 August 2016. <http://www.timpul.md/articol/cand-i-cum-va-funciona-legea-celor-2-in-republica-moldova-95840.html> (accesat 02.06.2017).
23. Sprincean S. Presiunea politică, bioetica și securitatea globală. În: *Revista Studia Securitatis* [Sibiu, România], 2014, nr.2, p. 117-126.
24. Chiriac L. Campania de advocacy și activitatea de lobby. Chișinău: TISH, 2003. 24 p.

SISTEMUL ELECTORAL ȘI NUMĂRUL EFECTIV DE PARTIDE DIN REPUBLICA MOLDOVA

ELECTORAL SYSTEM AND THE NUMBER OF PARTIES IN REPUBLIC OF MOLDOVA

Gabriel SEBE, *doctor în sociologie,*
Universitatea din București
sgs_icp@yahoo.com

Viviana MOVILEANU, *master în științe politice,*
Universitatea din București
movileanuvivi@yahoo.com

Rezumat

Evoluția și configurarea sistemului electoral din Republica Moldova reprezintă caracteristici particulare din două motive. Primul se referă la trecerea de la un sistem electoral majoritar la unul proporțional și cel de-al doilea se referă la trecerea de la un regim politic semiprezidențial la unul parlamentar. Analiza se construiește în jurul a două variabile – cea a sistemului electoral și cea a sistemului de partide. Efectul votului majoritar, după care se organizează primele alegeri în 1990, este unul reductivo-blocant la nivelul celor 380 de circumscripții, iar reprezentarea proporțională pură, într-o singură circumscripție națională, din 1994, combinată cu un sistem de partide creat anterior de votul majoritar, produce un efect contrabalansant blocant al sistemului electoral proporțional. Configurarea sistemului de partide este puternic afectată și de factori colaterali sistemului electoral cum sunt conflictul înghețat din estul teritoriului, gestionarea ineficientă a dimensiunii etnice, situația economică precară și decalajul alegerilor prezidențiale de cele parlamentare. Efectele trecerii de la un sistem electoral majoritar la unul proporțional și schimbarea tipului de regim politic nu numai că readuce Partidul Comuniștilor din Republica Moldova la guvernare, dar îi conferă și o majoritate de 70 % în 2001.

Cuvinte-cheie: sistem electoral, partide politice, regim politic, alegeri, reprezentare proporțională.

Summary

The evolution and the configuration of the elective system in the Moldavian Republic, a former Soviet Republic, constitute particular characteristics for two reasons: the first refers to transitioning from a “relative majority” elective system to a proportional representation one, and the second refers to transitioning from a semi-presidential political regime to a parliamentary one. The analysis wraps around two variables, that of the elective system, and that of the party system. The effect of the majority vote, by which the first elections in 1990 are organized, is reductive and blocking at the level of the 380 circumscriptions, and the purely proportional representation in a single national circumscription, since 1994, combined with a party system previously created by the “relative majority” vote, produces a counter-balance that blocks the proportional elective system. The configuration of the party system is strongly affected by other factors collateral to the elective system, such as the frozen conflict in the Eastern territory, the ineffective handling of the ethnical dimension, the precarious economical situation and the time gap between presidential and parliamentary elections. The effects of passing from a “relative majority” elective system to a proportional one and shifting the type of political regime not only enables the Communist Party in Moldavian Republic to accede to power, but it also awards it with a majority of 70% in 2001.

Keywords: electoral system, political parties, political regime, electons, proportional representations.

Discuția despre influența pe care o au sistemele electorale asupra sistemelor de partide a început imediat după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, pe baza lucrării publicate de către autorul francez Maurice Duverger[1]. După o perioadă de stagnare interesul asupra acestui tip de analiză a reapărut mai ales după declanșarea celui de-al doilea val de democratizare, care a cuprins America Latină, în special sub impulsul lui Arend Lijphart[2], iar după 1989 studiile au fost extinse și pentru statele din Europa de Est și fosta Uniune Sovietică.

Aceste preocupări pentru justiția electorală îi opune pe susținătorii reprezentării proporționale împotriva celor care militează pentru eficiența scrutinelor majoritare. Cei care susțin sistemul majoritar consideră că în cazul sistemelor proporționale guvernele sunt alcătuite din coaliții, astfel încât nu este foarte clar cine a greșit în alegerea unor politici ineficiente, fiecare partid aflat la guvernare redirecționând responsabilitatea unui alt partid aflat și el la guvernare, în timp ce scrutinul majoritar favorizează constituirea guvernelor monocolor, ceea ce permite alegătorului să penalizeze în mod clar la alegerile următoare partidul ce nu și-a făcut bine treaba. În Europa toate statele dinaintea războiului au fost în mod invariabil precedate de un sistem majoritar relativ sau, de cele mai multe ori, de formule cu dublu tur de scrutin ce produceau efecte frenatorii de tipul scrutinului majoritar. Sistemul proporțional se impune odată cu sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Introducerea reprezentării proporționale a fost însoțită de lărgirea sufragiului și de accesul în politică al alegătorilor, care până atunci au fost excluși de la vot și care în acel moment căutau partide noi[3].

În ceea ce privește sistemele de partide, s-a susținut că votul uninominal are ca efect formarea de sisteme bipartidiste, care ar avea mai multe avantaje directe, dar și avantaje indirecte. Primul avantaj la care se face referință este acela că le permite alegătorilor să aleagă între două seturi de politici publice. Al doilea este că sistemele bipartidiste formează cabinete monocolor, caracterizate de stabilitate și de eficiență în timp, pe când reprezentarea proporțională are ca efect formarea de sisteme de partide multipartidiste. Critica adusă sistemelor multipartidiste este că ele formează guverne de coaliție, în general slabe și cu o viață scurtă. În literatura de specialitate s-a creat o tendință ca să fie favorizate hotărât sistemele bipartidiste, în timp ce în aceeași literatură de specialitate s-a demonstrat că efectul sistemului electoral proporțional nu este neapărat de multiplicare a partidelor politice[4].

În acest articol vom testa câteva teorii referitoare la influența sistemului electoral asupra apariției și dezvoltării sistemului de partide din Republica Moldova din ultimele două decenii și jumătate. Mai întâi vom explica felul în care vor fi numărate partidele politice, iar mai apoi vom analiza felul în care reforma sistemului electoral a generat un efect pe termen lung asupra construcției identităților partizane în această nouă republică. Pentru a simplifica analiza, ne vom referi la conceptul restrâns de sistem electoral, lăsând la o parte acele reforme legislative legate de derularea și corectitudinea alegerilor [5], astfel încât vom analiza principalele aspecte tehnice ale unui sistem electoral, cum ar fi cele legate de *formula electorală*, *magnitudinea circumscripției*, *pragul electoral*, *mărimea corpului legislativ* și *disproporționalitatea legislativă*.

Numărul efectiv de partide

Pentru a determina care sunt partidele politice care contează în Republica Moldova vom calcula cel mai frecvent utilizat indicator în acest sens – *numărul efectiv de partide*. Indicatorul ne oferă “o definiție operațională a numărului de partide electorale care să nu depindă de nimic altceva decât de cotele lor de voturi”, a fost propus pentru prima dată de către Taagepera și Shugart în lucrarea lor *Seats and Votes* în 1989 [6], și se calculează după următoarea formulă:

$$N=1/\sum si^2,$$

în care N este numărul efectiv de partide, iar si este proporția locurilor partidului i din parlament.

Astfel, în funcție de valoarea numărului efectiv de partide, sistemele de partide din Occident au fost împărțite în felul următor: pentru un indicator ce corespunde cu sistemele de partide care au mai mult de două partide și jumătate în sisteme multipartidiste și pentru un indicator ce ar corespunde cu o valoare mai mică în categoria sistemelor de partide cu două partide și un sfert și în sisteme de partide monopartidiste [7].

Pentru a interpreta corect modificările în timp a valorii indicatorului, vom considera că alegerile de la care este cel mai bine să începă calculul numărului efectiv de partide sunt cele organizate la cea mai apropiată dată de la dobândirea independenței, mai exact alegerile din 25 februarie 1990[8]. Aceste alegeri marchează instalarea unui proces de democratizare a noului stat, fiind considerate în continuare alegeri fondatoare.

În *Tabelul 1* sunt trecute valorile numărului efectiv de partide începând cu 1990 și până la alegerile legislative din 2014 inclusiv. În prima coloană sunt trecute sistemele de partide ce corespund valorii numărului efectiv de partide mai mari decât 2,5, în următoarea coloană sunt trecute sistemele de partide ce corespund valorii numărului efectiv de partide mai mic decât 2,5.

Tabelul 1. Clasificarea sistemului de partide în funcție de numărul și mărimea relativă a partidelor politice

Alegeri	Numărul efectiv de partide > 2,5		Numărul efectiv de partide <2,5	
1990	Multipartidism cu partid dominant (IPC)	3,28		
1994	Multipartidism cu partid dominant (PDAM)	2,85		
1998	Multipartidism fără partid dominant	3,7		
2001			Monopartidism	1,8
2005			Sistemul două partide și un sfert	2,33
2009			Sistemul două partide și un sfert	2,39
2009	Multipartidism cu partid dominant (PCRM)	3,26		
2010	Multipartidism cu partid dominant (PCRM)	3		
2014	Multipartidism fără partid dominant	4,70		

Observăm că de la un ciclu electoral la un alt ciclu electoral valoarea numărului efectiv de partide se modifică. Această valoare inițial scade de la 3,28 la 2,85 în 1994, apoi crește la 3,7 în 1998, după care iarăși scade la alegerile din 2001 la 1,8, apoi iar începe să

crească până ajunge la o valoare maximă de 4,7 la alegerile din 2014. Cu scopul de a identifica un echivalent în statele din Europa de Vest și a simplifica analiza, în situația în care numărul efectiv de partide este mai mare decât 2,5 și un singur partid politic obține un rezultat cu mult mai mare decât celelalte partide politice (în jur de 40%), pentru a defini acest multipartidism vom aplica conceptul de partid dominant.

Atât multipartidismul cu partid dominant, multipartidismul fără partid dominant, cât și sistemul de două partide și un sfert sunt specifice statelor cu democrații deja consolidate unor perioade de timp mai lungi, în timp ce în Republica Moldova chiar și atunci când avem un multipartidism cu partid dominant, la începutul tranziției partidul dominant este Partidul Democrat Agrar din Moldova, în timp ce spre sfârșitul anului 2009 partidul dominant este Partidul Comuniștilor. De fiecare dată când au fost organizate alegeri pentru parlament valoarea acestui indicator s-a modificat. La toate cele nouă alegeri legislative, din care patru alegeri generale și patru alegeri generale anticipate, ultimul legislativ fiind încă la guvernare, sistemul de partide este diferit, iar datorită faptului că din cele opt legislative patru nu și-au finalizat mandatul este clar că există o problemă de stabilitate în ceea ce privește sistemul de partide.

Astfel, pentru a putea face o analiză comparativă cu sistemele de partide similare din Europa, vom considera că sistemul de partide de un anumit tip sau altul există și este stabil pe o perioadă mai scurtă de timp, cum ar fi anume durata în care un singur legislativ își desfășoară activitatea, aceasta fiind și durata minimă. De aceea vom admite ca sistemul de partide există și este stabil de la un ciclu electoral la un alt ciclu electoral, însă pe toată durata la care se referă analiza vom considera mai degrabă că sistemul de partide este instabil, ceea ce ne permite să considerăm că există doar partide politice.

Pentru a calcula numărul efectiv de partide, în cazul alegerilor din 1990, vom identifica principalele grupări parlamentare care se creează în primul legislativ, inclusiv locurile pe care le obține Partidul Comunist. Pentru a delimita corect procentajul obținut de fiecare grupare parlamentară, vom face referire la memoriile lui Mircea Snegur[9], în care el menționează că “înainte de prima sesiune parlamentară din 17 aprilie 1990, se pot distinge primele fracțiuni”, după care le enumeră “agrarieni 117 deputați”, ceea ce reprezintă 30,78%, “democrați 92 de deputați”, adică 24,21 %, “independenții” sunt doar amintiți fără a preciza un număr exact, “grupul transnistrenilor 64”, exact câte circumscriptii uninominale erau pe acest teritoriu ceea ce reprezintă 16,84% din totalul locurilor parlamentare, grupare “a comuniștilor” fără a preciza numărul exact și două fracțiuni ale “găgăuzilor”. Pentru a afla câte procente reprezintă independenții și comuniștii, scădem din 100% suma grupărilor pe care le cunoaștem și obținem 35%. Deoarece diferența dintre un candidat comunist ales în alegerile din 1989 și cele din 1990 este că același comunist este numit în 1989 și este ales în 1990, vom considera atât independenții, cât și comuniștii ca o grupare independentă pentru a calcula numărul efectiv de partide. Deoarece volatilitatea din interiorul primului legislativ este relativ mare, vom considera că acest indicator este calculat pentru data de 19 aprilie 1990, și o să-l folosim ca punct de reper în analiza noastră. Prin urmare, după ce am delimitat astfel principalele grupări parlamentare, numărul efectiv de partide în cazul primelor alegeri este de 3,28, această valoare este specifică sistemului de partide multipartidist cu partid dominant.

Frecvența cu care au fost înregistrate partidele politice în perioada primelor două legislative este una foarte mare[10]. Cele mai multe partide au fost înregistrate în 1992, cu doi ani înainte de alegerile legislative din 1994, iar următorul val de înregistrări s-a produs cu un an înainte de următoarele alegeri legislative, chiar Partidul Democrat Agrar din Moldova este unul dintre partidele formate dintr-o grupare parlamentară. Restul grupărilor parlamentare sunt de o importanță mai scăzută atâta timp cât nu au generat partide politice care să se mențină pe scena politică mai mult de 3-4 cicluri electorale. Această fragmentarea a câmpului politic ce a stat la originea multipartidismului din Republica Moldova implică și segmentarea grupurilor parlamentare inițial desemnate după primele alegeri.

La următorul scrutin, cel din 1994, avem un număr efectiv de partide egal cu 2,8, ceea ce înseamnă că doar primele trei partide care au depășit pragul electoral urmează să fie luate în calcul, iar partidul dominant – cel care obține cele mai multe voturi, este Partidul Democrat Agrar din Moldova, cu un procent de 43,18%. Următoarele formațiuni politice care contează sunt Partidul Socialist și Mișcarea Unitatea „Edinstvo” și Blocul Țăranilor și Intelectualilor. Prezentate astfel, partidele politice care contează în urma desfășurării celui de-al doilea scrutin organizat în vederea formării unui nou legislativ sunt specifice unui sistem de partide multipartidist cu partid dominant. Facând referire la sistemul de partide european, Jean Blondel [11] plasează sistemele de partide din cele trei Țări Scandinave (Norvegia, Suedia și Danemarca) în această categorie. În opinia sa, în mod special statele din nordul continentului european au sisteme de partide multipartidiste cu puternice partide socialiste care domină scena politică, precizând că acest multipartidism este unul foarte stabil.

Pentru alegerile din 1998, când numărul efectiv de partide este 3,7, primul partid care contează este Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, ce obține 30,01 % din sufragii, urmat de Blocul electoral Convenția Democrată din Moldova cu un procent de 19,42%, Blocul electoral pentru o Moldovă Democratică și Prosperă și Partidul Forțelor Democratice. De data aceasta sistemul de partide din Republica Moldova este un sistem de partide multipartidist fără partid dominant. Ceea ce face ca, deși Partidul Comuniștilor din Republica Moldova să fie primul clasat din punctul de vedere al voturilor valabil exprimate în alegeri să treacă în opoziție, iar următoarele trei formațiuni politice să formeze o coaliție de guvernare. Spre deosebire de multipartidismul cu partid dominant, sistemele de partide multipartidiste fără partid dominant sunt de două feluri [12] – multipartidismul moderat și multipartidismul extrem. Deoarece numărul de partide politice care contează nu depășește numărul de patru formațiuni politice, sistemul multipartidist fără partid dominant care s-a format în urma acestui scrutin este *unul moderat*.

Specificul acestui sistem de partide este că în general în cadrul lui se observă o *bipolaritate* și o *slabă polarizare*. Există doi poli ai eșichierului politic: primul format în jurul fostului Președinte Mircea Snegur și cel de-al doilea format în jurul Președintelui în funcție Petru Lucinschi. Se pot distinge clar cele două pachete de politici propuse alegătorilor de către cele două formațiuni politice, având între ele o slabă distanță ideologică. Blocul electoral Convenția Democrată din Moldova tinde să-și articuleze discursul politic în jurul ideologiilor de dreapta, în timp ce Blocul electoral pentru o Moldovă Democratică

și Prosperă se apropie mai mult de centru stânga. Caracteristica fundamentală a acestui multipartidism este că principalele formațiuni politice sunt mai degrabă moderate extremele neproducând forțe politice semnificative, la acel moment. Pluralismul moderat în general are o tendință *centripetă*, iar competiția politică a făcut ca partidele politice să se apropie de centru. Această tendință centripetă aduce în conflict formațiunile politice din cadrul legislativului împotriva Președintelui Petru Lucinschi [13].

În consecință, la alegerile locale din 1999, Președintele propune organizarea unui referendum consultativ prin care se inițiază o reformă a regimului politic. Principalele reforme pe care le propunea Președintele în funcție erau modificarea regimului politic, din unul semiprezidențial în unul prezidențial, și reducerea mărimii corpului legislativ de la 101 mandate la un număr de 70 de locuri parlamentare. În urma unui lung proces de coabitare, mandatul șefului de stat urma să se încheie în vara lui 2000, iar parlamentul ca răspuns la propunerile făcute de Președinte a fost pus în situația să adopte o serie de amendamente constituționale prin care s-a trecut de la un regim semiprezidențial la unul parlamentar.

Trecerea de la un regim politic semiprezidențial la unul parlamentar scade rolul funcției de șef al statului și are ca efect organizarea de alegeri anticipate în anul 2001. În urma acestor alegeri numărul efectiv de partide scade la 1,8. În acest context, chiar dacă trei partide depășesc pragul electoral, doar două din acestea pot fi considerate importante – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova și gruparea politică Blocul electoral Alianța Braghiș. Primul partid, deși obține doar 50,01% din sufragii valabil exprimate, primește 71 % din locurile parlamentare, ceea ce îi permite Partidului Comuniștilor din Republica Moldova să aleagă singur Președintele.

Situația se schimbă pentru alegerile din 2005, atunci când numărul efectiv de partide este de 2,33, deoarece partidele nu sunt egale, numărul efectiv de partide fiind mai mic decât numărul real, avem un sistem de două partide și un sfert. Cele trei partide politice care depășesc pragul electoral – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, Blocul electoral Moldova Democrată și Partidul Popular Creștin Democrat, sunt luate în calcul. Este singura dată când cel de-al treilea clasat poate fi considerat un partid cu potențial de coaliție[14], iar primul clasat poate fi considerat un partid cu potențial de șantaj. Partidul Popular Creștin Democrat, doar în anul 2005, folosindu-se de potențialul său de coaliție devine un partid care contează, se aliază cu Partidul Comuniștilor din Republica Moldova și astfel intră la guvernare.

La alegerile din primăvara lui 2009 numărul efectiv de partide este 2,39, iar sistemul de partide este unul de două partide și un sfert. Contează primele trei partide politice – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, Partidul Liberal și Partidul Liberal Democrat din Moldova. Spre deosebire de alegerile din 2005, în primăvara lui 2009 s-a format o alianță între Partidul Liberal, Partidul Liberal Democrat din Moldova și Alianța Moldova Noastră pentru a forma majoritatea parlamentară, la fel ca în alegerile legislative din 1998. Numărul de voturi necesare pentru a alege un președinte a fost incomplet și au fost declanșate alegeri anticipate.

La alegerile din iulie 2009 numărul efectiv de partide este de 3,26, sistemul de partide este unul multipartidist cu partid dominant. Pe lângă Partidul Comuniștilor din Repu-

blica Moldova în calcul poate fi luat Partidul Liberal Democrat din Moldova, Partidul Liberal și Partidul Democrat din Moldova. Acest model de multipartidism corespunde cu cel italian din jurul anului 1980[15]. Caracteristica sa principală este că guvernul este mai puțin stabil. De regulă, în cazul italian democrat creștinii obțin un scor suficient de mare ca partidul să poată fi considerat un partid dominant, în timp ce stânga este puternic divizată, ceea ce împiedică formarea unei coaliții ca alternativă la partidul dominant. În cazul nostru, avem, pe de o parte, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, care ține locul creștin democraților italieni, în timp ce democrat liberalii sunt puternic divizați, ceea ce îi împiedică să formeze o coaliție stabilă de guvernare, la fel ca partidele de stânga din Italia.

Instabilitatea multipartidismului cu partid dominant creat în vara lui 2009 a fost de scurtă durată. În 2010 au fost organizate noi alegeri legislative, după care numărul efectiv de partide este egal cu trei. Sistemul de partide își păstrează principala caracteristică, deși numărul efectiv de partide își schimbă valoarea. Pentru a putea fi considerat instabil, acest multipartidism ar trebui să aibă mărimea indicelui egală cu 3,33. În cazul nostru este clar că aceste trei partide sunt de mărimi diferite și este vorba de un multipartidism cu partid dominant. Partidul Comuniștilor din Republica Moldova își păstrează rolul de partid dominant, în timp ce Partidul Liberal Democrat din Moldova și Partidul Democrat din Moldova sunt partide care contează.

La alegerile din 2014 avem un număr efectiv de partide de 4,47. Partidele care contează sunt Partidul Socialiștilor din Republica Moldova, Partidul Liberal Democrat din Moldova, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, Partidul Democrat din Moldova și Partidul Liberal. Există o tendință de a trece de la un sistem multipartidist cu partid dominant la un sistem multipartidist fără partid dominant. Pentru sistemele multipartidiste fără partid dominant sunt caracteristice sistemele de partide finlandez, elvețian și olandez.

Calculând numărul efectiv de partide din Republica Moldova la ultimele două alegeri legislative, observăm că se produce o trecere de la un multipartidism cu un partid dominant reprezentat prin Partidul Democrat Agrar din Moldova, la începutul tranziției, la un sistem multipartidist cu partid dominant reprezentat prin Partidul Comuniștilor din Republica Moldova la sfârșitul anului 2010, iar instabilitatea sistemului de partide este mai mare atunci când lipsește partidul dominant decât atunci când acesta există.

Magnitudinea corpului legislativ

Magnitudinea corpului legislativ poate afecta proporționalitatea în alegeri și respectiv numărul de partide. Deși la prima vedere această caracteristică pare mai puțin importantă; totuși, deoarece sistemele electorale sunt modalități de transformare a voturilor în locuri, numărul locurilor disponibile din parlament este o caracteristică fundamentală în analiza transformării voturilor în locuri. În practică se observă că în cazul statelor mai intens populate sunt adoptate legi care să stabilească legislative mai mari, în timp ce în statele cu o populație mai mică, în legile electorale sunt stabilite legislative cu o mărime mai mică[16]. Mărimea maximă trebuie să se apropie de rădăcina cubică a populației, iar dimensiunea legislativului ar trebui să fie mai mare de 100 de locuri pentru a fi considerată în principiu că poate să producă un parlament funcțional.

Magnitudinea primului corp legislativ este de 380 de locuri parlamentare care corespund cu cele 380 de circumscripții uninominale ce au fost constituite pentru alegerile din primavar lui 1990. În cazul circumscripțiilor uninominale, o determinare echitabilă depinde foarte mult de modul în care sunt delimitate circumscripțiile uninominale. Pentru a delimita o circumscripție, s-a respectat proporția de 7 800 de alegători[17]. Magnitudinea circumscripției a fost anunțată pe 29 noiembrie 1989, după cinci zile după ce au fost planificate alegerile. Deoarece magnitudinea circumscripției trebuia să fie raportată la 8 000 de alegători, cele 380 de circumscripții uninominale au fost delimitate respectând numărul minim de la 6 000 până la numărul maxim de 11 000 de votanți, ceea ce pune în discuție delimitarea inequitabilă a circumscripțiilor. Cei care s-au ocupat de organizarea primelor alegeri legislative au avut doar trei luni pentru a delimita corect aceste circumscripții. Ca să fie proporțional transferul voturilor în locuri parlamentare, mărimea acestor circumscripții ar trebui să fie egale.

Această delimitare inequitabilă a dimensiunii circumscripției este inevitabilă în cazul în care numărul alegătorilor este diferit de la o circumscripție uninominală la alta, și în mod special delimitarea acestor circumscripții contează în Republica Moldova, pentru că populația este divizată din punct de vedere lingvistic și este foarte important cum vor fi încadrate aceste comunități lingvistice separate în aceste circumscripții uninominale. Avem majoritatea populației, pe de o parte, și pe de altă parte, avem comunități separate vorbitoare de limbile rusă, ucraineană și găgăuză. Desigur, aceste comunități nu sunt distribuite proporțional în fiecare circumscripție uninominală. Comunitatea vorbitoare de limbă ucraineană este una preponderent rurală și este concentrată în nordul și estul teritoriului, comunitatea vorbitoare de limbă rusă este o comunitate mai degrabă concentrată în principalele regiuni urbane, dar și în estul teritoriului, în timp ce comunitatea vorbitoare de limbă găgăuză este una rurală și se concentrează în sud. În acest context, magnitudinea circumscripției, la fel ca și magnitudinea legislativului, este extrem de importantă. Conform rădăcinii cubice, primul corp legislativ corespunde unui stat cu o populație de 55 de milioane de locuitori, ceea ce face ca acesta să fie puternic supradimensionat. Dacă respectăm proporția recomandată în teorie, pentru populația din 1990 parlamentul ar fi trebuit să se situeze teoretic sub numărul de 163 de mandate[18]. Prin acest corp legislativ supradimensionat poate foarte ușor să fie transferat conflictul din societate, în cazul în care nu sunt delimitate proporțional circumscripțiile într-un mod disproporțional în parlament. Unul din efectele negative ale acestui corp supradimensionat a fost faptul că în interiorul lui o grupare parlamentară formată din 67 de deputați, imediat după alegeri, în urma unor discuții controversate, se retrage la Tiraspol. Evenimentele care au urmat au fost declanșarea în această regiune în primăvara lui 1992 a unui conflict armat și organizarea de alegeri anticipate la 24 februarie 1994 pe teritoriul Republicii Moldova.

În 1994 a fost adoptată o nouă lege electorală[19] care prevedea schimbarea sistemului electoral din majoritar în proporțional, fiind micșorat numărul de deputați la 104. După adoptarea Constituției Republicii Moldova numărul de mandate s-a redus până la 101. Reducerea numărului de parlamentari face ca noul corp legislativ ales în 1994 raportat la formula rădăcinii cubice să fie puternic subdimensionat, conform numărului populației

mărimea corpului legislativ ar trebui să fie în jur de 160 de locuri parlamentare, în timp ce aceasta este de 101 locuri. Această magnitudine corespunde unei populații de 1200000 de cetățeni. În prezent, pentru că parlamentul este de 101 locuri regimul politic din Republica Moldova dispune de un corp legislativ de dimensiuni reduse, sau, mai bine-zis, de un parlament subdimensionat.

Formula electorală

Discuția despre formula electorală se construiește în jurul a două tipuri de scrutin – cel majoritar și cel proporțional. Pe lângă cele două mai există și o serie de sisteme electorale mixte. Sistemul majoritar este preferat pentru afirmarea unei forțe politice pe principiul câștigătorul ia totul[20], pe când în cel proporțional se urmărește o reproducere cât mai exactă a transferului de voturi obținute de fiecare partid în parte la nivel național într-un număr exact de locuri parlamentare pe care acest partid le obține în parlament. De exemplu, un partid ce ar obține în alegeri 40% din voturile electoratului ar trebui, conform procedurii Reprezentării Proporționale pure (RP), să obțină 40% din locurile parlamentare.

Modurile de scrutin majoritar sunt cele mai simple, fiind și primele modalități de transformare a voturilor în locuri legislative. Acestea sunt, de obicei, de două feluri – cel în care candidatul care obține cele mai multe voturi este ales, utilizat în țările cu tradiție anglo – saxonă, care se numește *first-past-the-post*, și votul majoritar cu dublu tur de scrutin. Primul aduce în discuție problema reprezentativității, deoarece există riscul ca un candidat care a obținut doar 20% din voturi într-o circumscripție uninominală să fie primul și să obțină mandatul de parlamentar, ceea ce pune alegătorii candidaților cu șanse mai mici să câștige alegerile într-o situație nefavorabilă, în timp ce în sistemul electoral majoritar cu două tururi de scrutin există posibilitatea de a corecta acest dezavantaj prin impunerea unui număr minim de voturi pentru a putea obține funcția de parlamentar. Prin această modificare candidatul trebuie să obțină cel puțin jumătate plus unu din voturile exprimate în primul tur de scrutin pentru a putea fi ales parlamentar, în cazul în care nici un candidat nu reușește să întrunească aceste condiții, se organizează un al doilea tur de scrutin, de obicei se organizează un *balotaj* între primii doi clasificați din primul tur. Critica sistemului electoral *first-past-the-post* se mai concentrează pe aceea că un partid politic poate să ajungă la o majoritate parlamentară în condițiile unor victorii la limită la nivelul fiecărei circumscripții, deși pentru acest partid au votat doar 49% din electorat. Situația este doar ipotetică. Un partid poate să obțină o majoritate parlamentară câștigând la limită în majoritatea circumscripțiilor, dar având pe ansamblu național un număr de voturi mai mic decât partidul de opoziție. Acest tip de scrutin exclude de la reprezentare partea de cetățeni care au votat pentru formațiuni politice mai mici. În practica politică această formă de reprezentare admite o formulă mixtă pentru a controla sau chiar înlătura unele efecte negative.

În cazul Republicii Moldova, pentru alegerile din 1990 a fost utilizat un scrutin uninominal în două tururi, pentru a fi ales din primul tur un candidat trebuia să obțină majoritatea absolută a sufragiilor exprimate din cel puțin un sfert din alegătorii înscriși[21]. Un sfert din alegătorii înscriși reprezintă 1170 de cetățeni cu drept de vot. La aceste alegeri au participat cu liste Mișcarea Unitatea “Edinstvo” și Frontul Popular. În cazul criticii sistemelor majoritare analiza se concentrează pe dezavantajul pe care îl au partidele

mici în acet tip de scrutin, în cazul discuțiilor referitoare la proporționalitatea sistemelor electorale proporționale este stabilită, de regulă, de formulele de transformare a voturilor în locuri. Formula folosită în Republica Moldova începând cu alegerile din 1994 este D'Hond, iar parlamentarii sunt aleși pentru un mandat de patru ani, față de cinci cum era înainte. Partidele politice prezintă liste de candidați *blocate* într-o singură circumscripție națională. Metoda D'Hond, sau metoda „*cele mai ridicate medii*”, este cel mai frecvent sistem proporțional folosit, deși favorizează partidele mari[22]. Pentru a neutraliza efectul produs de această formulă, în Țările Scandinave a fost introdusă formula Sainte Lague, cu scopul de a favoriza partidele mici.

Este important de specificat că reprezentarea proporțională are efecte multiplicative doar când se raportează la o stare de fapt în care numărul de partide este susținut la minimum de electorate restrânse sau este redus de formule electorale „puternice”. Sistemul proporțional pur este un sistem electoral fără efect. Reprezentarea proporțională are o influență asupra sistemului de partide, în măsura în care este neproporțională, acest lucru se vede în mai multe feluri: dimensiunea mică a circumscripției, cauzele de excludere, cum ar fi pragul electoral, premiile majoritare și, în cele din urmă, transformările disproporționale ale voturilor în locuri. Votul proporțional poate să producă cel mult efecte restrictive, și nicidecum multiplicative[23].

Pragul electoral și magnitudinea circumscripției

Pentru a bloca accesul partidelor mici în parlament, care ar putea bloca la rândul lor luarea deciziei în legislativ, majoritatea statelor cu circumscripții mari sau naționale adoptă clauze de baraj acele praguri minime pentru reprezentare definite în termenii unui procentaj minim din totalul voturilor. Această metodă este folosită cu scopul de a împiedica fragmentarea spectrului politic prin introducerea pragului electoral. Începând cu anul 1994, a fost introdus un prag electoral de 4 %, care a fost ridicat la 6 % în 2001. După această dată pragul electoral a fost construit pe trei nivele și respectiv a fost stabilit un prag electoral pentru candidații independenți.

Ridicarea pragului electoral de la 4% la alegerile din 1994 și cele din 1998 la un prag de 6 %, în 2001 acest proces a avut drept scop stoparea fragmentării spectrului politic și implicit evitarea blocării legislativului. Pentru alegerile din 2005, pragul electoral pentru un partid politic a fost păstrat la 6%, iar cel pentru o alianță de două sau mai mult de trei partide a fost ridicat la 9% și respectiv 12%. Pentru alegerile din 2009 nu au fost permise alianțe electorale, în schimb a fost păstrat pragul de 6%. Pentru următoarele alegeri a fost introdus pragul electoral pentru alianțele dintre partidele politice.

Pragul electoral reprezintă o barieră explicită împotriva partidelor mici, magnitudinea circumscripției are în esență aceeași funcție. Formula folosită pentru calcularea raportului dintre cele doua este:

$$P=75\%/M+1,$$

în care P este pragul electoral, iar M este magnitudinea medie a circumscripției.

Potrivit ecuației, pentru o circumscripție națională pragul electoral ar trebui să aibă în jur de 0,73 %, în timp ce acesta este de 6% pentru un partid politic, 9% pentru o alianță

formată din două partide politice și 11% pentru o alianță formată din mai mult de trei partide politice. Pentru a obține o reprezentare proporțională, ar trebui ca pragul electoral să scadă, în acest fel să se găsească un punct de echilibru între o singură circumscripție națională și stabilirea unui prag electoral relevant. În cadrul statelor de pe continentul european pragul electoral variază de la 0,7% în Olanda la 8% în Liechtenstein, în consecință fiecare stat este liber să-și aleagă pragul electoral, în urma căruia ar avea mai mult de câștigat atât electoratul, cât și partidele politice.

Disproporționalitatea legislativă

O parte din disproporționalitatea legislativă din Republica Moldova este cauzată de partidele mici, care rămân nereprezentate sau care sunt grav subreprezentate, rezultând partide care nu reușesc să depășească pragul electoral. Pentru a măsura disproporționalitatea legislativă folosim indicele propus de Michael Gallagher în 1991, și anume: “indicele Gallagher se calculează astfel (G): diferențele dintre procentajele voturilor (v_i) și procentajele locurilor (l_i) pentru fiecare partid sunt ridicate la pătrat și apoi adunate; totalul se împarte la doi, iar în final se extrage rădăcina pătrată” [24].

$$G^2 = \frac{1}{2} \sum (v_i - l_i)^2,$$

în care G este disproporționalitatea legislativă, v_i este procentajul voturilor obținute de partidul i în alegeri, iar l_i este procentajul locurilor parlamentare obținute de partidul i .

Încă de la alegerile din 1994 există o disproporționalitate relativ mare. Cea mai mare disproporționalitate legislativă este obținută la alegerile din 2001, aceasta este de 14,93%, atunci când Partidul Comuniștilor din Republica Moldova cu un procent de 50% din voturi exprimate reușește să obțină 70% din locurile parlamentare, ceea ce îi permite primului clasat să fie suprareprezentat cu aproximativ 20%. Reforma electorală pe baza căreia Partidul Comuniștilor din Republica Moldova obține o majoritate în 2001 a fost realizată de către partidele ce au făcut parte din coaliția de guvernare între 1998 și 2001. Acestea au luat decizia de a crește pragul electoral de la 4% la 6%. În consecință, cei care au avut cel mai mult de suferit în urma acestei reforme electorale au fost chiar proprii ei reformatori. Valoarea acestui indicator este prezentat în *Tabelul 2*.

Tabelul 2. Disproporționalitatea legislativă

Anul	Nr. part. listă	Vot. lib. exp. în %	Mandate în %	Disproporționalitatea legislativă
1990	3	-	-	-
1994	13	43-22-9-7	56-28-11-9	8,26
1998	15	30-19-18-8	40-26-24-11	9,14
2001	17	50-13-8	71-19-10	14,93
2005	11	46-28-9	56-34-11	7,72
2009	12	49-13-12-9	60-15-15-11	6,20
2009	7	46-13-16-8	48-18-15-13-7	2,13
2010	20	39-29-12-9	42-32-15-12	2,80
2014	23	20-20-17-15-9	25-23-21-19-13	5,35

Cea mai mică valoare pe care o are acest indicator este după alegerile anticipate din 2009, când acest indice ajunge la o valoare de 2,13 %. Elita politică înțelege situația care s-a creat și partidele cu șanse minime de depășire a pragului electoral preferă să nu se mai înscrie în cursa electorală. Disproporționalitatea legislativă scade foarte mult nu pentru că electorii ar fi învățat ceva mai mult din tot procesul lung și anevoios al tranziției, ci mai degrabă efectul se datorează unei decizii raționale a principalilor actori politici. Ultima reformă electorală din 2009 face ca acest rest să nu mai fie distribuit în mod proporțional partidelor care au depășit pragul electoral, ci mai degrabă în mod egal.

Disproporționalitatea la alegerile prezidențiale

Discuția despre sistemul electoral în acest articol s-a concentrat pe alegerile legislative. Totuși, după trecerea de la un regim parlamentar la unul în care președintele este ales prin vot direct de către electorat în primăvara lui 2016 și organizarea unui scrutin prezidențial, ne permitem să luăm în calcul și alegerile prezidențiale care mai nou ar trebui să fie la fel de importante ca cele legislative[25].

Formula electorală utilizată pentru alegerile prezidențiale este, în mod necesar, una dintre formulele pluralitare sau majoritare, și „dimensiunea corpului de ales” este egală cu unu, care este și numărul minim absolut. Partidul care câștigă acest loc câștigă tot, iar cele care pierd respectiv nu obțin nimic. Tocmai din această cauză în regimurile politice prezidențiale există tendința de reducere a numărului efectiv de partide, care în timp se articulează în jurul a două partide care domină scena politică, în plus, în aceste regimuri politice apare tendința președintelui de a-și impune propriul guvern[26]. Această tendință produce reducerea numărului efectiv de partide în timp.

În continuare vom determina indicele disproporționalității prezidențiale în felul următor: acesta va fi egal cu procentul voturilor candidatului învins. De exemplu, în 1996, la alegerea președintelui Republicii Moldova singurii candidați care au trecut în cel de-al doilea tur au fost Mircea Snegur, care a pierdut cu 44,78 la sută din voturi, și Petru Luchinschi, care a câștigat cu un procentaj de 52,61, rezultând un indice al disproporționalității prezidențiale egal cu 44,78.

Tabelul 3. Disproporționalitatea prezidențială

	1996		2016	
	Valoare absolută	%	Valoare absolută	%
Alegători înscriși pe listele electorale	2 441 074	100	3 018 046	100
Numărul total de voturi valabil exprimate	1 702 764	72,34	1 600 671	53,52
Voturi nule	45 375	2,59	13 336	0,82
Primul clasat	919 831	52,61	835 210	52,18
Al doilea clasat	782 933	44,78	765 461	47,82
Disproporționalitatea prezidențială	44,78		47,82	

La următoarele alegeri prezidențiale organizate în anul 2016, pentru cel de-al doilea tur de scrutin dintre Igor Dodon și Maia Sandu, care a obținut un procent de 47,82 la sută din voturi, în timp ce Igor Dodon a câștigat cu un procent de 52,18, indicele disproporționalității prezidențiale este de 47,82 procente.

Disproporționalitatea la alegerile pentru președinte este cu mult mai mare decât disproporționalitatea la alegerile legislative, ceea ce este normal. Indicatorul mediu al disproporționalității legislative în Republica Moldova este de 7%, calculat pentru cele 8 alegeri legislative, și respectiv indicatorul mediu al disproporționalității prezidențiale, calculat pentru cele două alegeri prezidențiale, este de 46,3%. Deoarece diferența dintre cele două disproporționalități este foarte mare, se recomandă să se calculeze mai degrabă media geometrică dintre cele două decât media aritmetică. Media geometrică dintre cele două medii este egală cu 18%.

Concluzii

Este evident că cei care proiectează atât regimurile politice, cât și sistemele electorale care le susțin iau ca punct de reper modele externe, importate din lumea occidentală cu o veche tradiție democratică. Problema este că, odată adoptate, aceste sisteme politice sunt importate și cu calități, dar și cu defectele lor specifice[27].

Reformele electorale din Republica Moldova au slăbit poziția Partidului Comunist, odată cu alegerile semicompetitive din 1989, această slăbire fiind dublată în mare măsură de alegerile competitive din 1990[28]. Formarea unor noi partide politice urmează câteva direcții ele ori se constituie în jurul unor lideri carismatici în primele legislative, de la care se formează ulterior partide politice importante, cum ar fi Partidul Democrat Agrar din Moldova, ori se produc rupturi din interiorul vechiului Partid Comunist, în cazul acesta avem categoria partidelor succesoare, atât primele, cât și cele din urmă ajung în timp mai mult sau mai puțin să se alinieze la familiile politice din Occident.

Dacă lumea occidentală poate minimiza efectele negative ale propriilor sisteme electorale, fiind mai puternică din punct de vedere economic, țările care se află în procesul de tranziție și se confruntă cu o profunză criză economică sunt cu greu capabile să le depășească. Singurul lucru pe care poate să-l facă în acest caz un specialist interesat de o astfel de reformă electorală este acela de a demonstra că anumite interese ale celor ce vor să păstreze vechiul sistem sau să-l schimbe sunt înțelese greșit, astfel încât să se ajungă la un compromis între cei care vor să schimbe radical sistemul și cei care ar vrea să-l păstreze pe cel vechi.

A.1994

Partidele care au depășit pragul electoral în 1994:

Nr.	Partid politic	Acronim	Procent	Mandate obținute
1.	Partidul Democrat Agrar din Moldova	PDAM	43,18	56
2.	Partidul Socialist și Mișcarea Unitatea "Edinstvo"	BSE	22,00	28
3.	Blocul Țăranilor și Intelectualilor	BȚI	9,21	11
4.	Alianța Frontului Popular Creștin Democrat	BACD	7,53	9

Disproporționalitatea legislativă:

$$G^2 = \frac{1}{2} [(43,18 - 53,84)^2 + (22,00 - 26,92)^2 + (9,21 - 10,57)^2 + (7,53 - 8,65)^2] = \frac{1}{2}(109,41 + 24,20 + 1,84 + 1,25) = 136,7/2 = 68,35, \text{ unde } G = 8,26$$

Numarul efectiv de partide:

$$N = 1 / (0,28 + 0,06 + 0,01 + 0,006) = 1/0,35 = 2,85$$

B. 1998

Partidele care au depășit pragul electoral în 1998:

Nr.	Partid politic	Procente	Mandate
1.	Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	30,01	40
2.	Blocul electoral Convenția Democrată din Moldova	19,42	26
3.	Blocul electoral Pentru o Moldovă Prosperă și Democratică	18,16	24
4.	Partidul Forțelor Democratice	8,84	11

Disproporționalitatea legislativă:

$$G^2 = \frac{1}{2} [(30,01 - 39,60)^2 + (19,42 - 25,74)^2 + ((18,16 - 32,76)^2 + (8,84 - 10,89)^2)] =$$

$$1/2(91,96 + 39,9 + 4,20) =$$

$$1/2(167,42) = 83,71, \text{ unde } G = 9,14$$

Numarul efectiv de partide:

$$N = 1/(0,15 + 0,06 + 0,05 + 0,01) = 1/0,27 = 3,70$$

C. 2001

Partidele care au depășit pragul electoral la alegerile generale din 2001:

Nr.	Partid politic	Acronim	Ptrocete	Mandate
1.	Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	PCRM	50,07	71
2.	Blocul electoral Alianța Brașov	BE AB	13,36	19
3.	Partidul Popular Creștin Democrat	PPCD	8,24	11

Disproporționalitatea legislativă:

$$G^2 = \frac{1}{2} [(50,07 - 70,29)^2 + (13,36 - 18,87)^2 + (8,24 - 10,89)^2] = \frac{1}{2}(408,84 + 30,36 + 7,02) =$$

$$223,11 = 14,93$$

Numarul efectiv de partide:

$$N = 1/(0,49 + 0,03 + 0,01) = 1/0,53 = 1,8$$

D. 2005

Partide care au depășit pragul electoral în 2005:

Nr.	Partid politic	Acronim	Procente	Mandate
1.	Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	PCRM	45,98	56
2.	Blocul electoral Moldova Democrată	BE MD	28,53	34
3.	Partidul Popular Creștin Democrat	PPCD	9,07	11

Disproporționalitatea legislativă:

$$G^2 = \frac{1}{2} [(45,98 - 55,44)^2 + (28,52 - 33,66)^2 + (9,07 - 10,89)^2] = \frac{1}{2}(89,49 + 26,41 + 3,31) = 59,60,$$

unde $G = 7,72$

Numarul efectiv de partide:

$$N = 1/(0,31 + 0,11 + 0,008) = 1/0,42 = 2,33$$

E. 2009

Partidele care au depășit pragul electoral la alegerile generale din 2009:

Nr.	Partid politic	Acronim	Procente	Mandate
1.	Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	PCRM	49,48	60
2.	Partidul Liberal	PL	13,14	15
3.	Partidul Liberal Democrat din Moldova	PLDM	12,43	15
4.	Alianța Moldova Noastră	A MN	9,77	11

Disproporționalitatea legislativă:

$$G^2 = \frac{1}{2} [(49,48 - 57,69)^2 + (13,14 - 14,42)^2 + (12,43 - 14,42)^2 + (9,77 - 10,57)^2] = \frac{1}{2}(70,89 + 1,63 + 3,96 + 0,51) = 76,99/2 = 38,49, \text{ unde } G = 6,20$$

Numarul efectiv de partide:

$$N = 1 / (0,36 + 0,0225 + 0,0225 + 0,121) = 1 / 0,4171 = 2,39$$

F.2009

Partidele care au depășit pragul electoral la alegerile generale din iulie 2009:

Nr.	Partid politic	Acronim	Procente	Mandate
1.	Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	PCRM	45,9	48
2.	Partidul Liberal Democrat din Moldova	PLDM	16,1	18
3.	Partidul Liberal	PL	13,2	15
4.	Partidul Democrat din Moldova	PDM	12,9	13
5.	Alianța Moldova Noastră	A MN	7,9	7

Disproporționalitatea legislativă:

$$G^2 = \frac{1}{2} [(45,9 - 47,52)^2 + (16,1 - 17,82)^2 + (13,2 - 14,85)^2 + (12,9 - 12,87)^2 + (7,9 - 6,93)^2] = \frac{1}{2}(2,62 + 2,95 + 2,72 + 0,0064 + 0,94) = 9,23/2 = 4,61, \text{ unde } G = 2,13$$

Numarul efectiv de partide:

$$N = 1 / (0,2304 + 0,0324 + 0,0225 + 0,0169 + 0,0049) = 1 / 0,3071 = 3,26.$$

G.2010

Partidele care au depășit pragul electoral la alegerile generale din 28 noiembrie 2010:

Nr.	Partid politic	Acronim	Procente	Mandate
1.	Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	PCRM	39,34	42
2.	Partidul Liberal Democrat din Moldova	PLDM	29,42	32
3.	Partidul Democrat	PD	12,70	15
4.	Partidul Liberal	PL	12,9	12

Disproporționalitatea legislativă:

$$G^2 = \frac{1}{2} [(39,34 - 41,58)^2 + (29,42 - 31,68)^2 + (12,70 - 14,85)^2 + (12,9 - 11,88)^2] = \frac{1}{2}(5,01 + 5,10 + 4,62 + 1,04) = 15,77/2 = 7,88, \text{ unde } G = 2,80$$

Numarul efectiv de partide:

$$N = 1 / (0,1764 + 0,1024 + 0,0225 + 0,0169 + 0,0144) = 1 / 0,3326 = 3.$$

H.2014

Partidele care au depășit pragul electoral la alegerile generale din 30 noiembrie 2014:

Nr.	Partid politic	Acronim	Procente	Mandate
1.	Partidul Socialiștilor din Republica Moldova	PSRM	20,51	25
2.	Partidul Liberal Democrat din Moldova	PLDM	20,16	23
3.	Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	PCRM	17,48	21
4.	Partidul Democrat din Moldova	PDM	15,80	19
5.	Partidul Liberal	PL	9,67	13

Disproporționalitatea legislativă:

$$G^2 = \frac{1}{2} [(20,51 - 24,75)^2 + (20,16 - 22,77)^2 + (17,48 - 20,79)^2 + (15,80 - 18,81)^2 + (9,67 - 12,87)^2] = \frac{1}{2}(17,97 + 6,81 + 10,95 + 11,46 + 10,24) = 57,43/2 = 28,71, \text{ unde } G = 5,35$$

Numarul efectiv de partide:

$$N = 1 / (0,0625 + 0,0529 + 0,0441 + 0,0361 + 0,0169) = 1 / 0,2125 = 4,70.$$

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Duverger Maurice. Les Partis Politiques. Paris: A. Colin, 1979.
2. Grofman Bernard, Lijphart, Arend. Electoral Laws and Their Political Consequences. New York: Agathon, 1986.
3. Rae Douglas W. The Political Consequences of electoral Laws. New Haven: Yale University Press, 1971.
4. Sartori Giovanni, Ingineria constituțională comparată. Structuri, stimulente și rezultate. București: Editura Mediterana 2000, 2006.
5. Diamantopoulos Thanassis. Les système électoraux aux présidentielles et aux legislatives. Pp.13-14.
6. Taagepera Rein, Shugart Matthew Soberg. Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems. New Haven and London: Yale University Press, 1989, pp. 77 – 88.
7. Blondel Jean. Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies. În: Canadian Journal of Political Science, 1968, No. 2 (June), pp. 180-203.
8. *Declarația de independență a Republicii Moldova a fost adoptată pe 27 august 1991 de către Parlamentul Republicii Moldova.*
9. Snegur Mircea. Labirintul Destinului. Memorii. Calea spre Olimp. Volumul I. Chișinău, 2007.
10. Lista partidelor și asociațiilor social-politice înregistrate la Ministerul Justiției la data de 6 august 1997.
11. Bréchon Pierre. Partidele politice. Trad. și pref. de Marta Nora Țărnea și Adina Barvinschi. Cluj-Napoca: Eikon, 2004, pp. 50-67.
12. Sartori Giovanni. Parties and Party Systems. Cambridge University Press, 1976.
13. Roper Steven D.. Are All Semipresidential Regimes the Same? A comparison of Premier-Presidential Regimes. Comparative Politics. 2002, No. 3, pp. 253-272.
14. Sartori Giovanni. Op. cit., pp. 144.
15. Charlot Jean. Les parties politiques. Armand Colin, Dossiers U2, 1971.
16. Arend Lijphart. Modele ale democrației, forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări. Iași: Polirom, 2006, pp. 150.
17. DeConcini Dennis, Hoyer Steny H. și restul. Elections in the Baltic States and Soviet Republics, A Compendium of Reports on Parliamentary Elections Held in 1990. Commission on Security and Cooperation in Europe. Washington, DC, December 1990, pp. 83.
18. Populația din Republica Moldova scade de la 4,3 milioane de locuitori în 1990 la 3,6 milioane de locuitori spre finele anului 2008. Anuarul Statistic al Republicii Moldova, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Chișinău, 2008. pp. 32 – 34.
19. *Codul Electoral*. Ediție oficială modificată și completată prin Legea nr. 268 – XIV din 4 februarie 1999. Monitorul Oficial, 1999, Chișinău, 1999.
20. Dahl Robert. Despre Democrație. Traducere de Ramona Lupașcu, Alina Maria Turcu, Mihaela Bordea, Adriana Bargan-Ștraub. Institutul European, Iași, 2003, pp. 125 -135.
21. *Legea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste cu privire la alegerile de deputați ai poporului ai Uniunii RSS*. Chișinău: Editura *Cartea Moldovenească*, 1989.
22. Formula este cea mai cunoscută metodă de distribuire a mandatelor, elaborată de către juristul și matematicianul belgian Victor D'Hondt în 1878.
23. Sartori Giovanni, Op. cit., pp. 59.
24. Arend Lijphart. Op. cit., pp. 154.
25. Kessel John H.. Presidential Parties. The Dorsey Press Homewood, Illinois, 1984.
26. McSweeney Dean, Zvesper John. American political parties: the formation, decline and reform of the American party system. Routledge, London, 1991.
27. Duverger Maurice, Rae Douglas W., Lijphart Arend, Shugart Matthew S., Enid Lakeman, Sartori Giovanni. În opinia acestor autori sistemul electoral reprezintă un instrument care structurează preferințele electoratului.
28. Aceste alegeri pot fi considerate *pre – party elections*, alegeri care se desfășoară înainte să se formeze partidele politice.

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

PERCEPȚIA MASS-MEDIEI ÎN PROCESUL DE DEMOCRATIZARE A SOCIETĂȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

PERCEPTION OF MASS-MEDIA IN THE PROGRESS OF DEMOCRATIZATION OF THE SOCIETY FROM REPUBLIC OF MOLDOVA

Victor MOCANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
atitudinemd@gmail.com

Andrei DUMBRĂVEANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Politice și Juridice al AȘM
dumbraveanu.andrei@gmail.com

Rezumat

Studiul respectiv a fost elaborat de către Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova și este dedicat cercetării acțiunii mediatice în formarea opiniei publice în procesul de democratizare a Republicii Moldova. Această cercetare reprezintă un segment din proiectul internațional „Rolul mass-mediei în procesul electoral: analiză sociologică”, obiectivul investigației fiind identificarea opiniei societății despre rolul mass-mediei în campania electorală din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *media, proces, partide, democrație, campanie electorală, factori, indicatori.*

Summary

The study is made by the Association of the Sociologists and Demographers from the Republic of Moldova and it is dedicated to find the role of the media in the forming of the citizens' opinions during the democratization process of the Republic of Moldova. This study is a part of the international project "The role of mass-media in the election process: a sociological analysis". The purpose of the investigation is to find the society's opinion about the role of mass-media in the election-campaign from the Republic of Moldova.

Keywords: *media, processes, parties, democracy, factors, indicators, election campaign.*

Republica Moldova este un stat nou independent, care și-a ales calea democrației în urma prăbușirii regimului totalitar comunist după dispăriția Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS). Făurirea democrației este un proces social complex, multidimensional, de lungă durată. Democrația presupune, în mod direct sau reprezentativ, participarea tuturor membrilor societății la procesul de conducere. Privită din perspectiva de conducere a statului, democrația înseamnă "un regim politic ce organizează alegeri în care opoziția are șanse să câștige și să obțină guvernarea" [1]. Prin urmare, într-un regim democratic alegerile trebuie să fie libere și corecte. Controlul democratic, monitorizarea puterii politice se află în raport cu mai mulți factori care acționează simultan,

cosecutiv, permanent sau periodic, direcționat asupra individului sau a grupului. Printre aceștia vom menționa: factorii legislativi, care asigură buna funcționare a puterii juridice, independența și imparțialitatea ei și factorii mediatici, care susțin libertățile de exprimare, pluralismul de opinii, transparența puterii și informarea promptă, profundă, multilareală a cetățeanului cu drept decizional. Studiul „Percepția mass-mediei în procesul de democratizare a societății din Republica Moldova” este inițiat de Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova (ASDRM) și este dedicat cercetării acțiunii mediatică în formarea opiniilor cetățenilor în procesul de democratizare a Republicii Moldova și constituie o parte componentă a proiectului internațional „Rolul mass-mediei în procesul electoral: analiză sociologică”.

Metodologia cercetării. Drept suport teoretico-metodologic pentru a studia perceperea mass-mediei de către populație au servit următoarele metode și tehnici de investigație: metoda bibliografică (cercetarea teoretică a surselor bibliografice de specialitate, rezumare, sumarizare, interpretarea ideatică), metodele comparativă, statistică, istoriografică, de analiză și sinteză, de inducție și deducție, anchetarea sociologică, interviul sociologic. Pentru referințe am utilizat teoriile: interacționismului simbolic și a funcționalismului, a conflictului și a schimbului social. În viziunea autorilor, sinteza acestor teorii permite explicarea structurii și dinamicii activității mass-mediei în procesul de informare a cetățenilor în exercitarea controlului social asupra puterii politice permanent și în perioada electorală în mod special și elaborarea unor tehnologii de impact asupra sporirii eficienței acestuia.

Problema de cercetare constă în existența unor contradicții dintre reformele ce urmăresc promovarea valorilor democratice, consolidării proceselor electorale libere și corecte, pe de o parte, și nivelul scăzut de satisfacție manifestat de către cetățeni față de acțiunile mediatică în acest proces, pe de altă parte.

Obiectul cercetării este activitatea surselor de informare în perioada campaniilor electorale din Republica Moldova.

Subiectul cercetării îl constituie totalitatea factorilor mediatici cu impact asupra gradului și calității informării cetățenilor, precum și modalitățile de optimizare a acestora în campaniile electorale din Republica Moldova.

Scopul investigației constă în a determina perceperea de către populație a activității mass-mediei și rolul acesteia în formarea opiniilor cetățenilor în procesul electoral din Republica Moldova.

Scopul preconizat este atins prin următoarele **obiective**:

- studierea aspectelor evolutive ale mass-mediei în procesul democratizării societății moldovenești;
- examinarea bazei legislativ-normative a activității mass-mediei în cadrul procesului electoral din Republica Moldova;
- analiza modalităților de reflectare în mass-media a proceselor electorale în general și a rolului organelor mass-media în familiarizarea cetățenilor cu programele concurenților în perioada campaniilor electorale în particular;
- a stabili dacă sursele de informare în masă oferă în mod egal acoperire mediatică tuturor partidelor politice și candidaților electorali;

- elaborarea recomandărilor cu privire la sporirea calitativă a mass-mediei în procesul de informare a cetățenilor din Republica Moldova.

Ipoteza generală a cercetării se rezumă la următoarea asumție: mass-media joacă un rol important în controlul democratic, în monitorizarea puterii politice, în procesul electoral, eficiența acesteia fiind determinată atât de factori sociali obiectivi (economici, politici), cât și de factori sociali subiectivi (psihologici, comunicaționali etc.). Interdependența acestor factori în condițiile societății moldovenești aflate în tranziție este una muabilă.

Ipotezele de lucru

Există o relație directă între statutul social al alegătorilor, gradul de informare a populației (prin intermediul televiziunii, internetului, radioului, ziarelor) și activismul electoral al acestora;

- Mass-media are un rol determinant în perioada alegerilor;
- Mass-media a devenit cea mai importantă sursă de diseminare a mesajelor partidelor, în timp ce influența formelor tradiționale de a ajunge la electorat se diminuează ;
- Cetățenii care își modifică preferințele electorale fac acest lucru din cauza influenței într-o anumită măsură de mass-media;
- Gradul de informare din mass-media este mai redus în cazul nemulțumirii de calitate a organizării procesului electoral.

Metoda principală de culegere a informației pe teren s-a bazat pe sondajul de opinie „Rolul mass-mediei în procesul electoral: analiză sociologică”

- **Volumul eșantionului:** 1172 persoane în vârstă de 18 ani și mai mult
- **Eșantion:** stratificat, probabilist, bistadial
- **Reprezentativitate:** eșantionul este reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, exclusiv regiunea transnistreană, cu o eroare maximală de $\pm 3,0\%$.

Mass-media în contextual democratizării Republicii Moldova. În timp de un sfert de secol de transformări democratice ale societății moldovenești mass-media a evoluat de la presa tipărită distribuită parțial prin poștă, parțial prin vânzări directe, de la audiovizualul difuzat prin unde radio - la new media digitală, diseminată prin satelit, prin cablu, prin internet. Recensământul mass-mediei efectuat în luna noiembrie 2016 la comanda Centrului pentru Jurnalism Independent (CJI) a identificat puțin mai mult de 500 de surse media. Aceste surse realizează un anumit produs mediatic. Analiza datelor statistice ne dovedește că circa 35% din sursele media reprezintă presa tipărită. În rest, pe segmentul audiovizualului posturi de radio sunt 13%; posturi TV – 8%; agenții de știri – 4%. În Chișinău sunt concentrate circa 55% din numărul instituțiilor mediatic. În clasamentul țărilor cu cel mai rapid acces la internet Republica Moldova ocupă locul trei, fiind depășită de Coreea de Sud și Letonia. Numărul de utilizatori de internet în Republica Moldova trece de 2,13 milioane, dintre care 52,86% sunt femei și 47,14% sunt bărbați [2].

Pentru jurnaliști campaniile electorale nu prezintă numai prilej de demonstrare a capacităților lor profesionale, ci și surse de venit. De la o campanie la alta cheltuielile concurenților electorali cresc. Tarifele pentru un minut de difuzare de publicitate electorală televizată cresc și ele. Televiziunile țin întâietatea privind costurile publicitare, în medie minutul pe publicitate electorală televizată oscilează între 50-700 euro. Tarifele pentru

publicitate electorală la alegerile prezidențiale din 2016 pentru un segment de emisie de 30 secunde oscilau între 30 și 100 euro la REN TV; 1750 euro la Jurnal TV și 1500 euro la Prime, 750 euro la Canal 3 și 1000 euro la Publika TV.

Venitul reprezintă o cifră de afaceri, ce ne demonstrează cât de reprezentativă și de activă în piața mediatică este instituția media. În campania electorală venitul se obține în urma vânzării spațiului de emisie pentru difuzarea publicității electorale sau a realizării și punerii pe post a produselor jurnalistice cu tematică electorală.

Deși sunt de orientări politice diverse atunci când vând spațiul pentru publicitate electorală, posturile TV nu țin cont de conținutul promoțional. Monitorizarea venitului din afaceri în campaniile electorale este efectuată de Comisia Electorală Centrală (CEC) și Organele fiscale. Cele mai mari încasări pentru publicitate în campaniile electorale le are General Media Group cu posturile de televiziune Prime, Publika TV, Canal 3 și Canal 2. Veniturile din publicitate ale acestui trust media, conform unor experți, oscilează între 40-50 mil.dolari SUA.

Încrederea populației în mass-media. Cercetarea noastră a semnalat din nou un nivel scăzut al încrederii populației în diferite instituții sociale și politice. În biserică au încredere, într-o măsură mai mare sau mai mică, 64% din respondenți (respectiv 28% și 36%), iar 12% din cei intervievați nu au încredere.

Pe locul doi s-a plasat presa: cred în formatorii de opinie publică 48% din cei intervievați (8% au încredere totală și 40% – într-o anumită măsură). Pe locul trei, conform nivelului de încredere, se află armata. Au confirmat acest lucru 44% din respondenți, dintre care 9% au încredere totală, iar ceilalți 35% – într-o anumită măsură. Pe locul patru, la compartimentul încredere, s-a plasat Academia de Științe a Moldovei: 43% din respondenți, dintre care 8% au încredere totală, iar ceilalți 35% – într-o anumită măsură.

Mai detaliat gradul de încredere a populației în instituțiile statului care asigură promovarea procesului de democratizare poate fi urmărit în *Tabelul 1*.

Investigația a demonstrat că Parlamentul țării și partidele politice inspiră încredere doar într-o anumită măsură – situație îngrijorătoare pentru societate, care tinde să iasă din impas și se vrea modernă și stabilă. Sursa cea mai importantă de informare a populației este televiziunea – 79%, pe locul doi se situează rețeaua Internet cu 54% , pe locul trei – radioul cu 32%. În continuare urmează presa scrisă cu 27%, familia – 24%, prietenii și vecinii – 17%, colegii de serviciu – 15%, zvonurile – 13%, sondajele de opinie – 11% și biblioteca – 5%.

Doar 1/3 dintre intervievați consideră că populația Republicii Moldova are acces într-o măsură mare la informație, 16 la sută - într-o măsură foarte mare. Totodată, 4 din 10 respondenți sunt de părerea că el este limitat, iar 8 la sută consideră că cetățenii n-au acces deloc la informație. 5% dintre cei intervievați n-au fost în stare să se pronunțe la tema discutată.

Indicatorii respectivi ne dovedesc că aproape jumătate din populația Republicii Moldova conștientizează libertatea externă a mass-mediei. Ca să se informeze corect, acest segment al societății are acces și utilizează mai multe surse media ce pot aparține diferitor grupuri de presă.

Tabelul 1. Încrederea în instituțiile sociale

Câtă încredere aveți în...? (Câte un răspuns pe fiecare rând)	Foarte multă încredere	Oarecare încredere	Nu prea am încredere	Nu am deloc încredere	Nu știu	Total aprecieri pozitive	Rangul
Biserică	27,8	35,7	17,6	12,3	6,6	63,5	I
Mass-media	7,9	39,8	30,2	16,7	5,4	47,7	II
Armată	9,1	35,4	27,3	14,3	13,9	44,5	III
Academia de Științe a Moldovei	8,1	34,6	33,7	18,2	5,4	42,7	IV
Președintele țării	8,7	32,1	25,6	24,5	9,1	40,8	V
Poliție	6,5	33,3	23,2	19,8	17,2	39,8	VI
Primărie	6,1	32,2	25,8	16,9	19,0	38,3	VII
Organizații neguvernamentale	9,1	27,6	29,7	30,2	3,4	36,7	VIII
Comisia Electorală Centrală	7,6	25,8	36,3	25,6	4,7	33,4	IX
Sistemul bancar	3,6	27,2	30,4	30,1	8,7	30,8	X
Guvern	3,9	26,5	37,4	28,3	3,9	30,4	XI
Sindicate	4,3	24,3	31,0	25,8	14,6	28,6	XII
Justiție	1,2	25,2	34,6	34,6	4,4	26,4	XIII
Parlament	0,8	21,9	36,1	35,8	5,4	22,7	XIV
Partide politice	1,4	16,5	34,2	41,2	6,7	17,9	XV

Sursa: Rezultatele cercetării "Percepția mass-mediei în procesul de democratizare a societății din Republica Moldova", n=1172 r.

Fiind întrebați de tipul surselor care spun adevărul cu privire la situația din Republica Moldova, 64% au menționat televiziunea, 22% - radioul, 21% - internetul, 16% - ziarele, iar 4% s-au expus pentru alte tipuri de surse (familia, prietenii, colegii etc.). Mai detaliat acești indicatori sunt prezentați în Fig. 2.

La întrebarea: " **Indicați tipul surselor de care, în opinia Dvs. ,în cea mai mare măsură spun adevărul despre situația din Republica Moldova?** ", respondenții au avut posibilitatea să numească trei surse. În acest top, primul loc revine televiziunilor, fiind urmate de rdio și internet la mică distanță. Din faptele expuse în baza cercetărilor calitative, vom constata că internetul nu poartă responsabilitate de veridicitatea informației desiminate.

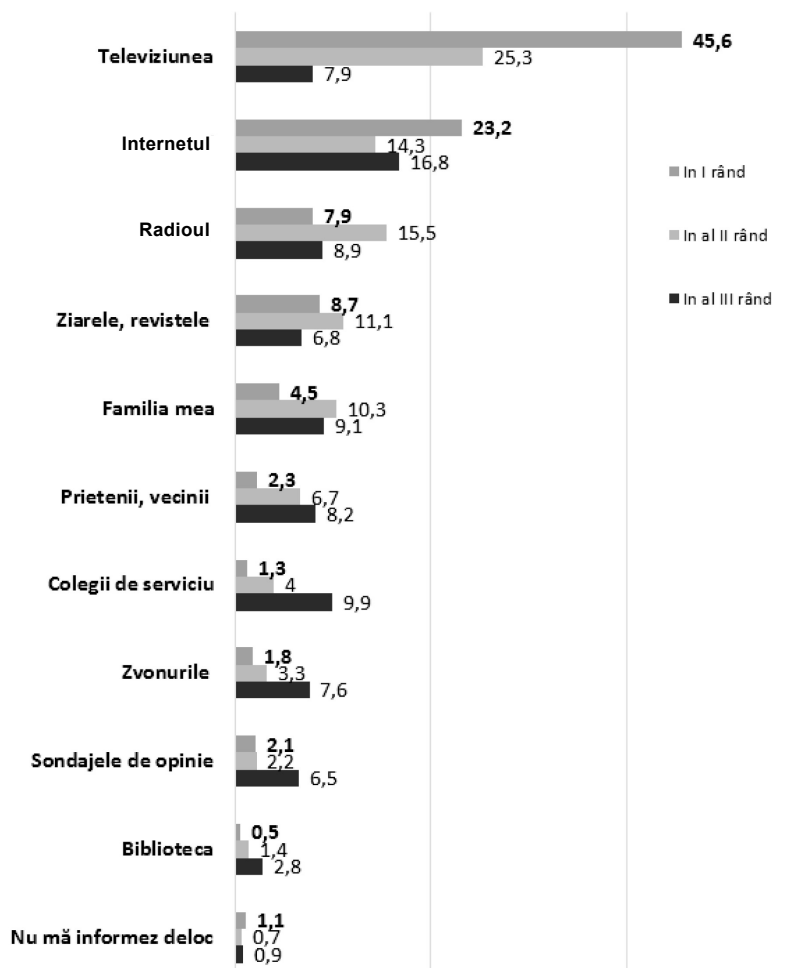

Fig.1. Cea mai importantă sursă în viziunea populației

Sursa: Rezultatele cercetării ”Percepția mass-mediei în procesul de democratizare a societății din Republica Moldova”, n=1172 r.

Interesul față de viața politică. Și de această dată rezultatele studiului ne demonstrează că interesul față de viața politică în rândul locuitorilor din Republica Moldova continuă să fie destul de scăzut. Doar 27% dintre cei chestionați au menționat că sunt interesați de politică, 8% sunt foarte interesați, 44% se interesează mai puțin de politică, iar alte 18% – nu se interesează deloc. Prin urmare, numărul persoanelor care nu se interesează de politică este cu mult mai mare decât al celor interesați.

În timp ce numărul cetățenilor interesați de politică rămâne constant în ultimii patru ani, în limitele marjei de eroare circa 35%, anchetarea de teren ne dovedește că patru din zece cetățeni și-au schimbat preferințele electorale în ultimii ani, iar 32% din repondeți au recunoscut că mass-media a influențat această decizie în mare măsură, 6% - în foarte mare măsură, 17% - în mică măsură, 5% - în foarte mică măsură, 10% - deloc. Un grup considerabil de cetățeni (29%) nu s-a putut pronunța în acest sens.

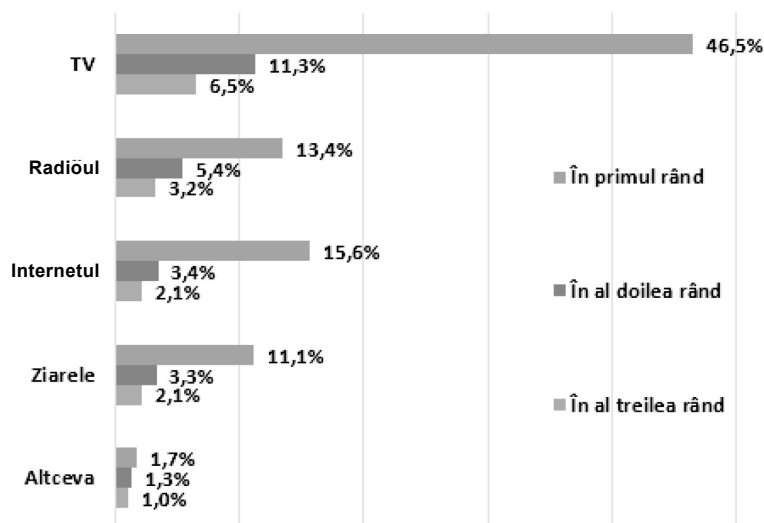

Fig. 2. Veridicitatea informației în funcție de tipul sursei în viziunea populației

Sursa: Rezultatele cercetării ”Percepția mass-mediei în procesul de democratizare a societății din RM”, n=1172 r.

Fiecare al cincilea respondent consideră că mass-media ar trebui să aibă un nivel mai înalt de influență în societatea noastră comparativ cu nivelul actual. 24 de cetățeni dintr-o sută sunt de părerea că ar trebui să aibă un nivel de influență mult mai înalt. În același timp, 22% sunt satisfăcuți de nivelul actual de influență, iar 16% consideră că nivelul de influență ar trebui să fie mai scăzut; 18% n-au știut să dea un răspuns la această întrebare.

Mass-media în campaniile electorale activează conform cadrului legal: Constituția Republicii Moldova (CRM) [3]; Codul Electoral (CE) [4]; Legea Presei (LP) [5]; Codul Audiovizualului al Republicii Moldova (CA RM) [6]; Regulamentul privind reflectarea campaniei electorale din Republica Moldova [7]; Legea cu privire la libertatea de exprimare [8]; Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați [9]. Cadrul legal asigură informarea cetățenilor în mod echidistant, imparțial și echilibrat, fără amestec din partea autorităților și partidelor, a orgabizațiilor social politice și a persoanelor independente înscrise în cursa electorală. Conform Legii Presei (art. 1, alin. 1), statul garantează tuturor persoanelor dreptul la exprimarea liberă a opiniilor și ideilor, la informarea veridică asupra evenimentelor din viața internă și cea internațională prin intermediul publicațiilor periodice și a agențiilor de presă, care își desfășoară activitatea în condițiile pluralismului politic [5].

Calitatea produsului mediatic electoral, respectarea principiilor deontologice și a legislației care asigură imparțialitatea și echidistanța mass- mediei în campaniile electorale este monitorizată de CEC, Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA), organizații neguvernamentale media: Asociația pentru Presa Electronică din Moldova (APEL), Asociația Presei Independente(API), Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte (CCALC) etc.

Procesul transformărilor democratice și lupta politică pentru putere în Republica Moldova trec într-o nouă fază începând cu campania electorală pentru alegerile parlamentare din 5 aprilie 2009. În cursa electorală apărea un nou actor - Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM), format cu un an și patru luni înainte de lansarea campaniei (8 decembrie 2007). PLDM și-a asumat culoarea verde ce simbolizează renaștere, viață, schimbare, puritate. Sloganul „Stop comunism! Verde pentru Moldova!” amintește de sloganul Partidului Verde European „Stop schimbării climatice, verde pentru viitor!” Din momentul constituirii sale PLDM anunța curajos „Moldova țară fără Voronin, Moldova fără comuniști”. Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM) aspira la al treilea mandat de guvernare. Deși liderul Vladimir Voronin căuta să mențină un echilibru interior prin stilul lui autoritar, „conflictele dintre generații” erau iminente. Comuniștii tineri doreau mai multă libertate în pornirile lor spre acapararea conducerii de vârf. Nu vom examina aici lupta generațiilor și afacerile puterii în interiorul PCRM. Vom menționa doar atât: Voronin implementa un stil autoritar de comandă, care intra în contradicție cu aspirațiile democratice, liberale ale oamenilor de afaceri, demonstra un nihilism acerb față de adevărul istoric și valorile culturale autentice. Elitele culturale au susținut PLDM din start. Mass-media însă a demonstrat în mare parte loialitate și servilism față de putere. Din „Monitorizarea mass-mediei în campania electorală pentru alegerile parlamentare 2009” – raport general 5 februarie – 3 aprilie 2009 prezentat de CCALC, CJI și API [10], constatăm următoarele:

1. Posturile publice cu acoperire națională Moldova 1 și Radio Moldova au mediatizat intens activitatea guvernului și a PCRM, acțiunile președintelui, ale prim-ministrului și ale președintelui parlamentului, candidați fiind pe lista de partid și care sfidând legea au rămas în funcțiile lor de conducere pe tot parcursul campaniei electorale. PCRM a fost prezentat ca unica formațiune ce reprezintă ordinea, stabilitatea, bunăstarea, iar partidele de opoziție sunt prezentate în așa mod, încât trezesc imagini similare anarhiei, haosului, sărăciei, neînțelegerii, certurilor nesfârșite. La fel au procedat și posturile private NIT, Antena C, EU TV.

2. Au dovedit spirit democratic și s-au plasat pe poziții pluraliste posturile de televiziune Pro TV, TV7 și radio „Vocea Basarabiei”. Aceste surse media au informat alegătorii de pe poziții echidistante și au oferit acces egal tuturor concurenților electorali.

3. În acea perioadă internetul, jurnalismul online în Republica Moldova era la început de cale și rămâne în afara monitorizării.

4. Mass-media publice finanțate parțial sau total din bugetul public au promovat ideologia PCRM și nu și-au îndeplinit misiunea de a informa cetățenii corect, echidistant, imparțial.

Rezultatele scrutinului din 5 aprilie 2009 au dovedit că PCRM a obținut 60 de mandate de deputat, iar PLDM – 15, PD – n-a acces în parlament. Au urmat evenimentele din 7 aprilie 2009, soldate cu demonstrații violente, incendierea clădirilor Președinției și a Parlamentului, omucideri, cu arestări, maltratări ale tinerilor. Luarea de poziție a PCRM, însoțită fățiș de elementele dictaturii comuniste, au condus la alegeri anticipate (29 iulie 2009). Este începutul declinului PCRM, care în următorul scrutin obține 48

de mandate, iar PLDM – 18 și PD – 13. Cap de listă la PD devenise ex-președintele Parlamentului, fostul comunist, iar acum democratul Marian Lupu. După boicotarea de către PCRM și eșuarea alegerii indirecte a președintelui de către legislativ. Parlamentul a fost dizolvat și în noiembrie 2010 au urmat alegeri parlamentare anticipate. E clipă astrală a PLDM – 32 mandate, PCRM – 42, iar PDM – 15. În urma luptelor dintre partidele politice, mass-media obține mai multă libertate, însă nu rămâne echidistantă și își consolidează capacitățile prin apropiere și relații directe, lăsându-se ușor sedusă de forțele politice cu oferte financiare. În studiul „Reglementarea condiției mass-mediei în campanii electorale” [10] autorii Ion Bunduchi, Eugen Râbca, Boyco Boev constată că:

1. În urma modificărilor operate în Codul Electoral au fost sporite garanțiile de independență editorială și transparență în activitatea radiodifuzorilor. Mass-media obține mai multă libertate, presiunile și amestecul în activitatea mass-mediei din partea politicului au slăbit.

2. Au fost separate în campanii electorale atribuțiile CCA de cele ale CEC.

3. Radiodifuzorii au fost obligați prin lege să facă publică pe site-ul CCA politica editorială și să anunțe numele proprietarului/ proprietarilor. De asemenea radiodifuzorii naționali erau obligați să organizeze dezbateri electorale și să acorde concurenților electorali timp de antenă gratuit (5 min. la TV și 10 min. la radio). Radiodifuzorii obțineau libertatea de a stabili formatul, frecvența și durata dezbaterilor electorale, ei puteau invita de rând cu concurenții și reprezentanți ai societății civile orice persoană interesată, cu condiția ca prezența acestora să fie indicată în politica editorială.

Acordarea de libertăți și drepturi a dovedit că mass-media nu este pregătită să valorifice oportunitățile democratice. Din primele zile ale campaniei electorale a referendumului pentru alegerea președintelui sunt constatate încălcări ale legislației de către CCA. Instituția respectivă a publicat cu întârziere pe site lista radiodifuzorilor naționali. A plasat cu întârziere pe site declarațiile referitor la politica editorială. Conținuturile declarațiilor unor radiodifuzori, deși contraveneau legislației, au fost acceptate de CCA și publicate; etc. CCA a tras concluzii și și-a perfecționează activitatea. Mass-media și-a fortificat rândurile, iar la alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014 forțele media-tice s-au regrupat și s-au străduit să ascundă simpatiile și să ia poziții imparțiale. Nu totdeauna izbutesc. Comportamentul mass-mediei în campania electorală din noiembrie 2014 a fost monitorizat de CCALC prin CJI, API și APEL, totodată în mod separat Misiunea Internațională de Observare a Alegerilor a OSCE/BIDD0 a monitorizat 20 de instituții mass-media care au reflectat campania electorală și aparte CCA. Concluziile experților sunt foarte aproape:

- 1) Mass-media este pluralistă, dar divizată pe criterii politice;
- 2) Postul public național s-a încadrat în limitele echilibrului față de actorii electorali, deși pe un fondal redus de programe analitice/conflictuale/critice;
- 3) Pro TV Chișinău a fost echidistant și imparțial cu toți concurenții electorali, dovedindu-se unul dintre radiodifuzorii care a respectat cel mai bine legislația;
- 4) Jurnal TV nu a favorizat niciun concurent electoral, în schimb a defavorizat vădit PDM;

- 5) Prime TV, Publika TV, Canal 2 și Canal 3 au optat vădit în favoarea PDM;
- 6) Televiziunea N4 și TV7 au favorizat în programele lor PLDM; Accent TV a favorizat și promovat deschis Partidul Patria și pe liderul acestuia – R. Usatâi;
- 7) Radiodifuzorul public regional CRT a reflectat inadecvat și sumar campania electorală [11].

În „Raportul asupra situației presei în Republica Moldova în anul 2014” apare și presa online: Unimedia.info și Realitatea.md care au mediatizat campania electorală echidistant; Omega.md a favorizat PP; Jurnal.md a defavorizat masiv PDM.

Viața politică este efervescentă. PCRM e în liberă cădere. V.Voronin este părăsit de veteranii partidului: V. Mișin, V.Stepaniuc, Z.Greceanâi. Exemplul lui Marian Lupu îl urmează Igor Dodon, Marc Tcaciuc, Iu. Muntean, Gr. Petrenco, care migrează la alte partide și mișcări social-politice. PCRM obține 21 de mandate. Însă și politicienii tineri, de dreapta, care au câștigat simpatia alegătorilor prin ținută, curaj, apropiere de Uniunea Europeană (UE) și intenții de redresare a economiei naționale s-au dovedit a fi inconsecvenți, necumpătați și lacomi. Ei se prind în mrejele corupției. Între PLDM și PDM ambele aflate în coaliție de guvernare se declanșează război fratricid. Victorios iese PDM, care obținuse numai 19 mandate de parlamentar, față de PLDM cu 23 de mandate. De fapt n-a ieșit victorios nici PDM, nici PLDM, ci PSRM în frunte cu fostul comunist Igor Dodon, un învățăcel abil al lui V. Voronin.

Mediatizarea campaniei pentru alegerea prin vot universal a Președintelui Republicii Moldova la 30 octombrie 2016 a fost monitorizată de organizațiile neguvernamentale media, de observatori de peste hotare și de instituții media. Interesul sporit al mass-mediei pentru scrutinul prezidențial se manifesta în condițiile revenirii după o pauză de 19 ani la alegerea directă a președintelui. În acest răstimp mass-media a evoluat. Schimbările s-au produs în câmpul structural mediatic, în diversificarea surselor mediatică și afilierea politică a jurnaliștilor de la mai multe instituții media situate pe poziții diametral opuse. În „Raportul final de monitorizare a mass-mediei în campania electorală de alegere a Președintelui Republicii Moldova în 30 octombrie 2016” API, CJI și APEL constată:

1) Unele posturi de televiziune cu acoperire națională nu au desfășurat dezbateri cu participarea candidaților în orele de seară, de maximă audiență. Astfel au privat dreptul cetățenilor de a se informa pentru a face alegerea conștientă.

2) În perioada campaniei, la 12 posturi TV cel mai des a fost favorizat Marian Lupu, prin știrile despre activitatea guvernului, care prin transfer de imagine l-au favorizat indirect pe acest candidat. Igor Dodon la fel a fost mai mult favorizat, iar Maia Sandu defavorizată.

3) Posturile Prime , Canal 2, Canal 3, Publika TV, NTV Moldova, Accent TV și Jurnal TV au făcut partizanat deschis, favorizând sau defavorizând anumiți candidați și nu au respectat prevederile de reflectare a campaniei electorale prevăzute în regulamentul aprobat de CEC.

4) TV7, Moldova 1, Pro TV, Realitatea TV au reflectat campania electorală relativ echilibrat.

5) Portalurile online au publicat frecvent știri documentate dintr-o singură sursă, iar de cele mai multe ori, acuzațiile n-au fost echilibrate prin oferirea dreptului la replică celor vizați. În total pe cele 12 portaluri monitorizate, candidatul Igor Dodon a apărut mai des defavorizat, iar Maia Sandu a fost mai des prezentată în context pozitiv. Portalurile Agora.md, Newsmaker.md, Realitatea.md au reflectat campania echilibrat și fără preferințe editoriale evidente, într-o măsură mai mică același lucru se poate spune despre Unimedia.info și Deschide.md. Portalurile Today.md și Moldova24.info au avut o politică editorială orientată spre discreditarea oponentilor actualei guvernări, inclusiv prin transmiterea unor informații distorsionate și chiar false. Jurnal.md, Ziarulnational.md, Sputnik.md au favorizat și/sau defavorizat clar anumiți concurenți electorali. Noi.md și Gagauzinfo.md au avut un comportament editorial mai echilibrat în primul tur al scrutinului, însă în turul doi l-au favorizat pe Igor Dodon.

6) Expertul Ion Bunduchi consideră: „Înainte de alegeri au apărut o sumedenie de portaluri care au distribuit știri false, denigratoare și pentru ca autoritatea națională de reglementare – CCA a început foarte târziu monitorizarea și a trecut cu vederea abateri grave, se creează impresia că așa s-a dorit. Cu certitudine, mass-media au picat examenul la maturitatea profesională și informarea obiectivă a cetățenilor” [12].

Cercetările efectuate de ASDRM dovedesc că 59% din respondenți (mai mult de jumătate din populație) cu drept de vot consideră că mass-media influențează mult asupra rezultatelor alegerilor. În același timp, fiecare al patrulea cetățean care și-a schimbat preferințele electorale a luat decizia fiind influențat de mass-media. Ar trebui să ținem cont că decizia de vot depinde de cultura politică a cetățeanului, de interesul pe care îl manifestă față de politică. După cum ne demonstrează cercetarea, 30 dintr-o sută de cetățeni se interesează de politică. Aproape jumătate din populație se interesează puțin, iar fiecare al optulea dintr-o sută nu se interesează deloc de politică. O analiză a relațiilor mass-media-partide politice-decizia de vot a alegătorilor efectuată pe parcursul a mai multor campanii electorale ne dovedește că surse mediatice din țară în anumite perioade s-au aflat în simbioză cu partidele, au colaborat, au făcut partizanat politic, însă n-au reușit să influențeze opțiunea de vot. Dispariția din viața politică a Republicii Moldova sau transformarea, prin schimbarea denumirii lor, a mai multor partide a tras după sine și dispariția mai multor publicații periodice. Astfel, au trecut în istoria presei „Pământ și oameni” (organ de presă a Partidului Democrat Agrar), „Juventus” (ziar al Asociației Tineretului Democrat), „Luceafărul” (publicație a Partidului Renașterii și Concilierii), „Furnica” (ziar al Mișcării social-politice „Alianța Civică pentru Reformare”), „Țara” (organ al Frontului Popular Creștin Democrat), „Mesager” (publicație a Partidului Forțelor Democratice). Mișcarea social politică ”Alianța pentru Democrație și Reforme” a fost constituită în 1997. În prealabil, la Televiziunea Națională a fost declanșată o campanie promoțională prin proiectarea unui clip cu niște furnici ce traversau fără odihnă ecranul. Clipul a rulat de câteva ori pe zi, vreme de un an. Tot atunci a fost editată publicația de partid „Furnica”. La alegerile parlamentare din 1998 blocul electoral „Alianța Civică Furnica” obține 3,29% din sufragii și nu accede în Parlament.

Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM), la alegerile parlamentare din 1994, obține 54 de mandate și formează de unul singur guvernul. Partidul efectuează controlul politic asupra Companiei de Stat „Teleradio-Moldova” și editează ziarul „Pământ și oameni”, publicație cu cel mai mare tiraj la acea vreme, parțial distribuită gratuit. După patru ani de guvernare, la alegerile din 1998 PDAM obține 3,69% din voturi și nu accede în Parlament.

Partidul Renașterii și Concilierii, în perioada 1998-2001, deținea un rol important în Alianța pentru Democrație și Reforme, aflată la guvernare. Partidul edita publicația „Luceafărul” și, practic, avea acces nelimitat la televiziunea și radiodifuziunea națională. La alegerile parlamentare din 2001, partidul nu trece pragul electoral de 6%. Deși la alegerile parlamentare din 1998 Partidul Forțelor Democratice obține 8,84% de voturi sau 11 mandate și, împreună cu Convenția Democrată din Moldova și cu Mișcarea pentru o Moldovă Democrată și Prosperă, participă la guvernare, la alegerile parlamentare din 2001 obține doar 1,22% din sufragii. Aceasta se întâmplă când partidul edita „Mesagerul” – o publicație populară la acea vreme.

Tehnologiile digitale au deschis noi perspective de comunicare pentru oamenii de afaceri pasionați și de jocuri politice. În perceperea lor marketingul economic și marketingul politic, businessul și politica se conduc de legități identice. Sunt erorile democratizării puerile. Evoluția sufragiilor pentru PLDM în campaniile electorale pentru alegerile parlamentare din 2009, 2010, 2014 ne dovedește că partidul respectiv beneficia direct de susținerea a patru posturi de televiziune - Prime, Publika TV, Canal 2 și Canal 3, câteva posturi de radio și platforme online. Numărul de mandate obținute în raport cu PLDM (care nu dispunea de un atare arsenal mediatic) este net în favoarea PLDM: 5 aprilie 2009, PLDM – 15 mandate; PD – 0 mandate, în 29 iulie 2009, PLDM – 18 mandate, PD – 13 mandate, în 28 noiembrie 2010, PLDM – 32 mandate, PD – 15, în 30 noiembrie 2014, PLDM – 23 mandate, PD – 19 mandate.

Concluzii

1) Populația din Republica Moldova percepe mass-media ca pe o instituție socială în care are cea mai mare încredere după biserică. Sursa cea mai importantă de informare este televiziunea, urmată de radio și de internet.

2) Legislația asigură funcționarea instituțiilor media, comunicarea politică, accesul la informație, libertatea de exprimare; funcționarea CCA.

3) Mass-media în Republica Moldova este divizată pe criterii politice, politicienii sau persoanele din anturajul lor creează trusturi de presă care prin politici editoriale antrenează jurnaliștii în războaie informaționale, ce au drept obiectiv final manipularea cetățenilor și influențarea opțiunii de vot.

4) În linii generale, mass-media în Republica Moldova este o arenă a spațiului public, scenă de spectacol unde se ciocnesc interese, sunt exprimate liber opinii, astfel, la scară națională, mass-media rămâne sursă de informare și asigură pluralismul de opinii. Pe segmente corporative mass-media este părtinitoare, fiind călăuzită de interese oligarhice, iar jurnaliștii adesea manifestă vădit partizanat politic.

5) În ultimii zece ani numărul instituțiilor media a crescut aproximativ cu 10 în fiecare an. Acest fapt dovedește extinderea diversității media și creșterea pluralismului extern. De remarcă este numărul restrâns de genuri jurnalistice și arealul geografic limitat al preocupărilor și al tematicilor abordate de colectivele redacționale.

6) Legislația mass-media nu acoperă activitatea surselor de informare prin internet și nu asigură pluralismul de opinii pe acest segment. Unele portaluri publică materiale neverificate vădit manipulatorii, fără a indica sursele. Proprietarii mai multor portaluri sunt anonimi.

7) Campania electorală pentru alegerea președintelui prin vot universal a dovedit că libertățile acordate CCA în urma modificării Codului Electoral nu totdeauna sunt valorificate cu responsabilitate pentru consumatorul produsului audiovizual. CCA, deși este liber să ia decizii, mai rămâne sub influența politicului.

8) Mass-media este un factor de opinie, care doar într-o anumită măsură poate influența cetățenii în luarea de decizii politice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Voicu M. Democrație. În: Enciclopedia dezvoltării sociale/ Coordonatori C.Zamfir, S. Stănescu, Iași: Polirom, 2007.
2. diez.md/2016/02/08/infografic-studiu-cinesunt-cei-două-milioane-de-utilizatori-de-internet-din-moldova.
3. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1 din 12.08 1994.
4. lex.justice.md/index.php?action=viewsiew=doc.lang=1&id=335145.
5. Legea Presei nr. 243 – XIII din 26.10.94, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 2/12 din 12.01.1995.
6. lex.justice.md/document.rom.php?id=O41D82D8:3A07C731
7. www.cec.md/files/files/regulatreflectare_4315177.pdf.
8. lex.justice.md/viewdoc.php?action=viewview=doc.&id=31674&lang1
9. Codul Electoral nr. 131 – XII din 21.11.97. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 81/667 din 08.12.1997.
10. www.alegeliber.md/files/rapoarte/raport_general_cij_api_rom.pdf.
11. ijc.md/Publicații/mlu/studii/studiu_rom_draft.pdf.
12. <http://media-azi.md/ro/stiri/mass-media-picat-examenul-la-maturitate-profesional%C4%83-%C3%AE-campania-electoral%C4%83>

MINORITĂȚILE ETNICE ÎN CONTEXTUL SOCIOCULTURAL DIN REPUBLICA MOLDOVA

THE ETHNIC MINORITIES IN THE SOCIOCULTURAL CONTEXT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Iurie CARAMAN, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,
caramaniurie@gmail.com

Valeriu MÎNDRU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
vmindru@yahoo.com

Rezumat

Din punct de vedere etnic, Republica Moldova este un stat multinațional. Conform recensământului din 2004, comunitatea etnică este cea a populației indigene (populație 71,49%), care, conform legii, pot fi declarați moldoveni (69,62%), dar se consideră români (1,87%). Alte comunități etnice sunt minorități din totalul populației 28,51%, conform aceluiași recensământ din 2004. Regiunile cu cea mai mare diversitate etnică a Republicii este la nord (ucraineni, ruși, romi), sud-est (găgăuzi și bulgari) și estul țării (ruși, ucraineni etc.) cultura fiecărei grupuri etnice este diferită și repetabil în felul său. Interacțiunea fiecăruia dintre principalele grupuri etnice din Republica Moldova are loc pe baza limbii, culturii, diversității, obiceiurilor, tradițiilor și folclorului.

Cuvinte cheie: cultură, etnie, populația nativă, educație, diversitate.

Summary

According to ethnical point of view the Republic of Moldova is a multinational state. According to the 2004 census, the ethnic community is that of the indigenous population (population 71.49%), who according to law can be declared either Moldavians (69,62%) who are Romanians (1,87%).

Other ethnic community are minorities of the total population 28.51% according to the same census from 2004. The regions with the greatest ethnic diversity of the Republic are the Northern (Ukrainians, Russians, Gypsies), southeastern (Gagauz and Bulgarians) and the East of the country (Russians, Ukrainians, etc.) The culture of each ethnic groups is different and repeatable in its own way. The interaction of each of the main ethnic groups in the Republic of Moldova takes place exactly on the base of culture diversity- language, customs, traditions and folklore treasure.

Keywords: culture, ethnicity, native population, education, diversity.

Udată cu adoptarea Declarației de suveranitate la 23 iunie 1990 a demarat procesul de edificare a statului de drept, cu separarea atribuțiilor între ramurile puterii, aderarea la convențiile internaționale, apariția partidelor politice, desfășurarea periodică a alegerilor etc. La 5 iunie 1991, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea nr. 596 cu privire la cetățenia Republicii Moldova. Această lege a fost adoptată pornind de la „varianta zero” – toți locuitorii Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești „care până la adoptarea Declarației au avut loc de trai permanent pe teritoriul Republicii Moldova și loc permanent de muncă sau o altă sursă legală de existență” au obținut dreptul de a deveni cetățeni ai noului stat. Aceasta

însemna că toți „cetățenii sovietici” (URSS formal încă exista) au obținut dreptul de a deveni cetățeni ai Republicii Moldova. Însă, după cum s-a constatat ulterior, obținerea formală a cetățeniei noului stat nu a adus la consolidarea populației în jurul proiectului de edificare a noului stat. Concludente în acest sens sunt și procesele politice din Republica Moldova, când în cadrul fiecărei campanii electorale partidele politice promovează idealuri și valori diferite, inclusiv nostalgii și fobii moștenite din trecutul sovietic.

Unele formațiuni politice insistă asupra ideii că Republica Moldova este „al doilea stat românesc” și că „noi toți suntem români!”, iar limba „moldovenească” constituie o invenție a regimului stalinist-comunist, în timp ce alte formațiuni insistă asupra ideii că „moldovenii” constituie o etnie diferită de „români” și că limba „moldovenească” diferă de cea „română”. S-a ajuns până la aceea ca să fie editate dicționare „moldo-române” și lansate afirmații precum că în România există o minoritate de 10 milioane de moldoveni [1].

Cultura Republicii Moldova prezintă o paletă largă de activități culturale: literatura, teatrul, muzica, artele plastice, arhitectura, cinematografia, radiodifuziunea și televiziunea, arta fotografică, designul, cirul, arta populară, arhivele și bibliotecile, editarea de cărți, cercetarea științifică, turismul cultural și altele. Din punct de vedere etnic este un stat multinațional. Potrivit recensământului din anul 2004, principala comunitate etnică este cea a băștinașilor (71,49% din populație), care conform legii se pot declara fie ”moldoveni” (69,62%), fie ”români” (1,87%). Denumirea de ”moldoveni” are însă înțelesuri diferite în funcție de:

- dreptul internațional, conform căruia ”moldoveni” sunt toți cetățenii Republicii Moldova indiferent de etnia lor;
- dreptul României, după care ”moldoveni” sunt o parte din poporul român (definit prin vorbirea limbii daco-romane), anume partea originară din teritoriile fostului Principat al Moldovei, pe ambele maluri ale Prutului;
- dreptul fostelor republici unionale sovietice inclusiv Republica Moldova, conform căruia ”moldovenii” sunt numai vorbitorii limbii daco-române cetățeni ai acestor state, ei constituind o ”etnie diferită de Români”, inclusiv de românii din Moldova românească: acesta este înțelesul folosit în acest articol [2].

Celelalte comunități etnice sunt minoritare și constituie 28,51% din totalul populației potrivit aceluiași recensământ din 2004. Cea mai mare diversitate etnică se atestă în regiunea de Nord a republicii (ucraineni, ruși, romi), în regiunea de sud-est (găgăuzi și bulgari) și în regiunea de est (ruși, ucraineni etc.).

Odată însă cu prăbușirea Uniunii Sovietice s-au deteriorat și relațiile interetnice. Forțele politice au speriat cetățenii fie cu spectrul fascismului românesc, fie cu amenințarea unei intervenții militare rusești, astfel că independența, în loc să fie consolidată în beneficiul tuturor locuitorilor, egali în drepturi, indiferent de etnia lor, s-a confruntat cu un proces de destrămarea teritorială, statul fiind împiedicat prin violență să preia controlul întregului teritoriu. În paralel, cetățenii au primit drepturi diferite: doar băștinașii au dreptul de a se defini ca ”moldoveni” (”cetățeni titulari”, statut care îi exclude pe ceilalți din identitatea țării), și doar minoritățile au dreptul de a se defini ca aparținând unor popoare, limbi și culturi ce depășesc granițele Republicii Moldova, în timp ce băștinașii care se

declară "moldoveni" nu au acest drept. O parte dintre băștinași care se declară "români" sunt considerați "minoritate" în propria lor țară. Numai cu acest preț ei se pot defini ca aparținând unui popor, unei limbi și unei culturi depășind granițele Republicii Moldova. Aceste discriminări care nu corespund cu realitatea lingvistică, istorică și culturală, mențin o situație de criză politică și interetnică permanentă. Conflictul politic dintre puterea centrală și regimul din Transnistria a degradat într-un conflict armat cu implicarea Federației Ruse, în urma căruia Republica Moldova a pierdut controlul asupra majorității localităților amplasate în stânga râului Nistru și orașul Bender. Țara s-a pomenit în stare de dezintegrare teritorială, de dezbinare interetnică cu impact asupra coeziunii civice.

Astfel, dezintegrarea URSS a fost însoțită de polarizarea populației pe criterii etno-lingvistice, iar în urma confruntărilor politice în raioanele de est (Transnistria) și de sud a luat amploare fenomenul separatismului.

Actualmente, tensiunea interetnică a mai scăzut, însă confruntarea continuă să fie prezentă în societate și în sfera culturală, în ciuda faptului că toți cetățenii pot în măsură egală participa la procesele vitale ale țării.

Un alt focar de tensiune politică apăruse și în zona de sud a Republicii Moldova, populată preponderent de etnicii găgăuzi, doar că s-a reușit aplanarea conflictului prin adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova, la 23 decembrie 1994, a Legii nr. 344 privind statutul juridic special al Găgăuziei. Localităților în care locuiau compact cetățenii Republicii Moldova de etnie găgăuză li s-a oferit statutul de „Unitate Teritorială Autonomă cu un statut special care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte componentă a Republicii Moldova”. Prin adoptarea acestei legi a fost creată temelia cadrului juridic ce reglementează relațiile dintre Autonomia Găgăuză și puterea centrală.

În legislația lingvistică adoptată la 31 august [3] și 1 septembrie 1989 [4] a fost modificat art. 70 al Constituției RSSM și limba moldovenească, în baza grafiei latine, a fost declarată „limba de stat” pe teritoriul RSSM. Același articol prevedea că „RSS Moldovenească asigură ocrotirea și dezvoltarea limbii populației găgăuze, cea mai mare parte a căreia locuiește pe teritoriul republicii”.

Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM (art. 2) prevedea drepturi speciale pentru populația de naționalitate găgăuză: „În localitățile în care majoritatea o constituie populația de naționalitate găgăuză limba oficială în diferite sfere ale vieții este limba de stat, limba găgăuză sau cea rusă”. Tot Legea cu privire la funcționarea limbilor (art.3) prevedea un statut special pentru limba rusă: ”Limba rusă, ca limbă de comunicare între națiunile din Uniunea RSS, se folosește pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni, ceea ce asigură un bilingvism național-rus și rus-național real” [4]. De facto, această prevedere de „limbă de comunicare între națiuni” însemna că limbii ruse i se acordă cel mai înalt statut posibil. În pofida faptului că URSS a existat circa șaptezeci de ani și era promovată politica de creare a „poporului sovietic”, ceea ce presupunea o oarecare omogenizare a „materialului uman”, cele cincisprezece state noi apărute după obținerea independenței au demonstrat traiectorii politice foarte diferite. Unele dintre ele, cum ar fi Estonia, Letonia și Lituania, au reușit să depășească pașnic tendințele separatiste și în termeni restrânși au devenit membre ale

NATO și UE. Se poate presupune, că succesul transformării dintr-o republică unională într-un stat de drept democratic și funcțional a depins, pe lângă alți factori, și de reușita transformării foștilor cetățeni sovietici în comunitatea de cetățeni ai noilor state.

Republica Moldova însă nu a reușit să urmeze exemplul Țărilor Baltice. Încă înainte de dispariția URSS, în Republica Moldova a apărut fenomenul separatismului în raioanele de est și de sud. Rezultatele multiplelor campanii electorale ce s-au desfășurat pe parcursul ultimilor douăzeci de ani demonstrează că fenomenul votului etnic este un fenomen real și aceasta se întâmplă din lipsa tradițiilor de statalitate, legate de actualul teritoriu al Republicii Moldova.

În anul 2007, Republica Moldova a devenit țară vecină a Uniunii Europene (UE). Dacă facem o retrospectivă a aspirațiilor europene ale moldovenilor în ultimii zece ani, constatăm că numărul susținătorilor parcursului european al Moldovei s-a redus cu 27 la sută față de anul 2006 și cu 35 la sută față de anul 2007, când s-a înregistrat cea mai înaltă cotă a susținătorilor vectorului de integrare europeană a țării – 76%. Odată cu diminuarea numărului susținătorilor parcursului european a sporit și numărul persoanelor eurosceptice (de la 6% la 35%), care în cazul unui eventual referendum cu privire la aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană ar vota contra. Cel puțin aceasta o denotă datele Barometrului de Opinie Publică [5], care se desfășoară anual și în cadrul căruia sunt exprimate și opțiunile populației cu drept de vot privind aderarea parcursul european al Republicii Moldova (vezi *Tabelul 1*).

Tabelul 1. Dinamica răspunsurilor la întrebarea: „Dacă duminica viitoare ar avea loc un referendum cu privire la aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, Dvs. ați vota pentru sau contra”?

<i>Opțiunea</i>	Nov. 2006	Nov. 2009	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Apr. 2016	2016/2006
Vota pentru	68%	63%	47%	48%	45%	41%	-27%
Vota contra	6%	12%	25%	34%	33%	41%	+35%
Nu aș participa	5%	3%	8%	7%	6%	4%	-1%
Nu știu, nu m-am decis	21%	22%	20%	11%	16%	14%	-7%

Sursa: IPP Barometrul de Opinie Publică, 2016.

Criza în spațiul comunitar, îmbinată cu fundalul informațional negativ, au adus la devieri și scăderea acestui procent.

În virtutea principiului egalității și universalității legislației culturale, minoritățile etnice au posibilitatea să-și dezvolte cultura tradițională, arta națională. La Chișinău funcționează Teatrul Dramatic Rus „A.P. Cehov”; la Ceadâr-Lunga (UTA Găgăuzia) Teatrul Dramatic Găgăuz „Mihail Cekir”; la Taraclia – Teatrul Bulgarilor din Basarabia „Olimpii Panov”.

În Republica Moldova activează zeci de asociații etnoculturale. 18 minorități (ucraineni, ruși, bulgari, găgăuzi, evrei, belaruși, polonezi, germani, țigani, greci, lituanieni, armeni, azeri, tătari, ciuvași, italieni, coreeni, uzbeki) dispun de asociații care activează sub formă de comunități, societăți, uniuni, centre, fundații culturale etc.

Noțiunea de etnie și etnicitate

Unul dintre primii autori care a introdus termenul „etnie” a fost George Vacher de Lapouge [6], utilizând noțiunea pentru a desemna entitățile omogene rasial, care nu se schimbă în pofida modificărilor lingvistice, culturale și demografice. În lucrarea *Essai sur l'inegalité des races humaines*, J. A. de Gobineau utiliza adjectivul „etnic” pentru a desemna degradarea rezultată în urma amestecului raselor [7].

Etimologic, termenul provine din greacă, de la „ethnos”, indicând o comunitate de oameni cu aceeași origine și strămoși. În literatura de specialitate franceză, sensul dominant este de comunitate lingvistică, în timp ce în spațiul anglo-saxon este utilizată sintagma „ethnic group” cu referire la o minoritate culturală [7].

Oricât de variate și de complexe ar fi accepțiunile termenului „etnie”, este utilă totuși o încercare de sistematizare a acestora. O primă categorie de cercetători, dintre care cel mai de văză fiind Max Weber [9], percep conceptul de „etnie” în calitate de grupuri umane unite prin credința într-o ascendență comună, datorită asemănărilor de ordin fizic, a obiceiurilor, a culturii comune și a psihologiei specifice, având rolul de a favoriza coeziunea de grup, mai ales în domeniul politic.

A doua categorie de cercetători au explicat termenul ca un rezultat al unui mod de viață bazat pe o limbă și o cultură proprie, cumulat cu determinarea spațială, ce creează în rezultat solidaritatea dintre oameni. Astfel, potrivit lui Richard Molard, „etnia” este o comunitate de limbă, de obiceiuri, de credințe, de valori, bazată pe criteriul spațial [8]. Pentru cercetătorul Meyer Fortes „etnia” reprezenta un grup determinat spațial în interiorul căruia există legături sociale strânse [9].

Datele recensământului din 2004 indică faptul că minoritățile naționale din republică reprezintă 23,9% din populație, dintre care 8,4% sunt ucraineni (cu 2,9% mai puțini decât în 1989); 5,8% ruși (cu 4% mai puțini); 4,4% găgăuzi și 1,9% bulgari. Populația etnicilor ruși este de 366 461, din care o treime sunt imigranți recenți, născuți în alte părți ale fostei URSS. Istoric vorbind, cei mai mulți ruși din stânga Prutului sunt veniți după cel de-al Doilea Război Mondial. În 1940 existau doar 6%, în 1959 procentul a ajuns la 10,2, atingând 13% în 1989. Cel mai mare flux de minoritari ruși s-a petrecut în intervalul 1950-1980.

Deși în declin demografic rușii din Republica Moldova intră în categoria numită de literatura de specialitate „minorități imperiale” [10], ceea ce indică un profil atitudinal diferit. Caracteristica acestor populații este un substrat specific al conștiinței politice, bazată pe supremație din toate punctele de vedere: politică, culturală, economică. Deși trăitori într-o societate în care nu au fost majoritari, aceștia nu i-au privit niciodată pe autohtoni ca egali lor.

Cu alte cuvinte, minoritatea de la oraș poate fi mult mai influentă decât majoritatea de la țară. Există o problemă tulburătoare în analiza sociologică, respectiv cea a raportului dintre demografie, etnie și politică într-o societate modernă. Concluzia este că simplele date statistice își dovedesc caducitatea, căci ceea ce contează este repartiția respectivelor etnii într-o societate. O etnie care deține în masa populației, bunăoară, procentul de 10%, dar se află în întregime repartizată în centrele urbane importante ale respectivului teritoriu, dobândește pe harta geopolitică un procent real mult mai ridicat, pentru că, în lumea modernă, spațiul urban este creator de istorie și de discurs public, pe când ruralul este

mai degrabă „obiect” al istoriei. Influența unei minorități etnice în societate crește direct proporțional cu locația ei. Cine domină orașele, poate influența societatea, mai ales când gradul de ruralitate al acesteia este ridicat.

În prezent este importantă cultivarea identității lor etnice și, în niciun caz, asimilarea lor, deoarece la noi s-a păstrat o tradiție sovietică, potrivit căreia minoritățile etnice erau asimilate cu scopul de a crea o identitate neclară, și anume, o comunitate minoritară rusofilă, îndreptată, la rândul ei, spre asimilarea populației majoritare. Etnicii minoritari în Republica Moldova, deși își păstrează cultura și tradițiile proprii, în spațiul public continuă să fie rusofili, adică vorbitori de limba rusă.

Politica educațională a minorităților etnice în Republica Moldova este una irațională. Reprezentanții acestor minorități continuă să studieze, începând de la învățământul preșcolar și până la cel universitar, doar în limba rusă, limba română fiind doar la nivel de disciplină, predată de două sau de trei ori pe săptămână, iar limba lor maternă, în mare parte, nu este studiată deloc. Potrivit unui studiu (*Tablelul 1*), doar în 20 la sută din școlile minorităților etnice se studiază preponderent în limba maternă. Impactul politicilor educaționale actuale pentru ucraineni, bulgari, romi, găgăuzi este de așa natură că avem un cetățean al cărui grad de posesare a limbii române este atât de inferior, încât, deseori, nici nu se pot încadra în spațiul public, rămânând izolați [11].

Tablelul 1. Numărul de elevi din opt raioane din regiunea de sud a Republicii Moldova după apartenența etnică și limba de predare

Apartenența etnică a elevului	Limba de predare, număr	
	Româna	Rusa
Moldovean (Român)	56048	3.019
Rus	215	1872
Ucrainean	290	1656
Găgăuz	304	1008
Bulgar	503	4482
Alta	88	231
Total opt raioane	57448	12268

Sursa: Institutul de Politici Publice. Studiul sociologic “Educația de bază în Republica Moldova”, Chișinău, 2012.

Crearea deprinderilor multilingve oferă o eventuală posibilitate a întăririi relațiilor statului nostru cu țările ale căror etnici locuiesc în Republica Moldova, însă, în opinia mai multor cercetători, acest lucru este mai puțin real în prezent, deoarece mulți etnici minoritari din Moldova nu cunosc suficient limba oficială și nici a etniei pe care o reprezintă, iar aceasta denotă infidelitatea lor față de Republica Moldova.

În mare parte, politicile educaționale privind minoritățile etnice sunt elaborate nechibzuit și totalmente contrar practicilor europene, din care cauză are de suferit bugetul țării. Situația în care unii etnici minoritari consumă banii statului fără a intra în coeziune cu viziunile acestuia și fără a fi loiali lui aduc doar pierderi suplimentare Republicii Moldova. Minoritarii ar trebui să înțeleagă că, în prezent, în Moldova sunt peste 70 la sută de români

moldoveni care vorbesc limba română și, astfel, aceasta limbă în viitor va avea o pondere mult mai mare și vor pierde foarte mult în cazul în care nu vor reuși să studieze această limbă, deoarece mai apoi nu se vor putea integra în societate. La acest capitol, menționăm că românii din Moldova sunt o minoritate etnică care, din punct de vedere lingvistic, s-au încadrat de succes. Ar putea să fie un exemplu care ar putea fi preluat de celelalte etnii.

Efectele negative ale politicii educaționale sunt că minoritățile etnice nu se identifică cu construcția politică a Republicii Moldova și au un grad de loialitate mult mai mic față de acest stat. Astfel, există riscul de imigrare peste hotare a acestor etnici, spre exemplu, în Rusia, Ucraina sau Bulgaria. Totodată, anual sunt distribuiți între 10-14 mii de lei pentru un copil, reprezentant al minorității etnice, însă, până la urmă, acești cetățeni nu sunt loiali Republicii Moldova. Sunt niște investiții irosite, fără impact asupra integrității și consolidării Republicii Moldova, adică aceste persoane nu sunt cetățeni activi. Un alt aspect negativ este distanțarea dintre grupurile etnice existente și populația majoritară. Sociologii susțin că există un grad de distanțare mult mai mare între ucrainenii și moldovenii din mediul urban, decât cei care locuiesc în mediul rural. Acest lucru creează o tensiune în societate.

Crearea deprinderilor multilingve oferă o eventuală posibilitate a întăririi relațiilor statului nostru cu țările ale căror etnici locuiesc în Republica Moldova, însă acest lucru este mai puțin real în prezent, deoarece mulți etnici minoritari din Moldova nu cunosc suficient limba oficială și nici a etniei pe care o reprezintă, acest lucru creând o infidelitate față de Republica Moldova.

În statele europene, cum ar fi Spania, Olanda, există foarte multe exemple de educație bilingvă sau trilingvă pentru minoritățile etnice. În aceste state, în învățământul preșcolar, ei studiază limba maternă, după care în clasele primare se introduce și limba oficială a statului, mai apoi, în clasele a 4-a - a 6-a, ei studiază disciplinele, în raport de 30 la sută, în limba oficială, celelalte fiind predate în limba maternă. În clasele gimnaziale și liceale acest raport este de cel puțin 50 la sută, iar studiile universitare se fac deja preponderent în limba oficială a statului. Aceasta ar fi formula ideală care ar putea fi aplicată și în Republica Moldova. În rezultatul acestor politici educaționale vom avea un cetățean care își menține identitatea sa națională și, totodată, este perfect încadrat în societate, din punct de vedere lingvistic și al culturii populației majoritare [11].

În Țările Baltice există o abordare destul de corectă asupra politicii educaționale a minorităților etnice. Am putea menționa că etnicii minoritari din aceste țări sunt, în mare parte, de acord cu politica educațională promovată de stat, deoarece simt nevoia integrării în societatea respectivă, iar cel mai mare dezacord al acestor politici vine doar din partea Rusiei. Situația Țărilor Baltice nu poate fi comparată cu cea a Republicii Moldova, deoarece acolo există încă problema obținerii cetățeniei din partea etnicilor minoritari, pe când la noi, de cetățenia Republicii Moldova dispun toți reprezentanții minorităților etnice.

Este absolut necesar accentuarea faptului că în momentul de față relația dintre moldoveni și celelalte etnii nu este una pozitivă. Trebuie de subliniat că moldovenii sunt ținuti la distanță de celelalte etnii, iar ele, la rândul lor, sunt mult mai apropiate între ele, adică relația dintre minoritățile etnice este una mult mai strânsă. Pentru a schimba aceasta situație este nevoie de politici educaționale mult mai raționale și chibzuite.

Totodată, este evident faptul că peste vreo 50 de ani ponderea minorităților va scădea. Dacă se va promova o astfel de politică privind minoritățile etnice, peste două generații, ucrainenii din Moldova, în mod sigur, își vor pierde identitatea, adică vor deveni vorbitori de limbă rusă. În prezent se observa anumite acțiuni de dezintegrare socială din partea conducerii de vârf a Republicii Moldova la adresa minoritarilor etnici. Adică, exista niște formațiuni politice care promovează unele interese externe în defavoarea interesului național.

În mare parte însă moldovenii sunt pasivi la acest capitol, adică nu le pasă de soarta minorităților etnice. Situația este un pic diferită în localitățile mixte, aici dinamica înțelegerii interetnice este mai pozitivă. De cele mai multe ori moldovenii se bazează pe stereotipuri, clasificându-i pe reprezentanții diferitor minorități etnice drept ruși și, în același timp, moldovenii sunt foarte toleranți, în multe cazuri ajutându-i pe mai mulți etnici minoritari să-și recapete identitatea prin sprijinul lor.

Există foarte multe metode eficiente de soluționare a problemelor minorităților etnice, nu prin asimilare, ci prin cultivarea identității și prin politica educațională și culturală de a cunoaște limba oficială. Însa nu este suficient să obligi un etnic minoritar să cunoască limba oficială a țării. Trebuie să-i oferi posibilitatea de a fi conștient să învețe limba română. În cazul în care dorim să ne integrăm în Uniunea Europeană, trebuie și să ne conformăm unor valori europene, cum ar fi respectarea și toleranța în raport cu diferite identități etnice, adică nu vom putea merge pe calea asimilării minorităților etnice de către populația majoritară. Nu putem să ne ghidăm de principiul „tu ești majoritar și ai dreptul să-l domini pe cel minoritar”, inadecvat normelor europene. Nu trebuie de uitat că trăim în sec. XXI și trebuie să fim mult mai precauți și inteligenți în acest domeniu. Deseori, moldovenii manifestă un caracter irațional, făcând diferențierea între etnii.

Diversitatea etnică a Republicii Moldova este parte a istoriei și culturii țării. S-a format o tradiție ca reprezentanții diferitor etnii să conviețuiască în cooperare și înțelegere. Acest fapt este reflectat și în preambulul Constituției: „Năzuind spre satisfacerea intereselor cetățenilor de altă origine etnică, care împreună cu moldovenii constituie poporul Republicii Moldova / Considerând statul de drept, pacea civică, democrația, demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic valori supreme” [12]. Această bază constituțională reflectă tradiționala receptivitate multiethnică a Republicii Moldova.

Toleranța și respectul față de limbă, cultură și confesiunile tuturor comunităților etnice din teritoriul țării constituie una din condițiile inalienabile ale păcii civice în Republica Moldova și reprezintă una din punctele principale de reper ale procesului de integrare.

Strategia de Integrare a Minorităților Naționale a Republicii Moldova se bazează pe principii directe, ce asigură aplicarea bunelor practici internaționale și care totodată se potrivesc contextului existent în Republica Moldova. Aceste principii îmbină abordarea normativă cu cea practică [13].

Parteneriatul Republicii Moldova cu Uniunea Europeană oferă societății moldovenești posibilitatea de a iniția procesul de consolidare a națiunii civice prin atingerea consensului asupra căilor de depășire a problemelor moștenite din trecut, precum și asupra

elementelor-cheie ale acestei națiuni. Românofobia și anti-europenismul anumitor grupuri sociale ar putea fi depășite prin abordarea relațiilor dintre Republica Moldova și România în baza modelului Austria-Germania, care aparțin unui spațiu lingvistic comun, însă sunt două state suverane.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova. Institutul de Politici Publice. Chișinău, 2012.
2. Legea nr. 596 cu privire la cetățenia Republicii Moldova adoptată la 5 iunie 1991 de către Parlamentul Republicii Moldova.
3. Legea nr. 3464 din 31.08.1989 cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești.
4. Legea nr. 3465 din 01.09.1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești.
5. Barometrul de Opinie Publică. Institutul de Politici Publice, 2016.
6. Georges Vacher de Lapouge. Les sélections sociales: cours libre de science politique professé à l'Université de Montpellier (1888-1889). Nabu Press, 2012.
7. Gobineau Arthur. Essai sur l'inégalité des races humaines. Paris: Belfond, 1967.
8. Bonte Pierre, Izard Michel. Dicționar de etnologie și antropologie. Iași: Editura Polirom, 1999, p. 215.
9. Weber Max a utilizat sintagma „grupuri etnice” în celebra sa lucrare *Economy and Society*. University of California Press, 1978.
10. Vulcanescu Romulus. Dicționar de etnologie. București: Albatros, 1979, p. 104.
11. Studiul sociologic „Educația de bază în Republica Moldova”. Institutul de Politici Publice, 2012.
12. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1 din 12.08.1994.
13. Strategia de integrare a minorităților naționale a Republicii Moldova, 2015-2020.

**FACTORII DETERMINANȚI
AI EXCLUZIUNII OCUPAȚIONALE A TINERILOR**

**DETERMINANT FACTORS
OF THE OCCUPATIONAL EXCLUSION OF YOUTH**

**Olga GAGAUZ, doctor habilitat în sociologie,
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
gagauzo@inbox.ru**

**Mariana BUCIUCEANU-VRABIE, doctor în sociologie,
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
buciuceanuvrabie@gmail.com**

**Irina PAHOMI, cercetător științific
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
bragairina92@mail.ru**

Rezumat

Articolul prezintă o analiză a factorilor care influențează sau determină vulnerabilitatea tinerilor pe piața muncii. În prezent, tinerii se confruntă cu o multitudine de probleme în tranziția lor la școală spre muncă, iar instabilitatea economică, politică și socială diminuează în continuare șansele acestora de a se integra pe piața internă a muncii. Excluderea ocupațională a tinerilor este asociată cu două situații de risc - trecerea incompletă de la școală la locul de muncă și angajarea informală. Pe baza cercetării „Tranziția de la școală la muncă”, efectuată în perioada 2014-2015 de BNS, acest studiu oferă o analiză secundară a datelor și aplică analiza regresională pentru a stabili factorii determinanți ai excluziunii ocupaționale a tinerilor în Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: tineri, NEET, piața muncii, excluziune ocupațională.

Summary

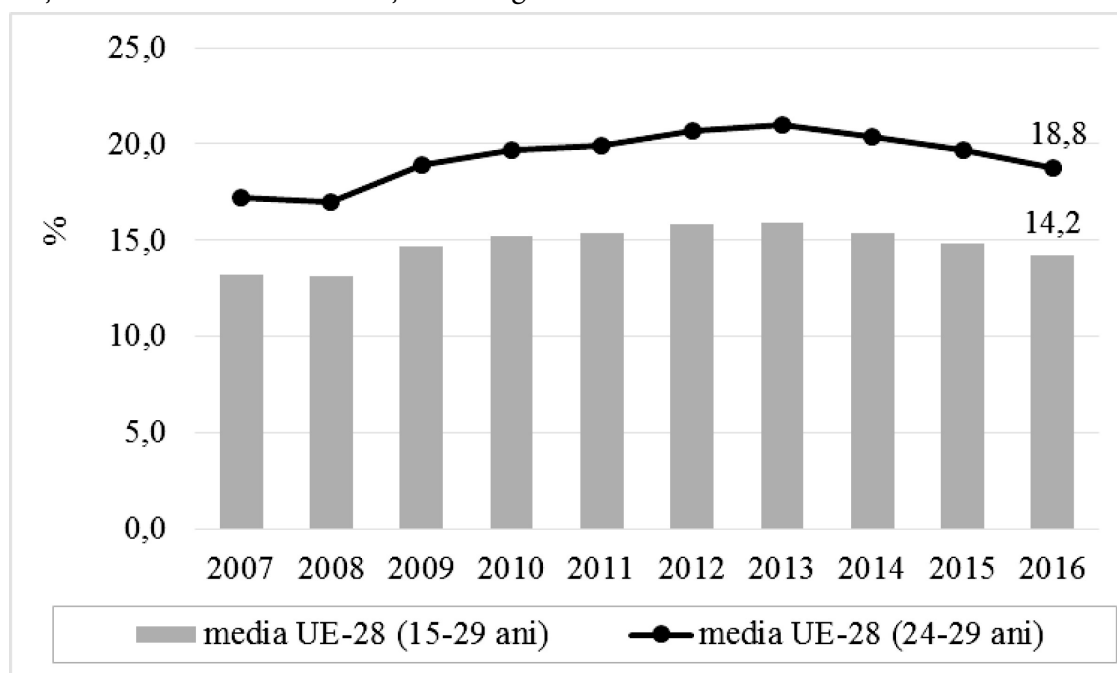
The article presents an analysis of the factors that influence or determines the vulnerability of young people on the labor market. Today, youth face a multitude of problems in their school to work transition, and economic, political and social instability further diminish their chances to integration into the domestic labor market. Occupational exclusion of young people is associated with two major risk situations - the incomplete transition from school to work and informal employment. Based on "Transition of school to work" survey, conducted during 2014-2015 by NBS, this study provides a secondary analysis of the data and applies regression analysis to establish determinants factors of occupational exclusion of youth in the Republic of Moldova.

Keywords: youth, NEET, labor market, occupational exclusion.

In societatea competitivă educația bună prezintă un factor important de integrare socială a tinerilor ce asigură creșterea oportunităților de angajare și bunăstarea acestora. Totodată, subdezvoltarea pieței muncii și vulnerabilitatea crescută a tinerilor duce la faptul că o proporție destul de înaltă a acestei categorii de populație nu este încadrată pe piața forței de muncă și nu urmează nici o formă de educație (tinerii NEET - Not in Employment, Education and Training). În ultimul deceniu, în țările UE ponderea tinerilor NEET era în medie de circa 15% printre tinerii în vârstă de 15-29 ani, și de

peste 19% printre tinerii în vârstă de 25-29 [11] (Fig. 1). Notăm, în Republica Moldova, acest indicator constituia peste 27% în anul 2015 printre populația tânără totală (15-29 ani) și circa 45% printre tinerii în vârstă de 25-29 ani [3].

În Republica Moldova, situația tinerilor se caracterizează printr-o multitudine de probleme. În condițiile crizei economice de lungă durată, a șomajului și a sărăciei apar noi forme de diferențiere socială, inegalitatea socială și marginalizarea unei părți considerabile a populației fiind o caracteristică specifică a țării. Pentru tineri există riscul de a nu obține educația generală sau profesională, de a nu-și găsi de lucru, de a nu rezista la concurența în afaceri, ceea ce în cele din urmă le reduce posibilitățile de a avea venituri necesare pentru a-și asigura un trai decent și oportunități de realizare a potențialului personal. Totodată, statutul social incomplet, dificultățile întâmpinate în procesul de tranziție la viața de adult provoacă deseori insatisfacția tinerilor față de viață, incertitudinea în viitor și dezintegrare socială.

Fig. 1. Dinamica ratei NEET în țările UE, pe grupe de vârstă, 2007-2016

Sursa: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

În ultimul timp se constată o atenție sporită în domeniul cercetării problemelor excluziunii educaționale și ocupaționale a tinerilor, care este determinată de conștientizarea problemelor și riscurilor, precum și a consecințelor negative pe termen lung: infantilismul social, reproducerea culturală a sărăciei, comportamentul deviant etc. Totodată, actualitatea problemei este determinată și de faptul că această stare de izolare din domeniul educației și din sfera de ocupare a forței de muncă poate să nu se limiteze doar la perioada de tinerețe, ci poate fi translată și pentru vârsta mijlocie, și chiar pentru vârstele mai mari. Astfel, existența grupului NEET poate să se transforme într-o problemă de lungă durată.

Studiile existente demonstrează o corelație puternică între tinerii NEET și riscul sărăciei (Fig.2). Se constată că în țările economic dezvoltate și instituțional bine organizate, ponderea tinerilor NEET și a celor sub riscul sărăciei este mai scăzut (de la 4,6% până la 7,1% în țările din Europa de Nord, precum Islanda, Suedia și Norvegia, dar și în Luxemburg și Olanda). În țările cu economiile mai slabe însă, cum ar fi în prezent Bulgaria, Grecia, România, dar și Italia, ponderea acestora este mai semnificativă (de la 20% la 24%), observându-se o tendință negativă de creștere a acestei categorii [8].

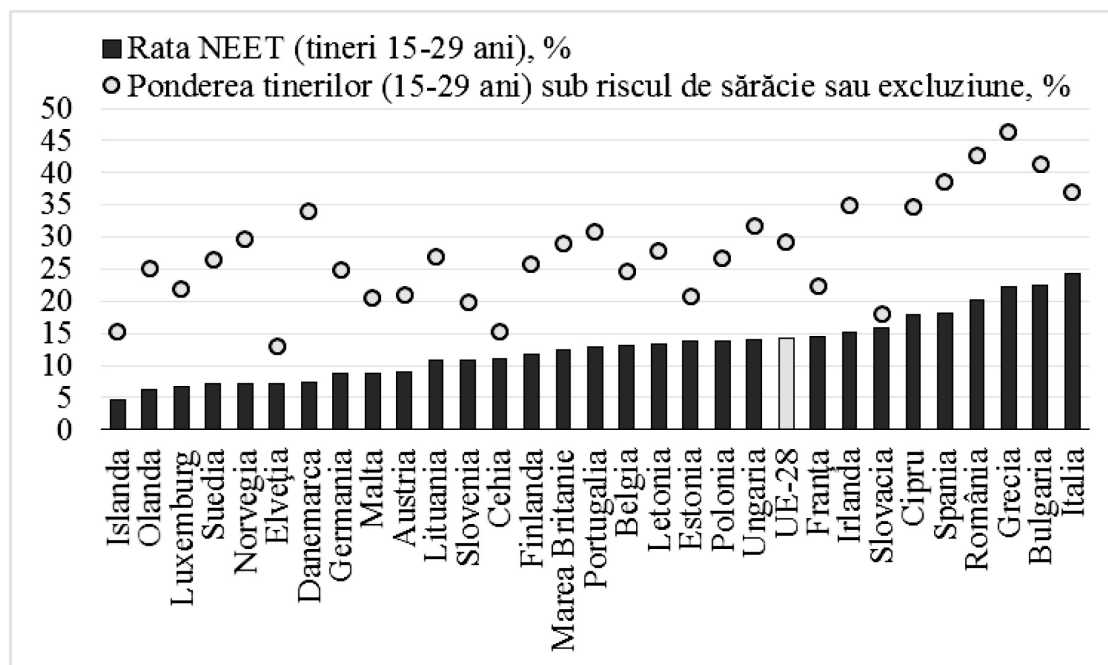

Fig.2. Indicatorul NEET (anul 2016) și riscul sărăciei (anul 2015) printre tinerii de 15-29 ani, țările UE

Sursa: Europe 2020 indicators - poverty and social exclusion. // http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_50&language=en

Se constată gradul înalt de eterogenitate a tinerilor NEET. Unii din aceștia își caută în mod activ de lucru, alții declară nedorința de a lucra. Atât în interiorul acestor grupuri sociale, cât și printre ele se constată diferențe semnificative ce se manifestă prin caracteristici individuale, orientări valorice subiective, motivație comportamentală, toate determinate de familia de origine și specificul comunității locale [12].

O serie de cercetări se axează pe depistarea problemelor-cheie ale tinerilor NEET, evidențierea caracteristicilor sociodemografice ale acestei categorii de populație, factorilor sociali ce favorizează formarea acestui grup social, precum și depistarea mecanismelor de înlăturare a barierelor în continuarea studiilor și integrarea pe piața muncii [1; 4, 5; 13; 14; 15]. Cel mai stabil grup al tinerilor NEET se referă la vârsta de 20-24 de ani. După obținerea studiilor, acești tineri sunt în căutarea locurilor de muncă, iar exclușiunea lor de pe piața forței de muncă mărturisește despre discordanța existentă dintre cerințele pieței muncii și pregătirea cadrelor [16].

Cercetările recente au demonstrat o corelație înaltă între statutul socioeconomic scăzut al familiei de origine și probabilitatea de a nimeri în grupul NEET [7], reședința în localitățile mici și cele periferice de asemenea prezintă unul din factorii de risc [9]. Comparativ cu cei care studiază sau lucrează, tinerii NEET demonstrează un nivel mult mai scăzut de încredere în instituțiile sociale, precum și lipsa de interes în politică și în viața publică [2].

Studiul actual are drept scop determinarea factorilor cu privire la excluziunea ocupațională a tinerilor în baza datelor cercetării "Tranziția de la școală la muncă" realizat de BNS în anii 2014-2015. Eșantionul a constituit 1189 de respondenți în vârstă de 15-29 ani.

Pentru a stabili profilul tinerilor excluși din sistemul ocupațional, a fost realizată analiza regresională binară de tip logit. În funcție de disponibilitatea datelor, relevanța lor și eşantionul cercetării a fost selectat un set de variabile pentru a determina factorii de risc care duc la vulnerabilitatea tinerilor și excluziunea lor ocupațională.

Tinerii prezintă un grup special pe piața forței de muncă datorită atât cererii pentru forța de muncă de vârste tinere, cât și structurii de ofertă. Pe de o parte, o mare parte a locurilor de muncă pentru tineri sunt concentrate în sectoarele cu un grad înalt de receptivitate la schimbările în sfera de afaceri. Pe de altă parte, lucrătorii mai tineri nu posedă experiență de muncă, sau abilitățile și competențele lor nu corespund cerințelor angajatorilor. În paralel, în prezent se constată o substituie a tranziției liniare tradiționale de la școală la locul de muncă cu o varietate de traiectorii diversificate și individualizate care implică perioade de returnare la șomaj, schimbări frecvente ale tipului de muncă, precum și îmbinarea studiilor cu munca. Toți acești factori afectează procesul de tranziție de la școală la muncă.

Excluziunea ocupațională a tinerilor se asociază cu două situații de risc de importanță majoră – tranziția incompletă de la școală la muncă și angajarea informală.

Pentru identificarea factorilor determinanți ai tranziției de la școală la muncă au fost evidențiate *variabilele predictor* ce descriu nivelurile: individual, familial și comunitar. În primul model regresional (*Tabelul 1*) au fost incluși toți factorii determinanți disponibili de extras din baza de date. Ulterior, prin metoda excluderii treptate, au fost eliminate variabilele predictor cu cea mai scăzută semnificație statistică (*Tabelul 2*).

În modelul final (*Tabelul 2*) sunt incluse doar variabilele predictor ce au avut cea mai înaltă semnificație statistică (Sig. <0.03).

Rezultatele obținute demonstrează că odată cu creșterea vârstei tinerii tind mai degrabă să finiseze procesul de tranziție de la școală la muncă. Această situație este însă una absolut „naturală”, sfârșitul tranziției de la școală la muncă fiind inerentă și indispensabilă vârstei, astfel înaintarea în vârstă a tinerilor determină în mod absolut finisarea procesului de tranziție. De altfel, și rezultatele studiului autohton [12] atestă că vârsta medie la care tinerii finisează tranziția de la școală la muncă este de 25 ani.

Tabelul 1. Regresia logit binară a factorilor determinanți ai tranziției incomplete de la școală la muncă (modelul inițial)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a Statutul marital			7.688	4	.104	
Statutul marital (1)	1.019	.514	3.920	1	.048	2.769
Statutul marital (2)	.764	.509	2.250	1	.134	2.147
Statutul marital (3)	20.829	23102.964	.000	1	.999	1.112E9
Statutul marital (4)	-.601	.846	.504	1	.478	.548
Vârsta	-.274	.030	83.094	1	.000	.760
Situația financiară a gospodăriei			5.983	2	.050	
Situația financiară a gospodăriei (1)	-.572	.359	2.539	1	.111	.565
Situația financiară a gospodăriei (2)	-.760	.324	5.517	1	.019	.467
Educația_tatălui (1)	.442	.255	3.010	1	.083	1.555
Educația_mamei (1)	-.003	.254	.000	1	.991	.997
Mediul de reședință	-.085	.178	.226	1	.634	.919
Sexul	.559	.172	10.601	1	.001	1.749
Experiența migratorie	.599	.214	7.825	1	.005	1.820
Cel mai înalt nivel de studii obținut			27.209	3	.000	
Cel mai înalt nivel de studii obținut (1)	1.913	.576	11.042	1	.001	6.775
Cel mai înalt nivel de studii obținut (2)	1.271	.280	20.639	1	.000	3.565
Cel mai înalt nivel de studii obținut (3)	.449	.228	3.890	1	.049	1.567
Probleme de sănătate			.019	2	.991	
Probleme de sănătate (1)	-19.941	22471.826	.000	1	.999	.000
Pobleme de sănătate (2)	-19.987	22471.826	.000	1	.999	.000
Existența copiilor	.861	.367	5.506	1	.019	2.365
Ocupația_tatălui (1)	1.065	.970	1.207	1	.272	2.902
Ocupația_mamei (1)	-.766	.737	1.080	1	.299	.465
Constanta	24.932	22471.826	.000	1	.999	6.724E10

Notă: R² - 0,250

Numărul de cazuri incluse în analiză - 1108.

Tabelul 2. Regresia logit binară a factorilor determinanți ai tranziției incomplete de la școală la muncă (modelul final)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a Vârsta	-.249	.027	85.521	1	.000	.779
Sexul	.561	.159	12.411	1	.000	1.752
Experiența migratorie	.448	.198	5.091	1	.024	1.565
Cel mai înalt nivel de studii obținut			31.705	3	.000	
Cel mai înalt nivel de studii obținut (1)	1.991	.531	14.081	1	.000	7.322
Cel mai înalt nivel de studii obținut (2)	1.098	.244	20.326	1	.000	2.999
Cel mai înalt nivel de studii obținut (3)	.387	.215	3.248	1	.072	1.473
Existența copiilor	.509	.205	6.157	1	.013	1.663
Constanta	5.446	.683	63.640	1	.000	231.872

Notă: R² - 0,220

Cazuri incluse în analiză - 1189

A fost identificată o legătură puternică între sexul respondentului și procesul de tranziție. Femeile tinere sunt mai expuse riscului de a tergiversa procesul de tranziție decât bărbații. Procesul de tranziție se prelungește mai mult în cazul femeilor, datorită diferitelor evenimente de viață ce survin, cum ar fi căsătoria, nașterea copiilor, dar și persistența atitudinilor discriminatorii pe piața forței de muncă - eschivarea patronilor de a angaja femeile tinere cu responsabilități familiale etc. [6].

Experiența migratorie a tinerilor crește riscul tergiversării procesului tranziției de la școală la muncă. Or, tinerii care au întrerupt activitatea lor pe piața internă a muncii și au migrat se află un timp mai îndelungat în procesul de tranziție decât tinerii care nu au migrat.

Nivelul educației determină ulterior succesul profesional al tinerilor. Nivelul mai înalt de studii, în special studii superioare, contribuie la reducerea perioadei de tranziție. Nivelul de studii mai scăzut (studii medii) prezintă un factor care prelungește perioada de tranziție de la școală la muncă.

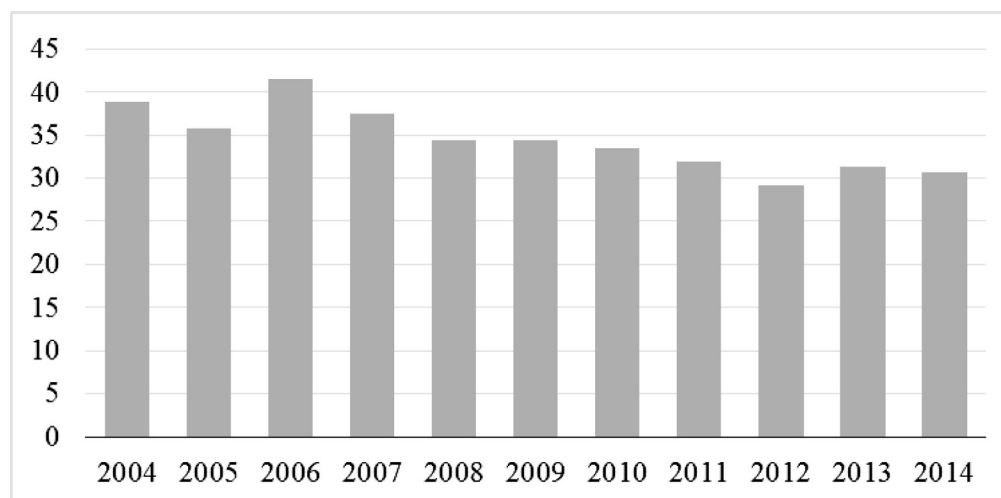
Factorul demografic, cum ar fi prezența copiilor în familie, este la fel un predictor al tergiversării procesului de tranziție de la școală la muncă, în special pentru femei. Specific pentru Republica Moldova este căsătoria și nașterea copilului la vârstele tinere (vârsta medie a mamei la prima naștere constituie 24,2 ani), astfel, femeile tinere după finisarea studiilor nu reușesc să se integreze pe piața muncii, iar din motive familiale nu sunt nici în sistemul de învățământ, nici pe piața forței de muncă.

Factorii determinanți ai ocupării informale. Ocuparea tinerilor pe piața muncii este una din cele mai importante etape din viața acestora, calitatea primului loc de muncă determină dezvoltarea ulterioară a situației socioprofesionale a tinerilor. Astfel, sectorul – formal sau informal - în care se angajează tinerii capătă o importanță majoră.

Sectorul informal este caracterizat prin oportunități și perspective mai reduse comparativ cu cel formal, cu toate că în unele cazuri poate servi un start pentru angajarea formală ulterioară. În prezent, tinerii din Republica Moldova se caracterizează printr-un nivel înalt al ocupării informale. În ultimul deceniu, deși statistica oficială atestă descreșterea ratei de ocupare informală printre tineri (15-29 ani), aceasta se atestă a fi destul de înaltă: dintre tinerii ocupați pe piața internă a muncii fiecare al treilea practică o muncă informală (Fig. 3). Totodată, potrivit studiilor tematice realizate de BNS, printre tinerii-salariați fiecare al optulea tânăr lucrează doar în baza unei înțelegeri verbale, fără a avea un contract individual de muncă (circa 13%) [12].

Pentru determinarea factorilor ocupării informale au fost create câteva modele de analiză regresională. În primul model au fost incluse toate *variabilele predictor* care au descris cele trei nivele: individual (vârsta, sexul, statutul marital, nivelul de studii obținut, probleme de sănătate, experiența migratorie, codul ISCO¹ pentru ocupația principală), familial (nivelul scăzut al educației parentale, situația financiară a gospodăriei) și comunitar (mediul de reședință) (Tabelul 1). Modelul final a inclus doar *variabilele predictor* statistic semnificative. Pentru identificarea acestora au fost create mai multe modele regresionale prin excluderea treptată (Tabelul 4).

¹ International Standard Classification of Occupation.

Fig. 3. Rata de ocupare informală în rândul tinerilor (15-29 ani), anii 2004-2014, %

Sursa: BNS, Ancheta forței de muncă 2004-2014.

Tabelul 3. Regresia logit a factorilor determinanți ai ocupării informale (modelul inițial)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Statutul marital			.325	3	.955	
Statutul marital (1)	-.199	.831	.058	1	.810	.819
Statutul marital (2)	-.299	.881	.116	1	.734	.741
Statutul marital (3)	.294	1.459	.041	1	.840	1.341
Vârsta	-.059	.060	.975	1	.323	.943
Situația financiară a gospodăriei			5.270	2	.072	
Situația financiară a gospodăriei (1)	-.098	.744	.017	1	.895	.906
Situația financiară a gospodăriei (2)	-1.008	.653	2.380	1	.123	.365
Educația_tatălui (1)	.031	.483	.004	1	.949	1.032
Educația_mamei (1)	.085	.517	.027	1	.869	1.089
Mediul de reședință	.877	.428	4.202	1	.040	2.404
Sexul	.556	.377	2.166	1	.141	1.743
Experiența migratorie	.525	.397	1.751	1	.186	1.691
Codul ISCO al ocupației principale			27.020	8	.001	
Codul ISCO al ocupației principale (1)	-20.357	8176.492	.000	1	.998	.000
Codul ISCO al ocupației principale (2)	-21.249	6027.854	.000	1	.997	.000
Codul ISCO al ocupației principale (3)	-1.961	.739	7.042	1	.008	.141
Codul ISCO al ocupației principale (4)	-21.391	13345.637	.000	1	.999	.000
Codul ISCO al ocupației principale (5)	-1.209	.483	6.260	1	.012	.299
Codul ISCO al ocupației principale (6)	1.205	.587	4.213	1	.040	3.337
Codul ISCO al ocupației principale (7)	-1.175	.503	5.461	1	.019	.309
Codul ISCO al ocupației principale (8)	-3.090	1.156	7.145	1	.008	.045
Cel mai înalt nivel de studii obținut			1.953	3	.582	
Cel mai înalt nivel de studii obținut (1)	1.489	1.169	1.623	1	.203	4.434
Cel mai înalt nivel de studii obținut (2)	.568	.745	.582	1	.446	1.765
Cel mai înalt nivel de studii obținut (3)	.266	.655	.165	1	.685	1.305
Constanta	.952	2.099	.205	1	.650	2.590

Notă: $R^2 = 0,365$

Cazuri incluse în analiză - 306.

În cadrul analizei regresionale doar două din variabilele incluse în model au demonstrat o legătură statistic semnificativă înaltă cu ocuparea informală: codul ISCO al ocupației principale și mediul de reședință (*Tabelul 4*).

Tabelul 4. Regresia logit a factorilor determinanți ai ocupării informale (modelul final)

	B	S.E.	Wald	Df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a Mediul de reședință	1.109	.382	8.425	1	.004	3.032
Codul ISCO al ocupației principale			36.068	8	.000	
Codul ISCO al ocupației principale (1)	-21.056	8058.594	.000	1	.998	.000
Codul ISCO al ocupației principale (2)	-21.404	6160.945	.000	1	.997	.000
Codul ISCO al ocupației principale (3)	-2.193	.674	10.580	1	.001	.112
Codul ISCO al ocupației principale (4)	-21.342	13932.630	.000	1	.999	.000
Codul ISCO al ocupației principale (5)	-1.454	.413	12.407	1	.000	.234
Codul ISCO al ocupației principale (6)	.735	.502	2.137	1	.144	2.085
Codul ISCO al ocupației principale (7)	-1.290	.440	8.583	1	.003	.275
Codul ISCO al ocupației principale (8)	-2.998	1.067	7.886	1	.005	.050
Constanta	-.522	.412	1.608	1	.205	.593

Notă: $R^2 = 0,338$

Cazuri incluse în analiză - 322

De asemenea, separat au fost analizate și alte variabile independente ce formează legături statistice semnificative: experiența migratorie și vârsta (*Tabelul 5* și *Tabelul 6*). Rezultatele analizei demonstrează că vârsta prezintă unul din factorii determinanți ai ocupării informale. Or, creșterea vârstei determină o probabilitate mai mare de transferare a activității tinerilor în sectorul formal.

Tabelul 5. Regresia logit a factorilor determinanți ai ocupării informale (experiența migratorie)

	B	S.E.	Wald	Df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a Experiența migratorie	.668	.291	5.255	1	.022	1.951
Constanta	-1.048	.142	54.433	1	.000	.351

Notă: $R^2 = 0,016$

Cazuri incluse în analiză - 322.

Tabelul 6. Regresia logit a factorilor determinanți ai ocupării informale (vârsta)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a Vârsta	-.113	.032	12.371	1	.000	.893
Constanta	1.737	.750	5.363	1	.021	5.681

Notă: $R^2 = 0,039$

Cazuri incluse în analiză - 322.

Experiența migratorie este un alt factor de risc de menținere în sectorul informal al ocupării. Astfel, tinerii care au experiență migratorie sunt mult mai dispuși să activeze în sectorul informal decât tinerii care nu au experiență migratorie. Este important să menționăm că un alt factor de risc este determinat de caracterul repetitiv al migrației, migrația de muncă de obicei nu se rezumă la o experiență unică, ci devine o practică repetitivă. Din această cauză, experiența migratorie reduce din experiența de muncă ce ar fi putut să fie acumulată de tineri, aceasta devenind un factor al menținerii ocupării în sectorul formal – o experiență de muncă mai mare reduce angajarea informală [10].

Tinerii din mediul rural sunt mai mult expuși riscului ocupării informale decât tinerii din mediul urban, acest fapt fiind determinat de reducerea semnificativă a sectorului formal în mediul rural, respectiv, reducerea oportunităților pentru tineri de angajare formală. Totodată, o pondere mai ridicată a tinerilor din mediul rural practică migrația de muncă, inclusiv migrația sezonieră, ceea ce, la rândul său, determină preferințele acestora de ocupare informală.

Domeniul de ocupare este un factor important analizat în totalitate, însă dezagregarea pe domenii concrete de activitate în baza codurilor ISCO a demonstrat existența semnificației statistice doar între prima categorie și grupurile de ocupație 4 (lucrători de birou), 6 (muncitori calificați în domeniul agriculturii, pisciculturii, forestier), 8 (asamblori și operatori de mașini) și 9 (ocupații elementare). Astfel, angajarea în aceste sectoare reduce riscul de angajare informală, chiar dacă într-o măsură destul de mică, cea mai scăzută înregistrându-se pentru ocupațiile elementare. Este important să menționăm că angajarea informală în aceste sectoare, cu excepția ultimului, este practic imposibilă.

Tineretea este perioada oportunităților maxime, în această perioadă se formează capacitățile și abilitățile tinerilor, care ulterior vor face posibilă angajarea profesională a acestora, formarea familiilor și în general a unei vieți așa cum și-o doresc. Anume din această cauză este foarte important ca această perioadă să nu fie perturbată de anumiți factori de risc, care ulterior ar reduce din potențialul tinerilor. Analiza diferitor aspecte ce țin de viața tinerilor (sănătate, educație, ocupație) au făcut posibilă evidențierea unor factori predictorici ce trebuie luați în considerație de organele de resort atunci când se elaborează sau se aprobă legi cu privire la tineri sau la bunăstarea acestora. Or, eliminarea sau reducerea maxim posibilă a acestora va determina succesul integrării sociale a tinerilor.

REFERINȚELE BIBLIOGRAFICE:

1. Aassve, A., Iacovou M. and Mencarini L. Youth poverty and transition to adulthood in Europe. În: *Demographic Research*, 2006, nr.15(2), p. 21-50.
2. Alfieri S. et al. Who are Italian Neets? Trust in institutions, political engagement, willingness to be activated and attitudes toward the future in a group at risk for social exclusion. *Rivista Internazionale di Scienze Sociali. Vita e Pensiero. Pubblicazioni dell'Università Cattolica del Sacro Cuore*. 2015. Vol. 130(3). p. 285–306.
3. Buciuceanu-Vrabie M. Tinerii excluși din educație și ocupare. În: *Creșterea economică în condițiile globalizării*. Ediția a XI-a. Sesiunea științifică dinamica populației și calitatea potențialului uman. Chișinău, 2016, p. 26-34.

4. Bynner J., Parsons S. Social Exclusion and the Transition from School to Work: the Case of Young People Not in Education, Employment, or Training (NEET). În: *Journal of Vocational Behavior*, 2002, Vol. 60, p. 289-309.
5. Costurile sociale ale neincluziunii sociale ale tinerilor în situații NEET. România, 2009-2014. https://issuu.com/corinapirvulescu/docs/cercetare-de_printat
6. Gagauz O., Buciuceanu-Vrabie M. Rolurile parental & profesional: oportunități de echilibrare pentru femeia contemporană. Chișinău, 2011. 136 p.
7. Gladwell D., Popli G., Tsuchiya A. A Dynamic Analysis of Skill Formation and NEET status. Sheffield Economic Research Paper Series. SERPS No.2015016. The University of Sheffield. 2016. http://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.471636!/file/serps_2015016.pdf
8. Methodological and data infrastructure report on youth. Bremen – InGRID, 2015, p. 65.
9. NEETs. Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe. Eurofound, Luxembourg, 2012. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1254en.pdf
10. Popa A., Lupusor A., Rosca I., Hirose K.M. Hettes, *Informal economy in Republic of Moldova: a comprehensive review*, 2015, http://www.cnpm.md/public/files/Economia_informala_26_03_2015.pdf
11. Statistics on young people neither in employment nor in education or training. Eurostat // http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training#Young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training
12. Tranziția de la școală la muncă. BNS, Chișinău, 2014.
13. Блинова Т.В., Вяльшина А.А. Молодежь вне сферы образования и занятости: оценка сельско-городских различий. În: *Социологические исследования*, 2016, №9. http://socis.isras.ru/files/File/2016/2016_9/40-49_Blinova.pdf
14. Варшавская Е. Молодежь, исключенная из сферы занятости и образования, в странах ЕС и России. În: *Вопросы статистики*, 2015, № 4, p. 40-47.
15. Варшавская Е.Я., Денисенко М.Б. Экономически неактивное население России: численность, динамика, характеристики. În: *Социологические исследования*, 2015, № 5, p. 42-51.
16. Зудина А.А. «Не работают и не учатся»: NEET-молодежь на рынке труда в России. Препринт WP3/2017/02, Серия WP3. Проблемы рынка труда. Москва: ВШЭ, 2017. 21 с.

UNELE ASPECTE DE PERFECTIONARE A CADRULUI DE DREPT
DE PROTECȚIE SOCIALĂ A POPULAȚIEI
ÎN REPUBLICA MOLDOVA

SOME ASPECTS OF PERFECTION OF THE RIGHT LAW FRAMEWORK
OF SOCIAL PROTECTION OF POPULATION
IN REPUBLIC OF MOLDOVA

Galina SAVELIEVA, *doctor în economie,*
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
savelievagalina@rambler.ru

Anatolii ROJCO, *doctor în economie,*
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
rojco@mail.ru

Rezumat

În acest articol autorii au încercat să cerceteze concordanța cadrului de drept de protecție socială a populației defavorizate din Republica Moldova standardelor europene în domeniul. A fost efectuată analiza eficacității din promovarea legislației naționale asupra nivelului de trai al populației; principiile de acordare a prestațiilor sociale; impactul reformelor efectuate în domeniul asupra îmbunătățirii calității vieții populației aflate în situații de risc social. Au fost identificate problemele existente ce vizează neajunsurile sistemului de acordare a prestațiilor sociale: tipurile și mărimea prestațiilor sociale variază considerabil pe categorii de populație și mediul de reședință, nutriția populației este dezechilibrată, în mediul rural se observă sărăcia extremă, sistemul actual de prestații sociale nu soluționează pe deplin problema îmbunătățirii nivelului de trai și a calității vieții populației. Elaborate concluzii și propuneri privind posibilitățile de perfecționare a sistemului de susținere socială a populației în baza experienței internațional, inclusiv sporirea calității valorii energetice a alimentației prin aplicarea cardului electronic pentru procurarea produselor alimentare.

Cuvinte-cheie: asistență socială, cadrul de drept, cardu electronic pentru procurarea produselor alimentare, nivel de trai, nutriție, prestații sociale, standarde de securitate socială.

Summary

In this article the authors tried to investigate the conformity of the legal framework of social protection of the disadvantaged population of the Republic of Moldova with the European standards in this field. An analysis of the effectiveness of the promotion of national legislation on the standard of living of the population was carried out; the principles of granting social benefits: the impact of reforms made in the field on improving the quality of life of the population in social risk situations. Existing problems related to the shortcomings of the social benefits system have been identified, including: the types and size of social benefits varies considerably by categories of population and area of the residence, population nutrition is unbalanced, in rural areas is observed extreme poverty, social issues do not fully address the issue of improving the living standards and the quality of life of the population. the current system of social benefits not fully resolved the issue of improving the standard of living and quality of life. Conclusions and proposals were drafted on the possibilities of improving the social support system of the population based on international experience, including increasing the quality of the energy value of the food by applying the electronic card for purchasing the food.

Keywords: social assistance, the law, electronic cards for food, standard of living, nutrition, social benefits, social security standards.

Reformele socioeconomice, ca urmare a tranziției la economia de piață, în Republica Moldova au contribuit la creșterea enormă a populației socialmente vulnerabile, care nu sunt în stare să asigure un nivel de trai decent. Asemenea situație a dus la necesitatea introducerii unor măsuri suplimentare de acordare a asistenței sociale, inclusiv a unor transformări esențiale în sistemul actual al acesteia și a categoriilor de beneficiari care au dreptul să-l primească. Transformările structurale economice, reformele care au avut loc în societate, instabilitatea economică și politica dusă pe parcursul ultimului deceniu au contribuit și mai mult la inegalitate și riscuri sociale, la diminuarea esențială a veniturilor reale ale populației și, ca consecință, la fenomenul sărăciei. În anul 2015, având rata sărăciei absolute de 9,6% pe țară, în mediul rural acest indicator a constituit 14,5%, în gospodăriile cu 3 și mai mulți copii riscul sărăciei a fost înregistrat la nivel de 23,2%, iar după statutul socioeconomic cele mai defavorizate sunt gospodăriile conduse de salariați și lucrători pe cont propriu în sectorul agricol, respectiv, 27,1% și 21,2% [1].

Un alt indicator de măsurare a sărăciei este indicele profunzimii sărăciei care reflectă deficitul mediu de venituri obținute de persoanele sărace față de pragul sărăciei, în anul 2015 fiind înregistrat la nivel de 1,5%. Astfel, pentru reducerea sau menținerea nivelului existent de inegalitate, consumul mediu al populației trebuie să fie majorat nu mai puțin de 1,5% sau cu circa 21 lei lunar pentru fiecare persoană săracă [1]. Prin urmare, asigurarea protecției sociale a populației, în special cei care nu sunt acoperiți de sistemele existente de protecție socială, trebuie să devină o prioritate a politicilor statale.

Un mecanism european de protecție și de respectare a drepturilor social-economice a fost stipulat în Carta Socială Europeană Revizuită, care a fost ratificată și de Republica Moldova, consecințele acestui pas fiind favorabile pentru populație și societatea civilă, inclusiv în asigurarea drepturilor la siguranța și asistența socială. În acest context, este necesar de menționat și unele documente importante, cum ar fi Convenția OIM nr.102 privind normele minime de securitate socială (1952), precum și Strategia OIM: Securitate socială pentru toți: stabilirea nivelurilor minime de protecție socială și instituirea sistemelor cuprinzătoare de securitate socială. Rezumat sinteză [2], care a fost primită în urma consultărilor dintre guverne, sindicate și patronate din 185 state membre OIM și Recomandării OIM privind nivelurile minime de protecție socială, 2012 (nr.202). Prevederile din documentele menționate au scopul de a stabili și menține nivelurile minime de protecție socială. Republica Moldova având aspirațiile de integrare în UE, necesită să promoveze acestea prin elaborarea și aplicarea cadrului de drept privind susținerea păturilor social-vulnerabile, asigurarea nivelului de trai decent al populației, inclusiv prin perfecționarea cadrului legislativ și normativ, acumularea și utilizarea eficientă a mijloacelor financiare, a mecanismelor economice relevante, a cadrului instituțional în domeniu, ținând cont de experiența internațională avansată.

În condițiile mijloacelor financiare limitate, susținerea socială a celor mai nevoiașe pături a constituit o sarcină importantă. Având scopul atenuarea excluziunii sociale (inclusiv a sărăciei) și promovarea integrității sociale a persoanelor care prin eforturi și resurse proprii nu sunt în stare să-și îmbunătățească nivelul de trai existent, formarea cadrului de drept în domeniu a fost efectuată treptat, pe etape, prin îmbinarea prin-

cipului categorial (universal) și a celui nominativ. Începând cu mijlocul anilor 90, în Republica Moldova a început reforma sistemului de asistență socială prin intermediul perfecționării cadrului legislativ, normativ și instituțional. Un pas important în acest domeniu a fost efectuat la 4 noiembrie 1998, când Republica Moldova a semnat Carta Socială Europeană Revizuită (ratificată parțial în anul 2001), afirmând prin aceasta intenția de a modifica sistemul național de protecție socială și de a-l corela cu standardele europene. După alinierea la Carta dată, pe prim-plan a fost pus obiectivul renovarea bazei juridice, acordând o atenție deosebită respectării drepturilor de bază ale omului: cetățenești, politice, sociale și altele.

Având acest scop, a fost aprobată Strategia de reformă a sistemului de asistență socială [3], care a determinat sistemul de asistență socială ca „un complex de activități privind acordarea de ajutoare bănești sau materiale, de subvenții, de scutiri de impozite pentru unele categorii de persoane aflate în anumite situații prevăzute de lege”, stabilind „condiționarea efectivă și asigurarea în măsură cât mai deplină a nevoilor persoanelor și familiilor în dificultate, pe care acestea nu le pot depăși prin propriile mijloace, capacități, precum și din cauza lipsei de drepturi”, inclusiv și categoriile de persoane aflate în situații de risc - „abandonul familial, moartea părinților, lipsa de locuință, handicapul fizic sau mintal, bolile cronice, numărul mare de copii în familie care trebuie întreținuți efectiv, dar sunt lipsiți de resursele necesare, mono-parentalitatea familiei, dependența de alcool și de droguri, consecințele dezastrelor naturale și ecologice”. Aceste prevederi au fost puse ca bază pentru crearea cadrului juridic, administrativ-organizatoric, financiar etc.

Prima încercare de eficientizare a sistemului de asistență socială a fost întreprinsă în anul 2000, prin comasarea numeroaselor înlesniri, care au cheltuieli enorme din partea statului. Totodată, simplificarea relativă de acordare asistenței sociale a anumitor categorii de persoane într-un contingent mai redus la plata serviciilor locativ-comunale (11 categorii de populație, comparativ cu 37 categorii precedente, la plata compensațiilor nominative pentru electricitate, apă potabilă și caldă, încălzire centralizată, cu gaze naturale și lichificate, cărbune și lemne sau cca 250 mii persoane) [4] nu a soluționat pe deplin problemele din această sferă. Având inițial efectul pozitiv, acest sistem, bazat pe principiul categoriilor de populație, nu a soluționat în complex toate problemele de protecție socială a populației defavorizate: nu s-a ținut cont de familiile tinere și cu venituri mici, de angajații din sectorul rural și de șomeri, compensațiile nu întotdeauna ajung la cele mai nevoiașe categorii de populație (beneficiarii beneficiază și de alte prestații, dublând sau triplând alocările din asistența socială - de exemplu, copiii invalizi pot beneficia de 2-3 prestații, invalizii din copilărie - de 3 prestații, invalizii - de 4 prestații, cernobâliștii - de 7-8 prestații, invalizii de război - de 3 prestații, persoanele vârstnice - de 3 prestații). Compensațiile nominative nu au fost direcționate către cele mai sărace grupuri ale populației, cuantumul mic al acestora nu a soluționat problemele îmbunătățirii nivelului de trai al beneficiarilor pe fundalul imposibilității evaluării numărului de plăți bănești care intră într-o familie sau alta (în cadrul familiei pot fi două sau mai multe persoane care au dreptul la câteva compensații), ceea ce a contribuit la problema erorii în sistem: de supraincluziune și supraexcluziune.

În contextul eficientizării sistemului de asistență socială, având scopul depășirii stării de dependență socială, înlăturării dificultăților în care se află aceste persoane/familii și asigurării integrării sociale a acestora, având și experiența internațională performantă de a respecta principiul echității sociale și direcționarea asistenței către cele mai vulnerabile și sensibile la riscurile sociale categoriile de populație, în anul 2003 a fost aprobată Legea asistenței sociale [5] și actele normative privind determinarea gradului de necesitate a beneficiarilor și modul de acordare a susținerii de stat [6], în care a fost stabilit mecanismul și criteriile de determinare a veniturilor din toate tipurile de activități, începând de la utilizarea sectoarelor de pământ ale gospodăriilor țărănești (de fermieri) și a gospodăriilor personale auxiliare. S-a stabilit că acordarea asistenței sociale se efectuează în dependență de venitul global al unei persoane (familii), nivelul căruia dă dreptul de a beneficia de o formă sau alta a asistenței sociale pentru prevenirea sau atenuarea consecințelor de dependență socială/economică, acordarea unui sprijin temporar/permanent în scopul asigurării nivelului decent de viață. În sensul Legii menționate, sub noțiunea riscului social se subînțelege „pericol pentru persoană sau familie de a fi afectată de consecințele economice negative ale pierderii potențialului fizic, statutului ocupațional sau social (boală, accident, dizabilitate, îmbătrânire, deces, maternitate, șomaj, inadaptare socială etc.)”

Direcționarea asistenței sociale către grupurile vulnerabile ale populației a constituit una din problemele principale a reformelor în țările cu economia în tranziție. Republica Moldova reprezintă un exemplu de țară care a fost impusă de a crea sistemul de asistență socială în condițiile bugetare strict limitate, în condițiile unei depresii economice și extinderii sărăciei. În același timp, este necesar de menționat că criza economică care a avut loc în Republica Moldova, ca și în majoritatea țărilor post-sovietice, a plasat țara noastră în rândul celor mai sărace state din Europa Centrală și de Est. În Republica Moldova, de fenomenul sărăciei au fost afectate nu doar categoriile tradițional vulnerabile ale populației (persoanele în etate, invalizii, persoanele fără studii și aptitudini profesionale, șomerii de lungă durată și cei angajați în câmpul muncii doar ocazional), ci și cei apți de muncă. În zonele rurale persistă sărăcia copiilor în familiile cu mulți copii, în familiile tinere, în gospodăriile fără părinți, fapt datorat nivelului înalt de emigrare.

Un pas tranzitoriu de optimizare și de eficientizare a sistemului de asistență socială destinat combaterii sărăciei a fost efectuat prin trecerea de la sistemul vechi de compensații nominative la un sistem nou de acordare a ajutorului social, care a fost introdus în trei etape, începând cu ultimul trimestru al anului 2008. Ajutorul social este o prestație socială, are drept scop de a asigura un venit minim garantat familiilor nevoiașe, mărimea căruia stabilește evaluarea venitului global mediu lunar al familiei, iar suma ajutorului este echivalentă cu diferența dintre venitul lunar minim garantat și venitul global mediu lunar al familiei [7] în conformitate cu Regulamentul cu privire la modul de stabilire și de plată a ajutorului social [8]. Ajutorul social a fost format din două componente de bază – ajutorul social și ajutorul pentru perioada rece a anului, constituind o

plată lunară fixă, în bani, aprobată de Guvern și acordată familiei defavorizate pentru lunile ianuarie-martie și noiembrie-decembrie. Mărimea venitului lunar minim garantat reexaminează anual și se aprobă prin Legea bugetului de stat. Direcționarea resurselor către cele mai defavorizate categorii ale populației a avut un impact pozitiv (*Tabelul 1*).

Tabelul 1. Unele caracteristici de îmbunătățire a nivelului de trai al populației

Anii	Venitul lunar minim garantat de stat (VLMG), lei	Numărul familiilor	Prestația medie, lei	Pragul sărăciei, lei		Rata sărăciei, %		Rata sărăciei extreme în mediul, %	
				absolute	extreme	absolute	extreme	urban	Rural
2010	530	60107	742	1015,9	549,4	21,6	1,4	0,4	2,1
2011	530 ≤ iunie 575 ≥ iulie	83500	680	1093,1	591,2	17,5	0,9	0,2	1,4
2012	640	78063	730	1143,4	618,4	16,6	0,6	0,2	1,2
2013	640 ≤ octombrie 680 ≥ noiembrie	57342	730	1196,0	646,8	12,7	0,3	-	0,8
2014	680 ≤ octombrie 720 ≥ noiembrie	58821	652	1257,0	679,8	11,4	0,1	0,1	0,5
2015	720 ≤ martie 765 ≥ aprilie 900 ≥ octombrie	87776	720	1378,9	745,7	9,6	0,2	-	0,5

Sursa: elaborat în baza datelor din Raportul social anual, 2012, 2015, MMPSE, p.87, p.64, www.mmpsf.md
Notă informativă: Sărăcia în Republica Moldova 2015, www.mec.gov.md

O formă nerambursabilă cu destinație specială o constituie ajutoarele materiale menite să susțină material și direct persoanele defavorizate (invalidi, persoane singure, familiile cu copii, persoanele/famiiliile inapte de muncă, în cazurile de îmbolnăvire gravă sau aflate în situații excepționale - calamități naturale, avarii, conflicte armate, catastrofe ecologice, incendii, epidemii, accidente etc.), aflate în situațiile de risc social [9] pe care nu le pot depăși de sine stătător, pentru procurarea produselor alimentare, a mărfurilor industriale de primă necesitate, a medicamentelor, a articolelor protetico-ortopedice și pentru achitarea parțială a serviciilor medicale: anual, cca 74% din mijloacele distribuite sunt utilizate pentru satisfacerea solicitărilor de ameliorare a situației materiale, 23 % - pentru achitarea parțială a serviciilor medicale și procurarea medicamentelor și 3% sunt direcționate pentru alte necesități similare.

Pentru promovarea unei politici bine determinate în domeniul protecției sociale a celei mai vulnerabile pături a populației, utilizării eficiente a mijloacelor bugetului de stat în atingerea acestor obiective a fost determinat minimul de existență, fiind un standard social, calcularea mărimii valorice a căruia se efectuează de către Biroul Național de Statistică în corespundere cu Regulamentul cu privire la modul de calculare a minimului de existență, [10] iar crearea cadrului de drept în domeniu și utilizarea acestui standard în procesul decizional, în special în domeniul politicilor sociale, a fost efectuată numai în anul 2012 [11].

Perfecționarea sistemului de asistență socială a avut un rol pozitiv asupra îmbunătățirii nivelului de trai al categoriilor aflate în dificultate. Cu toate acestea, există încă o serie de probleme soluționarea cărora va da posibilitate de a asigura cât mai complex protecția socială a populației defavorizate. Deci, este în vigoare principiul categorial, prestațiile sociale sunt reglementate de diferite acte legislative și normative și, în rezultat, mărimile acestora nefiind suficiente nu soluționează problemele de îmbunătățire a nivelului de trai al beneficiarilor și nu întotdeauna sunt direcționate către cele mai sărace categorii de populație. Din cauza lipsei unei baze de date unice a beneficiarilor de asistență socială este imposibil de a determina atât numărul real al beneficiarilor, cât și numărul prestațiilor sociale de care beneficiază aceștia (căci un beneficiar poate primi concomitent mai multe tipuri de prestații).

Totodată, având necesitatea de susținere statală a unor categorii de populație de către autoritățile publice locale, a fost dezvoltată alimentarea acestora prin cantinele de ajutor social sau acordarea grupurilor aflate în dificultate o alimentație calorică și bogată în vitamine prin cantinele de ajutor social [12] (pregătirea și servirea zilnică a unei mese de persoană (de obicei a prânzului); transportarea gratuită la domiciliu a hranei pentru persoanele care nu se pot deplasa la sediul cantinei; pregătirea și distribuirea hranei prin centrele mobile de deservire).

Experiența internațională arată că acordarea prestațiilor sociale se bazează pe testarea veniturilor globale ale populației (România, Marea Britanie, Germania, Ucraina, Belarus, Rusia, Kazahstan etc.) și finanțează, de regulă, din mijloacele bugetului de stat sau bugetelor locale, precum și pe baza mixtă în dependență de diferențele existente și legislația națională. Din analiza experienței internaționale în domeniul alimentar s-a observat că cele mai frecvente tipuri de transferuri de alimente sunt programe de hrănire suplimentară, programe de „hrană pentru muncă”, programul de alimentare de timbru sau carduri electronice alimentare. Reieșind din practica națională în domeniu, cadrul de drept și posibilitățile reale de dezvoltare economică, cea mai potrivită experiență este programul alimentar în baza utilizării cardurilor electronice pentru procurarea produselor alimentare.

Programele de susținere socială menționate, spre deosebire de alte programe de asistență socială, prevăd acordarea de produse alimentare - fie direct, fie indirect, prin intermediul instrumentelor de cvasinerar (tichete de masă, cupoane), cu ajutorul cărora sporesc venitul real și puterea de cumpărare a gospodăriilor casnice. Produsele alimentare care se acordă în cadrul acestor programe pot înlocui consumul gospodăriilor casnice, eliberând venituri pentru alte scopuri. Transferurile sub formă de produse alimentare sau sub orice altă formă legată de acestea sporesc consumul net de produse alimentare ale familiei într-o măsură mai mare decât transferurile echivalente în termeni monetari, fiind și mai acceptabilă față de alocațiile în numerar din punct de vedere politic, deoarece produsele alimentare sunt considerate ca un bun demn de consum. Pionierul sistemului de tichete la produse alimentare pentru populație și liderul absolut după investiții în acest domeniu al banilor din buget sunt Statele Unite ale Americii. Renumitul program food stamp (numit SNAP – „Programul de ajutor alimentar supli-

mentar”) este supravegheat de către Ministerul Agriculturii al SUA și îndeplinește două funcții principale: asigurarea cu produse alimentare a americanilor cu venituri mici și crearea pieței de desfacere a produselor a producătorilor agricoli locali. Astăzi, tichete pentru alimente food stamp sunt utilizate de 47 milioane de americani - mai mult de 15% din populația totală a SUA. Mecanismul de funcționare a sistemului este destul de simplu: proprietarul tichetului (carduri electronice nominale) cumpără în magazine produse cu preț redus, iar suma compensează apoi magazinului ca diferența dintre prețul actual și preferențial. În medie, limita de numerar a unui cumpărător preferențial al produselor alimentare este de 135 dolari pe lună, pentru o familie din trei persoane - 490 dolari. Cea de a doua țară după SUA care realizează cu succes programe de ajutor alimentar intern este Brazilia. Din 2003 în Brazilia funcționează programul „Zero Fome” (Fome Zero), un proiect complex, spre deosebire de cel al SUA, îndreptat în mod egal și spre dezvoltarea agriculturii.

Conform analizei datelor din studiul efectuat de Centrul de cercetare a opiniei publice din *Rusia* (10-11 februarie 2017) [13], ideea privind aplicarea cardurilor de produse alimentare pentru susținerea persoanelor sărace a fost susținută de 78% de cetățeni, 76% din cei intervievați consideră că această va permite de a structura consumul, deoarece modul de acordare prevede achiziționarea de produse alimentare de primă necesitate, exclusiv alcool și țigări: cardurile vor permite persoanelor sărace să cumpere produse, pe care anterior nu le puteau procura, sau carne proaspătă refrigerată, pește proaspăt refrigerat, legume proaspete etc. De asemenea, în Kazahstan vor fi introduse tichete la produsele alimentare, fiind numite carduri de asistență socială, dar esența acestora nu se schimbă, însă alt mod de a susține populația puțin asigurată, potrivit specialiștilor din Kazahstan, nu există.

În prezent, sistemul cardurilor alimentare este folosit în Venezuela și Cuba. În Cuba, cheltuielile pentru subvențiile alimentare în baza cardurilor alimentare (sistemul a fost introdus în 1962) reprezintă mai mult de un miliard de dolari și cetățenii cheltuie doar 12% din costul real al produselor alimentare. În Venezuela, sistemul de carduri pentru produse alimentare a fost introdus în 2014, pentru a cumpăra produsele deficitare (orez, lapte, zahăr).

Reieșind din experiența mondială, ratificarea actelor internaționale în domeniul promovării standardelor de securitate socială prevăzute de Convenția OIM nt.102, Carta Socială Europeană Revizuită, recomandări OIM referitoare la realizarea ODM și alte recomandări ONU privind securitatea socială, în condițiile instabilității economice, creșterii prețurilor și tarifelor și a altor factori de influență asupra nivelului de trai al populației (reducerea listei produselor social importante și eliminarea continuă a marjelor comerciale de reglementare în domeniu, promovarea modelului european de control asupra prețurilor și liberalizarea acestora, ceea ce poate va contribui la o creștere bruscă și a prețurilor pentru produse social importante), ajutorul alimentar de stat oferit familiilor defavorizate care nu dispun de mijloace suficiente pentru procurarea alimentelor va contribui la optimizarea normelor minime de consum alimentar, calitatea nutritivă și structura produselor alimentare consumate. Ținând cont de faptul că în Republica Mol-

dova cheltuielile pentru procurarea produselor alimentare reprezintă 42,1% [14] din cheltuielile totale (în țările dezvoltate acestea constituie cca 15% din cheltuielile totale ale familiei), se prevede că familiile/categoriile defavorizate vor fi protejate din partea statului, având în vedere criteriul nominativ. Dacă ne referim la structura consumului din punctul de vedere al valorii energetice a rației produselor zilnice și consumului real, în acest domeniu se observă diferența în structura consumului nutritiv real al populației, în special în mediul urban și cel rural, creșterea prețurilor depășește sporirea mărimii salariului real, iar mărimea medie a pensiei lunare este la un nivel mai jos decât valoarea medie a minimumului de existență a pensionarului, iar coeficientul de înlocuire (raportul dintre mărimea pensiei pentru limită de vârstă și a salariului mediu pe economie) a scăzut către 2015 până la 25,8% (conform art.65(1) din Codul European de Securitate Socială se recomandă ca acest indicator să fie la nivel de 40%).

Tablelul 2. Unele caracteristici privind consumul de produse alimentare și veniturile populației

Denumirea indicatorilor	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7
Ponderea produselor alimentare în structura cheltuielilor de consum, %						
mediu pe Republica Moldova	40,8	42,5	43,2	42,9	43,8	42,1
în mediul urban	37,8	39,9	40,6	40,9	42,1	39,6
în mediul rural	44,1	45,3	46,0	44,9	45,6	44,8
Valoarea energetică a rației produselor necesare pentru 24 de ore, kkal [15], inclusiv:	2282	2282	2282	2399,6	2399,6	2399,6
- proteine	75	75	75	79,1	79,1	79,1
inclusiv de proveniența animalieră	32	32	32	33,3	33,3	33,3
- lipide	82	82	82	82,8	82,8	82,8
- glucide	307	307	307	330,2	330,2	330,2
Consumul produselor alimentare pe calorii și factorii nutritive, kkal						
Total, inclusiv:	2210,7	2258,3	2291,8	2320,1	2329,4	2372,3
- proteine, grame	60,0	61,6	63,3	65,2	66,0	67,7
- lipide, grame	82,6	87,4	89,8	91,2	92,0	92,6
- glucide, grame	311,4	310,9	313,8	316,5	316,7	323,7
Mediul urban:	2100,8	2181,8	2225,6	2275,0	2262,1	2328,4
- proteine, grame	58,1	60,6	62,6	65,2	65,3	67,8
- lipide, grame	84,5	90,4	93,5	94,8	94,1	96,2
- glucide, grame	282,3	286,4	291,2	297,2	295,6	304,4
Mediul rural:	2290,6	2315,0	2340,7	2354,1	2380,7	2405,7
- proteine, grame	61,4	62,3	63,8	65,2	66,6	67,6
- lipide, grame	81,3	85,2	87,1	88,4	90,4	89,9
- glucide, grame	332,7	329,0	330,5	331,2	332,7	338,3

Co-raportul dintre mărimea medie a pensiei lunare stabilite și valoarea medie a minimumului de existență pentru pensionari, %	68,5	66,9	73,5	76,9	80,9	81,1
Co-raportul dintre mărimea medie a pensiei lunare stabilite pentru limită de vîrstă și valoarea medie a minimumului de existență pentru pensionari, %	70,6	68,9	75,8	79,1	83,0	82,9
Rata medie de înlocuire brută, %	29,1	28,2	28,4	27,9	26,7	25,8
Creșterea salariului real al unui salariat din economia națională, în %, anul precedent = 100%	101,0	103,7	104,1	103,5	105,4	107,0
Indicele prețurilor de consum, %	107,4	107,6	104,6	104,6	105,1	109,7
Indicele prețurilor de consum la produse alimentare, %	105,7	108,4	103,8	106,6	106,5	109,8

Sursa: elaborat în baza datelor BNS, www.statistica.md

Astfel, reieșind din analiza menționată, necesitatea protecției populației sensibile la creșterea prețurilor și tarifelor și experiența internațională, în special europeană în domeniu, cea mai potrivită formă de modificare a cadrului de drept existent în acest caz este aplicarea sistemului cardurilor electronice alimentare. Susținerea statală prin carduri electronice alimentare trebuie:

a) să aibă caracter nominativ, adică, să fie direcționat spre susținerea familiilor concrete;

b) să fie orientat spre asigurarea unui nivel minim de consum (reieșind din condițiile actuale de dezvoltare economică și starea financiară a țării).

Ajutorul alimentar de stat va fi oferit prin intermediul procurării produselor alimentare în baza cardurilor electronice pentru produse alimentare, la care lunar vor fi transferate și acumulate anumite sume de mijloace bănești. Beneficiarul acestui card, prezentînd la rețeaua de magazine desfășurate de comerțul cu amănuntul al produselor alimentare, procură produsele necesare. Aceste magazine trebuie să dispună de mijloace tehnice pentru deservirea cardurilor electronice pentru produse alimentare. Condițiile de acordare a produselor alimentare pentru posesori de carduri electronice pentru produse alimentare, mijloacele bănești cheltuite și evidența acestora, alte aspecte legate de cifra de afaceri în domeniu vor fi reglementate de acte legislative și normative, proiectele cărora urmează a fi elaborate.

Dreptul la ajutorul alimentar de stat în cauză vor avea familiile cele mai defavorizate, ai căror membri sunt cetățeni ai Republicii Moldova (conform Legii asistenței sociale și Legii cu privire la ajutorul social nr.133-XVI din 13 iunie 2008), precum și străinii, specificați în partea (1) din art.2 din Legea privind integrarea străinilor în Republica Moldova [16]. Acordarea ajutorului alimentar se va efectua în baza cererii, care va fi stabilit pentru o perioadă care nu depășește 12 luni și va fi revizuit în cazul unor eventuale modificări ce ar putea afecta cuantumul ajutorului alimentar stabilit. Se stabilește înce-

pând cu luna în care a fost înregistrată cererea prezentată și confirmată de către direcția/secția asistență socială și protecție a familiei. În cazul respingerii cererii pentru obținerea cardurilor pentru produse alimentare, solicitantul poate contesta decizia dată și să solicite o audiere cu participarea reprezentanților organizațiilor independente pentru a explica motivul pentru care consideră că cererea ar trebui să fie acceptată.

Odată cu obținerea ajutorului prin intermediul cardurilor pentru produse alimentare vor fi păstrate și mijloacele obținute de la alte programe de ajutor social. Mărimea ajutorului alimentar de stat pentru familia care a obținut dreptul la acesta se stabilește în funcție de mărimea și componența familiei, precum și de domiciliu (oraș, sat). La determinarea cuantumului ajutorului alimentar de stat este oportun de a se orienta vizavi de mărimea valorică a coșului alimentar al minimumului de existență a diferitelor grupuri sociodemografice, inclusiv copiii sub 1 an, copiii de la 1 la 7 ani (oraș, sat), copiii de la 7 la 18 ani (oraș, sat); bărbați/femei în vârstă aptă de muncă (oraș, sat); persoanele peste vârsta standard de pensionare (oraș, sat).

Cuquantumul ajutorului alimentar de stat pentru familia care a obținut acest drept se calculează ca suma mărimii valorice a coșurilor alimentare ale minimumului de existență ale membrilor familiei. La determinarea cuantumului mijloacelor bănești care urmează să fie transferate pe cardul electronic pentru procurarea produselor alimentare al familiei, care a obținut dreptul la ajutor alimentar de stat, este necesar de a ține cont de posibilitățile financiare ale țării. În acest sens, se presupune că acest program de asistență socială va fi implementat treptat, pe etape.

Finanțarea ajutorului alimentar nominativ, utilizând cardurile pentru procurarea produselor alimentare, se va efectua din contul mijloacelor bugetului de stat transferate către bugetul asigurărilor sociale de stat (aceasta reiese din studiarea experienței internaționale în domeniu). Totodată, este binevenit că la etapa inițială de implementare a acestei practici vor fi atrase mijloacele bănești ale organizațiilor străine. În Republica Moldova există o astfel de practică. Ca un exemplu putem indica Acordul de finanțare dintre Republica Moldova și Asociația Internațională pentru Dezvoltare în vederea realizării Proiectului „Consolidarea eficacității rețelei de asistență socială” ratificat de Parlamentul al Republicii Moldova [17]. Conform acestui Acord, pentru perioada anilor 2011-2017 (semestrul I) de către Asociația Internațională pentru Dezvoltare a fost alocat un împrumut de 37 mil. USD, dintre care 31 mil.USD au fost destinate cofinanțării părții Programului ajutor social și ajutor pentru perioada rece a anului. În anul 2015 au fost alocate mijloace bănești în suma totală de 4,4 mil.USD, dintre care 3,5 mil. USD au fost destinate finanțării plăților ajutorului social și ajutor pentru sezonul rece al anului.

Pentru justificarea cuantumului mijloacelor bănești transferate la cardurile electronice pentru procurarea produselor alimentare ale familiilor care au obținut dreptul la ajutor alimentar de stat au fost efectuate calculele în conformitate cu cadrul de drept privind minimul de existență, inclusiv diferențiat pe principalele grupe sociodemografice ale populației, în profil teritorial și, respectiv, seturile minime de produse alimentare incluse în coșul alimentar al minimumului de existență pe principalele grupe sociodemografice ale populației urbane și a celei rurale (bărbați și femei în vârstă aptă de muncă;

copiii de 1-7 ani, 7-18 ani; pensionarii pentru limită de vârstă), care satisfac necesităților fiziologice minime ale acestora și au fost determinate în baza normelor necesităților fiziologice ale organismului uman în energie și substanțe nutritive, aprobate de Ministerul Sănătății, conform recomandărilor Organizației Mondiale a Sănătății. Totodată, s-a ținut cont de structura și nivelul consumului real al produselor alimentare în mediul urban și cel rural, factorul sezonier etc. Pentru fiecare tip de familie compus din reprezentanții principalelor grupuri sociodemografice a fost efectuată estimarea costului coșului alimentar al produselor alimentare reieșind din coșul alimentar al minimumului de existență în semestrul I al anului 2016 și propuse etapele de implementare a ajutorului alimentar, având în vedere starea economico-financiară a țării, reieșind din suma de 50%, 30% și 20% a costului în cauză (definită ca costul total al coșurilor alimentare ale tuturor membrilor familiei).

Tabelul 3. Costul coșului alimentar al minimumului de existență al familiilor (semestrul I a. 2016), lei pe lună

Beneficiarii cardurilor electronice pentru procurarea produselor alimentare	Costul coșului alimentar Total	50% de la costul	30% de la costul	20% de la costul	Informativ: cuantumul ajutorului social (2014 r.)
Familia din 6 pers. (soț, soția, pensionari – 2, copii de la 1 la 7 ani – 1, de la 7 la 18 ani – 1)	5168,0	2584,0	1550,4	1033,6	1733,0
Familia din 5 pers. (soț, soția, copii de la 1 la 7 ani – 2, de la 7 la 18 ani – 1)	4392,0	2196,0	1317,6	878,4	1310,0
Familia din 4 pers. (soț, soția, copii de la 1 la 7 ani – 1, de la 7 la 18 ani – 1)	3644,0	1822,0	1093,2	728,8	1086,0
Familia din 3 pers. (soț, soția, copii de la 1 la 7 ani – 1)	2665,2	1332,6	799,6	533,0	839,0
Familia din 3 pers. (fem., copii de la 1 la 7 ani – 1, de la 7 la 18 ani – 1)	2603,1	1301,5	780,9	520,6	
Familia din 2 pers. (fem., copii de la 1 la 7 ani – 1)	1621,6	810,8	486,5	324,3	506,0
Familia din 2 pers. (pensionari – 2)	1524,0	762,0	457,2	304,8	
Familia din 1 pers. (pensionar – 1)	748,0	374,0	224,4	149,6	352,0

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor operative ale BNS, www.statistica.md
Raport social MMPSF, 2014, Chișinău, p.97, www.mmssf.gov.md

Reieșind din dezvoltarea socioeconomică actuală, considerăm oportună că la prima etapă cuantumul mijloacelor bănești transferate la cardurile electronice pentru produse alimentare pot avea o valoare egală cu 30% din costul coșului alimentar al minimumului de existență. Anume această valoare în cea mai mare măsură corespunde cuantumulului ajutorului social pentru diferite tipuri de familii (Tabelul 3). Astfel, susținerea socială de stat va fi majorată aproximativ de două ori, iar persoane care se află în situații difi-

le vor fi asigurate cu susținerea socială de stat proporțională ajutorului social. Evaluarea volumului de finanțare a programului de implementare a cardurilor pentru procurarea produselor alimentare, efectuată în baza datelor Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, iau în considerare numărul de familii care beneficiază de ajutor social (în 2014 – 56,5 mii) și ponderea familiilor de diferite dimensiuni în structura acestui număr.

Tabelul 4. Volumul orientativ de finanțare a programului de aplicare a cardurilor electronice pentru procurarea produselor alimentare, mil. lei pe an

Dimensiunea familiei	Transferurile lunare, lei la 1 card	Transferurile anuale, mii lei la 1 card	Structura beneficiarilor, %*	Numărul beneficiarilor de carduri, mii familii	Volumul de finanțare, mil. lei pe an
6 persoane	1550	18,6	7,5	4,25	79,05
5 persoane	1350	16,2	9,3	5,25	85,05
4 persoane	1100	13,2	14,5	8,19	108,11
3 persoane	800	9,6	16,7	9,44	90,62
2 persoane	500	6,0	20,6	11,64	69,84
1 persoană	250	3,0	31,4	17,74	53,22
Total	-	-	100,0	56,6 ¹⁾	485,89

Notă: * Raport social MMPSE, 2014, Chișinău, p. 97, www.mmpsf.gov.md

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor MMPSE, www.mmpsf.gov.md

Potrivit estimărilor, implementarea programului de carduri electronice pentru procurarea produselor alimentare va necesita sursele financiare în volum de 485,9 lei pe an.

Concluzii

Programul de protecție socială în baza cardurilor electronice pentru procurarea produselor alimentare va permite de a îmbunătăți nutriția și de a atinge echilibrul, luând în considerare îmbunătățirea consumului alimentar de către categoriile populației defavorizate.

Ținând cont de faptul că acordarea ajutorului social categoriilor de populație defavorizate în baza cardurilor electronice pentru procurarea produselor alimentare este o formă nouă pentru Republica Moldova, se propune:

- de a introduce modificările respective în Legea nr.133-XVI din 13 iunie 2008 (7) și în alte acte legislative conexe cu aceasta, precum și de a elabora actele normative necesare pentru aplicarea cardurilor electronice pentru procurarea produselor alimentare, inclusiv ce se referă la evidența, controlul, monitorizarea direcționării și utilizării surselor financiare în domeniu și respectării drepturilor părților implicate în acest proces;
- de a determina sursele de finanțare și de a efectua calculele referitor la volumul mijloacelor financiare și tehnice necesare reieșind din implementarea cardurilor electronice pentru procurarea produselor alimentare pe etape, având în vedere situația economico-financiară a țării, inclusiv prin atragerea capacităților umane din mediul academic;
- de a efectua un proiect-pilot referitor la implementarea programului social alimentar de susținere statală în baza utilizării cardurilor electronice (oraș, municipiu, raion).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Nota informativă Sărăcia în Republica Moldova 2015. www.mec.gov.md
2. Strategia OIM: Securitate socială pentru toți: stabilirea nivelurilor minime de protecție socială și instituirea sistemelor cuprinzătoare de securitate socială. Rezumat sinteză. Organizația Internațională a Muncii, Echipa de asistență tehnică privind munca decentă pentru Europa Centrală și de Răsărit. Budapestă: OIM, 2013, www.ilo.org/publns
3. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.416-XIV din 28 mai 1999 "Pentru aprobarea Strategiei de reformă a sistemului de asistență socială". În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 1999, nr.78-79 din 22.07.1999.
4. Legea nr.933-XIV din 14 aprilie 2000 „Cu privire la protecția socială specială a unor categorii de populație”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2000, nr.70-72, art.507; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.761 din 31 iulie 2000 privind compensațiile nominative pentru unele categorii ale populației. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2000, nr.94-97, art.849.
5. Legea asistenței sociale, nr.547-XV din 25 decembrie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2004, nr. 42-44, art.249.
6. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1084 din 4 octombrie 2004 „Regulamentul cu privire la modul de determinare a venitului global al unei persoane (familiei)”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2004, nr.186-188, art.1275; Regulamentul privind calcularea cuantumului venitului net normal, obținut de gospodăriile țărănești (de fermier) și gospodăriile casnice auxiliare de la producerea producției fito și/sau zootehnice”, Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.514 din 10 mai 2007 „Privind aprobarea unor acte normative”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2007, nr.70-73, art.553.
7. Legea cu privire la ajutorul social, nr.133-XVI din 13 iunie 2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2008, nr.179, art.625.
8. Hotărârea Guvernului nr.1167 din 16 octombrie 2008, cu modificările și completările ulterioare. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2008, nr.189, art. nr.1173.
9. Legea nr.827-XIV din 18 februarie 2000 „Cu privire la Fondului Republican și a fondurilor locale de susținere socială a populației”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2000, nr.65-67, art.460) ; Hotărârea Guvernului nr.1083 din 26 octombrie 2000 „Privind punerea în aplicare a Legii Fondului republican și a fondurilor locale de susținere socială a populației”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2000, nr.139-140, art.1192.
10. Aprobare prin Hotărârea Guvernului nr.902 din 28 august 2000, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr.115, art.1002.
11. Legea nr.152-XVI din 05 iulie 2012 cu privire la minimul de existență. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2012, nr.165, art.555; Hotărârea Guvernului nr.285 din 30 aprilie 2013 „Pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de calculare a mărimii minimului de existență”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2013, nr.104-108, art.344.
12. Legea nr.81-XV din 28 februarie 2003 privind cantinele de ajutor social. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2003, nr.67-69, art.283.
13. Всероссийский центр изучения общественного мнения (ВЦИОМ), <https://regnum.ru/news/economy/2243539.html>
14. Veniturile și cheltuielile populației în anul 2015, BNS, www.statistica.md
15. Anexa 2 la Hotărârea Guvernului nr.902 din 28 august 2000 „Pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de calculare a minimului de existență” (anii 2010-2012). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2000, nr.115, art.1002; Anexa I la Hotărârea Guvernului nr.285 din 30 aprilie 2013 „Pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de calculare a mărimii minimului de existență” (anii 2013-2015). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2013, nr.104-108, art.344.
16. Legea nr.274-XVI din 27 decembrie 2011 privind integrarea străinilor în Republica Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2012, nr.48, art. nr.144 (data intrării în vigoare 01.07.2012).
17. Legea nr.174-XVI din 28 iulie 2011 privind ratificarea Acordului de finanțare dintre Republica Moldova și Asociația Internațională pentru Dezvoltare în vederea realizării Proiectului „Consolidarea eficacității rețelei de asistență socială”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2011, nr.131-133, art.nr.427.

BIBLIOGRAFIE SUPLIMENTARĂ

1. Budowski M. Conceptualizing 'precarious prosperity': Empirical and theoretical elements for debate. În: International Journal of Comparative Sociology, 2010, 51 (4), p. 269-288.
2. Carta Socială Europeană Revizuită în aplicare. Chișinău, 2001.
3. Raport social, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, 2014-2015, Chișinău, www.mmpsf.gov.md
4. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr.102. Cu privire la normele minime ale protecției sociale. Geneva, 1952.
5. Raport privind acordarea unui sprijin material constând în tichete sociale în valoare de 100 lei, în vederea achiziționării de alimente și medicamente, pensionarilor din municipiul Moinești cu venituri până la suma de 700 lei/luna, http://www.moinesti.ro/fisiere/proiecte_hcl/12-03-13-02-39-52p09.pdf
6. Regulament acordare tichete sociale în vederea achiziționării de alimente de bază și medicamente, codul: reg_aju/cim. Anexa la Hotărârea Consiliului Local din municipiul Roman nr.42 din 02.03.2016. http://www.primariaroman.ro/ConsLoc/HCL/2016/042_ANX_2016-03_Regulament_Tichete_Alimente_Medicamente.pdf www.primariaroman.ro/.../042_ANX_2016-03_
7. Smith N. Economic inequality and poverty: where do we go from here? // International Journal of Sociology and Social Policy. 2010. Vol. 30. No 3/4. P.127-139.
8. Supplemental Nutrition Assistance Program (SNAP), last Published: 03/10/2017 <https://www.fns.usda.gov/pd/supplemental-nutrition-assistance-program-snap>
9. Роджерс Беатрис Лордж, Коутс Дженнифер. Системы и программы социального обеспечения, связанные с предоставлением продовольствия. Сборник материалов Всемирного Банка по вопросам социального обеспечения населения, Отдел социальных программ и Институт Всемирного Банка, июнь 2002, www.worldbank.org/poverty/safety

GÂNDIREA SOCIAL-FILOSOFICĂ A LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU ÎNTRE ILUMINISM ȘI ROMANTISM

THE SOCIAL-PHILOSOPHICAL THINKING OF MIHAIL KOGĂLNICEANU BETWEEN ENLIGHTENMENT AND ROMANTICISM

Gheorghe BOBÂNĂ, *doctor habilitat, prof.univ.,*
Institutul de Istorie al AȘM
ghbobina@yahoo.com

Rezumat

Articolul este consacrat analizei problematicii filosofiei sociale în opera lui Mihail Kogălniceanu, personalitate emblematică a istoriei și culturii românești din sec. al XIX-lea. Se demonstrează că filosofia socială la Kogălniceanu s-a dezvoltat sub influența Iluminismului raționalist și romantismului istorist. Din această perspectivă sunt analizate conceptele de teorie ale istoriei, progres, libertate, cultură, civilizație, revoluție.

Cuvinte-cheie: *Iluminism, romantism, filosofia istoriei, libertate, progres, cultură, civilizație, revoluție.*

Summary

The article is devoted to the analysis of social philosophy in the work of Mihail Kogalniceanu, an emblematic personality of Romanian history and culture from the 19th century. It is demonstrated that the social philosophy of Kogalniceanu has developed under the influence of the rationalist Enlightenment and the historicist romanticism. From this point of view the concepts of history, progress, freedom, culture, civilization and revolution have been analyzed.

Keywords: *enlightenment, romanticism, philosophy of history, freedom, progress, culture, civilization, revolution.*

Mihail Kogălniceanu (1817-1891) este unul dintre cele mai lucide și clarvăzătoare spirite pe care le-a avut neamul românesc în sec. al XIX-lea. Strateg al acțiunii politice și diplomatice, vizionar și om al faptei, s-a manifestat ca istoric și gânditor cu viziuni teoretice de ordin general-filosofic proiectate asupra vieții sociale.

Problematica filosofică prezentă în opera lui Mihail Kogălniceanu se înscrie în domeniul filosofiei istoriei. Istoria este terenul pe care s-a exercitat prin excelență spiritul filosofic în epoca pașoptistă, în încercarea de a răspunde marilor întrebări ale existenței și destinului istoric al popoarelor, ale evoluției societății în epoca dată. Gânditorul român abordează în opera sa două aspecte ale filosofiei istoriei: teoria istoriei obiective, a procesului istoric, cât și teoria istoriei reflectate, a istoriei ca știință, concretizată în unele teze, idei afirmate în contextul preocupărilor largi de istoriografie și metodologie a istoriei ca disciplină științifică particulară.

Lucrările care pun în evidență concepția filosofico-istorică a lui Mihail Kogălniceanu sunt, în primul rând, cele de istoriografie și de teorie a istoriei: *Cuvânt introductiv la*

cursul de istoria națională (1843), *Introducere* la „Arhiva românească” (1840), *Prefață la Letopisețul Țării Moldovii* (1852) etc. Coordonata filosofică a gândirii lui M. Kogălniceanu își găsește expresii multiple și în lucrările de teorie socială și de ideologie politică: *Dezrobirea țiganilor* (1844), *Dorințele partidei naționale în Moldova* (1848), lucrarea literară *Tainele inimei* (1850), *Sclavie, vecinătate și boieresc* (1853), *Îmbunătățirea soartei țăranilor* (1862) etc. Toate aceste lucrări se înscriu printre primele momente ale tradiției filosofice românești privind problematica istoriei și a civilizației. Gândirea istorică a lui M. Kogălniceanu s-a format și dezvoltat sub influența marilor curente ce dominau istoriografia vremii – Iluminismul raționalist și romantismul istorist. [5, 255]

În prima jumătate a sec. al XIX-lea, Mihail Kogălniceanu făcea parte dintr-un grup de tineri intelectuali moldoveni și munteni care se găseau la Paris și Berlin pentru a studia, participând la cursurile de la „College de France”, respirând spiritul cultural emanat de lucrările lui Quinet și Michelet. Această tânără elită formată din nobili și-a însușit acele idei care promovau valori laice, iluministe și romantice. Kogălniceanu, Alecsandri, Ghica, frații Brătianu și mai târziu Bălcescu erau în plan intelectual o creație a educației primite la Paris și Berlin. Ei îl citeau pe Herder, care a introdus termenul *romantism* în cultura germană, frecventau cluburile poloneze și italiene, care împărtășeau aceleași idei și idealuri. La întoarcerea în țară, aceștia vor promova un program de emancipare socială și politică care va concentra, în mod simbolic, aspirațiile de libertate, unificare și independență.

Îndemnuri pentru atare inițiative le-au venit din Franța, unde cei mai de seamă istorici erau angajați în lupta politică din Italia, unde istoricii resuscitau conștiința națională, pregătind spiritele pentru unificarea statului; din Germania, unde, nu mai puțin istoricii au contribuit, sub influența lui Herder și a lui Fichte, la închegarea conștiinței de neam și la crearea unui singur stat. Mesajul lor îl regăsim în opera lui Kogălniceanu: poporul trebuia cercetat ca făuritor de istorie în toate manifestările lui, adică în tradiții, obiceiuri, port, limbă, arte, instituții, mai ales în acestea din urmă, socotite de Friedrich Karl von Savigny ca esențiale pentru cunoașterea vieții colective. Prin istorismul lui Leopold von Ranke cărturarul român lua contact cu întreaga orientare, extrem de fertilă, din care avea să rezulte unitatea națională, cu repercusiuni nu numai asupra operei istorice, dar și în activitatea social-politică. Într-un discurs la Academia Română el mărturisea că „toți junii mei contemporani, fie că s-au adăpat la sorgința civilizațiunii germane, fie că ei s-au nutrit de civilizațiunea franceză”. [3,386]

Cronologic, primul curent de idei care își pune amprenta asupra concepției sociale a lui Mihail Kogălniceanu, generând una din trăsăturile ei principale, este cel iluminist, cu origini în filosofia sec. al XVIII-lea, influență exercitată prin intermediul lucrărilor reprezentanților școlii ardelenne. În Țările Române, Iluminismul s-a manifestat ca o mișcare intelectuală și culturală a tranziției spre modernitate. Este semnificativ faptul că în spațiul sud-est european Iluminismul se combină organic cu ideea națională, pe care o redimensionează și o stimulează în plan cultural și politic. Programul „Luminilor” face corp comun cu tema redeșteptării naționale. În țările din Europa Centrală, fenomenul național, deși se împlinește sub aspect politic, fiind codificat juridic și formal, nu are sensul de „redeșteptare” istorică pe care-l cunoaște în Europa de Sud-Est. Doar

în Germania și Italia, în întârziere și ele în ceea ce privește unificarea națională, ideea națională va avea o pondere mai mare. Gândirea și acțiunea intelectualilor români este dominată de două teme conjugate în această perioadă: (1) răspândirea culturii raționaliste moderne și schimbarea mentalităților și (2) redeșteptarea conștiinței naționale prin emancipare culturală și politică. Iluminismul în Țările Române nu a însemnat ruperea unei continuități, ca în Apus, ci dezvoltarea fondului de idei umaniste. În vreme ce în Apus Iluminismul este o mișcare de respingere a trecutului feudal, „obscurantist”, a Evului Mediu „barbar”, la români Iluminismul s-a caracterizat prin atenția acordată cercetării trecutului și a recuperării sale istoriografice. Contextul istoric și evenimentele politice majore sunt importante pentru a înțelege semnificația temelor pe care le vor aborda reprezentanții Iluminismului românesc.

Aflarea viitorilor activiști pașoptiști în Franța și Germania a avut drept urmare firească și asimilarea ideilor romantismului european. Apărut inițial în cultură prin inventarea de noi stiluri în literatură și artă, „romantismul își găsește paralelismul în politică prin promovarea valorilor tradiționaliste, etniciste, evoluționiste și naționaliste”. [6,19]

Romantismul românesc prezintă caracteristici proprii care reflectă condițiile particulare ale culturii române. O particularitate importantă este dată de faptul că romantismul coexistă aici alături de Iluminism. Principalul obiectiv al mișcării romantice românești era de a desăvârși idealul național. Cercetătorii consideră că mișcarea romantică românească a avut un caracter unitar, în cadrul căreia au existat trei etape.

Într-o primă etapă, preromantică, scriitorii ca Vasile Cârlova, Ion Heliade Rădulescu sau Gheorghe Asachi au prezentat o literatură în care trecutul este recuperat cu scopul folosirii ca exemplu pentru noile generații. În lucrările acestora s-au folosit tehnici variate în care visul, fantasticul și meditația primează, iar trecutul este eroicizat și folosit ca exemplu.

A doua etapă aduce cu sine o literatură lirică, militantă, patriotică, vizionară, ce are rădăcini în istorie și folclor. Această etapă este reprezentată de scriitorii ca Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alecsandrescu, Vasile Alecsandri sau Andrei Mureșanu.

A treia etapă, postpașoptistă, parcurge din punct de vedere politic etapa „monstruoasei coaliții” și a cunoscut o perioadă de maturizare estetică. Pentru prima dată a apărut o reacție critică față de societate, așa cum s-a reflectat la Mihai Eminescu și Titu Maiorescu. Ulterior, filonul romantic s-a prelungit cu precădere prin operele lui B.P.Hasdeu și a altor scriitori de la sfârșitul sec. al XIX-lea. [6,48]

Concepția filosofico-istorică a lui Mihail Kogălniceanu se înscrie în principal în linia romantismului istoric. Istoriografia romantică, născută în forma ei originală din nevoile ideologice ale luptei de emancipare politică și socială, de independența și unitate națională, relevă, pe alte dimensiuni, în raport cu Iluminismul, funcția socială a istoriei, în special, ideea că poporul este adevăratul făuritor al istoriei, el trebuind să fie urmărit în toate manifestările și producțiile sale: în tradiții, obiceiuri, port, limbă, artă, poezie. Romantismul istoric al lui Kogălniceanu stă în prelungirea Iluminismului său, pe care însă îl depășește. Ideea postulată de istorismul romantic și preluată și teoretizată de Kogălniceanu, potrivit căreia nu se poate desființa total trecutul și introduce instituții noi,

abstracție făcându-se de particularitățile istorice pe care se sedimentează și transmite trecutul, că nu se poate efectua o rupere totală a oricăror legături cu tradițiile acestuia, cu instituțiile sale, constituie, în esență, o dezvoltare a crezului școlii iluministe. Ideile, reflecțiile lui Kogălniceanu asupra istoriei ca știință și a cunoașterii istorice prezente în paginile lucrărilor de istoriografie și metodologie a istoriei, prin care realizează un contact direct cu disciplina filosofiei istoriei, „se înscriu, prin esența lor, în romantismul istoric, altoit în cazul particular al operei sale, pe un fond de idei iluministe” [5,258]

Kogălniceanu inaugurează, alături de Bălcescu, un nou mod de a concepe și de a scrie istoria, mutând accentul de pe evenimentele de ordin politic asupra fenomenelor economice și sociale. Pornind de la teza iluministă a necesității cunoașterii de sine a poporului prin istorie, el acorda istoriei ca știință o înaltă valoare morală și culturală, apreciind că istoria „este testamentul lăsat de către strămoși strănepoților, ca să le slujească de tălmăcire vremii de față și de povățuire vremii viitoare” [3,105], întrucât fără cunoașterea trecutului, fără restituirea documentelor care codifică faptele strămoșilor nu este posibilă fortificarea conștiinței de sine a poporului român și nici stabilirea unei direcții de evoluție adecvate pentru construcția unei culturi românești moderne și originale. Kogălniceanu și Bălcescu au fost cei care au pus bazele istoriei naționale ce va deveni argumentul principal în lupta pentru recunoașterea drepturilor românești. Bălcescu, asemenea lui Kogălniceanu, interpretează istoria națională preluând concepțiile lui Herder și Michelet. Lucrarea sa de căpătâi *Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul* a avut scopul să exalte în spiritul romantismului trecutul istoric al românilor prin intermediul figurii istorice a domnitorului muntean. În același timp este creat mitul fondator al statului român pe baza unirii celor trei țări române de către domnitorul muntean. Astfel, Mihai Viteazul devine personajul istoric pe care se va construi mitul renașterii românești. Această abordare se înscrie în demersul pașoptist de a identifica în istorie etapele creării poporului, națiunii și statului român. Kogălniceanu aprecia înalt talentul și erudiția marelui său contemporan: „Afară de N.Bălcescu, care promitea României un istoric, dar pe care moartea l-a răpit fără timp, un singur mare talent nu s-a ivit spre a da țării ceea ce lipsește până astăzi: o istorie națională. [2,506]

Principalele elemente ale sistemului de valori pe care-l promovează și îl teoretizează Kogălniceanu în lucrările de istorie, și în funcție de care realizează judecățile de valoare asupra faptelor și evenimentelor istorice, aparțin deopotrivă și filosofiei sociale: valorile de progres, de dreptate, libertate socială și națională, independență etc. În contextul preocupărilor teoretice-metodologice privind știința istoriei, gânditorul acordă un spațiu larg condițiilor de ordin gnoseologic, pe care trebuie să le îndeplinească această știință. Pentru el valoarea supremă a științei istorice este adevărul, ideea adevărului este principalul element prin care istoria este apropiată și asimilată celorlalte științe. Adevărul în istorie devine o condiție necesară a realizării funcțiilor acestei științe. Cine vrea să-și dezvolte prezentul și viitorul, trebuie să-și cunoască trecutul, dar trecutul adevărat, așa cum este el. Posibilitatea punerii în relație a prezentului cu trecutul și posibilitatea prevederii viitorului prin cunoașterea trecutului este condiționată de valoarea de adevăr a cunoașterii istorice, de rigoarea concluziilor. Numai astfel istoria poate arăta

„ce am fost, de unde am venit, ce suntem și, ca regula de trii, ni descoperă și numărul necunoscut, ce avem să fim !”[3,107]

Mihail Kogălniceanu împărtășește, în întreaga sa operă, ideea, comună gândirii pașoptiste, a permanentei mișcări istorice, a neconținutei schimbări și transformări în viața socială. În ceea ce privește răspunsul la întrebarea privind sensul acestei mișcări în istoria societății, gânditorul consideră că există un sens ascendent, un progres. Istoria popoarelor înregistrează, afirmă Kogălniceanu, momente de decădere, epoci de eclipsă, dar ele sunt urmate de epoci de regenerare, de înălțare. Astfel, raportându-se la „soarta națiunii române”, afirmă că „nu o dată ea a fost pe marginea prăpastiei; nu o dată existența și chiar numele său au fost în ajunul de a fi șterse din cartea omenirii”, dar aceste momente ce semnificau „ora pieirii” au fost învinse și depășite.[2,501] Kogălniceanu manifestă încredere în posibilitatea dezvoltării sociale, într-o evoluție pe trepte superioare, în progres. Istoricul Kogălniceanu exclude posibilitatea reîntoarcerii istoriei la epoci trecute; nu ne mai putem vedea „reînapoiți în acele timpuri de pericole și de înjosire națională”. [2,505] Progresul este o dezvoltare cu un sens pozitiv, o evoluție a societății pe trepte superioare, o transformare spre viitor. Progresul este ridicat la rangul de cea mai generală lege a societății: „Progresul este legea omenirii și orice s-ar face, țara nu poate merge înapoi”. [4,232]

La începutul activității sale Kogălniceanu a împărtășit explicații iluministe cu referire la cauzele progresului. Progresul social, înaintarea pe calea civilizației se realizează, postulează el, în principal prin răspândirea și progresul ideilor, cunoștințelor, „luminilor”. În *Prefață la Cronicile României ... (1872)* gânditorul consideră că influența ideologică a Revoluției Franceze a constituit principalul impuls al reînnoșării istorice a poporului român, al luptei sale pentru progres social și național. Esența laturii iluministe a gândirii istorice a lui Kogălniceanu o constituie ideea potrivit căreia dezvoltarea studiilor istorice, a istoriei ca știință, îmbogățirea și răspândirea în masele poporului a cunoștințelor despre istoria sa trecută constituie un factor hotărâtor de progres și civilizație, de dezvoltare socială și națională.

Una din ideile fundamentale ale gândirii istorice a lui Kogălniceanu, formulată expres pentru prima dată în câmpul culturii românești încă în lucrările de istorie din tinerețe, ține de aprecierea rolului poporului în istorie, considerarea sa ca principal factor uman creator de istorie. În *Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională* el dă o expresie clară acestei idei: „Până acum toți acei ce s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decât biografia domnilor, nepomenind nimic de popor, izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvilor, și fără care stăpânitorii n-ar fi nimică”. [3,108]

O temă fundamentală de filosofie socială și teorie a culturii în gândirea socială a lui Kogălniceanu o constituie analiza problemelor civilizației. Studiul vieții sociale din perspectiva civilizației, efectuat de gânditorul român, dezvoltă cu pregnanță atât dimensiunile democratice, progresiste ale gândirii sale, cât și o înțelegere complexă a problemelor dezvoltării sociale. Prin intermediul conceptului de civilizație Kogălniceanu reflectă și analizează o multitudine de aspecte ale vieții sociale, ale dezvoltării ei. Expresia de circulație curentă în lucrările sale „a intra în civilizație” are semnificația ridicării țării

la nivelul dezvoltării social-istorice contemporane. Kogălniceanu concepe astfel în mod frecvent civilizația ca un stadiu superior al evoluției sociale, presupunând transformări adânci în sensul progresului, în toate laturile societății. Civilizația prezintă rezultatul și conținutul progresului social.

În funcție de evenimentele sau fenomenele istorice la care se raportează, conceptul de civilizație este întrebuințat de Kogălniceanu, în diversele sale lucrări, cu semnificații variate, având o sferă mai largă sau mai restânsă. De pildă, actul desființării robiei țiganilor mănăstirești și a celor a ocârmuirii în anul 1844 are semnificația de a „face epohă în istoria constituției și a civilizației noastre”. Acest act „înaltă țeara deopotrivă cu staturile cele mai civilizate, în privirea principiului moralului și a dreptății”. [1,552] Reforma aceasta este, după gânditorul român, un progres în cadrul civilizației, ea realizează trecerea pe o treaptă superioară în ceea ce privește principiile de organizare a relațiilor sociale: „Acum patria noastră, dezrobindu-și țiganii, sfințește principiul că toți oamenii se nasc și sunt slobozi”. [1,552]

Conceptul de civilizație este utilizat de Kogălniceanu pentru a desemna o latură particulară a evoluției sociale, și anume dezvoltarea vieții cultural-spirituale. Amintind în *Guvânt introductiv...* de „marile înaintări în civilizație”, de „reforme și îmbunătățiri-le dinăuntru”, înfăptuite de români în sec. XVI și XVII paralel cu lupta pentru apărarea independenței lor naționale, el include printre aceste elemente de „înaintare”, ca o componentă inseparabilă a lor, școlile, tiparul, dezvoltarea dreptului, a literaturii, a „duhului național”. „Strămoșii noștri, cu un pas grabnic, se înaintesc pe calea civilizației Apusului; însă, toate aceste propășiri se fac înapoieri. Vremea căderei le vine” [2,395], din cauza vicisitudinilor istorice, civilizația creată se spulberă.

Fragmentul de roman *Tainele inimii*, publicat în „Gazeta de Moldavia” (1850), conține „digresii” referitoare la problematica progresului și a civilizației. „Niciodată n-am fost contrar ideilor și civilizațiilor străine. Dimpotrivă, crescut și trăit o mare parte a tinerețelor mele în acele țeri care stau în capul Europei – mărturisea Kogălniceanu în această operă prin intermediul unui personaj - , am fost și sunt de idee că în secolul al XIX-lea nu este iertat nici unei nații de a se închide înaintea înrâurilor timpului, de a se mărgini în ce are, fără a se împrumuta și de la străini”. [1,100] Civilizația devenise un bun obștesc și o exigență imposibil de ocolit. Chinezii chiar nu-și mai puteau permite absurda izolare îndărătul zidului multiseclar. „Propășirea, conchidea cărturarul, este mai puternică decât prejudețele poporului; și nu este zid destul de nalt și de tare care să o poată opri în drumul său. Românii, prin poziția geografică, morală și etnografică adaugă el, sunt datori mai mult decât orișicare altă nație de a nu rămânea străini la tot ce face gloria și puterea seculului. Mici și slabi, ei nu se pot face mari și tari decât prin civilizație, adică prin îmbunătățire intelectuală și materială a țării lor”. [1,100] Trebuia însă să se țină seama de tot ce istoria sedimentase ca înfăptuire valoroasă în trecutul țării. „Civilizația, insista istoricul, nu izgonește nicidecum ideile și năravurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și al omenirii în general”. [1,100] O „mare și cumplită pedeapsă” pânđește renegarea istoriei, căci „adevărata civilizație este aceea care o tragem din sânul nostru, reformând și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ide-

ile și propășirile timpului de față”. [1,100] Ne stau mărturie, pentru aceasta, chiar statele ce se află „în capul luminilor”. „Franța, Anglia, Germania, explică el, simțesc neapărata nevoie de a lega lanțul timpurilor și de a urmări în trecut propășirea năravurilor publice, originea instituțiilor lor, leagănul libertății lor; de aceea le vedem cheltuind milioane spre a face cercetări asupra începuturilor istoriei, legislației, vieții publice și locale a acelor populații care le-au dat naștere și le-au pregătit era de fericire, de bunăstare și de libertate, de care strănepoții lor se bucură astăzi”. [1,100]

Istoricul, devenit observator al realității curente, constata că, după abolirea regimului turco-fanariot, în loc să redresăm „acele instituții vechi cari fusesse puterea strămoșilor noștri”, renovându-le, „păstrându-le spiritul și potrivindu-l cu timpul de față”, noi „ne-am lepădat de trecut ca Petru de Hristos” și „am aruncat tot ce era esențial pământesc”, pentru a aduce în țară „plante străine, nepotrivite cu clima și pământul nostru”. [1,101] „Am luat luxul, corupția și formele exterioare a Europei, dar nu și ideile de dreptate și deopotrivă îndrituire, bunăstarea materială și descoperirile genului, care astăzi fac fala secolului. Ce am isprăvit că avem ..., litera, iar nu spiritul!” [1,101] Modernizarea țării trebuia să se facă nu prin import de așezăminte, ci prin îmbunătățirea treptată a celor vechi, în lumina ideilor care luaseră în stăpânire continentul de câteva decenii.

Astfel, ceea ce istoricul scrisese în *Introducere* la „Arhiva românească” și în avântatul *Cuvânt* de la Academia Mihăileană își afla expresia artistică în *Tainele inimei*, pentru ca aceleași idei să fie reluate, apoi, de-a lungul anilor, în presă și în discursuri. Această încredere în forța politică a culturii, care era și a contemporanului său Nicolae Bălcescu, întrucâtva și a epocii, trebuie pusă în relație cu întreaga operă a istoricului.

Preocupat de problemele civilizației, Kogălniceanu a găsit o abordare teoretică înche-gată a acestora în articolul *Civilisation* al lui Élias Regnault, pe care l-a tradus în 1845 cu titlul *Despre civilizație*, însușindu-și concluziile acestuia, ele oferindu-i o expresie sintetică a ideilor profesate de el însuși. În acest studiu Kogălniceanu a găsit problema dezvoltării sociale: „Ce este (...) dezvoltarea societății? Dacă am răspunde că este dezvoltarea ideilor sociale, noi am arăta negreșit un adevăr netăgăduit; dar prin aceasta tot am lăsa întreba-rea să rămâie întregă...”. [1,558] Răspunsul este dat din analiza celor „două ordine de facturi” care, după Regnault, stau la baza dezvoltării societății și a ideilor sociale, privite în interdependența și conexiunea lor: „1. facturile științifice, care cuprind izbânzile artei, a științei și a industriei”, adică viața economică în ansamblul ei; „2. facturile politice, ce cuprind împreună relațiilor oamenilor între ei, a individului cu societatea, a societății cu individul”, [1,558] totalitatea relațiilor sociale sub aspectul lor economic și politic. „Civi-lizația este dară adunarea împreună a izbânzilor științifice și a izbânzilor politice”, [1,560], iar „cea întâi consecință” a acestei idei este aceea că „oricare să fie propășirile omului în arte, în științe, în industrie, dacă el nu-și izbândește driturile sale de cetățean, civilizația nu este deplină”, [1,560], idee pe care o îmbrățișează total Kogălniceanu.

Gânditorul român a găsit redată în articolul respectiv și expresia socială a mișcării laturilor componente ale civilizației. Când se produce un conflict în sânul civilizației, lipsind unul din elementele ei, se nasc lupte sociale „în care, curând sau târziu, biruința vine în sprijinul dreptății; și prin izbânda driturilor lor, popoarele vin de desăvârșesc civilizația, împreunând îmbele ei elemente.” [1,559] Este exprimată aici și ideea susținută

de Kogălniceanu cu alte prilejuri, potrivit căreia progresul, înaintarea în civilizație se realizează la nivelul structurii interne a societății, prin lupta unor forțe sociale opuse. În societatea caracterizată prin privilegii și care „a refuzat să-și deschidă porțile gloatii”, ale cărei relații se întemeiază pe inegalitatea socială și, drept consecință, pe „împilarea omului prin om”, relații care nu corespund cu emanciparea omului de sub dominația forțelor naturii, principiul vieții sociale este lupta forțelor sociale interne ale acestei societăți.

Ideea la care Kogălniceanu subscrie total este aceea că esența civilizației rezidă în „norocitul rezultat al luptei omului contra naturii dinafară” [1,558] și în contra forțelor sociale ostile lui, împotriva robiei și împilării, triumful omului asupra naturii externe și emanciparea sa de sub dominația ei, precum și „slobozenia” sa în raport cu forțele sociale. Întreaga civilizație, întreaga dezvoltare socială este un act de emancipare.

Civilizația este expresia concretă a progresului social. Cerințele progresului dau conținut civilizației, îi asigură principiile ei de funcționare și de viață. „Civilizația se razimă pe dreptate”; emancipația, care „rezumă întreagă” „factul sau isprava civilizației”, este progresul de statornicire a dreptății, este esența civilizației și modul concret de realizare a progresului uman.

Kogălniceanu își însușește, de asemenea, ideea de netăgăduită valoare avansată de E. Regnault din analiza „facturilor” civilizației, și anume aceea privind rolul necesităților material-economice în evoluția istorică a societății: „Toată arta, toată știința, toată industria este o emancipație, adică o dezrobire” a omului de sub dominația tiranică a forțelor naturii, împins să lupte cu ea de „nevoile materiale” de a se îmbrăca, a-și face un lăcaș, a se hrăni. [1,559].

Gânditorul diferențiază aspectele materiale și cele spirituale ale civilizației, realizarea ei presupune, deopotrivă, o „îmbunătățire intelectuală și materială” a societății. Din această concepție asupra laturilor componente ale civilizației derivă și programul de „reformă dinăuntru”, care asigură progresul social, transformarea societății române în direcția civilizației moderne în momentul istoric respectiv: „Să răspândim luminile și bunăstarea materială în clasele de jos, care astăzi zac în neștiință și în sărăcie, să îmbunătățim agricultura și creșterea vitelor (...), să deschidem nouă comunicații și noi căi de exportare a produselor noastre...” [3,151] După gânditorul român, „popoarele nu pot ajunge la adevărata civilizație decât prin cultivarea și dezvoltarea facultăților naționale și sporirea bunăstării materiale” [3,152] Toate acele instituții, „menite spre a da claselor de jos un trai mai bun, un confort mai mare, spre a le înlesni îndeplinirea trebuințelor, sunt totodată însușite de a izgoni și ignoranța și de a îmbunătăți și soarta morală a oamenilor, și prin urmare a le pregăti o adevărată civilizație” [3,153] Se remarcă aici o lărgire evidentă a conceptului de civilizație în raport cu cel utilizat în scrisorile din timpul studiilor, când îl circumscria, în principal, libertății politice și civile, scriind: „Adevărata civilizație constă în dragostea de patrie și de viitorul ei politic, în respectul pentru legi, în abolirea sclaviei, care, spre rușinea noastră, persistă încă în țară, în egalitatea persoanelor fără distincție de rang și naștere...” [3, 170-171]

Mihail Kogălniceanu caută în istorie argumente pentru drepturile românilor, răspunsuri la marile întrebări legate de existența și dănuirea poporului român, răspunsuri la

problemele prezentului, subliniind virtuțile educative ale acestei discipline. Publicând cronicile din secolele trecute, Kogălniceanu face o operă de arheologie spirituală, cu scopul de a furniza argumente pentru asumarea de către generația sa a acțiunilor de reformă și de modernizare. Pentru Kogălniceanu, trecutul nu poate fi privit doar ca o eroare istorică, întrucât el cuprinde și principii care pot fi adaptate la noile cerințe ale dezvoltării.

Kogălniceanu este printre cei dintâi gânditori români moderni care elaborează o viziune critică asupra istoriei, în spiritul obiectivității științifice. El îmbină patosul național cu spiritul critic, științific. După ce subliniază că sentimentul apartenenței etnice are o dimensiune universală, fiind un dat antropologic, confirmat și de faptul că epoca modernă a favorizat integrarea indivizilor și a grupurile sociale în comunități naționale, interesate să-și consolideze identitatea politică și culturală, Kogălniceanu arată că reconstituirea științifică a trecutului și înțelegerea semnificației pe care au avut-o faptele înaintașilor pot contribui la cimentarea unității sociale și naționale, la fortificarea conștiinței de sine a unei națiuni.

Acest puternic sentiment național, care se manifesta cu pregnanță în tot spațiul Europei, era pus de Kogălniceanu în conexiune cu programul de reforme politice și economice, program menit să ducă la modernizarea societăților și la consolidarea civilizației moderne. În același *Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională*, Kogălniceanu se dovedește un spirit lucid, pragmatic și modern, chiar în mediul euforic și exaltat al pașoptismului, amendând excesele și atitudinile necritice: „În mine veți găsi un român, însă niciodată până acolo ca să contribuiez la sporirea romanomaniei, adică mania de a ne numi romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la unii din scriitorii din Valahia....Această manie s-a întins până acolo, încât unii își însușesc chiar faptele și istoria bătrânilor romani, de la Romulus și până la Romulus-Augustul... Să ne ferim, domnilor mei, de această manie care trage asupra noastră râsul străinilor. În poziția noastră de față, cea dintâi datorie, cea dintâi însușire trebuie să fie modestia... Să ne scoborâm din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot de mișei ne va ținea; și, dimpotrivă, dacă, izgonind demoralizația și neunirea obștească care ne darmă spre peire, ne vom sili cu pas mai sigur a ne îndrepta pe calea frăției, a patriotismului, a unei civilizații sănătoase și nu superficiale cum o avem, atunci vom fi respectați de Europa” [2,393].

Astfel, Kogălniceanu se detașează de exaltările nepotrivite demersului științific, de atitudinile care „trag asupra noastră râsul străinilor”. Spiritul național, în ofensivă atunci în toate mediile europene, trebuie supravegheat permanent de spiritul critic, spune Kogălniceanu. Nu vom obține „respectul” Europei moderne, ne spune autorul, dacă ne vom mulțumi să trâmbițăm ostentativ originea noastră latină, fără a confirma prin faptele de azi această „origine nobilă”. Identitatea națională nu este o substanță absolută, în această viziune, ci depinde de manifestările concrete ale poporului, de actualizările ei istorice; mai mult, ne putem dovedi modernitatea construind o „civilizație sănătoasă”, nu una „superficială”, distincție ce apare pentru prima oară limpede la Kogălniceanu, înainte de a dobândi o semnificație deosebită în teoriile junimiștilor.

Această conștiință națională, cristalizată sub semnul luminilor, se întemeia îndeosebi pe istorie, în numele căreia Kogălniceanu și lansa apelul la solidaritate: „Să ne

ținem mai ales de cele trecute, ele pot să ne scape de pieire. Să ne ținem de obiceiurile strămoșești, atât cât nu sunt împotriva dreptei cugetări. Să ne ținem de limba, de istoria noastră, cum se ține un om, în primejdie de a se îneca de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească mai ales să ne fie paladiul naționalității noastre. Într-însa vom învăța ce avem să mai facem; printr-însa vom fi români, căci istoria este măsura sau metrul prin care se poate ști, dacă un popor propășește sau dacă se înapoiază. Întrebați dar istoria și veți ști ce suntem, de unde venim și unde mergem. De unde venim și unde mergem, trecutul și viitorul, iată mijlocul de a cunoaște”, conchidea Kogălniceanu în *Introducția* la „Arhiva românească”. [2, 404]

Exaltând astfel sentimentul mândriei de neam, în înțelesul bun al cuvântului, Kogălniceanu atrăgea luarea-aminte și asupra dimensiunii juridice a istoriei. „Trebuița istoriei patriei, insista el, ne este neapărată chiar pentru ocrotirea driturilor noastre împotriva națiilor străine”, știind bine că „începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pământul ni s-a sfâșiat, driturile ni s-au călcat în picioare, numai pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre, numai pentru că n-am avut pace să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile” [3,107]. Conștient de dificultățile întreprinderii, dar destul de entuziast spre a le înfrunta cu mijloace foarte modeste, Kogălniceanu dorea să dezvolte în inima românilor „interesul pentru istoria patriei”, convins că astfel contribuie la „păstrarea naționalității”. [3,108].

Kogălniceanu considera că „Regulamentele organice” au tăiat relațiile românilor cu trecutul, fără a întemeia prezentul pe baze mai sigure. O națiune modernă este alcătuită din cetățeni liberi și egali în drepturi; ea nu poate exista atâta vreme cât drepturile politice și economice revin doar unui grup restrâns de privilegiați, iar masa de milioane de oameni care alcătuiesc „talpa țării” sunt „dezbrăcați de toate drepturile, de toată buna stare materială și intelectuală și supuși numai dărilor și greutăților țării” [3, 384]. În strălucitele sale discursuri parlamentare din perioada dezbaterilor asupra reformei agrare (în anii 1860-1864), reformă la care s-au împotrivit grupurile conservatoare, Kogălniceanu va invoca în favoarea împroprietăririi țăranilor argumente istorice, economice și sociale, dar și argumente de ordin politic, subliniind faptul că elitele privilegiate, ce se reduc în România la „câteva mii de boieri”, nu pot alcătui „o națiune” modernă, întrucât conceptul de națiune se bazează pe forța celor mulți, pe „suveranitatea poporului”, idee fundamentală a epocii moderne [3,161].

Încă din 1848, în *Dorințele partidei naționale în Moldova*, Kogălniceanu scria: „Puterea și fericirea unui stat se află în puterea și fericirea mulțimii, adică a nației. O nație însă care numără numai trei mii de oameni, înzestrați cu drepturi și averi, singurii adevărați cetățeni, nu merită acest nume” [3, 143]. Potrivit lui Kogălniceanu, progresul nu presupune cu necesitate revoluția. El se poate realiza și pe cale pașnică, prin reforme treptate, deci pe cale evolutivă, organică. Poziția ideologică a lui Kogălniceanu în perioada revoluției este una democrat-burgheză moderată. După aceea, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, Kogălniceanu va deveni un exponent remarcabil al aripii moderate a liberalismului românesc.

Se impunea reducerea handicapului ce despărțea pe români de neamurile civilizate. De unde, cum s-a observat deja, graba de a sări etapele (cu inerente urmări nefaste),

pasiunea de a pune pietre de temelie, ambiția de a clădi monumental și acutul sentiment al istoriei pe care îl recunoaștem în mai toate inițialivele. Era timpul ca principatele să îndepărteze „ruina trecutului”, ceea ce însemna, după expresia lui Kogălniceanu, adoptarea „marelui 1789”. Modernizarea, o spunea Kogălniceanu la 1857, nu era doar o obsesie constituită pe culoarele universităților străine, ci mai cu seamă rezultatul observării lucide a realităților interne. „Voim o societate europeană, voim să ținem la toate condițiile unei societăți în cale de progres”, care să facă din toți românii „oameni liberi într-o țară liberă”, [3,199] așa cum fuseseră și în epocile de glorie, cu deosebirea că relațiile sociale urmau a fi reglementate acum după principiul deplinei egalități. „Voim să avem un rol mai însemnat”, adaugă militantul peste câțiva ani, meditând la destinul țării sale, prevestindu-i „un interes european”. [3,201]

„Ochirea istorică a împilării omului prin om”, realizată în studiul de mai târziu *Sclavie, vecinătate și boieresc* (1853), întregeste concepția lui Kogălniceanu privitoare la dezvoltarea socială, punând accentul pe originea materială, economică a sclaviei și argumentând necesitatea unor transformări economice în vederea desființării ei. Ideea referitoare la originile sclaviei, enunțată în articolul respectiv, și pe care o va prelua aproape fără nici un amendament sau retuș, este următoarea: „Sclavia este veche, însă nu atâta de veche cât și lumea; ea a început numai când arta producției a luat îndestulă dezvoltare, spre a da omului mai mult decât îi trebuie neapărat pentru viața lui. Când acest prisos nu era încă, sclavia n-a putut fi, pentru că nime nu avea interes de a avea sclavi” [1,592]. Desigur, Kogălniceanu ar fi dat o explicație științifică integrală apariției sclaviei, ca relație socială, dacă o lega de apariția claselor sociale antagoniste, pe baza nașterii și dezvoltării proprietății private. „Orizontul teoreticianului social a fost îngustat de adeptul proprietății private”. [5,272] Sclavia, considerată ca formă generică a „împilării omului prin om” și a inegalității, este, afirmă Kogălniceanu, o alterare a esenței factorilor politici, a relațiilor dintre oameni, întrucât presupune actul „de a pune mâna pe semenii lor și a-i șerbi, spre a-și atribui o parte din produsul muncii lor”, condiționat însă de un anumit stadiu de dezvoltare a factorilor „științifici”. Ea este rodul furțișagului, al spoliației (exploatării) în raport cu „proprietatea cea mai sfântă, adică, munca altuia” [1,593], și va dispărea atunci când factori „științifici” ajung la un nivel de dezvoltare superior, încât sclavia devine o frână în mersul lor ascendent.

Analiza, în „privirea istorică și economică” a „istoriei sclaviei”, a formelor împilării și spoliației („sclavia antică și modernă, șerbia din timpul de mijloc și boierescul sau claca de astăzi”), îl duc la concluzia că, deși această istorie „petrece perioadele societăților omenești până în ziua de astăzi”, „negreșit că se va sfârși înaintea omenirii” [1,595].

Istoria parcurge mai multe „fazuri”, înregistrează mai multe perioade, fiecare perioadă istorică mare corespunde unei anumite „civilizații”. Identificarea și separarea lor în timp, Kogălniceanu le realizează printr-o „ochire asupra împilării omului prin om”, prin formele „robiei”, în care punctul de vedere al „istoriei sociale și economice”, care coincide cu cel al istoriei politice, este principalul criteriu al determinării fazelor, treptelor evoluției sociale spre „adevărată civilizație”.

În fapt, istorismul romantic la Kogălniceanu, generând un „tradiționalism” social și cultural, este filtrat și cenzurat de raționalismul său. Trecutul istoric este confruntat cu valori și principii specific raționaliste, izvorâte din „spiritul veacului”, este selectat și acceptat numai prin această operație. Orientarea romantică specifică a gândirii sale este ilustrată în această ordine de preocupări, de cercetarea corespondențelor între spiritul noilor instituții și al celor vechi și constituirea fondului tradiției apt a fi preluat și dezvoltat ca atare. Pentru romanticul Kogălniceanu trecutul nu este numai o eroare a istoriei, în maniera raționalismului abstract, anistoric. Prin cunoașterea trecutului, afirmă Kogălniceanu, „veți cunoaște, domnilor, că acel trecut nu era așa de rău, așa de varvar, precum se plac unii și alții a vi-l înfățișa, ci că avea și el multe așezămături, multe orânduiele pe care chiar politiciii și economiștii de astăzi le mărturisesc de bune!” [3,221] „Tradiționalismul” lui Kogălniceanu nu înseamnă conservatorism, ci preluarea a tot ceea ce este bun în trecut, spiritul instituțiilor sale, considerat a consta în principiile de libertate și egalitate, nu dezvoltarea trecutului feudal, prelungirea istorică a acestuia în forme neschimbate sau doar corijate. Sensul exact al termenului de „tradiționalism” la Kogălniceanu este precizat în dezbateră raportului tradiției și imitației. Atât pe plan cultural, cât și pe planul dezvoltării general-istorice - sociale, politice, economice - a poporului român, el protestează împotriva imitației ce nu-și justifică rațiunea istorică în raport cu nevoile reale ale dezvoltării sociale ale unui popor și străine specificului propriu al istoriei sale.

Punctul central în care Kogălniceanu se deosebește de Bălcescu este ideea progresului pașnic, gradual, lin, fără revoluție, ideea că progresul nu se asociază cu necesitatea unei revoluții, militând pentru o cale evolutivă în ordinea politică a transformării sociale.

În concluzie, menționăm că Mihail Kogălniceanu a adus anumite contribuții de ordin filosofic la patrimoniul gândirii pașoptiste prin elaborarea unei concepții romantice încheiate asupra istoriei ca știință, sprijinită pe un fond de idei iluministe, a abordat unele probleme fundamentale ale teoriei sociale și filosofiei istoriei, a analizat unele probleme de teorie a culturii și civilizației, a elaborat în spiritul romantismului un program al specificului național.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Kogălniceanu Mihail. Opere I. Beletristica, studii literare, culturale și sociale. București: Editura Academiei RSR, 1974.
2. Kogălniceanu Mihail. Opere. II. Scrieri istorice. București: Editura Academiei RSR, 1976.
3. Kogălniceanu Mihail. Texte social-politice alese. București: Editura Politică, 1967.
4. Kogălniceanu Mihail. Discursuri parlamentare din epoca Unirii. București: Editura Științifică, 1959.
5. Istoria filosofiei românești. Vol.I. București: Editura Academiei RSR, 1972.
6. Drăgulin Sabin Daniel. Istoria gândirii politice românești.1848-1948. București: Pro Universitaria, 2010.

КАЧЕСТВО ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В СИСТЕМЕ
ФИЛОСОФСКИХ И ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНЫХ ПОНЯТИЙ

QUALITY OF ENVIRONMENT IN SYSTEM OF
PHILOSOPHIC AND NATURAL- SCIENCE CONCEPTS

Димитрий ШИРОКАНОВ, академик,
Институт Философии Национальной Академии наук Беларуси,

Александр ЧЕРВИНСКИЙ, кандидат философских наук,
Институт Философии Национальной Академии наук Беларуси
a.chervinski@gmail.com

Rezumat

În articol sunt abordate probleme cu privire la calitatea mediului ambiant, mediu de care în ultima instanță depinde și calitatea vieții omenirii în întregime. Analiza calității mediului înconjurător are la bază o cercetare filosofico-metodologică profundă, care permite descrierea conținutului subiectului abordat. Totodată sunt deschise factorii care contribuie esențial la creșterea calitativă a mediului ambiant.

Cuvinte-cheie: cercetare filosofico-metodologică, factori ai mediului ambiant, abordare, creșterea cantitativă și calitativă.

Summary

It is studied the qualitative-quantitative interdependence in condition of discovery and methodological validity of concept "quality of the environment". In philosophical category system concept "quality of the environment" is not maybe incorporated, however in the adapted form can be presented in the form of aspect of a category component «quality» in the article. The problem of quality of the environment is maybe certain as a concentrated expression if not all of problems of interoperability optimization of society and the nature, that, undoubtedly, its major part, it is explained the topicality of its decision.

Keywords: quality of the environment, methodological, the qualitative-quantitative interdependence, incorporated, validity.

Проблема качества окружающей среды может быть определена как концентрированное выражение если не всей совокупности проблем оптимизации взаимодействия общества и природы, то, безусловно, ее значительной части, чем и объясняется актуальность ее решения. Вместе с тем, несмотря на ее присутствие в различных формах проявления, практически во всех разделах социоприродной проблематики, единого подхода к анализу проблемы, как и единого толкования самого термина, еще нет. Отдельные аспекты качества среды отражены в частных понятиях "качество воды", "качество воздуха" и в какой-то мере "качество почвы". Эти термины, широко используемые при оценке состояния природных комплексов, наполнены практическим содержанием, но они не исчерпывают всю конкретику понятия "качество окружающей среды", в отношении которого сохраняется неопределенность, приводящая часто к авторскому волюнтаризму. Вывод, сделанный больше тридцати лет назад американским биологом Г. Элером о том, что "термин

“качество окружающей среды” имеет столько значений, сколько людей пытаются его определить” [1], сохранил до сих пор достоверность и сегодня является характерным показателем степени разработанности проблемы [2]. Очевидно, что в таком случае возникает ситуация неоправданно суженного понимания категории “качество”, когда ее частное значение принимается за универсальное и на этом основании делается попытка формирования целостной концептуальной конструкции, в которой, как правило, сохраняется внутренняя противоречивость, сформировавшаяся еще на стадии понятийного анализа проблемы качества. По отношению к компонентам природной среды: почве, атмосфере, ландшафту и т.д., с позиции комплексного определения их функциональной состоятельности в системе социоприродных отношений такая трактовка ущербна.

Разброс представлений приводит к произвольному толкованию термина и, как правило, к ситуации взаимной несводимости различных компонентов понятийной структуры, с утратой диалектической связи между ними. Для многих исследователей понятие “качество окружающей среды” является настолько самоочевидным, что не нуждается в специальном анализе при определении его статуса, выявлении его концептуальных потенций, и, очевидно, поэтому наиболее распространенным представлением о качестве окружающей среды является его отождествление с системой санитарно-гигиенических критериев.

С позиции философского анализа здесь может быть отмечено следующая особенность: качество как выражение оптимальности в его связях с человеком предполагает неизменность сущностных характеристик, обусловленную постоянством количественных параметров объекта, т.е. содержанием различных компонентов в структуре биосферного комплекса, количественной определенностью термальных характеристик, числовой упорядоченностью энтропийных процессов и т.д. Сопряженность категорий “качество” и “количество” оказывается в этом случае урезанной: под качеством понимается степень соответствия социальному элементу, являющемуся “внешним”, не включенным в природную систему фактором, а “количество”, по существу, сведено к одному из всего многообразия ее проявлений, к числовому выражению, что значительно обедняет ее содержание.

Такой подход, видимо, может быть использован для решения прикладных задач, но на уровне проблемы глобальной оптимизации социоприродного взаимодействия его узкоориентированный характер и в силу этого обстоятельства общая уязвимость становятся очевидными.

Философское исследование содержания понятия “качество окружающей среды” имеет практическую значимость в контексте методологического обеспечения процессов оптимизации социоприродных взаимодействий, и в первую очередь той ее части, которая относится к проблеме формирования развитого понятийного аппарата и приобретения социальной экологией дисциплинарного характера.

Следует оговориться, что нормы определения понятия могут изменяться и совершенствоваться в процессе развития науки, а также в реальной практике социального природопользования. Возникновение и последующая реализация новых

потребностей технически оснащенного социума закономерно приводят к изменению принципов формирования понятия и корректировке всей концептуальной схемы, отражающей процесс социоприродного взаимодействия.

Образование концептуальных новаций, обусловленное эволюцией содержания науки, в первую очередь приводят к замене нормативных стандартов понятия, наделяя его качественно новой концептуальной оформленностью. Проблема понятийного оформления феномена качества среды в социальной экологии находится на стадии определения общих посылок дальнейшего конкретно научного исследования, конечной задачей которого станет ответ на вопрос об оптимальности природной среды.

В принципе такой подход к проблеме не является новым и в истории философии имеет достаточно прочные позиции. Так, например, Людвиг Фейербах в “Сущности христианства” следующим образом иллюстрирует материалистический подход к проблеме многокачественности реальных объектов и относительности качественных характеристик в различных системах деятельности: “У каждой планеты свое собственное Солнце. Солнце, поскольку оно освещает и согревает Уран, имеет для Земли не физическое, а лишь астрономическое значение. В отношении Земли к Солнцу обнаруживается ее отношение самой к себе и к своей собственной сущности, ведь размер, величина и сила света Солнца, в качестве объекта Земли, обуславливаются величиной расстояния Земли от Солнца, от чего зависят особенности нашей планеты” [3].

Представление о качестве природной среды лежит в основании анализа принципов рационального природопользования, поэтому от правильной его трактовки во многом зависит эвристичность любой концепции оптимального взаимодействия общества и природы. Знание структуры исследуемого феномена и механизма протекания интерпретируемых процессов позволяет выдвигать различные прогностические схемы, формировать адекватные меняющейся реальности концептуальные структуры, поэтому адекватность теоретических конструкций оказывается в определяющей мере зависимой от уровня развития методологического и прежде всего понятийного арсенала.

Следует отметить, что понятийная структура в этом случае носит мигрирующий характер, что связано, с одной стороны, с полифункциональностью самого исследуемого феномена, с другой — с обстоятельством многокачественности природных объектов, процессов, связей, подлежащих модальной оценке по принципу “качественно — некачественно”. Смещение связей, подлежащих такой оценке, чревато серьезными ошибками. В анализе важно не допустить концептуального и, как следствие, понятийного расхождения. Опасность терминологического расхождения в этом случае обусловлена сложностью исследуемого феномена, а также недостаточностью теоретического, собственно философского обеспечения концептуального конструкта.

Понятие «качество среды» не может быть фиксированным в той же мере, как не могут быть статичными связи человека с окружающей его природной средой, поскольку понятие, отражающее функциональные социоприродные связи, в

каждом конкретном случае наполняется определенным специфическим содержанием. Качественное, оптимальное, позитивное в одном отношении практически всегда ущербно, вредно, некачественно в другом, а множественность связей в социоприродном взаимодействии выступает лишь аспектом многокачественности материальных объектов. Имея это обстоятельство в виду, можно сделать вывод о внутренне противоречивом характере самого термина “качество окружающей среды”. Задаче устранения отмеченной особенности в естественнонаучной интерпретации термина служит его конкретизация через близкие по содержанию понятия “оптимальность”, “полезность” и т.д. Однако такие параллельные термины, достаточно эффективные в прикладном исследовании, в принципе не могут быть инкорпорированы в теоретическую структуру по целому ряду причин, одна из которых — принципиальная невозможность расширительного их толкования. Этот недостаток является серьезным препятствием для построения динамичной концептуальной схемы, т.к. понятийная однонаправленность всегда сопряжена с необходимостью искусственной подгонки узконаправленной теоретической схемы под меняющуюся реальность. Так, например, когда при комплексной экономической оценке какого-либо природного комплекса возникает необходимость выбора направлений и очередности включения в хозяйственный процесс какого-либо природного компонента, задача определения вариантов капитальных вложений сразу же значительно осложняется фактором двойственного (как минимум) характера “полезности” природного комплекса. Очевидно, что оценка с позиций полезности является интерпретацией социоприродных связей в одном отношении, и эта оценка в принципе не может отразить эмерджентный характер экосистемы и соответственно не может дать адекватную оценку экокомплекса.

В социальной экологии складывается ситуация, которую отмечал в свое время в физике А. Эйнштейн: “Пытаясь добиться концептуальной формулировки огромного многообразия данных наблюдения, ученый применяет целый арсенал понятий, которые он впитал с молоком матери, и редко бывает знаком с вечно проблематическим характером этих понятий. Ученый применяет эти понятия, или, говоря более точно, эти средства мышления, как нечто очевидное, устойчивое, нечто имеющее объективное значение истины, в которой вряд ли кто-либо когда-нибудь усомнится” [4].

В анализе проблемы развития понятийного аппарата социальной экологии следует иметь в виду два аспекта: во-первых, то, что она выступает в роли специфического фактора интеграции, объединения разнопорядковых понятийных структур, имеющих разную степень общности: от фрагментарных, характерных для узкоориентированных научных дисциплин (лесоведение, орнитология, энтомология и др.), до концептуально развитых, имеющих собственную методологическую базу, позволяющую адаптировать понятийную схему к меняющимся условиям социоприродных отношений практически без утраты собственной специфики и с незначительными изменениями в характере взаимной совместимости. Во-вторых, то, что понятие “качество среды” порождено самой экологической ситуацией в свя-

зи с недостаточным понятийным арсеналом естественнонаучных дисциплин, перед которыми в последнее время встала задача научной интерпретации, а затем и разработки практических рекомендаций по оптимизации форм, темпов, методов социального потребления природной среды. Столкнувшись с необходимостью описания процессов, значительно превосходящих рамки интерпретации каждой отдельной научной дисциплины, естествознание вынуждено было пойти на расширение собственных понятийных структур путем привлечения новых терминов (“содержание”, “система” и т.д.), а также путем значительного расширения понятийного объема традиционных терминов.

Оба эти взаимообусловленных процесса в значительной мере характерны для становления термина “качество окружающей среды” и приобретения им понятийного статуса. Привлечение этого, принципиально нового для традиционных биологических дисциплин термина потребовало, помимо определения общего объема понятия и конкретизации смысловой нагрузки, также соотнесения нового понятия с традиционными терминами “доброкачественность”, “оптимальность” и др., под содержанием которых принято понимать состояние природных ресурсов в их экономическом проявлении, в расчете на конкретный вид хозяйственного использования, когда речь идет об оценке и практическом применении отдельных компонентов биосферных комплексов.

Особенности социально-экологического анализа, связанные с произвольной трактовкой понятия “качество окружающей среды”, во многом являются закономерным следствием игнорирования того обстоятельства, что сам объект представлен не в “чистой”, безотносительной к субъекту познания форме, отражающей только его материально-структурные характеристики, но и в определенной, часто в определяющей, степени в своем функциональном, т.е. социоприродном, проявлении. Содержание понятия многогранно, и в него необходимо включать комплекс отношений, в которые феномен может вступать, выявляя последовательно различные аспекты качественных проявлений.

Если понятие “качество окружающей среды” выступает общим по отношению к “качеству воды”, “качеству почвы” и т.д., то в процессе оперирования понятием необходимо иметь в виду сложность их взаимной сопряженности, поскольку каждый из природных элементов, денотатов термина, коррелирует друг с другом через отношение к человеку. Вода, воздух, почва и т.д. качественны или некачественны по отношению к человеку, но никак не по отношению друг к другу, следовательно, формирование на такой базе интегрирующего понятия “качество окружающей среды” также должно подразумевать обстоятельства отношения к субъекту оценки.

Сведение содержания объекта исследования к его предметному проявлению без учета сложившихся субъектно-объектных связей и попытка трактовать понятие, исходя из представлений о его материально-субстратных характеристиках, искажают содержание понятия, отражающего не просто предметную данность того или иного природного комплекса, а прежде всего его роль и значимость в системе социоприродных отношений. Такое сведение неоправданно ограничивает универ-

сальность понятия и значительно сужает методологическую значимость всей понятийной системы.

Именно этот недостаток лежит в основе традиционного понимания структуры понятия как суммарного выражения качественных характеристик отдельных биосферных элементов и ведет к представлению о качестве среды как совокупности качества воды, воздуха, почвы и т.д., не допускающему расширенного толкования, с выходом за рамки прикладной оценки каждого компонента, в его частном проявлении [5].

Трудности анализа категориальных связей характерны для всех социально-экологических дисциплин, но специфика категорий, отражающих опосредованные субъектно-объектные связи и отношения, делает их практически не интерпретируемыми в рамках традиционных концептуальных схем. Поэтому наиболее рациональным представляется выявление места, роли, функциональной определенности феномена через исследование логико-методологических оснований понятия “качество окружающей среды”, определение элементного содержания, а также выявление эволюционных потенций самого денотата. Этот путь представляется достаточно эвристичным, учитывая прогрессирующий характер антропогенного пресса на окружающую среду, усиление интенсивности эксплуатации естественных биосферных ресурсов с применением противоприродных технологий.

Кроме того, такой подход имеет то преимущество, что он опирается на мощные традиции философского анализа понятийных структур, содержащие в концентрированном виде аккумулированный опыт, достигнутый наукой на протяжении исторически длительного периода, и в этом плане выступает в роли средства, обеспечивающего эффективность естественнонаучного поиска.

Характерно, что Им. Кант, отмечая тождество логических форм и их содержания, указывал на методологическую эффективность приема, при котором через анализ логической формы исследователь раскрывает содержание понятийной структуры [6]. Соотнесение понятия “качество окружающей среды” с философской категорией “качество” позволяет выявить его содержание, определить генетическую, функциональную и структурную общность терминов. Так, в описании эволюционных механизмов, проявляющихся на стадии сукцессионных изменений, прямо и непосредственно присутствует представление о качестве среды как о существенной определенности экокомплекса, не сводимой к отдельным свойствам, что в значительной мере соответствует философскому пониманию содержания категории “качество”.

Функциональная общность социально-экологического понятия “качество окружающей среды” и философской категории «качество» заключена в способности с одинаковой эффективностью отражать динамику процесса формирования сложных экологических систем, приобретения ими качественных (как в философском, так и в социально-экологическом понимании) характеристик с последующей утратой качественной определенности — в случае деградации экокомплекса.

Различия в объеме содержания понятия и категории — вторая сторона исследуемой проблемы. Понятие “качество окружающей среды” ограничено рамками

проявления социоприродных отношений, поэтому логические основания термина имеют определенную, узкоориентируемую направленность, что изначально придает термину функциональную ограниченность, хотя и обеспечивает ему необходимую прикладную конкретику на уровне частнонаучного исследования. В отличие от философии, где функциональная направленность не имеет большого влияния на формирование логической формы категорий, в социальной экологии это обстоятельство значительно влияет на понятийную структуру, определяя во многом смысловую нагрузку анализируемого термина “качество окружающей среды”.

Внефилософский подход к проблеме качества окружающей среды с такой позиции и вытекающая из него оценка биосферных элементов по принципу “полезно – вредно” имеет не только методологически уязвимый характер, но и практически бесперспективный, обусловивший приближение состояния экологического кризиса во второй половине двадцатого века. Акцент на поддержание хозяйственных показателей состояния среды обитания, сохранение которого обеспечивает условия нормальной жизнедеятельности человека, устанавливает определенные ограничения на интерпретацию принципов формирования оптимального качества среды обитания.

В первую очередь такой подход носит предписательный характер, т.е. создает ситуацию изначальной заданности не только самого поискового процесса, но и конечной оценки состояния окружающей среды, содержание которой, как правило, исчерпывается определением степени соответствия реально сложившихся условий определенным нормативным предписаниям, базирующимся прежде всего на медико-биологических рекомендациях. Кроме того, этот подход изначально отягощен необходимостью приведения большого количества разнопорядковых величин, характеризующих различные аспекты в состоянии природного компонента к интегральному показателю, антропоцентристская заданность которого прямо предписывает неравнозначное отношение к результатам исследования, при котором одни из показателей получают неоправданно приоритетное значение, другие необоснованно занижаются.

Сложности различения социоэкологического антропоцентризма и традиционного, в философии субъектно-объектного подхода к проблеме качества среды обитания не являются специфической, характерной только для такого класса объектов особенностью, а представляют собой частный случай методологической неразработанности механизма построения сложных понятийных схем, имеющих иерархизированную структуру элементов.

Очевидно, что попытка экстраполяции изложенного механизма на более широкий круг явлений неизбежно выявляет имплицитно содержащиеся в нем противоречия, т.е. противоречия между представлением о качестве окружающей среды как о степени соответствия потребностям какого-либо вида, популяции и т.д. и собственно философским содержанием понятия, не допускающим сведения феномена качества к явлению структурной организованности по принципу жесткой иерархии.

Отвлечение от фактора предметности описываемого природного явления и перенос акцента на обстоятельства взаимодействия между человеком и объектом, в

роли которого выступает среда обитания как совокупность внешних условий существования, приводит к представлению о качестве как определенной функциональной характеристике субъектно-объектных отношений, содержание которой зависит от характера конкретных социальных, прежде всего хозяйственных, потребностей.

Следует отметить, что такой подход, когда изначальная заданность подбора обеспечивает направленность экологической оценки, не является ошибкой социально-экологического анализа в строгом смысле слова и не содержит попытки преднамеренной фальсификации результатов исследования. Более того, он лежит в основе ценностной оценки состояния среды обитания какого-либо одного вида, отдельной популяции, породы, относящихся к категории так называемых “ценных”, для которых искусственно создаются комфортные условия существования в заповедниках и заказниках. Так, в оценке состояния Беловежской пуши превалирует подход, при котором оцениваются условия жизнеобитания зубров, при исследовании экологического состояния острова Вайгач испытываются прежде всего условия существования и перспективы репродукции оленя, белого медведя и т.д. В ограниченных масштабах при исследовании среды обитания стенобионтных популяций такой подход оправдан и часто является единственно возможным в оценке перспектив репродукции вида, однако любая попытка экстраполяции его на уровень социоприродных отношений с приобретением глобальных масштабов не только делает его методологически уязвимым, но и при последовательной практической реализации может привести к состоянию экологического кризиса.

Заповедная экологическая комфортность отдельных видов обеспечивается, как правило, за счет серьезных ограничений, налагаемых на различные факторы как антропогенного, так и естественного происхождения (ограничение численности хищников, жесткое лимитирование трофических конкурентов, проведение комплекса биотехнических мероприятий протекционистского порядка и т.д.), поэтому проблема качества среды обитания в таких условиях приобретает узкоспециализированный характер, ограниченный как временными, так и территориальными рамками. Выделение и преимущественное обеспечение развития одного или нескольких видов осуществляется за счет ограничения условий существования других видов, составляющих, как правило, основное содержание экологической системы, и поэтому не может быть распространено за пределы заповедной территории. Качественность среды в условиях заповедников направленного режима определяется уровнем потенциальной репродуктивности опекаемого вида и ограничена тем сроком, за который происходит полная качественно-количественная регенерация популяции.

Очевидно, что такой подход к феномену качества среды должен базироваться на ясном осознании противоречия между экологической комфортностью одного вида и условиями сохранения системной организованности самого биогеоценоза, поскольку искусственное обеспечение привилегированного положения ограниченного числа системных элементов содержит в себе опасность деградации биоценоза в целом и может привести к ситуации, когда доброкачественность, комфортность одного вида обеспечиваются путем ограничения репродуктивных потенциалов других

видов, уменьшения видового разнообразия и иных форм обеднения экосистемы. Такая ситуация может быть определена как состояние узкоориентированного качества среды обитания для ограниченного круга системных компонентов с одновременным ухудшением качества системной организации самой среды обитания.

В этом случае наглядно проявляется отмеченная выше внутренняя противоречивость понятия “качество окружающей среды”, если оно разрабатывается без учета философских традиций в методологическом обеспечении понятийных структур и игнорировании принципа качественно-количественной сопряженности.

Можно отметить ряд принципиальных ошибок, содержащихся в таком подходе к проблеме качества окружающей среды: по объему трактуемое понятие значительно уступает понятиям “оптимальность”, “доброкачественность среды обитания”, не охватывая целый комплекс качественно-количественных характеристик отражаемого объекта и не исчерпывая всей полноты их проявления; в функциональном отношении термин призван обслуживать узкий приоритетный круг системных элементов с сохранением вероятности серьезной ошибки при выборе приоритетов; структурная ограниченность заключается в жесткой иерархии составных элементов и, наконец, на системном уровне — состоянии несводимости, взаимной некоррелируемости между различными аспектами понятия “качество окружающей среды” в широком смысле этого термина, что не позволяет учитывать в полной мере биосоциальную сущность человека в системе взаимодействия с окружающей его природной средой обитания, которая и определяет специфику и направленность оценочного процесса. Не случайно практически все методы оценки природных компонентов изначально сориентированы на определение социальной (промышленной, сельскохозяйственной, урбанистической и т.д.) значимости исследуемого объекта, и только в отдельных случаях оценка имеет рекреационный, т.е. собственно биологический, характер, например, при определении места будущего санатория, дома отдыха, лесопарковой зоны и т.д. [7].

Частично задаче повышения понятийной адекватности термина служит введение принципа экологического соответствия, согласно которому в оптимизации взаимоотношений организма со средой приоритетное значение принадлежит фактору их взаимного функционального соответствия. Субъект отношений (в нашем случае — особь, популяция, вид) должен либо соответствовать условиям, сложившимся во внешней среде, либо уступить место иному, более экологически пластичному виду. Очевидно, что при таком подходе совокупность внешних условий, т.е. внешняя среда, изначально признается качественной, благоприятной, а задача оптимизации взаимодействия организма со средой обитания сводится к приведению в соответствие жизненных процессов в природе. Поскольку такое соответствие, как правило, достигается путем морфологических изменений, то очевидно, что проблема достижения взаимного соответствия организма и среды приобретает форму смены субъекта отношений. В естественной природной среде такая регуляция достаточно традиционна, а необходимое соответствие условий существования генетической предопределенности организма достигается различным образом: от

сезонной миграции до структурных изменений в популяции (сокращение численности, изменение половой сбалансированности и т.д.), но по отношению к человеку ни одна из этих форм в принципе невозможна.

Во-первых, человеческая популяция представлена планетарными масштабами, и, следовательно, ни миграция, ни морфологические изменения в принципе невозможны вообще, во-вторых, временные параметры не позволяют человеческой популяции в исторически обозримый период достичь ситуации морфологической адекватности меняющимся биосферным реалиям, и, в-третьих, такой интерпретации противоречит двойственный, т.е. социобиологический, характер экологических потребностей человека. Эти обстоятельства не исчерпывают всей полноты социоприродных отношений, но они определяют их специфику и, следовательно, форму теоретической интерпретации проблемы качества природной среды. Проблема качества среды обитания человека не решается в рамках традиционных представлений о благоприятности или, наоборот, неблагоприятности внешних условий жизнедеятельности, которые могут быть оптимизированы путем изменений системы социоприродных отношений без сколько-нибудь значительных изменений в системе организации самого объекта — природной среды.

Понятие “качество окружающей среды” не может иметь абсолютного значения. Оно относительно и реализуется только в системе отношений, т.к. сама природа не может быть ни плохой, ни хорошей безотносительно к субъекту отношений. Различные свойства природных элементов проявляются во взаимодействии с человеком и только в этой связи приобретают модальные характеристики. Видимо, следует согласиться с Ю.М. Марковым, который утверждает, что “... качество окружающей среды есть функциональная характеристика в системе “общество-природа” [8]. Однако надо сделать небольшое уточнение – не в системе, точнее, не только в системе “общество-природа”, а во взаимодействии человека с природой, что, как известно, не тождественно. Система “общество–природа” формируется на зрелых стадиях развития социоприродного взаимодействия и имеет ряд принципиальных отличий. Утверждать, что качество возможно только в рамках такой системы – значит, существенно ограничивать сферу приложения понятия “качество окружающей среды”.

Выявление сущности исследуемого объекта и его акциденций предполагает деятельный анализ, включающий в себя стадию философско-методологической интерпретации частных значений функциональной определенности с последующей экстраполяцией полученной концептуальной схемы на всю совокупность сущностных проявлений объекта, как со стороны материально-структурных характеристик, так и с позиции выявления системных, прежде всего субъектно-объектных, отношений. Понятие “качество окружающей среды” может быть сформировано в ходе осмысления собственно философского содержания проблемы, а затем с учетом сложившихся в процессе теоретического анализа концептуальных схем должно быть наполнено конкретным содержанием.

Содержание понятия “качество окружающей среды” необходимо рассматривать диалектически, с учетом того обстоятельства, что оно в конечном счете обра-

зовалось в результате обобщения частных или имеющих меньшую степень общности понятий, отражающих состояние отдельных элементов целостной системы. Выступая более широким понятием по отношению к частным терминам: “качество воды”, “качество атмосферного воздуха” и т.д., оно неизбежно сохранило в себе как положительные стороны единичных понятий, так и содержащиеся в них издержки. Так, по отношению к термину “качество воды” может быть использовано ограниченное, одноцелевое толкование – вода, качественная для питья человека и небольшого количества животных, с которыми человек связан непосредственно в своей жизнедеятельности. Качественную определенность воды обеспечивает ряд внутренне присущих ей свойств, позволяющих находиться в определенной взаимосвязи с объектами материального мира. Вода как элемент природы полиаспектна в своем проявлении и в сложной динамической системе элементов биосферы может выполнять функции системного обеспечения. В нашем случае объектом, по отношению к которому проявляются свойства, выступает человек, следовательно, качество воды есть характеристика этого компонента биосферы по отношению к человеку. Но вода, выступая в качестве элемента биосферы, очень многогранна в своем проявлении и в отношении с человеком может выполнять различные системные функции. В этом случае понятие “качество воды” характеризует объект с точки зрения ее соответствия потребностям общества и отражает, таким образом, его социальную качественную определенность. Включение в социальную практику природных элементов предполагает их обработку, изменение с целью достижения большего соответствия своему социальному назначению, а совершенствование социальных качеств природных элементов может сопровождаться деградацией их материально-структурных особенностей. Так, использование воды в быту часто требует изменения ее температуры, увеличения процентного содержания хлора и т.д. Усиление свойств, реализующихся по отношению к человеку, сопряжено с возможностью ухудшения качества воды по отношению к другим элементам биосферы: животным, растительности и т.д.

Отношения между исследуемыми уровнями характерны своей преемственностью, когда формирование более общих по объему уровней на базе единичных часто приводит к консервации узких характеристик понятия даже в случаях перехода на уровень сложных категориальных структур. Происходит определенное механическое суммирование сущностных характеристик отдельных биосферных компонентов в общее понятие практически без учета того обстоятельства, что новое понятие призвано отражать закономерности более широкого порядка, следовательно, принципиально новой системы отношений.

Так, если доброкачественность какого-нибудь объекта устанавливается в связи с наличием в объекте какого-либо признака, то с изменением или исчезновением этого признака непременно исчезнет и сама качественность исследуемого объекта, и объект, предмет, система переходят из разряда “качественных” в число “некачественных”, неблагополучных, экологически вредных.

К такой смене свойств объекта могут привести не только преобразования его структуры, но и смена системы отношений, возникновение новой функциональной направленности с изменением степени общности среды, в которой реализуются его “качественные” свойства. Поэтому при суммировании сущностных “доброкачественных” характеристик отдельных компонентов в единое целое, отражаемое в понятии “качество окружающей среды”, неизбежно возникает ситуация противоречия между старой системой отношений и новой, образующейся в результате интеграции. Если определенность качества содержит в себе несколько функциональных аспектов: во-первых, выражает объект в его тождестве с самим собой, выражает его внутреннюю суть, во-вторых, выражает то, каким объект выступает для другого, в-третьих, выражает единство двух первых моментов, то за свойством как моментом качества сохраняется двоякая обусловленность: внутренняя и внешняя. Диалектика внутренней и внешней обусловленности качества в истории философии нашла свое отражение в концепции “первичных” и “вторичных” качеств. Возможность взаимного перехода «первичных» и «вторичных» качеств в философии традиционно связывалась с эволюционными потенциями объекта, когда в результате изменения собственной структурной организации объект функционально преобразуется в системе межэлементных отношений. Это обстоятельство значительно расширяет рамки его функциональной определенности и тем самым за счет реализации эволюционных потенций позволяет преодолеть характерную для объекта внутреннюю противоречивость.

Качество окружающей среды не сводится к сумме качеств воды, воздуха, почвы, ландшафта и т.д., поскольку в своем отдельном выражении каждый показатель имеет свою функциональную ограниченность и внутреннюю противоречивость. Так, например, ландшафт, качественный с точки зрения промышленного использования (строительства гидроэлектростанции, создания аграрного комплекса), оказывается качественно несостоятельным в эстетическом отношении и т.д., а переход от одной оценочной структуры к другой, более широкой почти автоматически приводит к ситуации, когда понятие “качество окружающей среды” оказывается функционально несостоятельным, поскольку имплицитно содержит в себе противоречие, не позволяющее служить критерием при оценке качественности или некачественности природного объекта. Если содержание понятия не отражает новую систему отношений, то оно автоматически превращается в пустую абстракцию, не подкрепленную ни логикой категориального конструкта, ни конкретно-научной системой аргументации. В методологическом плане качество, по мнению Тимофеева, “...есть определенность предмета познания, устанавливаемая в отношениях тождества и различия с другими предметами при целостном рассмотрении признаков” [9].

Качества внутренне присущи объекту, но проявляются они в отношениях с другими явлениями, более того, качественная определенность может существенно формироваться сложившимися обстоятельствами, и в зависимости от системы отношений, в которой они проявляются, меняются их количественные характеристики. Понятие “качество почвы”, например, определяемое по отношению к какой-

то одной культуре, по отношению к другой, имеющей иные экологические ориентации, статус “доброкачественности” сохраняет только в случае изменения своих характеристик: процентного содержания необходимых микроэлементов в своей структуре, толщины почвенного покрова, уровня загрязнения и других факторов, выражаемых в количественных показателях. По мнению С.Г.Шляхтенко, “...проблема качества, если ее рассматривать вне связи с количеством, теряет смысл, ибо все вещи и явления становятся самостоятельными качествами” [10].

Очевидно, что понятие “качество окружающей среды” имеет свою смысловую нагрузку, однако его “социально-экологическая” специфика не избавляет от логики философско-методологической оценки содержания, формы и места в сложившейся категориальной структуре. Закономерность построения понятийных схем, отражающих объективно существующие связи и отношения, обладает значительными объяснительными и, главное, прогностическими возможностями.

Процесс построения категориальной системы, отражающей сложную, саморазвивающуюся систему окружающей человека природы, предполагает ее соотнесение с имеющимися развитыми категориальными структурами при безусловном сохранении специфичности как понятийных, так в целом и концептуальных конструкторов. Так, понятие “качество окружающей среды” не может быть сведено к частному проявлению философской категории “качество”, равно как и понятие “количество” в социальной экологии не тождественно математическому толкованию термина. Определяя состояние какого-либо природного компонента по принципу “качественно — некачественно”, необходимо учитывать, что количественные характеристики исследуемого предмета объективно включены в состав понятия “качество окружающей среды” и находят свое непосредственное выражение в понятии. Можно сказать, что “качество окружающей среды” как социально-экологическое понятие включает в себя большое количество аспектов, и при этом вопрос о приоритетности какого-либо из них по отношению к фактору благоприятности, доброкачественности среды обитания до сих пор остается дискуссионным. В современной экологической литературе нет единого подхода к проблеме соотнесения двух основных аспектов антропогенного загрязнения окружающей среды: представительного, выражающего количественные параметры загрязнителя, и факторного, определяющего его качественные характеристики [11].

Количественные проявления в характеристике окружающей среды (степень насыщенности загрязнителем, уровень истощения биопотенциала в той или иной конкретной сфере, представительность негативного фактора в сложившейся экосистеме и т.д.) не менее важны, чем собственно качественные (характер загрязнителя, его деструктивные потенции и др.), поэтому попытка рассмотреть понятие “качество окружающей среды”, исходя только из качественных характеристик без учета количественных, содержит в себе элементы эклектического толкования, не учитывающего диалектики качественно-количественной взаимообусловленности.

Исследуемое понятие имеет нормативный характер и имплицитно предполагает оценочную процедуру. Представление о качестве среды обитания как

совокупности условий оптимальной жизнедеятельности организма является достаточно устоявшимся в природоохранной тематике и едва ли нуждается в существенной корректировке, тем более что оно в нужной степени соответствует задаче качественно-количественной интерпретации термина. В той же мере, как и качество воды, почвы, воздуха, может быть либо удовлетворительным, либо неудовлетворительным качество окружающей среды в целом, может варьировать от экстремально экстремального, характеризующего экономический кризис, до нормального, обеспечивающего оптимальные условия развития особи, популяции, вида и т.д. В таких случаях степень экологической комфортности определяется в соответствии с количественными показателями состояния определенного природного комплекса и конкретизируется в таких показателях, как “уровень насыщенности вредными примесями”, “процентное содержание загрязнителя” и т.д.

Необходимость введения оценочной шкалы при характеристике состояния окружающей среды фактически снимает традиционный в природозащитной проблематике вопрос об аксиологическом характере понятия “качество окружающей среды”. Безотносительно к оценочной процедуре оно не является ни положительно, ни отрицательно направленным, и только при конкретизации и определенном оценочном дополнении (качество “нормальное”, “экстремальное”, “оптимальное” и т.д.) достигается необходимая аксиологичность.

Состояние доброкачественности природной среды в целом и ее отдельных компонентов в частности определяется оптимальным сочетанием как качественных, так и количественных показателей, поэтому понятие, отражающее такое состояние, не может быть ограничено только качественной представительностью и в обязательном порядке предполагает собственно количественное содержание.

В отношении естественных экологических систем, которые еще не стали объектом активного хозяйствования, оценочная процедура основывается на тех же принципах сочетания качественно-количественных проявлений. Так, в характеристике естественных биогеоценозов одним из базовых показателей является видовое богатство экосистемы, и принимается оно как количественная характеристика, “...определяемая отношением числа видов в нем к общему числу особей в сообществе (растений, животных, микроорганизмов)” [12].

Вопрос о предметности понятия “качество окружающей среды” в социальной экологии имеет принципиальное значение, так как в социоприродной проблематике он приобретает форму вопроса о способе преодоления противоречий между формой социального потребления природных ресурсов и характером природозащитных мероприятий. Поскольку определение термина выступает суждением, раскрывающим содержание феномена, то оно непременно должно указывать на содержание термина, раскрывать хотя бы в общих чертах структуру его денотата, указывать на существенные свойства объекта и на специфику его качественных характеристик. Вопрос о предметности термина лежит в основании многих природоохранных концепций [13], однако, несмотря на это, по-прежнему в данном вопросе преобладают тенденции узкого толкования.

Очевидно, что отрыв естественнонаучного анализа проблемы качества среды от собственно философского не пошел на пользу таким концепциям. Подход, при котором может игнорироваться социальный характер оценки, неизбежно ведет к представлению о качестве среды в целом, равно как и о качестве воды, почвы, лесных угодий и т.д., как о каком-то абстрактно благополучном состоянии природных комплексов. При этом недооценка социоприродного характера оценочного процесса оставляет, по существу, без ответа вопрос о направленности, ориентированности фактора качества природных комплексов. Социальная заданность оценочного процесса свидетельствует о том, что в понятии “качество окружающей среды” содержатся как минимум два существенных аспекта, два содержательных блока: во-первых, понятие отражает предметность объекта, его состояние, свойства, материально-структурные характеристики и, во-вторых, в содержание понятия включается совокупность отношений, в которые входят оцениваемое явление, процесс, комплекс и особенно отношения социоприродного характера, характеризующие степень оптимальности социоприродного взаимодействия [14].

Рассмотренные положения при их экстраполяции на проблему качества среды, особенности в аспекте взаимодействия человека и природы позволяют сделать следующий вывод: «понятие качество окружающей среды» не имеет и не может иметь абсолютного значения. Качество среды относительно, оно реализуется только в системе отношений, и природа не может быть ни плохой, ни хорошей безотносительно к субъекту отношений.

Исходя из предложенной концептуальной схемы, можно предложить следующее определение исследуемого феномена: “качество окружающей среды” – понятие, отражающее условия сохранения системной целостности биосферы, необходимой для осуществления жизнедеятельности организмов и обеспечения оптимальных параметров природопользования.

Такое определение основывается на следующих рассмотренных выше выводах:

- понятие “качество окружающей среды” является одним из наиболее значимых, но одновременно наименее разработанных в современной социоприродной проблематике;

- попытки разработки понятия путем расширительного толкования терминов “качество воды”, “качество воздуха” и др., узкоориентированных и одновременно наполненных конкретным содержанием, представляются несостоятельными из-за:

- а) узкой ориентированности терминов, обеспечивающих медицинские и санитарно-гигиенические оценочные операции;

- б) неспособности к описанию двойственной, т.е. социоприродной, сущности человеческих потребностей;

- в) функциональной ограниченности, делающей в принципе невозможным расширительное понимание терминов, что с нашей точки зрения, при переходе на глобальный уровень оценки социоприродного взаимодействия неизбежно ведет к образованию значительных социоприродных противоречий и в конечном итоге к состоянию экологического кризиса.

Традиционные нормативы, лежащие в основе выше изложенного подхода к оценке состояния окружающей среды, не могут исчерпывать всей полноты качества окружающей среды, т.к. биологически человек является стенобионтным видом, адаптированным к узкому спектру ландшафтно-климатических условий, и нормы оптимальности его экологической ниши не являются репрезентативными для оценки качества природной среды.

Разработка понятия “качество окружающей среды” не может опираться на модальную оценку по принципу “полезно — вредно”, поскольку в основе такой оценочной операции лежит неполная, несовершенная, большей частью фрагментарная совокупность представлений о понятии “прогресса” и “регресса” в системной организации земной биосферы.

Понятие не может быть разработано с позиции принципа “экологического соответствия”, согласно которому оптимизация социоприродных отношений заключается в обеспечении соответствия условий существования биологической определенности вида, т.е. в поиске своей экологической ниши в структуре биосферы [15].

Понятие “качество окружающей среды” не может базироваться на узкоориентированных понятиях, имеющих хождение в литературе природозащитной ориентации и являющихся рабочими терминами ряда прикладных дисциплин: лесоведения, охотоведения, агрономии и т.д. Более того, хозяйственная характеристика какого-либо биосферного компонента порождено общей направленностью социоприродных отношений на “потребление” и промышленную эксплуатацию природной среды, и сам термин отражает процесс не улучшения качества окружающей среды, а, скорее, искусственное приспособление природы к социальным потребностям человека.

Такой подход диаметрально противоположен принципу экологического соответствия по содержанию, но процедурно оба эти варианта гораздо ближе друг к другу, чем к оценочному механизму феномена качества среды. Оба понятия имеют ограниченный характер, узкую направленность и по объему значительно уступают понятию “качество окружающей среды”.

В содержание понятия “качество окружающей среды” должны быть включены следующие основные аспекты: социальный, отражающий общественно-экономическую значимость какого-либо биосферного процесса; экологический, подчеркивающий необходимость сохранения системной целостности биосферы; биотический, отражающий состояние природной среды, при котором обеспечиваются условия сохранения и нормального развития живого вещества.

Понятие “качество окружающей среды” соотносится с философской категорией “качество” следующим образом:

- понятие значительно уступает категории по объему, поскольку ограничено сферой социоприродного взаимодействия;
- понятие не тождественно категории по содержанию, так как включает в себя и количественные аспекты: процентное содержание загрязнителя, степень насыщенности каким-либо фактором, уровень отклонения от состояния оптимальности и т.д.

При этом качественно-количественная взаимозависимость является необходимым условием эвристичности и методологической состоятельности понятия “качество окружающей среды”. В философскую категориальную систему понятие “качество окружающей среды” не может быть инкорпорировано, однако в адаптированной форме может быть представлено в виде аспекта составной части категории “качество”.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Элер Г.Н. Система управления качеством окружающей среды в региональном масштабе. В: Всесторонний анализ окружающей среды. Л., 1976.
2. Миколаш Я., Питерман Л. Управление охраной окружающей среды. М., 1993.
3. Фейербах Л. Избранные философские произведения. М., 1955. Т. 2.
4. Эйнштейн А. Остается ли квантовая механика индетерминистской. В: Вопросы философии, 1984, № 4.
5. Ермаков В.Е., Рожков Л.Н. Рекреационные леса и их использование. М., 2006.
6. Кант И. Сочинения. В 6 т. Т.3. М., 1964.
7. Молчанов А.А. Лес и окружающая среда. М., 2008.
8. Марков Ю.М. Социальная экология. Новосибирск, 2006.
9. Тимофеев И.С. Методологическое значение категорий “качество” и “количество”. М., 1992.
10. Шляхтенко С.Г. Категории “качество” и “количество”. Л., 1998.
11. Бауэр Л., Вайничке Х. Забота о ландшафте и охрана природы. М., 2011.
12. Дедю И.И. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Советская Энциклопедия, 1989.
13. Воронков П.Т. Экономическая оценка лесных угодий. Новосибирск, 2005.
14. Червинский А.С. Качество окружающей среды. Минск: ИНВАЦЕНТР, 1997.
15. Широканов Д.И. Постиндустриальная системно-сетевая парадигма. В: Высокие технологии в структуре устойчивого развития: проблема соответствия ноосферным ценностям / Широканов Д.И., Урсул А.Д., Буслова М.К. [и др.]; Институт философии НАН Беларуси. Минск: Право и экономика, 2009.

PERSPECTIVA EXTINSĂ ASUPRA SENSIBILULUI LA EMANUELE COCCIA¹

EXTENSIVE PERSPECTIVE ON EMANUELE COCCIA'S SENSITIVITY

Andrei PERCIUN, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM
undreaperciun@gmail.com

Rezumat

Emanuele Coccia depășește sensul comun al sensibilului. Astfel, sensibilul nu se mai reduce la structurile psihicului uman. În același timp sensibilul este localizat dincolo de ființa în sine a lucrurilor din lume. Originea sensibilului se găsește într-o zonă intermediară, care se află în imediată apropiere de subiect și lucru. Însă, atât omul, cât și lucrurile din lume se cunosc și devin perceptibile grație sensibilului printr-o proces din afara lor.

Cuvinte- cheie: sensibil, imagine, formă, materie, mediu, fenomenologie, identitate, mimesis, modă.

Summary

Emanuele Coccia goes beyond the common sense of the sensible. In this way, the sensible is no longer reduced to the structures of the human psyche. At the same time, the sensible is located beyond the being of things in the world. The sensitivity comes from an intermediate area, which is in close proximity to the subject and thing. However, both man and things in the world are known and become perceptible through the senses through a process outside them.

Key words: sensitive, image, form, matter, environment, phenomenology, identity, mimesis, fashion.

Imaginea

Determinarea imaginii începe de la o diferență generală, departe de a fi lipsită de importanță, care constă în incapacitatea de a pune la un loc sau chiar de a identifica obiectul propriu-zis al imaginii, lucru în carne și oase, cu tocmai imaginea acestuia. Această diferență este cât se poate de tranșantă și adevărată din momentul în care vom admite o evidență: un lucru nu poate și nici nu este o imagine, iar o imagine nu este și nici nu poate fi lucru la care se referă și pe care-l arată, prilejuindu-i apariția. Deci, pe de o parte, avem lucru, iar pe de altă parte, imaginea acestuia. Existența imaginii, fiind de un tip mai special, nu este la fel ca existența lucrului.

Pentru a ne feri de o eventuală confuzie, rezultată din desprinderea existenței imaginilor de cea a lucrurilor, de care riscăm să fim cuprinși, trebuie să menționăm faptul că dintr-un punct de vedere fenomenologic conștiința atunci când întâlnește în față o ima-

---

¹ Emanuele Coccia, profesor la École Supérieure des Arts Appliqués Duperré, în lucrarea sa *Viața sensibilă* extinde semnificația sensibilului, depășind accepțiunea comună ce-l definește pornind de la sfera psihicului susceptibil și ajungând până la prestațiile lucrurilor întâlnite în experiență. Coccia își consolidează poziția în legătură cu sensibilul inițiind o interpretare alternativă. Această abordare extinsă se intercalează și cu o perspectivă diferită asupra imaginii, care nu vine să contrazică natura acesteia, menținându-se în albia adecvată a esenței sale.

gine, ulterior în reflecție, va discerne câteva straturi în care aceasta este dată. Suprafața sau baza materială în care apare imaginea și, prin urmare, ceea ce este imaginat² compune substratul primar al experienței fruste, adică a percepției. Abia într-o întâlnire indirectă, atunci când primul substrat este întrecut și lăsat în urmă, doar atunci vom putea avea acces la obiectele reprezentate. Acestea din urmă nu apar ca fiind prezente nemijlocit în experiență, ci ca fiind prilejuite de substratul explicit al imaginii.

Deopotrivă într-o experiență brută a imaginii se va percepe conturul, relieful de pe suprafață a imaginii și consistența acesteia. Consimțim fără nici o ezitare asupra ireductibilității imaginii doar la ceea ce formează substratul ei primar. Conceptul imaginii nu este epuizat de materia acestui strat. Materia substratului primar conține funcția mediului, ce determina apariția obiectului, care de fapt lipsește în existența sa naturală.

Imaginea operează cu un dincolo de sine, dacă cumva ar fi posibil să vorbim despre un sine al imaginii. Nu e necesar ca una și aceeași imagine a unui și aceluiași lucru să se limiteze la un singur substrat constant. Imaginea poate luneca de la un substrat la altul, prin urmare, substratul imaginii este eteroclit și nicidecum unul fix și imuabil. „Sinele” imaginii, în acest caz, corespunde cu acel substrat primar de ocazie întâlnit într-o experiență directă a imaginii.

În calitate de exemplu putem lua o fotografie, aleasă la întâmplare, în care este reprezentată fața unui om. Fața acestuia este recunoscută în persoana unui prieten de al meu mai vechi. Forma prietenului nu este redusă la hârtia dreptunghiulară intersectată de numeroase linii și absorbită de varii culori. În cele din urmă stăpânesc certitudinea faptului că prietenul meu nu se rezumă, nu corespunde și nici nu se identifică cu substratul experienței nude, directe, a imaginii prin care se arată fața lui.

Dacă vom aplica o optică mai detaliată asupra imaginii și vom lua în considerație evidențele atestate pe calea experienței, va trebui să acceptăm că identificarea prietenului nu este unica recunoaștere ce are loc în experiența imaginii. Conștiința este în stare să deosebească mai multe obiecte date într-o experiență indirectă³ pe seama uneia și aceleiași imagini, sau, tehnic vorbind, pe seama unuia și aceluiași substrat al imaginii.

Astfel, în reflecție, revenind de mai multe ori la una și aceeași imagine, pot să-mi focusez atenția și în așa mod să scot pe prim-plan diferite obiecte date în această imagine. Nu voi recunoaște doar persoana prietenului, dar și forma, ideea feței umane în genere; formele părților feței; genului – bărbat sau femeie; vârstei și altele. Să zicem că imaginea prietenului este o fotografie, dar aceeași imagine poate fi preschimbată și pe un suport digital. Poza cu fața prietenului va rămâne aceeași, dar localizată în substratul unui display de pe un dispozitiv digital oarecare.

Ar fi extrem de eronat să declarăm că forma prietenului corespunde într-un mod absolut cu substratul hârtiei sau substratul displayului. Ambele fac posibilă apariția și arătarea formei prietenului. Secțiunea dreptunghiulară de hârtie, displayul unui dispozitiv digital, o pânză sau un monolit din marmură servesc imaginii pentru a arata,

² Prin întrebuițarea acestui termen nu recurgem la explicația comună a verbului *a imagina* în senul procesului închipuirii sau inventării, ci la capacitatea de înfățișare a unui obiect de către altul, cu alte cuvinte, capacitatea de a face sensibil ceea ce se referă, de a face să fie vizibil, de a-l reprezenta.

³ Obiecte a căror prezență propriu-zisă este absentă.

a scoate la iveală și a face sensibil, pentru subiectul care îl percepe, obiectul la care se referă și a cărui prezență în carne și oase nu se atestă, adică cea a prietenului în cazul exemplului ce l-am adus.

Așadar, stratul primar, substratul, dat într-o întâlnire „pe șleau”, perceput direct, nici într-un fel nu trebuie desconsiderat, căci pe baza acestuia se face posibilă prinderea ulterioară a formei ce se dă în absența efectivă a lucrului ei.

În eventualitatea unei solicitări de precizare a proprietăților imaginii, în prim-plan se va profila particularitatea imaginii (1) *de a fi mereu altceva decât este*, precum și să nu fie doar o secțiune dreptunghiulară din hârtie pe suprafața căreia sunt imprimate linii, prin care se stabilesc hotarele conturului unor forme. O altă particularitate, ce se trage din cea dintâi, este cea (2) *de a nu fi nimic în sine*, ceea ce îi permite să fie încontinuu altceva, fiind transfigurată și strămutată dincolo de propriul substrat, care în cazul imaginii nu este relevant. De altfel, este un substrat ce nu dezvăluie ce este imaginea și cu care aceasta nu se identifică la nivel ideatic.

Coccia, la rândul său, sprijină ideea de mediu al materiilor, al obiectelor, care pot primi alte forme și care constituie substratul acestor forme. În albia receptivității mediului, imaginea nefiind nimic, poate devine orice. Existența în sine presupune o pondere ontologică substanțială. Aceasta e „forța de gravitație” ce menține lucrurile într-o existență a lor, autonomă, o existență în sine, care dispare din componența ontologică a imaginii. Imaginea nu are o existență a ei în sine, cu toate acestea ea există cumva, diferit de modul în care există celelalte lucruri.

Andrei Cornea, referindu-se la filosofia anticilor greci, califică problema existenței pe jumătate, a existenței parțiale, a existenței secunde drept una dintre cele mai importante, introducând-o în problematica cosmogoniei și raportând-o la relația dintre unic și multiplu și la termenii *mimesis* și *khôra*, de altfel problematica acestor concepte a fost abordată de noi într-o serie de articole științifice [4], [5], [6]. Astfel, imaginea, neavând o existență proprie, se îndatorează de la lucrurile ce o posedă, care preiau dimensiunea mediului pentru imagine. A începe o pledoarie cu titlul discursului despre existența în sine a lucrurilor din perspectiva percepției, adică dintr-una a experienței nemijlocite, nu poate fi realizată decât doar dintr-un punct de vedere fenomenal, a datelor furnizate pentru intuiția conștiinței cunoscătoare. Atunci întrebarea în care este vizată modalitatea de „prindere”, prin care lucrurile cu existență în sine se lasă cunoscute, este cât se poate de firească și importantă.

Parcursul lui Coccia, urmărit în concepția sa despre sensibil, dezvoltă o explicare aplecată înspre imagine, prin care lucrurile se arată și devin sensibile.

Pentru a însuși mai bine această chestiune se ia exemplul imaginii din oglindă. În oglindă se dă un corp intermediar, care este exterior subiecților și obiectelor. Obiectele în acest corp devin fenomene, iar subiecții extrag sensibilul „de care au nevoie pentru a trăi”. Acest corp intermediar nu se reduce la dedublarea între un eu subiect și eu obiect. În oglindă forma noastră, noi înșine, ne transformăm în ceva care nu cunoaște și nu trăiește, iar ceea ce rămâne este ceva „perfect sensibil”, „sensibil prin excelență”. Prin urmare, în oglindă devenim o realitate pur imaginală, adică, o imagine pură, fără conștiință și corp [3, p. 33].

Modalitatea prin care lucrurile devin susceptibile pentru a se arăta conștiinței ce percepe se găsește în imagine. Arătându-se în imagini, lucrurile se fenomenolizează devenind sensibile. Cel mai probabil, Coccia își oprește atenția asupra imaginii, estimând valoarea proprietăților sale. Cu un grad sporit de fermitate putem presupune calitățile ce l-au motivat pe Coccia să-și oprească atenția asupra imaginii într-un mod mai special de corelare omogenă cu sensibilul. Printre aceste calități cea mai importantă pentru sensibil este capacitatea imaginii de a releva lucrurile, mai precis formele acestora, de a le extrage din zona existenței din sine, inaccesibilă experienței directe și de a le manifesta, cu alte cuvinte de a le aduce în fața ochilor conștiinței. Modul ontologic în care imaginea este organizată este privat de existența în sine.

Specificul imaginii, cum am menționat, este referențial, trimitând spre un alt ceva sau spre un alt cineva. Având în vedere caracterul ei de a trimite neconținut spre altceva, vom afla că imaginea nu este autoreferențială, definindu-se în acest mod de a fi. Imaginea nu poate să nu fie corelată cu obiectul pe care îl face sensibil.

În una din definițiile date imaginii, Coccia o conjugă la toate formele sensibilului, precum ar fi acelea ale vizualului, olfactivului sau auditivului: „... viața sensibilă este acea facultate particulară care permite anumitor ființe vii – toate animalele – să intre în relație cu *imaginile*, înțelegând prin imagine, în mod generic, toate formele sensibilului, fie el vizibil, olfactiv sau auditiv” [3, p. 16]. Din acest pasaj se constată o abordare mai amplă asupra conceptului de imagine, prin urmare, imaginea nu converge doar aparițiile vizuale ale lucrurilor, dar și alte tipuri de manifestări. Așadar, fenomenolizarea lucrului nu se realizează doar la nivelul vizibilului. În altă parte Coccia conferă imaginilor caracterul de ființă a sensibilului.

Dacă imaginea nu este, sau nu există ca ceva ce-și atribuie un în sine, care ar face-o să fie autonomă și recunoscută ca diferită și individuală, atunci oricare lucru, împreună cu autonomia lui specifică, poate deveni imagine. Prin urmare, un lucru, exceptând existența lui anume în calitate de acel lucru de un tip aparte, are capacitate și poate deveni în paralel altceva decât îi dat să fie de la natură. Bunăoară, pânza, extrinsec naturii sale de pânză, poate găzdui un cu totul alt obiect, precum ar fi o operă de artă sau o haină.

Cum se explică această capacitate ca un obiect să ia caracteristicile altui obiect, astfel imaginând-l, făcându-l să fie sensibil și reprezentându-l? Faptul de a deveni sensibil, de a prelua un mod fenomenal de a fi, nu se aplică doar situațiilor în care un obiect determinat dintr-un punct de vedere ontologic ia în primire forma unui alt obiect străin. Procesul de fenomenolizare se referă și la propria existență „smulsă” din circuitul închis al existenței în sine. După cum se lasă de înțeles, imaginea nu este un lucru decretat de o esență intrinsecă, ci un mod aparte de existență a unei forme, care este unul sensibil [3, p. 104].

Forma

Ce este o formă și cum este definită ea în contextul sensibilului? În tradiția filosofică a Occidentului forma este un termen curent, departe de a fi considerat căzut în desuetudine. Sensul cuvântului latin *forma* se rezumă la chip, figură, imagine, aspect. Utilizarea acestui termen în varii texte de filosofie sporește și completează înțelesul formei. Forma

capătă funcția unui principiu intrinsec al existenței, propriu oricărei esențe determinate. Perspectiva aristotelică asupra formei se referă la un constituent al existenței echivalent cauzei finale. Ultima este decisivă pentru traiectul unui lucru luat drept ceva anume. Este important de amintit neapartenența formei la materie. Ambele se pun în raport una cu alta, ceea ce ne sugerează că forma pură este imaterială. Deci, aflându-se într-un raport neîncetat cu materia, forma, cu toate acestea, este lipsită de caracterul esenței materiale. După Aristotel, în natură, în funcție de raportul pe care îl întrețin aceste două, forma se materializează, instanțiindu-se și concretizându-se în felul acesta, iar materia prinde „contur” și se formalizează. În cele din urmă, forma ține de sfera chestiunilor ideale, fiind puse în lume într-o relație cu materia, în rezultatul căreia prezența într-o scenă cotidiană a formelor este incontestabilă.

Se poate vorbi despre o schimbare de accent a felului în care forma este tratată la Platon [] și Aristotel. Platon susținea autonomia ideilor față de lucruri. Ideile se prezintă ca niște modele de gen în care se regăsesc lucrurile sensibile cu statut de specii. Este o autonomie ontologică a ideilor față de lucrurile ce se regăsesc și se subordonează ca specii la cele dintâi. Lucrurile sunt perisabile, ideile eterne. Ideile se găsesc dincolo de lucruri, fiind accesibile intelectului, devenind inteligibile. Cornea în introducere la *Metafizica* lui Aristotel, clarificând semnificația unor termeni traduși din greaca veche, se referă și la termenul εἶδος, pe care Aristotel îl întrebuițează ca sinonim la ἰδέα, care e forma la Platon [1, p. 22]. O idee face ca lucru în care ea este conținută să se pună în relație cu genul său. Drept urmare, lucrul devenind de un tip anume, iar ideea i-ar fi „marca” lui.

Pentru Aristotel, într-un sens mai restrâns, forma nu este excretată din lucru, neavând o existență detașată de acesta. Forma se pune în relație cu materia (ύλή), constituind substanța aceluși lucru. Forma se conține încontinuu în lucru. Schimbarea accentului cu privire la formă constă în această intervenție constitutivă a formei în natură. Forma își atribuie sarcina de a individualiza materia ca să genereze lucrurile. Caracterizată de potențialitate, materia se actualizează realizând cu participarea formei această potențialitate. Forma se opune vagului concretizând materia.

Nota distinctivă introdusă de Aristotel este reflectată într-o formă immanentă a lucrurilor individuale, astfel încât sensul eidosului la Aristotel se apropie mai mult de sensul lui μορφή (configurație), sau a celui de λόγος (definiție, noțiune).

În contextul celor relatate despre conceptul formei la Platon și Aristotel, ar fi cazul să ne oprim pe scurt și asupra termenului de materie. Pentru Aristotel, în interpretarea lui David Ross,[7, p. 160] un lucru este învelit în patru staturi de materie cu funcții speciale. În primul strat dăm peste materia locală responsabilă de mișcare (locomoție). Acesta din urmă este presupusă de materia responsabilă de alterare, care vine dintr-un strat secund. Apoi, materia de la cel de-al doilea nivel este vizată de materia în funcția căreia se conține schimbarea mărimii. Aceasta, la rândul său denotă o implicație reciprocă cu materia dintr-un ultim înveliș al lucrului, care este responsabilă de apariție și dispariție. Toate aceste tipuri de materie se pot numi sensibile, gândirea însă, în transcrierea lui Ross, poate distinge încă un gen de materie mai rafinată, care totuși nicidecum nu poate exista dincolo de materia sensibilă. Acest gen de materie este cel al materiei inteligibile și care corespunde cu extensia spațială. Materia inteligibilă se abstrage

din lucrurile terestre pornind de la calitățile fundamentale și continuând cu cele consecutive, însă aceasta abstrage de materie începând cu obiecte tridimensionale, succedând cu secțiunile plane și ajungând la secțiuni liniare, care în principiu nu au o existență separată în natură, nu-și vede rostul în privința obținerii formei pure. Aceasta tinde să însemne faptul că forma este încarnată în materie, iar puritatea acestor două este de neatins în cadrul experienței perceptuale. O linie dreaptă este discretă față de forma liniei drepte, iar universalul este ceva care, deși este real și obiectiv, nu are o existență separată față de lucruri. Forma pură va fi mereu dincolo de loc, adică de extensia spațială. De asemeni, și la acest capitol se întrevede o deosebire, sesizată de altfel și de Ross, de concepție la Platon și Aristotel corelată cu explicitarea spațiului. Pentru Platon spațiul este materialul din care sunt modelate lucrurile și care este aproape de definiția termenului *khôra*, ce este susceptibilă la pătrunderea formelor eterne. Aristotel, în schimb, ia spațiul drept un lucru sensibil. Astfel caracteristicile de bază ale materiei fiind mișcarea și extensia.

Revenind la concepția lui Coccia asupra formei, fundamentată îndeosebi în cadrul învățăturii lui Aristotel, dar și a comentatorilor săi arabi printre care desigur se remarcă în primul rând Averroes, trebuie să inserăm câteva capacități esențiale ale formei extrem de importantă pentru cercetarea sensibilului.

Într-o existență naturală forma se leagă organic de lucru, iar lucrul se lasă pătruns de aceasta. Entitatea unitară este determinată de raportare congenitală a formei la ceea ce este distins de ea față de alte lucruri. Iar dacă această consonanță nestrămutată reține forma în cadrul lucrului pe care îl definește și nu-i dă voie să plonjeze spre alte lucruri, atunci cum e posibilă multiplicarea formelor în genere? Teza cu privire la faptul că formele se pot multiplica, de la care pornește Coccia, este fundamentată de capacitatea formelor *de a recepta*. Întreaga viață sensibilă se edifică pe această capacitate. O formă se multiplică printr-o separație anterioară a ei. Dar ce se separă și de ce? Răspunsul este cât se poate de evident, forma este ceea ce se separă de substratul ei firesc și natural. Procedeu separării nu coincide cu un procedeu de privare sau sustragere. Forma se reține în substratul ei natural, doar că se desprinde de el printr-o separare ca ulterior să fie multiplicată.

Formele încetează să mai fie unice odată cu dispunerea capacității de multiplicare prin separare. În cazul care vom admite că putem fi cuprinși de mai multe moduri de multiplicare, printre care un exemplu s-ar referi la multiplicarea realizată printr-o repetare absolută, de existența căreia ne îndoim cu precădere, ar fi necesară explicitarea multiplicării și a felului în care ea este folosită în contextul de față. Ca să înțelegem despre ce fel de multiplicare e vorba, trebuie să punem accentul pe elementul separării. Astfel, dacă ne reținem atenția în procesul separării, vom afla că forma este desprinsă de substratul ei inițial și transpusă într-un alt substrat. Desprinderea la care ne referim nu este una asemănătoare cu procesul amputării în care forma ar fi „sechestrată”, ci e o preluare conciliantă a formei în alt mediu, altul decât cel originar. Separarea formei de substratul ei natural solicită investirea unui alt substrat, în rol de mediu, în care aceasta s-ar încadra.

Așadar, formele au capacitatea de a exista altundeva decât în locul în care inițial se găsesc. Această ubicuitate a formelor, reflectată în capacitatea respectivă, face posibilă *imitația*, exprimată în sensibil. Forma se multiplică și se reproduce dincolo de subiectul propriu care o găzduiește. Ea poate fi transmisă altora fără ca (1) subiectul să se trans-

forme sau s-o piardă și fără ca (2) forma să aibă nevoie de vreo schimbare. În rezultat, fiind organic inoculate într-un substrat primordial, formele se separă de el, pentru a fi multiplicare. Iar separarea se va împlini din momentul în care forma va fi găzduită de un alt substrat, eterogen dintr-un punct de vedere natural, dar dispus să recepteze și alte forme pe lângă forma ce-l caracterizează. Lucrul de care se separă forma nu e nicidecum prejudiciat, rămânând integru ca mai înainte, iar forma, la rândul ei, nu trece printr-o schimbare radicală, separându-se doar de locul ei de origine. Pe lângă aceasta, lucrul care ia în primire o formă străină, la fel nu suferă în consecință niciun handicap, rămânând incoruptibil la nivel ontologic. În repercusiunea analizei multiplicării formelor, la acele obiecte a căror existență este autonomă se descoperă o dimensiune cu un surplus, „un gol ontologic” [3, p. 39] dispus pentru receptarea formelor eterogene. Cu alte cuvinte, un lucru, pe lângă faptul că este de la natură ceea ce este, mai poate fi și altceva decât ceea ce este.

În vederea unei constatări preliminare asupra chestiunii de vehiculare a formelor, Coccia îl evocă pe Averroes, pentru a explicita facultatea de receptare a obiectelor, care „este o formă particulară de pasiune care nu implică o transformare” [3, p. 38].

Mediul

Formele, din câte am văzut, în modul lor imaterial sunt primite de mediu. În concepția lui Coccia despre sensibil există un loc, și-i spunem loc cu sensul de mediu, ce debordează materia din care lucrurile iau formă, ceea ce ar corespunde cu spațiul obiectelor din lumea fizică, dar fără să fie redus neapărat la sufletele ființelor vii. Sensibilul se definește printr-o potență specifică ireductibilă la suflet și materie. Existența unei forme în afara materiei sale expune zona din care este abordat sensibilul. Indispensabil pentru o astfel de existență este mediul. Medialitatea provine dintr-un surplus de ființă, iar mediul este o ființă ce are un supliment de ființă diferit de spațiu creat de natură și de materia sa. Așadar, orice teorie a medialității se configurează într-o teorie a receptării [3, p. 38].

În general, lumea sensibilă este construită pe capacitatea receptivă. Din ceea ce am relatat deja am aflat că separarea formei de substratul ei natural capătă sens atunci când forma găsește un mediu sau mai multe medii în care se multiplică. Mediul catalizează această separare ducând-o până la capăt. Aceasta se confirmă prin terminologia scolastică invocată de Coccia, în care mediul este locul abstracției, unde forma sensibilă este separată de existența ei naturală. Să nu uităm totuși că această separație este declanșată și de capacitatea particulară a formelor de a se multiplica. Din nou să aducem exemplu imaginile fotografice sau cele din oglindă, care în calitatea lor de medii nu fură forma, dar o multiplică. La fel și Coccia descrie cazul în care „corpul nostru trece prin fața oglinzii, forma noastră există în patru moduri diferite: ca trup care se reflectă în oglindă, ca subiect care se gândește și experimentează, ca formă ce există în oglindă și ca imagine sau concept în sufletul subiectului gânditor care-i permite acestuia să se gândească pe sine” [3, p. 42].

Existența sensibilului nu coincide nici cu existența lumii și nici a lucrurilor. Lucrurile nu sunt perceptibile în ele însele. Ele devin perceptibile printr-un proces în afara lor. Pe de altă parte, lumea nu este sensibilă ca atare. Ea devine sensibilă în afara sa. În vede-

rea confirmării acestei idei Coccia dă un exemplu din Aristotel în care se spune despre cineva care și-ar pune un obiect colorat pe ochi și nu l-ar vedea. Interacțiunea dintre obiect și subiect nu e suficientă pentru a produce o percepție, iar viziunea obiectului nu devine mai intensă dacă îl apropii mai mult de subiect. Se întâmplă invers, apropiind mai mult obiectul de ochiul subiectului acesta devine greu de perceput, dacă nu chiar imposibil. Obiectul nu se mai vede dacă e lăsat să acționeze direct asupra ochiului. Astfel se întâmplă și cu sunetul și cu mirosul, niciunul din ele nu realizează o senzație când se află în contact direct cu organul de simț. Pentru asta e necesar ca obiectul real, lumea, lucrul să devină fenomene care să întâlnească în percepție și care să se afle dincolo de în sinele acestora. Geneza lucrurilor și geneza senzației și psihismului nu corespund cu devenirea sensibilă a lucrurilor. Prin urmare, sensibilul este diferit genetic față de obiectele cunoscute și subiecții cunoscători.

La invocarea unei tipologii a multiplicării obținem o bifurcație, dintre care una este gândirea și ține de viața psihică a sensibilului, iar alta este experiența în toată multitudinea ei de manifestări.

O imagine nu este niciodată reductibilă la locul percepției sau la locul existenței lucrului. În tradiția fenomenologică și implicit la Maurice Merleau-Ponty, pe care îl remarcă și Coccia, locul ancestral al sensibilului (solul sensibilului) este corpul. Corpul celui care percepe. Sub acest aspect putem constata că s-ar manifesta un primat al percepției, al stratului prerenflexiv, asupra conștiinței. Cu toate acestea, ființa sensibilă nu poate fi surprinsă fără ființa unui subiect care o percepe. Nu există percepție fără existența celui care percepe. Deci, sensibilul există doar pentru că există ființe vii în univers. Coccia schimbă această ordine și o ia de la un alt capăt, edificând o perspectivă răsturnată, ce rezultă din poziția în care imaginea este tratată ca centrul vieții sensibile. Așadar, datorită vizibilului e posibilă viziunea, bunăoară muzica face posibilă ascultarea, iar un organ este forma interioară a mediului. Primatul sensibilului se întemeiază pe omogenitate particulară ontologică dintre spațiul medial și spațiul cognitiv.

Însemnătatea acestei răsturnări rezidă în profilarea întâietății sensibilului care „trăiește” dinaintea noastră și continuă să trăiască înăuntrul nostru, după percepție [3, p. 53]. Totodată, sensibilul se poziționează drept fundal al fiecărui gând, fapt care îl descrie ca un orizont ultim în care fiecare proiect și toate activitățile umane obțin corp, devin realizabile și reale.

Preluând această manieră de formulare a problemei cu privire la sensibil, suntem ghidați la o concluzie deosebit de importantă ce se articulează în jurul omului, care nu doar primește sensibilul, dar și-l produce. Deci, omul depășește celelalte animale, primind și producând sensibil, prin urmare, existența omului se materializează (1) într-un sensibil încarnat în propriul corp, care devine mediu de existență a acestui sensibil, precum ar fi pielea la animale sau hainele oamenilor; (2) într-o continuă emanare de sensibil, de viață sensibilă în stare să trăiască dincolo de limitele anatomice ale corpului, precum ar fi arta figurativă, muzica, literatura, ceremoniile politice.

Activitatea de producere a unor forme sensibile urmează linia unei dialectici în care cutumele, de pildă, se încorporează într-un sensibil ce este dezîncântat de corpul nostru anatomic. În așa mod cutumele și obiceiurile există într-un mediu ce depășește durata

și perimetrul corpului anatomic. Fiind incorporate în sensibil obiectele tehnice, industriale sau artizanale, mai poartă și o urmă a *senzificării* voinței și subiectivității umane. O persoană își poate senzifica spiritul și raționalitatea printr-un recurs la sensibil, după cum unele idei capătă viață fiind incorporate în sensibil.

Urmărim de aproape postura omului situat într-un flux de afectări mutuale petrecute între el și lume. Omul este capabil să abstragă raționalitatea din empiric, dar și să articuleze imaginea corectă, simțul corect, ce i-ar permite să facă real ceea ce gândește, astfel eliberându-se de aceasta. Pentru Coccia a trăi înseamnă a da sens, a da simț; a senzifica raționalul; a transforma psihicul într-o imagine externă, adică a-l face să fie sensibil, accesibil și pentru alții; a da corp și experiență spiritualului. Spiritul produce cultura pe seama activității de emiteră a sensibilului.

În același timp, spațiu de medialitate absolută, pe care îl putem numi arhi-mediul, este limbajul, deoarece, în opinia filosofului italian, în el formele pot să existe ca imagini într-o autonomie completă față de subiecții vorbitori și totodată față de obiectele a căror forme au fost separate de substratul lor original și prin urmare multiplicare de mediul limbajului. În afirmarea sa tetică despre faptul că „nu există limbaj fără imagine” [3, p. 55] Coccia ne sugerează ideea conform căreia limbajul este o modalitate de existență a sensibilului, fiind o formă superioară de a lui.

O altă expresie superioară de viață sensibilă este cultura materială obiectivată în artefacte fabricate și schimbate. Obiectivarea despre care vine vorba aici se împlinește în spațiul medial, întrucât în mediu ceva își face apariția, se arată și este pus în comun. La fel, din aceeași perspectivă, voințele indivizilor și a colectivităților își găsesc circumstanța favorabilă pentru existență doar în sensibil, deoarece acesta își asumă să existe dincolo de subiecții care l-au produs și să devanseze circuitul închis al interiorității și psihismului înzestrat cu incapacitatea de a deveni un obiect cotidian. Pronunțându-se că „totul ia corp în sensibil” [3, p. 55], Coccia vrea să ne aducă la cunoștință însemnătatea mediului pentru actele superioare ale omului ce se obiectivează în el. A desena, a schematiza, a cânta, a vorbi, a reprezenta toate aceste acte nu sunt doar niște simple expresii ale psihismului izolate în conștiința la care nimeni nu ar avea acces, ci mai sunt și acte ale vieții superioare ale omului care presupune spațiul medial. Într-un articol științific cu o tematică contiguă, [2] John Brought, problematizând conștiința imaginii, declară că imanența trăirilor conștiinței nu e la fel cum ți-ai procura un bilet de intrare și te-ai duce să vizitez, la fel cum a-i face-o vizitând un muzeu, gândurile sau închipuirile, amintirile, dorințele sau așteptările cuiva. Accesul la trăirile cuiva îmi va fi deschis din clipa în care acesta, bunăoară, îmi va povesti despre ele, astfel oferindu-mi posibilitatea de a le întâlni indirect în vorbirea acestuia, care e un mediu pentru acele trăiri care își găsesc expresia sensibilă prin ea – am adăuga noi din perspectiva lui Coccia.

Încă un subiect care este întreținut în sfera sensibilului este modul în care ne identificăm persoana într-o imagine. Coccia distinge rolul deosebit al lui Jaques Lacan în constituirea individului uman. După Lacan, individul suferă o schimbare, atunci când își asumă o imagine. În particular, Lacan recurge la experiența copilului în oglindă care este un model de edificare și autodeterminare a egoului. Imaginea își manifestă aspectul ei formativ pentru individ. Suntem proiectați într-o dialectică fină în care cunoașterea

și identificarea de sine parcurge printr-o curbă ce iese cu mult dincolo de adăpostul natural al corpului. Inoculată din afara subiectului, imaginea devine un model la care acesta se realizează și cu care tinde să se identifice. De altfel, perspectiva unei identificări nu poate fi prevăzută, ceea ce determină o disonanță și o alienare a eului. În interpretarea lui Coccia, „identificarea primordială are loc întotdeauna prin acțiunea unei imagini” [3, p. 69], aceasta poate fi o imagine de sine sau o imagine a altcuiva. Eul are o funcție alienată în această identificare cu miza mărturiei radicale în raport cu propria natură. Identificarea se ia după o formă delegată în vederea absorbirii imaginii eului. Ca urmare, avem facultatea de a ne recunoaște sau de a nu ne recunoaște într-o formă a sensibilului; de a ne identifica sau nu cu aceasta; de a ne lua drept imagine. Forma, esența care ne individualizează și care, firește, acționează asupra noastră exact atunci când nu mai este a noastră declanșează procedura mimetică de identificare. Modul de a ne recunoaște în ceva care nu ne aparține, de regulă, se numește imitație. Concepem o formă cu care ne identificăm și care se află mereu cu un pas în fața noastră. Miza capturării acestei forme ne silește să ieșim din sine și să ne identificăm imitând forma sensibilă pe care o urmărim. În așa fel, în antropologia lacaniană omul se recită pe sine și își imită propria imagine. Lacan nu refuză să rămână hegelian [8, p. 272]. Am văzut deja că o consecință a mobilității formelor este imitația. Sensibilul, în contextul de față, exprimă capacitatea de transmisibilitate și apropiabilitate absolută a formelor, ceea ce îngăduie apropierea unei imagini fără consecința transformării a celui care se apropie. De asemenea, forma este transmisă exceptând varianta în care obiectul original va fi într-un fel sau altul transformat. Astfel, mediul inițiază un spațiu transobiectiv și intrapsihic.

Una dintre concluziile la care am ajuns cu privire la perspectiva extinsă a sensibilului în concepția lui Coccia este legată de surprinderea sensibilului de către ființa umană, care nu doar îl dobândește prin percepție, dar și-l restituie lumii. În ordinea acestei idei se configurează câteva moduri de existență a sensibilului în om. În primul rând percepția, apoi se succed în calitate de moduri visul, care pentru Coccia e un fel de viață autonomă a sensibilului, vorbirea, desenul, îmbrăcatul și machiajul. A face ca un sensibil să existe într-un mediu, precum ar fi cu desenul, înseamnă a elibera acest sensibil. Omul dobândește și redă sensibil, de aceea sunt legitimați să-i atribuim omului rolul de mediu față de lume. Acesta devine și mai evident în cazurile extreme ale modei, așa precum ar fi machiajul, masca sau tatuajul. Coccia pune o întrebare retorică, prin care această evidență devine mai explicită: „Ce înseamnă să ne îmbrăcam, dacă nu să dobândim în mod fizic, să încorporăm un sensibil extern?” [3, p. 95]. În consonanță cu Georg Simmel, Coccia valorifică cazurile cele mai extreme ale hainei ca incapabile să răspundă la nevoia naturală de apărare sau protecție. Acestea oferă în schimb o identitate. Din această cauză cosmetica, machiajul, bijuteriile, colierele, tatuajul, coafura amplifică sfera personalului, o extinde și o face mai mare. Procesul de emanație a personalului atrage substraturi noi în calitate de medii, iar „pentru a ne face absolut recognoscibili ne confundăm cu ceva care nu ne aparține” [3, p. 96]. Haina contribuie la apropierea față de o trăsătură a lumii. Haina recepționează această trăsătură, transformându-se într-o purtătoare a sinelui omului, care pretinde că anume din această trăsătură se revarsă personalitatea lui.

Așadar, sensibilul se regăsește într-un spațiu suplimentar, autonom și ireductibil față de subiect și obiect. Existența sensibilului se încadrează într-un mediu în care lucrurile și ființele vii devin sensibile. Sensibilul deschide accesul către ceva, îl face să fie disponibil pentru a fi prins în percepție. Lucrul sau omul se arată, devin fenomene și ușor disponibile datorită sensibilului. Utilitatea sensibilului este schițată în (1) învățarea și luarea la cunoștință despre corpurile naturale și lumea din jurul acestora; în (2) acționarea asupra lucrurilor, construirea, plecând de la lume, a unui ambient specific, apoi interacțiunea cu acest ambient și influențarea obiectelor și a altor ființe vii din afara sa. Într-o concluzie generală, omul, fiind un mediu al sensibilului, acționează prin sensibil produs de corpul său.

În filosofie există o sumă de opinii și concepții despre modul în care ne sunt date lucrurile în conștiință sau maniera în care acestea denotă disponibilitate de a se lăsa percepute. Însă, mai există o componentă indispensabilă a acestui proces de prindere a lucrului, și anume această disponibilitate de a fi perceput, la care se referă un subiect care percepe. Cu alte cuvinte, subiectul prinde ceea ce se lasă prins, iar lucrurile se prind de cel care e capabil să le prindă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Aristotel. *Metafizica*. București: Humanitas, 2007. 538 p.
2. Brough J. Something that is nothing but can be anything: the image and our consciousness of it. În: *The Oxford Handbook of Contemporary Phenomenology*, Jan. 2013.
3. Coccia E. *Viața sensibilă*. Cluj: Tact, 2012. 114 p.
4. Perciun. A. Considerații privind identitatea la Platon în „Cratylus” și la Vilém Flusser în „Imagine și Text” În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, 2011, nr. 1, p. 19-28.
5. Perciun. A. Demersul aristotelic asupra posibilului: contribuții pentru o întemeiere ontologică a imaginii. În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, 2011, nr. 3, p. 19-31.
6. Perciun. A. Recursul asemănării asupra conceptului de identitate (khôra și fundamentarea identității). În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*. 2010, nr. 2, p. 31-39.
8. Roudinesco E. *De la Sigmund Freud la Jacques Lacan*. București: Humanitas, 1995. 283 p.

PERSPECTIVELE UNUI NAȚIONALISM DE FACTURĂ LIBERALĂ ÎN STATELE POST-LENINISTE: PRELIMINARIILE UNEI CERCETĂRI

THE PERSPECTIVES OF LIBERAL NATIONALISM IN POST-LENINIST STATES: THE PRELIMINATION OF THE RESEARCH

Nicolae BODEAN, *cercetător științific,*
Institutul de Istorie al AȘM
nikeby@gmail.com

Rezumat

Noua ordine mondială, în urma căderii blocului comunist, a lăsat impresia unei transformări nu doar economice, ci și o aderare la valorile liberal democratice, și a unei victorii complete în lupta ideologică dintre capitalism și marxism, respectiv liberalism și leninism. Moștenirea regimurilor post-leniniste a devenit un factor important în timpul transformărilor de după căderea acestor sisteme, punând problema posibilității unui naționalism liberal în statele post-leniniste. Este necesară o analiză a relației naționalismului și implicațiile acesteia cu cele două ideologii universaliste majore care au modelat peisajul politic în sec. XX – liberalismul și leninismul, care au fost nevoite să coopteze și să accepte într-o măsură oarecare naționalismul, pentru a putea supraviețui și a concura între ele.

Cuvinte-cheie: *comunism, capitalism, iliberal, națiune, naționalism, liberalism, leninism.*

Summary

The new world order after the fall of the communist bloc, left the impression of a transformation not only at the economical level but also a swift adherence to liberal democratic values, and a complete victory in the ideological struggle between Capitalism and Marxism, Leninism and Liberalism respectively. In addition, the heritage of post-Leninist regimes has become an important factor in the transformations of the post-Leninist era, putting the question of the possibility of a liberal nationalism in these states. Respectively is necessary an analyses of the relationship of nationalism and its implications with the two major universalist ideologies that shaped the political landscape in the twentieth century, Liberalism and Leninism.

Keywords: *Communism, Capitalism, Illiberal, Nation, Nationalism, Liberalism, Leninism.*

Pe parcursul sec. al XX-lea, liberalismul ca ideologie politică a realizat două mari victorii. Prima a fost înfrângerea fascismului la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial, iar a doua a fost căderea blocului comunist, la sfârșitul anilor 80 ai sec. XX. Chiar dacă a urmat impunerea cu succes, și relativ rapidă a democrațiilor liberale capitaliste în perioada de după cel de al Doilea Război Mondial, acest proces nu a fost repetat în majoritatea cazurilor statelor post-leniniste după căderea blocului de Est. Spre deosebire de Germania, Italia sau Japonia, după o înfrângere militară completă, urmată de impunerea ulterioară a unor noi ordini politice economice liberale, acest lucru nu a mai avut loc în țările post-leniniste. Astfel, moștenirea regimurilor post-leniniste a devenit un factor important în timpul procesului de după căderea acestor sisteme.

Cercetătoarea Cheng Chen se interesează: de ce liberalismul este mai probabil să fie compatibil cu reconstrucția identității naționale în unele state post-leniniste decât în altele? Chen propune o analiză istorico-comparativă a patru state post-leniniste ca etaloane

de evoluție în curba naționalism liberal – naționalism iliberal în funcție de formele statale pe care le-a cunoscut leninismul în aceste țări, respectiv Rusia, China, România și Ungaria[1]. Pe măsură ce vechile lupte ideologice se retrag pe planul doi, naționalismul își asumă un rol tot mai important în politica statelor post-leniniste. Chen consideră că, în timp ce democrația liberal capitalistă a devenit durabilă în Polonia, Ungaria, Cehia, precum și în alte state post-leniniste (care au fost mai întâi încorporate în primul val de extindere spre Est a Uniunii Europene), iar în țări precum Rusia și China persistența forțelor naționaliste virulente și revanșarde amenință în mod serios perspectivele unei democrații liberale. Între aceste doua extreme cercetătoarea susține că sunt țări, precum Romania, care se deplasează într-o direcție liberală, dar sunt încă departe de a dezvolta o alternativă liberală viabilă a naționalismului. Acest fenomen contrazice în mod clar așteptările inițiale ale unei tranziții ușoare spre o democrație liberală. Deși cele mai multe state post-leniniste se confruntă în prezent cu dificultăți la crearea unui nou consens naționalist care este compatibil cu liberalismul, este esențial să se înțeleagă sursele acestor dificultăți și variabilele care determină gradul orientărilor politice non-liberale sau antiliberale ale acestora. Chen încearcă să ofere o explicație parțială a diferitelor perspective pentru naționalismul liberal în statele post-leniniste prin identificarea modalităților în care legatele specifice regimurilor leniniste s-au desprins din instituții comuniste formale și au oferit o bază pentru variațiile iliberale ale naționalismului.

Dat fiind faptul că atât leninismul, cât și liberalismul aspiră la universalitate, ele nu se potrivesc intrinsec la construirea națiunilor și la ideologii naționaliste. Astfel, la fel cum statele-națiune occidentale au adoptat strategii diferite în încercarea de a împăca liberalismul și naționalismul, statele leniniste au adoptat abordări destul de diferite pentru a apropia idealurile revoluționare universaliste cu construirea viziunii lor naționale. Chen susține că aspectele iliberale ale naționalismului din statele post-leniniste rezidă, în parte, din eforturile depuse de către regimurile leniniste de a face leninismul o parte integrantă a identității naționale și că succesul acestor eforturi poate fi demonstrat, că variază în sens invers cu perspectivele naționalismului liberal în contextul post-leninist.

În ciuda faptului că leninismul și liberalismul sunt ideologii universaliste, universalismul leninismului a fost limitat în mod inerent prin accentul pus pe colectivism, bazat pe diferența de clasă, care a oferit o potențială bază de divizare și de excludere, și forme particularizate consolidate în mod involuntar din societățile pre-leniniste.

Acest fapt a supraviețuit în colectivismul leninist particularizat prin dimensiuni informale ale vieții publice, în ciuda „colectivismului universalist oficial” promovat de regimurile leniniste, oferind ulterior o fundație pentru idealurile colectiviste asociate cu naționalismul iliberal în statele post-leniniste. În contextul post-leninist, naționalismul iliberal s-a manifestat în mod concret în sentimente anti-minoritare, anti-străine și xenofobe, în ideologii antiseparatiste și anti-iredentiste. Acest fapt cercetătoarea o explică prin ipoteza că succesul regimurilor leniniste de a fuziona idealurile revoluționare leniniste cu proiectele lor de construire națională duc la subminarea idealurilor politice liberale ale naționalismului în timpul erei post-leniniste.

Această ipoteză este explorată printr-un studiu istoric comparativ prin intermediul a patru cazuri: Rusia, China, România și Ungaria, fiecare reprezentând un alt tip de regim

leninist și un rezultat diferit post-leninist. O variație în măsura în care practicile iliberale și discursurile ce predomină în redefinirea identității naționale post-leniniste este semnificativ diferită în cele patru cazuri. Autoarea consideră că Rusia a asistat la unele dintre cele mai iliberale variante ale naționalismului post-leninist, ca rezultat al fuziunii strânse a leninismului și a identității naționale, iar Ungaria este un caz în care stratificarea este relativ superficială a leninismului asupra idealurilor naționaliste preexistente a deschis o cale pentru o rezistență mai mică la individualismul liberal înrădăcinat astăzi. Între aceste extreme, China și România oferă două cazuri intermediare. Studiul comparativ ilustrează ipoteza propusă și analizează modul în care diferențele în experiența fiecărei țări cu leninism a afectat gradul și omniprezența naționalismului iliberal în era post-leninistă.

În timp ce naționalismul poate constitui un obstacol important pentru consolidarea democrației în multe state post-leniniste, ideea de „naționalism liberal” a determinat o literatură înfloritoare în rândul cercurilor universitare occidentale. În general, susținătorii naționalismului liberal accentuează importanța sa ca bază pentru o toleranță politică și culturală.[2] Considerând că măsura în care aceasta nu subliniază importanța primordială a idealului național și insistă asupra autonomiei de voință individuală și de alegere, naționalismul liberal este mai liberal decât alte naționalisme, sugerând o atitudine critică față de idei și practicile iliberale chiar și atunci când acestea sunt justificate de interesele naționale. Potrivit teoreticienilor naționalismului liberal, dacă țările ar putea adera numai la principiile liberale, toate problemele cauzate de forme mai puțin liberale ale naționalismului vor fi rezolvate în timp.

Cu toate acestea, naționalismele post-leniniste pare să acorde puțină încredere poziției naționaliste liberale. Mai mulți cercetători au subliniat că instituțiile democratice formale și liberalismul nu merg neapărat mână în mână[3]. Absența unei aspirații liberale legate de statalitate ar putea avea efect asupra supraviețuirii și calității democrației, care afectează în mod special pe termen lung fostele state leniniste recent democratizate. Contrar tipului de naționalism tolerant și bazat pe consens susținut de către teoreticieni naționalismului liberal, în mai multe state post-leniniste naționalismul se caracterizează prin definiții informale ale identității naționale, limitate la o etnie sau religie; constrângerea valorilor și drepturilor altor organisme comunitare sau a valorilor individuale și a drepturilor naționale colective, însoțită de o atitudine extrem de defensivă și chiar uneori ostilă față de alte grupuri și culturi. Deci, este incompatibilă cu liberalismul în multe aspecte. Pe plan intern, aceasta adesea se manifesta print toleranță scăzută față de diversitatea politică și culturală. Pe plan extern, aceasta poate duce diverse inegalități de grup care rezultă în distribuirea resurselor politice și sociale de-a lungul liniilor etnice și culturale; aceasta poate duce, de asemenea, la suspiciune față de alte grupuri și culturi generate de teama de represalii naționale sau chiar dispariție.

Au fost avansate diferite explicații pentru a explica acest rezultat. Cercetători notorii ai naționalismului, precum Ernest Gellner, Liah Greenfeld și Hans Kohn, afirmă că rămânerea în urmă economică și politică relativă a acestor țări au influențat întotdeauna un fel de naționalism al resentimentului. Acest naționalism a confirmat superioritatea comunității și ierarhiei față de individualism și democrație (în opoziție cu „naționalismul civic”); a fost

impus într-o măsură și mai mare, în conformitate cu leninismul, care a întărit și mai mult caracterul de resentiment. Cuplat cu dificultăți politice și economice reînnoite în perioada post-leninistă de tranziție, aceasta a dus la revigorarea și intensificarea sentimentelor naționaliste iliberale în societățile post-leniniste de astăzi[4].

Acest argument tinde să accentueze dinamica comună ce produce naționalismul iliberal în societățile post-leniniste în detrimentul diferențelor semnificative dintre ele, care presupune adesea o continuitate istorică, fără a explica tipul de mecanism causal ce leagă resentimentul naționalist pre-leninist de naționalismul iliberal post-leninist.

Pentru o clarificare conceptuală a acestui articol, susținem utilizarea termenului de leninism mai degrabă decât socialism sau comunism, conceptul fiind înțeles în termeni teoretici, organizatoric și socioeconomic[5]. Leninismul, ca teorie și viziune asupra lumii, se bazează pe marxism, cu materialismul istoric ca fundament ideologic. Ca principiu organizațional, leninismul subliniază rolul partidului unic ca instrument al dictaturii proletariatului în perioada de tranziție spre comunism, cu centralismul democratic ca doctrină centrală[6]. Înțelegem leninismul ca o strategie de transformare socioeconomică, care oferă un anumit program de dezvoltare etatist conceput astfel încât să permită țărilor „slab dezvoltate” (conform marxismului) economic să ajungă din urmă și să accelereze tranziția spre comunism, fără a trece prin capitalismul pe deplin dezvoltat[7], el este bazat pe premisa dictaturii proletariatului, subliniind rolul statului în comanda dezvoltării economice și a distribuirii bogăției sociale. Leninismul diverge de la marxismul clasic, oferind statului un rol central în tranziția spre comunism; pe plan intern, aceasta implică o economie de comandă și egalitarism, iar pe plan internațional, implică izolarea economică de lumea capitalistă.

Astfel, un stat leninist este foarte diferit de alte tipuri de state autoritare, deoarece obiectivul său nu este pur și simplu controlul politic, ci transformarea întregii structurii sociale. Leninismul, datorită nucleului său ideologic universalist, împărtășește unele asemănări izbitoare cu o altă ideologie universalistă – liberalismul în interpretarea problemei naționalismului. Un derivat al marxismului, care postulează că odată cu comunismul muncitorii lumii se vor uni și diferențele naționale vor dispărea, leninismul suferă de același tip de limite conceptuale ca liberalismul clasic în asigurarea unei baze teoretice pentru naționalism.

În prima sa manifestare, atunci când regimul leninist a fost stabilit în Rusia, a fost asumată misiunea globală de promovare a unei revoluției socialiste mondiale și a societății comuniste în întreaga lume. Datorită caracterului său organizatoric extrem de centralizat, statele leniniste au fost deosebit de bine echipate pentru a iniția o industrializare forțată și impunerea unei noi ordini sociale prin constrângere. Însă capacitatea sa de a realiza un control ideologic, bazându-se doar pe ideologia leninistă universalistă, a devenit problematică în contextul administrării politicilor de dezvoltare și de administrare în cadrul unui stat teritorial și stabilirea controlului social efectiv, iar imperativul de a justifica existența leninismului a generat necesitatea de construire a națiunii sub leninism.

Pentru creșterea legitimității unui stat, construirea națiunilor este crucială, ea creează un sentiment comun de identitate în rândul cetățenilor. Astfel analiza statelor post-leniniste este propusă prin prisma construcției naționale sub leninismul care poate fi măsurat prin gradul de fuziune a leninismului și a identității naționale, adică măsura în care identitatea cetățenilor este legată de misiunea universalistă a leninismului. Chen propune

patru tipuri de regimuri leniniste folosind două distincții: *acceptarea socială inițială* a leninismului și *strategiile de construire a națiunii* de către regim.

Folosind ca criteriu *acceptarea socială inițială* a leninismului, statele pot fi împărțite în două categorii: state în care regimurile leniniste au fost stabilite ca rezultat al revoluțiilor indigene și cele în care leninismul a fost „importat” (impus) din străinătate. Revoluțiile indigene au oferit regimurilor leniniste un avantaj considerabil în construirea națiunilor, leninismul fiind mai puțin probabil să fie perceput ca străin, cel puțin de unele grupuri sociale. În statele în care leninismul a fost impus din exterior, regimurile s-au confruntat cu o provocare mult mai mare în construirea națiunii, datorită originii „ilegale” (străine).

Strategiile de construire a națiunii adoptate de regimurile leniniste de asemenea pot fi împărțite în două categorii ideal tipice: cele în care programele naționale au fost concepute pentru a se potrivi viziunii de dezvoltare universaliste și preceptele organizatorice ale leninismului și cele care au adaptat leninismul idealuri naționaliste și obiectivele de dezvoltare proprii. În cazul în care primul este „național în formă, leninist în conținut”, celălalt este leninist în formă, dar naționalul a avut prioritate.

Chiar dacă fiecare regim leninist a adoptat politici specifice care au inclus elemente ale celuilalt tip ideal, modelele pe larg și tendințele strategiilor globale, astfel cum sunt definite de aceste categorii, sunt sesizabile prin studii empirice. Pentru a determina în care categorie de regim intră un stat, este examinată calitativ *strategia de construire a națiunii* în diferite domenii, inclusiv strategiile de dezvoltare, politica culturală, politica minorităților, precum și politica externă. Analizând dacă regimul aderă la un singur adevărat „traseu leninist”, sau a recunoscut că a aderat la mai multe căi ale socialismului; dacă regimul a urmat consecvent modelul de dezvoltare sovietic, sau se abate de la acest model pentru a se potrivi unei strategii naționale mai pragmatice; dacă regimul a forțat naționalismul tradițional să se conformeze ideologiei leniniste, sau s-a angajat în construirea unei culturi naționale distincte; dacă regimul a adoptat structuri administrative cu factor etnic și a urmărit asimilarea minorităților etnice, sau a adoptat o politică minoritară flexibilă; și dacă regimul s-a angajat la un monolit leninist pe plan internațional, sau relațiile erau pe o bază nesocialistă fermă. Acești indicatori nu sunt neapărat exhaustivi, care ar arăta variația leninistă în construcția națională, dar stabilesc în mod eficient dacă regimul a fost dogmatic doctrinei leniniste universaliste sau a subordonat leninismul anumitor obiective naționale.

Chen examinează patru cazuri considerate reprezentative – Rusia, China, România și Ungaria, care reprezintă diferite combinații de acceptare socială inițială a leninismului și a strategiei regimului în construirea națiunii, respectiv, diferite grade de fuziune a leninismului și a identității naționale. Cercetătoarea menționează că proiectele de construcție națională nu se realizează pe o tabula rasa. Un rol important îl au așa factori structurali și culturali relativ constanți cum ar fi problemele de frontieră, diversitatea culturală, concentrarea teritorială a minorităților. Însă îi scapă în concluziile istorico-comparative faptul că la baza cercetării propuse ar exista o ideologie, deci trebuie luat în calcul nu doar factorii geografici, culturali și minoritari, dar și factorii religioși, idealurile naționale și trecutul istoric imperial, chiar dacă afirmă că acești factori de fond menționați mai sus în sine nu predetermină strategia regimului sau rezultatul procesului de construire a națiunii și este departe de a fi deterministă, bazată exclusiv pe acești factori.

Cazul Rusiei este crucial atât datorită faptului că oferă o experiență leninistă definitivă, cât și fiindcă a asistat la cea mai apropiată fuziune a leninismului și a identității naționale. Acest caz subliniază, de asemenea, importanța fuziunii leninismului și a naționalismului într-o țară în care regimul comunist a fost stabilit indigen. Având distincția de a fi în primul regim leninist din lume, Uniunea Sovietică sub conducerea lui Lenin și Stalin dogmatic s-a identificat cu leninismul („o încarnare revoluționară”). Destinul națiunii ruse a fost modelat de poziția sa specială în geneza și dezvoltarea socialismului, definit în conceptul stalinist „socialismul într-o țară” (teorie înaintată de Stalin în 1924, elaborată de Nikolai Buharin în 1925 și adoptată ca politică de stat de către Uniunea Sovietică), însă așteptările unei revoluții mondiale au fost abandonate treptat în perioada post-stalinistă, liderii sovietici au început să vadă necesitatea de a adopta o atitudine politică mai flexibilă față de cel puțin o parte din circumscripțiile naționale ale regimului, în scopul de a realiza un control social mai eficient. Cu toate acestea, obiectivul de construire a națiunii pe o nouă identitate sovietică definită de ideologia leninistă și suprimarea unei identități naționale ruse separate s-a menținut de-a lungul perioadei sovietice. Acest caz arată moștenirea dificilă a leninismului în forma sa cea mai puternică.

În contrast, regimul leninist din China a fost stabilit ca rezultat al unei revoluții leniniste indigene, care s-a transformat într-o luptă pentru eliberare națională atât pentru elite, cât și pentru mase. După revoluție, liderii chinezi au adaptat din leninism ceea ce se potrivea viziunii lor naționaliste. În cea mai mare a perioadei leniniste regimul chinez a rămas independent de cel al Uniunii Sovietice și a adoptat o strategie de dezvoltare destul de diferită de modelul sovietic, chiar provocatoare în mod direct în interpretarea leninismului în timpul perioadei post-staliniste. Datorită experienței chineze duale: revoluție națională și experiența leninistă, marcată printr-o strategie revoluționară, care la început a urmat și pe urmă a abandonat consilierea sovietică leninistă; și un regim post-revoluționar, care la început a adoptat și mai târziu a respins modelul de dezvoltare sovietic leninist, fuziunea leninismului și identitatea națională nu a fost la fel de apropiată ca și în cazul Rusiei.

Dat fiind faptul că în România și Ungaria leninismul a fost impus din plan extern și lipsa de acceptare socială inițială, legitimitatea acestor regimuri a fost foarte mică în comparație cu Rusia sau China. Strategiile de construire a națiunii diverg în mod semnificativ de leninism. Chen consideră că, probabil, din cauza unei importanțe strategice relative a României, Uniunea Sovietică a adoptat o atitudine mai degrabă tolerantă față de politica externă independentă a regimului lui Ceaușescu, care, în mod paradoxal, a adus la sfidarea directivelor economice sovietice ce desemnau România ca un „grânar” al blocului, în favoarea continuării modelului sovietic de dezvoltare centralizată și de industrializare. Astfel, regimul nu s-a bazat pe Moscova pentru supraviețuirea sa și a trebuit să investească masiv în proiectul de construire națională, în scopul de a obține legitimitatea necesară. Ceaușescu a menținut, probabil, regimul cel mai represiv și centralizat în Europa de Est, în timp ce urmărea în mod constant un fel de „stalinism național” bazat strict pe modelul de dezvoltare sovietic original și o politică culturală similară campaniei staliniste de rusificare. Această experiență în cadrul leninismului plasează și România, un alt caz intermediar, care se încadrează între extremele rusești și ungare în ceea ce privește construirea națiunilor sub leninism. În aceste concluzii vedem limitele cercetării, care nu

ia în calcul factori precum: trecutul istoric imperial, preexistența unor mișcări și partide socialiste puternice, resursele naturale, dimensiunea teritorială, numărul populației și pierderile teritoriale în favoarea Uniunii Sovietice.

Chen consideră că Ungaria oferă un caz în care fuziunea leninismului și a identității naționale a fost cea mai incompletă, în parte datorită faptului că originea străină a dictaturii sale comuniste a menținut un grad mai mare de separare, într-o opoziție adesea directă, între naționalismul maghiar și trăsăturile leninismului care alimentau tendințele iliberale. În cea mai mare parte a perioadei leniniste, mai ales după 1956, politicile de dezvoltare și cele culturale adoptate de regimul maghiar au fost mai puțin ortodoxe în comparație cu cazul românesc, așa cum este exemplificat prin gradul semnificativ de toleranță politică și în mod surprinzător noul mecanism economic inițiat sub János Kádár. Spre deosebire de România, regimul maghiar a rămas loial față de Uniunea Sovietică la nivel internațional, în schimbul flexibilității interne. Ideologia și politica au fost împinse în favoarea consumerismului apolitic din timpul perioadei Kadar. În consecință, a existat doar stratificare relativ superficială a leninismului peste idealurile naționaliste preexistente.

Astăzi, caracteristici iliberale în naționalismul post-leninist sunt parțial rezultatul construirii națiunilor din perioada comunistă. În grade diferite, fuziunea leninismului cu identitatea națională a subminat imaginea de sine existență a națiunii, făcând redefinirea identității naționale un imperativ. Chen propune trei componente care privesc construirea națiunilor și moștenirea lor leninistă. Primul este *colectivismul universalist oficial*, care s-a bazat pe ideologia comunistă oficială și a fost acceptată în măsura în care construcția națiunii leniniste a avut succes. A doua este *colectivismul particularist informal*, care s-a proliferat sub forma unor rețele informale de înțelegere morală comune și convergență, economia formală de comandă având aspecte considerate a fi nedrepte și nejustificate din perspectiva cetățenilor obișnuiți. Al treilea factor este *individualismul atomizat*, care este caracterizat prin interese particulare înguste, evitarea responsabilităților civice și de retragere a indivizilor din sfera publică. În timp ce prăbușirea leninismului a eliminat *colectivismul universalist oficial*, realitatea nu a corespuns așteptărilor unui transplant ușor al liberalismului, nefiind luat în calcul capacitatea de rezistență și dănuire a *colectivismului particularist informal* și a *individualismului atomizat*.

Succesul parțial al construcției naționale leniniste a oferit un teren fertil pentru naționalismul iliberal în contextul post-leninist. Unde construcția națională leninistă a avut mai puțin succes, această moștenire a rezultat într-un mai mic și mai puțin persistent set de noțiuni non sau antiliberale ale vieții individuale și colective, prin urmare, o rezistență mai mică la formele liberale ale naționalismului, procesul de construcție național leninistă a produs identități naționale care sunt în mod fundamental iliberale în orientare. Subscriem la ideea că tipul de naționalism, care a apărut după leninism, nu poate fi pe deplin înțeles fără a lua în considerare fuziunea sa istorică cu leninismul. Naționalismul post-leninist a oferit un sentiment de continuitate în rândul maselor afectate nu numai de tranziția politică și economică profundă, dar în aceeași măsură sau poate chiar și mai mare de o tranziție de identitate profundă și dificilă. Chen oferă următoarea ipoteză: cu cât este mai strânsă fuziunea dintre leninism și identitatea națională în trecut, cu atât mai adânci

și rezistente sunt moștenirile leniniste iliberale în producerea unor identități naționale incompatibile cu liberalismul în prezent.

Nu putem analiza perspectivele unui naționalism liberal în statele post-leniniste fără a analiza și liberalismul, și relația sa cu problema națională. În literatura de specialitate este subliniat adesea că manifestările naționalismului nu pot fi înțelese pe deplin decât dacă sunt plasate în contextul tradițiilor politice majore, cum ar fi liberalismul, conservatorismul și marxismul[8]. În ciuda faptului că cele mai multe dintre aceste tradiții politice plasează naționalismul într-o poziție de epifenomen, naționalismul a demonstrat capacitatea de o rezistență uimitoare de-a lungul secolelor de frământări politice. În timp ce naționalismul a refuzat să fie marginalizat de capitalism sau comunism, ambele ideologii universaliste majore (liberalismul și leninismul, care au modelat peisajul politic în secolul XX) au fost nevoite să coopteze și să accepte într-o măsură oarecare naționalismul, pentru a putea supraviețui și de a concura una față de alta. În ciuda pozițiilor contrare și de autoexcludere, atât liberalismul, cât și leninismul au avut poziții similare în abordarea problemei naționale. Atât liberalismul clasic, cât și marxismul clasic nu au recunoscut naționalismul ca o forță puternică, persistentă și independentă în modelarea societății umane. Ambele poziții au văzut istoria ca un proces de dezvoltare ce se deplasează într-o anumită direcție, și, prin urmare, împărtășesc în comun un puternic sentiment de progres, și care ambele au sprijinit practici imperialiste. În cele din urmă, atât liberalismul, cât și leninismul au încercat să includă problema națională în ajustarea lor teoretică, care a dus la aceeași proclamație de autodeterminare națională.

Cercetarea perspectivei unui naționalism liberal în statele post-leniniste este mult mai complexă decât analiza dihotomiei teoretice marxism vs. liberalism. Ea necesită nu doar o analiză comparativă istorică a trecutului leninist al acestora, ci o analiză complexă istorică și filosofică care ia în calcul așa factori ca: 1. resursele naturale, dimensiunea teritorială, numărul populației și pierderile teritoriale în favoarea Uniunii Sovietice; 2. trecutul istoric imperial, preexistența unor mișcări și partide socialiste, a tradițiilor liberale; 3. idealurile naționale, personalități și eroi naționali, religia și tradițiile naționale; 4. factori moderni, dezvoltarea informațională, politici informaționale, perspective demografice etc. Toate acestea pot servi și pentru o analiză a tendințelor iliberale nu doar în statele post-leniniste, ci și în alte state post-, inclusiv în state cu democrații istorice consacrate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFIE

1. Chen Cheng. The prospects for liberal nationalism in post-Leninist states. Pennsylvania: The Pennsylvania State University, 2007. 245p
2. Kymlicka Will. Politica în dialect: naționalism, multiculturalism și cetățenie. Chișinău: ARC, 2004. 344p.
3. Tamir Yael. Liberal Nationalism. Princeton: Princeton University Press, 1993. 206p.
4. Roberts Andrew. The Quality of Democracy. În: Comparative Politics 37, no. 3 (April 2005), p.357-76
5. Tismaneanu Vladimir. Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism, and Myth in Post-Communist Europe. Princeton: Princeton University Press, 1998. 256p.
6. Ekiert Grzegorz. Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the Legacy of Communist Rule. (Hanson S). Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 186p.
7. Jowitt Ken. New World Disorder. The Leninist Extinction. Berkeley, CA: University of California Press, 1993. 345p.
8. Dahbour Omar, Ishay Micheline R. The Nationalism Reader. New Jersey: Humanities Press, 1995. 383 p.
9. Dungaciu Dan. Națiunea și provocările (post)modernității. București: Editura. Tritonic, 2004. 512 p.

IMPACTUL ACORDULUI DE ASOCIERE REPUBLICA MOLDOVA – UNIUNEA EUROPEANĂ ASUPRA REGIUNII TRANSNISTRENE

THE IMPACT OF THE ASSOCIATION AGREEMENT MOLDOVA – EU ON THE TRANSNISTRIAN REGION

Nicolai AFANAS, *magistru în științe politice, doctorand,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
n.afanas@yahoo.fr

Rezumat

Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană recunoaște și consolidează suveranitatea și independența Republicii Moldova, oferind posibilitatea pentru colaborarea între regiunea transnistreană și comunitatea europeană. Acordul include angajamentul UE de a asista Republica Moldova să suporte costurile de reintegrare, atunci când soluția pentru conflictul transnistrean va fi găsită prin mecanismele internaționale stabilite. Obiectivul Acordului de Asociere este angajarea în procesul de asociere politică și integrare economică pentru beneficiul întregului teritoriu recunoscut internațional al Republicii Moldova. Acordul de Asociere va fi aplicat pe întreg teritoriul Republicii Moldova, finalitatea căruia fiind modernizarea țării, astfel devenind mai atractivă pentru cetățenii care trăiesc în regiunea secesionistă.

Cuvinte-cheie: regionalizare, integrare, interes național, interdependență, Uniunea Europeană, Acord de Asociere, Federația Rusă.

Summary

Association Agreement Moldova - European Union recognizes and strengthens the sovereignty and independence of Moldova, allowing for collaboration between transnistria and European community. The agreement also includes the EU's commitment to assist Moldova to bear the costs of reintegration, when the solution to the transnistrian conflict will be reached through established international mechanisms. The objective of the Association Agreement is engaging in the process of political association and economic integration for the benefit of the whole territory of the internationally recognized Moldova. Association Agreement will be applied throughout the country, that purpose being modernization of the country thus making it more attractive for citizens living in the breakaway region.

Keywords: regionalization, integration, national interest, interdependence, European Union, Association Agreement, Russian Federation.

 Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană acoperă „întreg teritoriul recunoscut internațional al Republicii Moldova”, iar Transnistria, ca parte integrantă a acestuia, trebuie să fie subiect al Acordului, au stabilit deputații din parlamentul UE. Ei au adăugat că UE trebuie să joace un rol mai important în găsirea unei soluții pentru o clarificare efectivă a situației transnistrene între Chișinău și Tiraspol. Deputații europeni au subliniat că rolul jucat de Rusia în criza din Ucraina a modificat ordinea geopolitică și

a afectat și relațiile UE-Moldova. Ei cer Rusiei să respecte pe deplin integritatea teritorială a Moldovei și alegerile sale europene. Europarlamentarii au unele rezerve în utilizarea continuă de către Rusia a blocării importurilor de produse din Moldova, ca mijloc de destabilizare a regiunii. În schimb, deputații europeni susțin inițiativele de contrabalansare a embargoului rusesc asupra produselor moldovenești.

Ex-prim-ministrul Republicii Moldova Iurie Leancă a catalogat decizia Parlamentului European drept «un eveniment istoric» pentru Republica Moldova. «Sunt convins că doar un viitor european va oferi cetățenilor noștri un trai mai bun, venituri mai mari, drumuri de calitate, educație și medicină cu cele mai bune servicii, acces la o piață de jumătate de miliard de consumatori, instituții care vor funcționa și mai puternic, după modelul european», a spus Leancă, într-un comunicat al Guvernului Republicii Moldova. La rândul său, președintele Delegației Parlamentului European la Comisia parlamentară de cooperare Uniunea Europeană - Republica Moldova, europarlamentarul român Andi Cristea (PSD), a subliniat că este important că viitorul Parlament și Guvern de la Chișinău, care va rezulta din alegerile programate în 30 noiembrie 2014, să continue procesul pro-european al țării. [9] Pe 18 decembrie 2015 Jurnalul Oficial al UE publică decizia Consiliului de Asociere UE-Republica Moldova privind aplicarea titlului V din Acordul de Asociere Republica Moldova - UE (Comerț și aspecte legate de comerț) pe întreg teritoriul Republicii Moldova (inclusiv în regiunea transnistreană). Luând în considerare faptul că preferințele comerciale autonome (PCA) oferite Republicii Moldova au expirat la 31 decembrie 2015, de la 1 ianuarie 2016 agenții economice de pe ambele maluri ale Nistrului au exportat mărfurile în UE în baza aceluiași regim de comerț liber.

Dacă aruncăm o scurtă privire asupra prevederilor Acordului de Asociere (Art. 8 alineatul 2) desprindem drept obiectiv general soluționarea conflictului transnistrean prin intermediul mecanismelor oferite de Acord, printre care și ZLSAC (Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană). Acțiunea poartă în sine un scop mai degrabă politic, și anume, reintegrarea economică a Republicii Moldova prin inserarea mediului de afaceri din regiunea separatistă în economia malului drept al Nistrului, urmând apoi apariția unui grup de presiune care să schimbe vectorul politic al Tiraspolului dinspre eurasianism spre integraționism cu Republica Moldova. Totul ar fi început pe 3 martie 2006, când Ucraina, în urma unor presiuni considerabile din partea UE, a încetat să mai accepte mărfuri din Transnistria fără ștampila vamală a Republicii Moldova, iar Chișinăul a facilitat înregistrarea companiilor transnistrene. Deși demersul a fost interpretat drept o blocadă economică de către Transnistria și Rusia, mediul de afaceri din regiunea separatistă a reușit să convingă oficialii tiraspoleni să permită înregistrarea la Chișinău. Practic, a fost demarat un proces gradual de înregistrare a tuturor companiilor exportatoare din Transnistria, silind aceste afaceri să țină o dublă contabilitate – una pentru autoritățile separatiste și alta pentru Republica Moldova. În ciuda acestui fapt, implicarea guvernului moldovean și a UE în interesele de afaceri din regiune nu a avut efectul scontat: crearea unui grup de presiune la adresa Tiraspolului pentru a obține concesiile politice în relația cu Chișinăul. Odată

înregistrate la Chișinău, aceste firme au beneficiat de un regim mai bun de export către statele din UE, fiind totodată scutite de plata impozitelor către autoritățile moldovene.

Logica simplistă: „e mult mai profitabil să exporti în calitate de companie moldovenească, decât ca entitate transnistreană” trebuia să demareze o reintegrare economică incipientă a afacerilor din Transnistria în economia Republicii Moldova. S-a constatat un efect pervers al acestei măsuri, și anume, creșterea numărului de cazuri de contrabandă dinspre regiunea separatistă. Republica Moldova pierde anual nu mai puțin de încă un buget de stat din cauza schemelor de contrabandă, care duc la eschivarea de la achitarea plăților vamale la introducerea mărfurilor în țară, care constituie 80% din buget. Filiera ideală pentru contrabandiști este „gaura neagră” transnistreană, prin intermediul căreia s-au creat mai multe rețele de transport ilegal sau semilegal al mărfurilor. În perpetuarea acestei stări de facto stau mai multe interese ale cercurilor financiare nu numai din Tiraspol, ci și din Kiev, Odesa, Moscova și chiar Chișinău. [2, pp. 47-50]

Dincolo de asta, reacția liderilor de la Tiraspol pare a fi mai degrabă reticentă în fața oricăror proiecte integraționiste europene. La un briefing de presă, fostul lider al auto-proclamatei „rmn” Evgheni Șevciuk a subliniat că filosofia Tiraspolului în raport UE și Republica Moldova se va baza pe principiul „economics without politics” – un principiu transformat acum în leitmotivul diplomației din stânga Nistrului. Desigur că, potrivit versiunii oficialilor și a presei transnistrene, vinovat în toate problemele regiunii (deficit bugetar, inflație galopantă, restanțe în plata salariilor și pensiilor, scăderea exporturilor etc.) sunt Republica Moldova și Ucraina. Potrivit datelor de care dispune Chișinăul, contrabanda prin segmentul transnistrean al frontierei moldo-ucrainene a fost stopată practic integral. Astfel, potrivit datelor oficiale furnizate de așa-numitul minister al dezvoltării economice al regiunii transnistrene, ponderea UE din volumul total al exporturilor în 2015 a înregistrat 27%, în condițiile în care exporturile spre Federația Rusă au scăzut, în decurs de un an, de la 14,3% la 7,7%. Totodată, este de menționat că ponderea importurilor în regiunea transnistreană prezintă o situație inversă, importurile din UE constituind aproximativ 8%, iar cele din Federația Rusă aproximativ 50%. Pe parcursul anului 2015 „comerțul extern al Transnistriei” a scăzut cu 16,9%, ceea ce l-a determinat pe Șevciuk să apeleze la ajutorul Moscovei, de la care a împrumutat un miliard de ruble (echivalentul a 90 milioane de dolari).

Așadar, incompetența administrației tiraspolene e pusă pe seama unei așa-numite „blocade economice” din partea Ucrainei și a Republicii Moldova, care, chipurile, își coordonează eforturile pentru a reglementa conflictul în contul problemelor economice regionale. Dosarul este unul vechi, fiind permanent mediatizat și dezbătut de presa locală. În contextul ultimilor așa-zise alegeri prezidențiale care au avut loc la sfârșitul anului 2016, această retorică izolaționistă anti-europeană și pro-rusă ar putea fi folosită în răfuiala politică a partidei pro-Șevciuk cu clanul „Sheriff”. Pentru Chișinău și UE asta ar însemna amânarea implementării ZLSAC în regiunea transnistreană până în 2017. În timpul campaniei electorale, administrația de la Tiraspol a asigurat populația că s-a ajuns deja la un acord cu UE, însă detaliile tehnice ale acestuia nu au fost făcute publice. Totuși, potrivit unor surse din presă, Transnistria ar urma să îndeplinească următoarele condiții:

1. Excluderea tarifelor la importul a 2500 de mărfuri din UE (reprezentând aprox. 50% din întreaga gamă de produse europene importate în regiune) în anul 2016;
2. Excluderea totală a tarifelor la importul bunurilor din UE până în 2018; [12]
3. Schimbarea sistemului de impozitare (ce se poate traduce și ca instituirea taxei pe valoare adăugată care la moment nu se percepe în regiunea transnistreană);
4. Identificarea unei strategii implementare a reglementărilor tehnice din ZLSAC;
5. Identificarea unor modalități de interacțiune și cooperare cu autoritățile Republicii Moldova în vederea respectării standardelor sanitare și fitosanitare și respectiv eliberarea certificatelor de conformitate pentru bunurile exportate, atât la nivelul sferei vamale, cât și a celei bancare;
6. Neperturbarea tranzitului gazului rusesc către UE;
7. Armonizarea nomenclatorului mărfurilor din Transnistria cu cel al UE.

Aici vedem că punctul privind accesul nestingherit al Serviciului Vamal al Republicii Moldova la operatorii din regiunea transnistreană pentru eliberarea certificatelor de origine a fost eliminat. Concomitent, pentru Tiraspol sunt inacceptabile orice modificări cu implicarea punctelor de control, iar criza politică de la Chișinău va tergiversa adoptarea unei soluții. Cu siguranță că cel mai nedorit scenariu, luând în considerare implicațiile și efectele negative pentru economia regiunii transnistrene, este izolaționismul economic și amânarea implementării ZLSAC în regiune, ceea ce ar provoca o pierdere în buget de 30-50 milioane de dolari (4-5% din PIB). Momentan, singurii în măsură să poarte discuția despre relația comercială cu UE sunt agenții economici, însă aceștia sunt angrenați în plină confruntare politică cu fostul lider de la Tiraspol Șevciuk, fiind acuzați de complicitate cu „oligarhii locali ai Sheriffului” și guvernul Republica Moldova, în contrapondere cu loialitatea manifestată de regimul Șevciuk față de Moscova.

În consecință, analizând declarațiile autorităților moldovenești, cele ale oficialilor UE și a le reprezentanților administrației de la Tiraspol, putem constata că deocamdată nu s-a reușit identificarea unui mecanism clar care ar permite extinderea ZLSAC în regiunea transnistreană. Regimul de la Tiraspol urmărește, mai degrabă, menținerea statu-quo-ului pentru a obține capital electoral pentru ultimile așa zise alegeri prezidențiale din regiune. Astfel, principala provocare a autorităților de la Chișinău va fi identificarea unei soluții de a evita sancțiuni europene pentru nerespectarea prevederilor Acordului în regiunea transnistreană.

Odată cu semnarea Acordului de Asociere Republica Moldova și Ucraina au intrat în zona de liber schimb cu UE, Transnistria însă rămâne „blocată economic”. „Semnarea Acordului între Chișinău și Bruxelles este o chestiune suverană a Moldovei. Cu toate acestea, considerăm că pasul trebuia discutat cu Tiraspolul”. Balanța comercială a regiunii e marcată de dezechilibre. Transnistria a vândut străinilor în prima jumătate a anului 2016 mărfuri în valoare de 288 de milioane de dolari, dar a cumpărat de la ei de 616 milioane. Practic, exporturile sunt mai puțin de jumătate din valoarea importurilor. Comerțul exterior al regiunii s-a prăbușit cu putere în ultima perioadă. [11]

Deși fostul așa-zisul lider al regimului separatist de la Tiraspol spune că semnarea Acordului de Asociere a afectat economia regiunii, statisticile îl contrazic. Avanpostul ru-

sesc din Balcani exportă de două ori mai multe mărfuri în România decât în Rusia. 15% din tot ce vinde regiunea peste granițe este cumpărat de români, în vreme ce în Federația Rusă ajung doar 8% din total. România e a doua cea mai mare piață de export pe care o are Transnistria. Prima este Republica Moldova. Deși rușii nu cumpără prea multe produse din Transnistria, cumpără foarte multe din Rusia. Datele de la Tiraspol arată că aproape 60% din importurile regiunii vin din Federația Rusă și doar 7% din restul Moldovei. Demersul Lituaniei privitor la noul APC implică de asemenea problema transnistreană, care în viziunea Vilniusului trebuie să fie abordată în mod eficient de către UE. Chiar dacă poziția Lituaniei riscă să genereze perturbații în dialogul Bruxellesului cu Moscova, oricum aceasta ar putea avea un rezultat pozitiv asupra reglementării transnistrene, care în pofida ultimelor mișcări pozitive întârzie să avanseze în mod esențial. În afară de aceasta, conflictul transnistrean continuă să facă parte din dialogul ruso-european, dat fiind faptul că UE este interesată în atragerea Rusiei în procesul de stabilizare a vecinătății comune. Cu toate acestea, subiectul dat ține de discuții politice ce nu prevăd angajamente juridice asumate de către UE și Rusia privind termenii și condițiile soluționării conflictului transnistrean.

De fapt, la nivel oficial, părțile europeană și rusă susțin în mod declarativ ideea reglementării acestui conflict. Însă din punct de vedere practic, Moscova și Bruxelles contribuie mai mult în mod indirect la soluționarea conflictului transnistrean (Rusia prin influențarea voinței politice a liderilor de la Tiraspol, iar UE prin susținerea activității Misiunii Uniunii Europene de Asistență la frontiera dintre Moldova și Ucraina, segmentul transnistrean.). Aceasta are loc atât din cauza inerției formatului de negocieri "5+2", cât și datorită eficienței reduse a negocierilor în cadrul acestui format. Principalul obstacol în desfășurarea productivă a tratativelor constă în prezența factorului militar rusesc în regiunea transnistreană deghizat sub misiunea de pacificare, alcătuită din forțe rusești ce apără armamentul militar din raioanele de est ale Republicii Moldova până la soluționarea politică a acestui conflict (conform opiniei oficialilor ruși). Or, problema se rezumă la existența misiunii de pacificare realizată de Rusia, care în realitate sporește sentimentele rebele și antagoniste ale liderilor de la Tiraspol. Prin urmare, cererile Lituaniei nu sunt suficiente pentru a facilita reglementarea transnsitreană. [5, pp. 71-82]

Ținem să subliniem că amenințările provocate de secesionismul din raioanele de est ale Republicii Moldova au un impact negativ în toate cele cinci domenii ale securității pe care le abordăm. În acest sens, din punct de vedere politic: existența în estul țării a unei autorități separatiste anticonstituționale, rusofile și antioccidentale susținute economic, politic și moral de Federația Rusă pune sub semnul întrebării autoritatea, suveranitatea, indivizibilitatea, unitaritatea și însăși existența statului Republica Moldova; în domeniul militar: prezența ilegală, abuzivă și anticonstituțională în zona de est a Republicii Moldova a contingentului militar al Armatei a 14-a și a forțelor paramilitare transnistrene, ce dețin un arsenal important de arme ofensive și defensive, constituie o amenințare serioasă la adresa statului și a cetățenilor și compromite suveranitatea și independența Republicii Moldova în sectorul economic: deținerea ilegală de către auto-proclamatele și nerecunoscutele autorități de la Tiraspol a dreptului la proprietate asupra

infrastructurii industriale, a terenurilor agricole și a schimburilor comerciale din stînga Nistrului subminează esențial puterea economică a statului și contribuie la dezvoltarea unei economii subterane în zonă; în domeniul societal: rusificarea forțată, politizarea intenționată a relațiilor interetnice, a etnonimului de limbă, istorie și identitate provoacă sciziunea populației pe criterii etnice, amplifică cultivarea artificială a urii dintre etnii pe întreg teritoriul Republicii Moldova și conduce la incapacitatea cristalizării unei identități naționale; în domeniul ecologic: depozitarea ilegală în raioanele de est ale Republicii Moldova a unui arsenal important de arme învechite și uzate, a deșeurilor industriale și menajere în locuri neautorizate provoacă poluarea apelor freatice și a râului Nistru, principala sursă de apă potabilă în multe localități din țară.

Prezența Armatei a 14-a, a arsenalului și armamentului, transferate în urma retragerii trupelor sovietice din Germania și Cehoslovacia în Transnistria, a constituit un motiv și un pretext suplimentar pentru ca Rusia să păstreze regiunea sub controlul său, consideră unii cercetători. Circumstanțele nefaste pentru Republica Moldova enumerate mai sus indică asupra mizei acestui conflict pentru Federația Rusă, dar și asupra obiectivelor nedeclarate ale politicii de protejare a minorității ruse în străinătate. Conform unor analiști politici internaționali, politica de folosire a drepturilor omului pentru a influența afacerile vecinilor săi datează din era pre-sovietică. Imperiul Rus a utilizat panslavismul, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, pentru a contracara influența celor două mari rivale ale sale: Austro-Ungaria și Imperiul Otoman. În contextul nostru, după încheierea Războiului Rece o asemenea politică s-a reactivat în tandem cu relansarea rivalității dintre Federația Rusă și Occident (UE și NATO), stare de lucruri care pare să fie la fel de actuală și astăzi. Remarcăm, în consecință, că separatismul transnistrean a survenit în urma convergenței a trei factori: activitatea rebelă a separatiștilor transnistreni, suportul militar, politic și moral al Federației Ruse acordat separatismului și replica neadecvată a elitei politice de la Chișinău la criză.

Subliniem, reglementarea conflictului prin mijloace pașnice și democratice a cunoscut mai multe etape importante. [1] Conflictul a parcurs mai multe stadii – de la „etapa fierbinte” (acțiuni militare în anii 1991–1992) pînă la cel de statu-quo din prezent. Totodată, remarcă A. Lavric, după etapa activă, între părțile în conflict nu a fost semnat un acord de pace definitiv, existînd doar Acordul de încetare a focului din 21 iulie 1992. În pofida faptului că acesta nu este un conflict interetnic și a faptului că, în opinia mai multor experți occidentali, dintre toate conflictele înghețate din spațiul postsovietic acesta este cel mai simplu sub aspectul reglementării, totuși, în prezent, constatăm că nu au fost înregistrate evoluții semnificative în soluționarea lui. După mai bine de douăzeci și cinci de ani de la izbucnire și negocierea multiplelor concepte, strategii și planuri de soluționare propuse de diferiți actori, precum OSCE, Federația Rusă, Ucraina, Republica Moldova, devine din ce în ce mai evident că problema nu va fi ușor de soluționat chiar și cu implicarea mai activă a UE și SUA. Pentru a explica esența problemei transnistrene, considerăm importantă analiza punctuală a principalelor tentative de soluționare, evidențiind, rolul angajamentelor europene în cadrul procesului dat. Trebuie subliniat că după escaladarea situației și izbucnirea lup-

telor armate pentru orașul Bender, primul Președinte a Republicii Moldova Mircea Snegur și omologul său rus Boris Elțin au semnat la 21 iulie 1992 Acordul cu privire la principiile de reglementare pașnică a conflictului armat din regiunea transnistreană a Republicii Moldova. [7, pp. 124-138]

De altfel, în Declarația Summitului de la Istanbul din 19 noiembrie 1999, șefii de stat și de guverne ale statelor OSCE au declarat că ei se așteaptă la o retragere rapidă în ordine corespunzătoare și completă a forțelor armate rusești din Republica Moldova și au salutat angajamentul asumat de către Federația Rusă de a finaliza pînă la finele anului 2002 retragerea efectivului militar, armamentului, munițiilor și echipamentului de pe teritoriul Republicii Moldova. Aceștia au reiterat că o misiune internațională de evaluare era gata să înceapă imediat supravegherea retragerii și distrugerii munițiilor și armamentului rusesc.[8] În același timp, la Istanbul a fost semnat și Tratatul privind Forțele Armate Convenționale în Europa (TCFE). În esență, TCFE Adaptat renunță la abordarea de „blocuri” și instituie plafoane naționale pentru deținerile de armament, precum și plafoane teritoriale pentru armamentul terestru. Condiția politică impusă de NATO pentru inițierea procesului de ratificare a TCFE Adaptat a fost ca Rusia să-și îndeplinească obligațiile asumate la Istanbul (1999) privind retragerea armamentului și a forțelor militare staționate în Georgia și Republica Moldova. În consecința lărgirii mandatului OSCE în decembrie 1999, un aspect important al activității acestei instituții paneuropene a devenit controlul armamentului și dezarmarea în Republica Moldova. Drept urmare a Summitului de la Istanbul, Misiunea OSCE a fost mandatată să asigure transparența în procesul de retragere și distrugere a munițiilor și armamentului rusesc din Republica Moldova, precum și să coordoneze asistența financiară și tehnică pentru a facilita procesul respectiv. Salutabilă, în acest sens, este și decizia Parlamentului European de a susține Rezoluția OSCE prin aprobarea unui document de poziție în care înaltul for legislativ european sprijină inițiativa OSCE și consemnează că organizația, din componența căreia fac parte 55 de state, este unica instituție paneuropeană care a implementat activități ale diplomației preventive, de promovare a drepturilor omului, a democrației, a statului de drept, a cooperării politice și a controlului armamentelor.

Evidențiind că OSCE nu dispune de instrumente legale care să impună statelor membre respectarea obligațiilor asumate, Parlamentul European recomandă tuturor statelor membre ale UE să susțină implementarea Rezoluției OSCE prin mobilizarea resurselor tehnice și politice respectînd totodată Carta ONU și Actul Final de la Helsinki. Acest suport trebuie acordat, în accepția Parlamentului UE, ținînd cont de faptul că securitatea europeană nu este limitată doar la aspectul său militar, așa cum se dorește a fi percepută de NATO și UEO, ci cuprinde, într-o măsură din ce în ce mai mare, domeniile politic, economic și social. Conform datelor oficiale oferite de OSCE în 2011, în perioada 2000–2001 Federația Rusă a retras pe cale ferată doar 141 unități de artilerie autopropulsată și alte vehicule blindate și a distrus pe loc 108 tancuri T-64 și 139 unități de echipament militar în conformitate cu TCFE.

În decursul anilor 2002 și 2003 militarii ruși au distrus alte 51 de vehicule blindate, asupra cărora nu se extind restricțiile TCFE. Misiunea a monitorizat și a verificat retragerea a 11 trenuri încărcate cu echipament militar și 37 de trenuri încărcate cu peste 22.000 tone de muniții. Din martie 2004 însă nu au mai avut loc activități de retragere și alte 20.000 tone de muniții, precum echipamentul militar rămas, care urmează să fie retras. Viabilitatea procesului de negocieri pe marginea conflictului transnistrean poate fi asigurată de dinamizarea cooperării ruso-europene ce se schițează în domeniul securității externe, și anume a managementului de crize. Intenția Rusiei de a elabora și semna împreună cu UE un acord bilateral în acest sens, pe principii de echitate, oferă perspective clare pentru o eventuală participare în comun a acestor părți în gestionarea de crize pe spațiul ex-sovietic. Dat fiind faptul că, conflictul transnistrean este cel mai apropiat focar de criză pentru UE, aceasta este cointersată în soluționarea lui durabilă. [13] În condițiile în care Rusia intenționează să convină cu UE asupra unor reguli comune de acțiune privind desfășurarea operațiunilor de pacificare (ce vor fi evocate în viitorul acord bilateral), Bruxelles-ul ar putea face rost de pârghii eficiente de implicare directă în soluționarea conflictului transnistrean alături de partea rusă. Însă reieșind din retorica dură a Rusiei vizavi de afirmațiile privind necesitatea schimbării mecanismelor existente a proceselor de reglementare a „conflictelor înghețate”, șansele UE sunt destul de modeste. Oricum, în condițiile în care Moscova dorește să contribuie la emanciparea sistemului internațional multipolar prin întărirea ponderii UE, prima ar putea să cadă de acord să atragă ultima în schemele sale de soluționare a acestor conflicte, în special a celui transnistrean.[6, pp. 93-105]

În contextul în care Georgia cere cu efervescență schimbarea pacificatorilor ruși din Abhazia cu forțele NATO sau cu Forțele de Reacție Rapidă Europeană, Moscova poate să facă mai degrabă concesii în favoarea unor misiuni în comun cu UE decât cu NATO (SUA), fiind excluse din start înlocuirea integrală a formatelor de reglementare aflate sub conducerea rusă. Spre deosebire de conflictele din Georgia, problema transnistreană face parte din cadrul de negocieri ale formatului “5+2”. Totodată, Bruxelles-ul poate determina conjunctura problemei transnistrene prin intermediul Misiunii UE de Asistență la frontiera moldo-ucraineană. Or, datorită gradului relativ mare de participare directă și indirectă a UE la procesul reglementării transnistrene, Rusia ar putea să aibă în viitor o atitudine favorabilă unei eventuale misiuni de pacificare în comun cu aceasta în regiunea transnistreană (acest imperativ poate deveni iminent dacă liderii de la Tiraspol vor încerca să acționeze în contradicție cu prescripțiile Kremlinului sau dacă aceștia vor deveni greu de controlat de către centrul de decizie de la Moscova). Aceasta se poate întâmpla în rezultatul unor tranzacții dintre Bruxelles și Moscova pe marginea altor subiecte de importanță regională sau internațională (de exemplu, Rusia ar putea accepta antrenarea UE în reglementarea transnistreană în schimbul participării sale la operațiunile europene de menținere a păcii din Kosovo etc.). [4]

Variațiile în parteneriatului ruso-european au diverse implicații asupra reglementării conflictului transnistrean. Blocarea noului APC și demersul Lituaniei ar putea avea o

influență pozitivă asupra procesului de negocieri, care însă suferă de mai multe puncte slabe legate de ponderea mare a factorului rusesc în această problemă, precum și datorită politicii precaute a Bruxelles-ului care încearcă să evite subiectele sensibile ce ar putea tensiona relațiile cu Moscova (aceasta este consecința directă a dependenței UE de sprijinul rusesc în mai multe afaceri internaționale, precum și din cauza încercării acesteia de a tempera critica adusă de Rusia față de independența Kosovo). Problema transnistreană poate obține noi contururi grație apropierei ruso-europene în materie de securitate externă, precum și datorită eventualului acord bilateral semnat între părțile rusă și europeană privitor la cooperarea în domeniul managementului de crize. Inițiativa Rusiei de a participa în cadrul misiunii europene de menținere a păcii în Africa (Ciad, Republica Africană Centrală) creează perspective clare pentru posibila implicare în comun a Moscovei și Bruxelles-ului în alte operațiuni de pacificare, inclusiv pe spațiul ex-sovietic (*în reglementarea transnistreană etc.*). Datorită capacităților înalte sporite ale UE, precum și în scopul sustragerii acesteia de sub influența americană (realizată prin NATO, dar și prin sateliții SUA în Europa: statele „Vâșegrad”, Țările Baltice), Rusia s-ar putea alia cu aceasta în materie de securitate externă, în ceea ce privește lansarea unor acțiuni de pacificare pe teritoriul din sfera sa de interes vital (statele ex-sovietice). În acest fel, Moscova va reuși să consolideze structura multipolară a sistemului de relații internaționale, contribuind la solidificarea continuă a potențialului european în afacerile internaționale.[10] Or, materializarea acestor perspective, dar și utilizarea lor corespunzătoare pot avantaja în mod sigur soluționarea eficace a conflictului transnistrean.

Obiectivul Acordului de Asociere este angajarea în procesul de asociere politică și integrare economică pentru beneficiul întregului teritoriu al Republicii Moldova recunoscut internațional. UE nu a exclus Transnistria niciodată din această perspectivă. Autoritățile Transnistriei au fost invitate să se alăture procesului de negocieri, pentru a se angaja în discuții privind pregătirile practice pentru implementarea ZLSAC în cele mai bune condiții posibile, în beneficiul economic al regiunii. Pentru Transnistria, beneficiile participării la Acord vor depăși substanțial posibilele costuri ce țin de tarife. Aceste beneficii includ: creșterea accesului pe piața UE pentru produsele transnistrene (piața UE absoarbe actualmente aproximativ 45% din exporturile companiilor din regiune); micșorarea barierelor nontarifare pe piața UE după implementarea standardelor de calitate minime; îmbunătățirea climatului de afaceri în regiune și, drept rezultat, stimularea activității investiționale. Acordul de Asociere va fi aplicat pe întreg teritoriul Republicii Moldova. Regiunea transnistreană beneficiază de preferințe comerciale autonome (deschiderea asimetrică a piețelor din UE pentru produsele fabricate în regiunea transnistreană) pînă la sfîrșitul anului 2015. Din acel moment, în cazul în care condițiile nu vor permite punerea în aplicare a ZLSAC, exporturile din Transnistria în UE vor beneficia de clauza națiunii celei mai favorizate a Uniunii Europene (de exemplu, se vor aplica tarife nonpreferențiale); cu alte cuvinte, UE nu va recurge la interzicerea exporturilor pentru companiile din Transnistria.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Acord cu privire la principiile de reglementare pașnică a conflictului din regiunea transnistreană a Republicii Moldova. Chișinău, 1996. http://www.reintegrarea.gov.md/index1.php?id=18&tip=1&l=ro&sub=&sub3/mecanismul_de_mentinere_a_păcii.html (accesat la 9 aprilie 2017)
2. Boțan I. Prevederile Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană Ghid. Chișinău: ARC, 2014. 98 p.
3. Boțan I. Reglementarea transnistreană: o soluție europeană. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009. 88 p.
4. Cenușă D. Potențialul relațiilor ruso-europene// <https://cenusadi.wordpress.com/2008/05/07/potentialul-relatiilor-ruso-europene/> (accesat la 11 aprilie 2017)
5. Chifu Iu. Provocările insecurității în Republica Moldova contemporană. În: Moldova pe calea democrației și stabilității: din spațiul post-sovietic în lumea valorilor democratice. Chișinău: Cartier, 2015, p. 71-82
6. Juc V., Ungureanu V. Fundamentarea și instituționalizarea securității naționale a Republicii Moldova. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2008, nr. 3 (148), p. 93-105.
7. Lavric A. Abordări ale soluționării conflictului în disputa transnistreană. În: Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale, 2011, nr. 3, p. 124-138
8. Nantoi O. Cazul Republicii Moldova: ce ar putea face UE și SUA? <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=162> (accesat la 17 aprilie 2017)
9. Parlamentul European a ratificat Acordul de Asociere UE - Republica Moldova cu doua săptămâni înainte de alegerile legislative din această țară// <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-18545408-parlamentul-european-ratificat-acordul-asociere-republica-moldova-doua-saptamani-inainte-alegerile-legislative-din-aceasta-tara.htm> (accesat la 27 martie 2017)
10. Rurac I. Separatismul și impactul lui asupra procesului de edificare a statalității în Republica Moldova. <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=170> (accesat la 15 aprilie 2017)
11. Șevciuk E. Acordul de Asociere RM-UE a blocat economia Transnistriei// <http://independent.md/sevciuk-acordul-de-asociere-rm-ue-blocat-economia-transnistriei/#.VtizyNKLSt9> (accesat la 1 martie 2017)
12. Țîbrigan N. Transnistria față în față cu Acordul de Asociere RM UE// <http://fumn.eu/transnistria-fata-in-fata-cu-acordul-de-asociere-rm-ue/> (accesat la 15 aprilie 2017)
13. Vrabie R. Problematika transnistreană și integrarea europeană a Moldovei. Rolul UE. <http://www.ape.md/doc.php?l=ro&idc=156&id=1272> (accesat la 12 martie 2017)

**ELEMENTE DE FIZICĂ ÎNTR-O LOGICĂ A SOCIALULUI
(variații din postulatica lui Ștefan Lupașcu)**

**PHYSICAL ELEMENTS IN A LOGIC OF SOCIAL
(variations in the postulate of Stefan Lupascu)**

**Arcadii CALARAȘ, doctorand,
Institutul de Istorie al AȘM
c.arcadie@gmail.com**

Rezumat

Necesitatea înțelegerii relațiilor sociale prin surprinderea contradicțiilor indispensabile ale acelor procese în care relațiile sociale se manifestă poate fi ilustrată prin multiple exemple ce denotă polivalența motivațiilor unor astfel de relații și procese, dar și contrarietatea impactului acestora asupra indivizilor angajați. Vom încerca să arătăm că într-o logică care își găsește confirmare multidisciplinară, pe care Ștefan Lupașcu o prezintă ca logică dinamică a contradictoriului, am putea obține o deschidere către „cuantizarea” realității sociale: identificarea acelor zone de confluență a individualului și socialului unde individualul nu dispăre, nu se omogenizează în social, dar își păstrează propria sa identitate, astfel că și socialul, rămânând total diferit de individual, asigură acea realitate de identificare și diferențiere concomitentă a individualului.

Cuvinte-cheie: *confluență, dinamism, microfizică, identificare-diversificare, individualitate socială, omogenitate-eterogenitate, relaționare „cuantificată”, logica asumării contrariului, transdisciplinaritate.*

Summary

The need to understand social relations by capturing the indispensable contradictions of those processes in which social relations are manifested, can be illustrated by numerous examples, denoting motivations' versatility of such relationships and processes, as well as their contrariety impact on the involved individuals. We will try to prove that in a logic that finds multidisciplinary confirmation, represented by Ștefan Lupașcu as the dynamic logic of contradictory, we could get an opening to the „quantization” of social reality: the identification of those areas of confluence of the individual and social, where the individual does not disappear, does not get homogenized into the social, but retains its own identity, so that the social, remaining totally different from the individual, ensures that reality of concurrent identification and differentiation of the individual.

Keywords: *confluence, dynamism, microphysical, identification-diversification, social individuality, homogeneity- heterogeneousness, relationship „quantified”, the logic of taking over its opposite, transdisciplinarity.*

Subsemnând, în mare parte, la multitudinea de studii cu privire la interferențele fenomenelor și proceselor sociale, realizate preponderent pe un cadru macrostructural, trebuie să constatăm că schimbările din societatea contemporană aduc noi aspecte, care anterior au fost mai puțin elucidate. Vom încerca să răspundem la această provocare de a identifica posibilitățile unei investigații care să formeze o imagine de sinteză autentică asupra aceluși „conglomerat de confluențe” din societatea secolului XXI în care, după cum se afirmă, „imaginea a înlocuit ideologiile” [1].

În această ordine de idei, cu o semnificație aparte vine postulatica epistemologică a lui Ștefan Lupașcu, care relevă caracterul dialectic al unei logici dinamice a contradicto-

riului și polivalența sa tripolară transfinită. Postulatul fundamental al unei astfel de logică este exprimat cu greu prin cuvinte, cum menționează logicianul Ștefan Lupașcu, dar este posibil: „Oricărui fenomen sau element, sau eveniment logic, ca și judecății care îl gândește, propoziției care îl exprimă sau semnului care îl simbolizează: lui e , de exemplu, trebuie să-i fie asociat întotdeauna, structural și funcțional, un antifenomen, sau antielement, sau antieveniment logic, și deci o judecată, o propoziție, un semn contradictoriu: $non-e$ sau $\bar{e}$; și într-un asemenea mod, încât e sau $\bar{e}$ nu vor putea fi niciodată decât potențializate prin actualizarea lui $\bar{e}$ sau e , nu făcute să dispară, astfel ca fie $\bar{e}$, fie e să-și fie suficiente lor înșile într-o independență și deci o non-contradicție riguroasă – ca în orice logică clasică sau de altă natură.” [2, p.11] Această „postulatică” [3, p.5] ne permite să considerăm că principiul terțului inclus, postulat fiind de către acest filosof francez de origine română, conjugat cu noțiunea de „nivel de Realitate”, formulată de către Basarab Nicolescu [4], merită studiate și din perspectiva confluenței socialului și individualului – acelor „zone în care societatea și individul, păstrându-și identitatea diferită una de alta, fiecare dintre ele se identifică în cealaltă” [5].

Focusarea atenției pe un cadru intrasocietal poate fi o primă etapă în logica cercetării confluenței socialului și individualului, care întâlnește mai multe dificultăți. Cercetarea raportului dintre societate și individ într-un cadru strict intrasocietal se constată a fi problematică, deoarece nu este posibil să ometem interferențele extrasocietale dintre societăți, dintre indivizii unei societăți cu indivizii altor societăți și/sau mediile sociale manifeste în alte societăți. O posibilă încercare a unui studiu strict intrasocietal ar trebui să ne ducă la identificarea unor societăți absolut izolate de alte medii sociale, ceea ce astăzi este practic imposibil. Identificarea unor astfel de societăți este problematică și din perspectiva istorică, în care este greu să se stabilească toate interferențele posibile extrasocietale fără a se recurge la interpretări arbitrare. A reprezenta o societate absolut izolată de altele este o dificultate și în virtutea faptului că chiar cecetătorul vine dintr-o altă societate și aplică „tiparele” societății din care vine pe realitatea socială a societății în studiu. A încerca într-un studiu o abstractizare de diferite interferențe provenite din afara societății pentru a elucida factorii ce îi determeină pe indivizii societății respective să relaționeze între ei înseamnă a admite anumite presupoziii în calitate de premise social-istorice în procesul de evoluare a relațiilor sociale.

Indiferent care este principiul ce stă la baza teoriilor cu privire la procesele și factorii de evoluare a relațiilor sociale, principiul holismului, fundamentat metodologic în teoria generală a sistemelor, inclusiv prin conceptele de sinergie și emergență, sau principiul individualismului, care își găsește confirmare în psihanaliză și științele biologice, fiecare dintre aceste teorii pornește de la un dat original, fie acesta societatea sau individul, întregul sau partea, generalul sau particularul. Fiecare dintre aceste disjunții poate deveni, în mod riguros, una exclusivă, în care termenii se autoexclud reciproc sau, cel puțin, se subordonează unul altuia. Pe această cale, o imaginară accepțiune exhaustivă, care să cuprindă totalitatea interferențelor extrasocietale în studierea relațiilor sociale, va anihila, din punct de vedere epistemologic, diferențele dintre acele cadre existențiale diferite – intra- și extrasocietal, așa cum ne servește analogia, spre exemplu. Astfel, problema care se conturează este că, în studierea raportului dintre social și individual, pe de o parte, nu putem omite inteferențele inter- și extrasocietale, pe de altă parte, includerea

în sfera de cercetare a interferențelor inter- și extrasocietale va duce la omogenizarea fenomenelor relaționale intrasocietale cu cele extrasocietale.

Elucidarea interferențelor în relațiile sociale într-un cadru strict intrasocietal ar însemna să admitem că extrasocietalul este doar o derivată a intrasocietalului și, prin urmare, că toate societățile existente provin de la o protosocietate din care au evoluat liniar în spațiu și timp toate societățile, iar admiterea investigațiilor pe un cadru al interferențelor extra-societale ar presupune înglobarea intrasocietalului în extrasocietal, rezultând ca tendințele de dezvoltare a oricărei societăți să fie orientate spre o viitoare metasocietate. Despre faptul că problema invocată mai sus este una care merită atenție ne indică și acea îndelungată confruntare între „două modele distincte care încă își mai dispută veridicitatea pe un teritoriu al ostilităților: universalismul și relativismul cultural” [6, p.9].

Dificultățile epistemologice pe care le întâmpinăm în cercetarea raportului dintre social și individual din perspectiva interferențială ne orientează să studiem posibilitatea de a identifica acele zone de cercetare a subiectului dat prin care să se poată depăși contradicțiile interferențiale, indiferent din care cadru acestea provin, intrasocietal sau extrasocietal, dar fără a le omite din câmpul de cercetare. Studiind astfel de zone, conturate prin noțiunea de confluență, dezvoltând cercetarea prin conceptualizarea confluenței socialului și individualului, valorificând și, nicidecum nu neglijând, rezultatele studiilor multi- și inter-disciplinare ale interferențelor relaționale în- și între- societăți, vom putea să punem mai multă lumină, inclusiv, pe anumite aspecte destructive ale interferențelor societale și să modelăm proiecția de a le putea evita. Or, în relațiile dintre social și individual putem constata atât interferențe constructive, cât și interferențe destructive, care se manifestă în toate ipostazele de relaționare a omului: cu sine, cu semenii, cu instituțiile, cu societatea, cu natura, cu divinitatea. Astfel, vom putea afla dacă chiar zonelor de confluență a socialului și individualului le este caracteristic să găzduiască atât interferențe constructive, cât și pe cele destructive sau destructivul survine în acele cazuri când interferențele sunt neadecvate zonelor de confluență în care se produc relațiile respective.

Pornid de la „postulatica” luptășciană a „terțului inclus” din principiul antagonismului și noțiunea de „nivel de Realitate”, putem admite că raportul dintre individ și societate constă în relația individului cu sine, la diferite niveluri existențiale ale acestuia, societatea fiind o potențialitate a „nivelurilor de Realitate” ale individualității umane, pe care omul și le proiectează singur, mânat fiind de impulsul permanent al întâlnirilor neîncheiate cu sine însuși. Iată cum funcționează această „postulatică” luptășciană într-o relatare chintesențială a lui Basarab Nicolescu: „Celebra STARE T („T” de la „terțul inclus”) ... . Ea este definită ca fiind o stare ”nici actuală, nici potențială”. Cuvântul „stare” se referă la trei principii luptășciene (actualizarea, „A”; potențializarea, „P”; terțul inclus, „T”) subordonate principiului antagonismului. Pe plan formal, *e* și *non-e* au astfel trei indici: *A*, *P*, și *T*, ceea ce permite lui Lupașcu să definească conjuncțiile sale contradicționale, veritabile *cuante logice*, implicând șase termeni logici indexați: actualizarea lui *e* este asociată potențializării lui *non-e*, actualizarea lui *non-e* este asociată potențializării lui

e, iar terțul inclus al lui *e* este, în același timp, terțul inclus al lui *non-e*. Acest terț este un terț unificator: el unifică *e* și *non-e*. Vom vedea în cele ce urmează sensul profund al acestei unificări nefuzionale care nu poate fi înțeles fără a face apel la noțiunea de „*nivel de Realitate*”. [7]

Vom încerca să modelăm această postulatică a lui Șt. Lupașcu pe relația social-individual pentru a putea urmări dacă transdisciplinarietatea, în spiritul lui Șt. Lupașcu, se poate folosi „în accord, iar nu în contra sau în indiferență cu rezultatele tehnoscienței moderne” [8, p.132]. Astfel, pentru a reveni la relația cu sine (la individual), individualul trebuie să depășească antagonismul său (socialul), deci să meargă în acțiune, adică în ceea ce este concomitent și antagonismul antagonismului său. În acțiune, individualul se actualizează, proiectându-și socialul, care îl potențializează prin propria sa actualizare. În acțiune, individualul se proiectează în social pe sine însuși altfel decât el este, își proiectează o altfel de realitate. Aceasta înseamnă că individualul se transferă într-un alt nivel de Realitate, absolut diferit de cel existent, în care socialul nu-i mai este antagonist, așa cum ni se arată, dacă examinăm raportul dintre acești doi „termeni” pe același nivel de Realitate, asumându-ne principiul non-contradicției. De altfel, individualul nici n-ar putea forma careva relații cu socialul, decât într-un alt nivel de Realitate, care îi unifică pe ambii, dar nu-i face să fuzioneze – acea stare pe care Șt. Lupașcu o numește *stare (T)*. Se întâmplă aceasta, explică Basarab Nicolescu, pentru că „două niveluri de Realitate sunt *diferite* dacă, trecând de la unul la celălalt, există o ruptură a legilor și o ruptură a conceptelor fundamentale (cum este, de pildă, cauzalitatea)”. [9] Aceasta este posibil, deoarece și „nivelurile de Realitate” au aceeași structură logică incluzivă. Acțiunea, indicând un alt nivel de Realitate atât pentru individual, cât și pentru social, reprezintă, în același timp, antagonismul unificator pentru fiecare dintre acestea. În acțiune, individualul și socialul nu mai sunt străini unul altuia, dar devin străini acțiunii, ce îi determină să se actualizeze, potențializând acțiunea în diferite niveluri de Realitate. Confluența socialului și individualului este acea *stare T* în care omul își este sie însuși ceea ce îl deosebește chiar pe el de sine însuși. Confluența socialului și individualului presupune, deci, asumarea a ceea ce prin ce individualul se deosebește de sine însuși, un atare arhetip al diferenței.

Orice act relațional este o lume întregă a individului uman, a umanului chiar, pentru că omul relaționează în- și cu- umanul prin sine însuși, cu sine însuși. Orice act relațional este o lume individuală total diferită de celelalte lumi și doar datorită acelei diferențe totale dintre lumi este posibilă relaționarea dintre ele. Orice act relațional este un nivel de Realitate împlinit și transfinit, prin care fapt se poate explica coexistența relațiilor incompatibile: de viață și moarte, spre exemplu, care se potențializează în actualizarea unui alt nivel de Realitate, decât acele niveluri în care se actualizează fiecare dintre cele două în parte, prin care fapt și este posibilă moartea. Nivelurile de Realitate se actualizează-potențializează atât în limita determinărilor sale ca niveluri de Realitate, cât și dincolo de aceste determinări, în chiar determinațiile sale, adică în antagonismele pe care le unifică, devenind antagoniste pentru acestea.

Apelând la instrumentarul conceptual al lui Ștefan Lupașcu, vom stăruii, pe cât este posibil a ne exprima prin cuvinte, să prezentăm mai jos acea actualizare-potențializare ce survine din postularea antagonismelor, refractată în niveluri de Realitate. Actualizarea(A) unei mărimi – e (e) implică potențializarea(P) mărimii contrare acesteia – $non-e$ ($\bar{e}$) sau invers: $(Ae \rightarrow P\bar{e}) \vee (A\bar{e} \rightarrow Pe)$. e și $\bar{e}$ sunt antagonisme, sunt contrare unul altuia, care, la același nivel de Realitate, se exclud reciproc, conform principiului non-contradicției, pentru că, fiind pe același nivel de Realitate, ele se identifică ca mărimi și se actualizează, ca mărimi, una sau alta ($e \vee \bar{e}$) datorită potențializării celeilalte, adică a contrariului său. Admiterea unei stări, când nici una dintre aceste două mărimi să nu fie nici actualizată, nici potențializată sau ambele să fie concomitent actualizate și potențializate, ar însemna admiterea stării de contradicție, care poate fi identificată ca o stare de semiactualizare și semipotențializare, *starea* – T , ce ar însemna, la rândul său, că nici e , nici $\bar{e}$ nu sunt mărimi. Această *stare* – T , prin actualizarea și potențializarea mărimilor e și $\bar{e}$ ne indică, totodată, și la raportul dintre actualizare (A) și potențializare (P), și anume, la raportul de contradicție, când fiecare dintre acestea, A și P - și este, și nu este, ce presupune a avea valoare de adevăr – fals(f). Aceasta mai indică și la faptul că actualizarea (A) și potențializarea (P) sunt la fel antagonisme, mărimi contrare, care, cum am văzut mai sus, pentru a fi mărimi, adică pentru a se actualiza ca mărimi, trebuie să se potențializeze contrariul său, deci, tocmai mărimile pe care acestea le-au dinamizat.

În continuarea acestui dinamism al mărimilor (al „mărimilor” pentru ca să nu neglijăm principiul non-contradicției) constatăm, grație condiției de *stare* – T de a fi „ne-ființa” mărimilor, că actualizarea (A) și potențializarea (P) intră în raport cu mărimile pe care le dinamizează, respectiv, e și $\bar{e}$. Astfel, actualizarea (A) și potențializarea (P) devin și ele mărimi și anume mărimi contrare mărimilor pe care le dinamizează, asigurându-se astfel dinamismul mărimilor, prin care fapt mărimile respective devin mărimi dinamice. Revenind la punctul inițial de pornire al acestui dinamism al mărimilor, adică la disjuncția riguroasă ($e \vee \bar{e}$), vom reitera că dacă e se actualizează, atunci $\bar{e}$ se potențializează și invers: $(e \vee \bar{e}) \rightarrow ((eA \rightarrow \bar{e}P) \vee (\bar{e}A \rightarrow eP))$. Invocând însă și raportul mărimilor e și $\bar{e}$ cu propriile lor dinamisme de actualizare (A) și potențializare (P), constatăm următoarele: dacă e se actualizează în raport cu $\bar{e}$, atunci actualizarea lui e rămâne una potențială, dacă nu se actualizează și $\bar{e}$. Actualizarea concomitentă a lui e și $\bar{e}$ va face ca actualizarea lui e să fie la fel de potențială ca și potențializarea lui $\bar{e}$, în așa fel că e și $\bar{e}$ devin actuali unul pentru altul. Altfel spus, nu se poate actualiza ceva, un oarecare e , dacă, concomitent, adică în același timp și sub același aspect, nu se actualizează și contrariul său – $\bar{e}$.

Vom încerca să ilustrăm situația descrisă mai sus prin modelarea procesului de relaționare dintre mărimile dinamice și dinamismele acestor mărimi. Să admitem că e și $\bar{e}$ sunt mărimi dinamice datorită faptului că sunt contrare, adică sunt antagonisme și se exclud reciproc, conform principiului non-contradicției. Să admitem că actualizarea (A) și potențializarea (P) sunt dinamisme ale mărimilor dinamice e și $\bar{e}$. Astfel, ca și dinamisme ale unor mărimi, actualizarea (A) și potențializarea (P) se postulează în raporturile dintre ele în funcție de postularea mărimilor pe care le dinamizează. Deci, dacă inițial, în disjuncția riguroasă ($e \vee \bar{e}$) mărimile e și $\bar{e}$ sunt total delimitate una de

alta, atunci și dinamizarea lui e prin actualizare, în raport cu dinamizarea lui $\bar{e}$ prin potențializare, trebuie să rămână total delimitată, dacă nu luăm în calcul și raportul mărimilor dinamice cu dinamismele acestor mărimi, adică dacă nu admitem alte niveluri de Realitate decât cel constat inițial. Dar scoaterea lui e din starea în care se află, dinamizarea lui e prin actualizare, presupune că actualizarea lui e intră în contradicție chiar cu starea de actualizare în care se află această mărime e , iar aceasta face ca actualizarea lui e (Ae) să devină mărime contrară actualei mărimi e , pe care o actualizează, adică antagonismul acesteia. La fel se întâmplă și în cazul dinamizării lui $\bar{e}$ prin potențializare. Contradicția dintre e și $\bar{e}$ presupune că actualizarea lui e - ca mărime dinamică, duce la potențializarea actualizării - ca dinamism al acestei mărimi, iar potențializarea lui $\bar{e}$ - ca mărime dinamică, duce la actualizarea potențializării - ca dinamism al mărimii date. Acceptând antagonismul mărimilor dinamice în dinamică, dinamismele acestor mărimi, actualizarea (A) și potențializarea (P), devin, astfel, și ele mărimi dinamice care reflectă acea stare - T a mărimilor inițiale e și $\bar{e}$, stare de semiactualizare-semipotențializare sau nici actualizare nici potențializare, ceea ce ar reduce din capacitate de dinamizare a acestor dinamisme. Dar această stare de semiactualizare și semipotențializare a mărimilor dinamice inițiale, în care însăși dinamismele mărimilor respective se transformă în mărimi dinamice contrare mărimilor pe care le dinamizează, tocmai această stare atestă contradicția totală în care se produce transferul mărimilor într-un alt nivel de Realitate. Stare în care prin, acel „semi”, mărimile inițiale devin echilibrate total ca putere și pot genera dinamism, adică ieșirea într-un alt „nivel de Realitate”. Deci, în dinamică, orice element, eveniment, fenomen, ca și judecata care îl gândește, propoziția care îl exprimă sau semnul care îl simbolizează, implică contrariul său în mod total, fiind astfel asigurat dinamismul ca atare atât la general, cât și în particular.

„Misterul” ființării, subsemnând „tiparului” lui L. Blaga, ce derivă din dramatismul cunoașterii, constă în faptul că identificarea contrariului unui element, eveniment, fenomen se face posibilă doar post factum, după identificarea elementului, evenimentului, fenomenului propriu-zis. Acest fapt creează impresia că se face problematică implicarea volitivă a contrariului în nemijlocita dinamică a elementelor, evenimentelor, fenomenelor. Problematică, dar nu și imposibilă, lucru demonstrat, cel puțin în microfizică, după cum ne arată Ștefan Lupașcu în lucrarea sa *Principiul antagonismului și logica energiei*, concluzionând: „În general, toate complementaritățile microfizicii, toate dualitățile sale, alcătuite din elemente sau evenimente pe care fizicienii le numesc incompatibile și cărora le-am evidențiat caracterul logic net contradictoriu, satisfac logica noastră” [10, p.29] – logica dinamică a contradictoriului. Doar că, precizează Șt. Lupașcu, „fizicienii contemporani, chiar cei care sunt fondatorii microfizicii, se află, după cum se știe, într-o mare încurcătură logică în fața acestor experiențe contradictorii: fapt este că logica lor este logica clasică, ...”. „De aceea, continuă filosoful neconformist, fizicienii sunt îndemnați să considere unda și corpusculul ca două fețe complementare și două „imagini” macroscopice, macroantropomorfe ale unei naturi în care se postulează gratuit un fundament non-contradictoriu, pur și simplu pentru că universul *nu poate fi* contra-

dictoriu!” [11, p.30] Analizând paradoxul la care s-a ajuns prin introducerea principiului excluziunii de către Wolfgang Ernst Pauli, unde anumite entități identice ca substanță se deosebesc fiecare, printr-o atare stare, de orice altă entitate particulară, Ștefan Lupașcu constată că „aici este nevoie de o logică în sânul căreia diversificarea să fie structural și funcțional atașată identificării prin legătura fundamentală a contradicției...”, logică care ar putea explica așa fenomene precum „materializarea energiei prin transformarea fotonului într-o pereche de electroni (pozitivi și negativi) sau, dimpotrivă, dematerializarea energiei prin transformarea inversă”. [12, p.40-41] O astfel de logică care își găsește confirmare multidisciplinară, oferind explicații precum pentru cuanta lui Max Planck, relațiile de incertitudine ale lui Werner Karl Heisenberg, principiul excluziunii al lui Wolfgang Ernst Pauli și axioma alegerii a lui Ernst Zermelo, poate fi considerată ca logică transfinită ce poate transcede în transdisciplinaritate. Mai ales, pentru că axioma alegerii, pe care Zermelo o prezintă ca pe o „pură axiomă de existență”, se confirmă ca o axiomă a existenței în „teoria dialectică a mulțimilor”, generată de logica dinamică a contradictoriului [13, p.44]. Altfel spus, aceasta este chiar „experiența mulțimilor” [14, p.42], care manifestă o „logică intermediară a coexistenței identității și diversității din starea T”. [15, p.46]

Cele relatate aici fac să fie plauzibilă concentrarea atenției pe o abordare metodologică transdisciplinară în cercetarea confluențelor socialului și individualului. Aceasta nu înseamnă să desconsiderăm abordările aplicate în diferite științe, cu atât mai mult pe cele inter- și multi- disciplinare. Aceasta înseamnă să tindem în cercetarea noastră spre o finalitate transfinită (care nu încetează să se finalizeze), având ca repere metodologice trei axiome fundamentale, așa cum încearcă să definească transdisciplinaritatea Basarab Nicolescu: axioma ontologică – existența a mai multor niveluri de Realitate; axioma logică – emergența terțului inclus; axioma epistemologică – acceptarea complexității. [16]

Fizica cuantică, care reflectă nivelul microfizic, nu a negat și nu a putut să nege fizica clasică, care ne prezintă nivelul macrofizic. Totodată, fizica cuantică a reușit să demonstreze existența particularului în chiar raportul său cu generalul și nu cum se prezintă în fizica clasică, unde particularul este demonstrat în funcție de un anume general, căruia acest particular îi este atribuit. Același principiu clasic este aplicat în cunoașterea societății și aici, la fel, nu se poate de negat acest principiu, în baza căruia particularitățile sociale sunt cunoscute în funcție de cadrul general în care acestea se înscriu. Raportul dintre individ și societate, dintre individual și social nu poate fi înțeles plenar dacă vom explica individualul doar în funcție de un anumit cadru social și nu vom reuși să punem în evidență și să recunoaștem acei factori care determină individul în individualitatea sa socială.

Necesitatea înțelegerii relațiilor sociale prin surprinderea contradicțiilor indispensabile acelor procese în care relațiile sociale se manifestă poate fi ilustrată prin multiple exemple, ce denotă polivalența motivațiilor unor astfel de relații și procese, dar și contrarietatea impactului acestora asupra indivizilor angajați. Spre exemplu, în diferite procese de asociere a oamenilor, unde, aparent, se creează impresia că se cumulează interesele tuturor participanților la aceste procese într-un interes comun, în același

timp, fiecare dintre participanți rămâne cu interesul său personal. Fiecare participant la un proces de asociere admite ca interesul său să se omogenizeze cu interesele altor participanți, identificându-l cu acestea, urmărind permanent și concomitent o multitudine de alte interese, diferite de ceea ce se pretinde în „interesul comun”. Platforma de pe care pornește un proces de asociere este, de fapt, „interesul dominant” pe care îl are o persoană și capacitatea de eterogenizare a acestuia ca, doar ulterior, acesta să fie perceput ca un „interes comun”. Cu cât este mai mare gradul de eterogenizare a „interesului dominant”, cu atât mai multe persoane ar putea admite omogenizarea intereselor sale cu acest interes, identificându-l ca „interes comun” și asigurând procesul de asociere. Astfel, asocierea este întotdeauna asigurarea unui interes personal al unei persoane prin dominarea acestuia asupra intereselor altor persoane, dar și prin durabilitatea dominării acestui interes asupra altor interese personale ale persoanei cu „interes dominant”. Putem admite că asocierea oamenilor pentru realizarea „interesului comun” nu poate asigura realizarea intereselor personale ale fiecărui asociat, deoarece la baza „interesului comun” stă „interesul dominant”, care este un interes personal, ce se postulează ca antagonism față de interesul comun și, respectiv, ca antagonism pentru interesele personale ale altor participanți la proces, omogenizate într-un interes comun. Altfel spus, putem admite că asocierea nu reprezintă mecanismul de realizare a intereselor personale ale membrilor unei societăți, fiind, mai degrabă, instrumentul prin care oamenii acceptă să renunțe „benevol” la interesele sale personale în favoarea unui „interes comun”. Experiența milenară a omenirii demonstrează că acest mecanism al asocierii oamenilor pe baza unui „interes comun” nu a asigurat societățile de multiplele și variatele coliziuni, atât intra-, cât și extra-societale, cu diferite grade de dramatism, constatând „perpetuări interminabile a conflictelor în societate și a căutărilor (la fel de interminabile) de conciliere” [17].

În baza celor relatate mai sus, am putea privi altfel acel „interes comun” și fenomenul de asociere, la general, dacă acceptăm că relațiile sociale au la bază doar interese personale ale fiecărui individ care relaționează. În relațiile dintre indivizi sunt prezente permanent interesele personale ale fiecărui dintre aceștia, cât de refulate nu s-ar constata a fi anumite interese ale unora dintre ei. Generînd o relație sau fiind atras într-o relație, individul își asumă ceea ce el nu este, își asumă contrariul său fără să poată în același timp să se abandoneze pe sine, dacă nu se recurge la deznodămături fatale. Totodată, în orice act relațional nu lipsește atitudinea individului față de faptul că el relaționează cu cel/cei ce relaționează, iar aceasta înseamnă că el relaționează cu sine însuși, chiar dacă această relație a sa are un anumit impact asupra altora, impact pe care individul respectiv și-l dorește sau nu. În această ordine de idei, asumarea inevitabilă de către individ a contrariului său într-un act relațional, cât și, la fel de inevitabilă, luarea de atitudine personală față de acest act, și ținînd cont de faptul că exact aceeași stare îi este imanentă oricărui individ, ne face să constatăm următoarele: nici un individ nu poate deveni contrariul unui alt individ, decât sie însuși. Astfel putem postula că orice individ intră în relații doar cu sine însuși, cum am menționat mai sus: orice act relațional este o lume întregă a individului uman, a umanului chiar, pentru că omul relaționează „în” și „cu” umanul prin sine însuși, cu sine însuși.

Vom încerca să anticipăm eventualele reproșuri și să demonstrăm că această postulare nu exclude nicidecum ceea ce noi numim „relații dintre indivizi”. Relaționarea individului cu sine însuși, relaționarea fiind o dinamizare, presupune în același timp și relaționarea individului cu propria sa relație cu sine însuși, ce, la rândul său, presupune implicarea unui alt nivel de Realitate. Pentru oricare alt individ actul relațional presupune transcenderea acestuia într-un alt nivel de Realitate, și astfel este posibil acel câmp de întâlnire a indivizilor unde se produc „relațiile dintre indivizi”.

Această „cuantizare” a realității sociale poate fi explicată pe modelul cum Șt. Lupașcu ne prezintă axioma alegerii a lui Zermelo: identificarea individului prin sine însuși îl face total diferit de ceilalți indivizi, implicând astfel o diferențiere totală dintre indivizi; faptul că admitem mai mulți indivizi presupune că ei fac parte dintr-o mulțime de indivizi și reprezintă submulțimi ale acesteia – considerate, dacă luăm în calcul principiul lui Pauli, mulțimi finite P ; faptul că indivizii sunt total diferiți unul de altul, în identitatea proprie fiecăruia, și, deci, incompatibili unul cu altul, presupune că mulțimea din care ei fac parte este o mulțime infinită – mulțimea M ; iar faptul că indivizii ca submulțimi, adică ca mulțimi finite P , coexistă într-o mulțime infinită M , face posibilă o altă mulțime – „celebra mulțime N , numită *a alegerii*”, care conține un element și numai unul din fiecare mulțime P . [18, p. 40-46] Un element care îl identifică cumva pe un individ, dar numai unul pentru fiecare caz unic, acest element este, în același timp, și în afara acestui individ și, totodată, nu se regăsește nici în unul dintre ceilalți indivizi. Faptul că această stare este aplicabilă permanent oricărui dintre indivizi, deci, oricărei dintre mulțimile finite P , care sunt submulțimi ale mulțimii infinite M , face ca mulțimile finite, ca și mulțimea infinită din care cele din urmă fac parte, să devină transfinite datorită mulțimii N , care le conferă realitate în dinamică.

Revenind la Realitatea socială, putem spune că și aceasta nu se poate produce ca Realitate, decât în dinamică. Dinamica Realității sociale este asigurată, la rândul său, de relaționarea dintre indivizi, care și este relaționarea individului cu sine însuși. Această relaționare a individului cu sine însuși, care este o relaționare „cuantificată” a relațiilor dintre indivizi, prin care și este posibilă apariția unei relații, anume o astfel de relaționare proiectează Realitatea socială ca niveluri de Realitate ale individului.

Într-o astfel de optică microstructurală putem privi noțiunea de „interes comun” într-un proces de asociere, ca și noțiunea de „asociere”, la general, dintr-o altă perspectivă: nu „interesul comun” asigură realizarea intereselor personale, dar tocmai dinamizarea intereselor personale determină „interesele comune” în diferite procese de asociere; asocierea însăși este o inevitabilă perspectivă ce derivă din realizarea intereselor personale și nu poate fi proiectată invers, pe interesele personale ale asociațiilor. Or, anume această inversare ar putea genera (în acel sens tomistic al noțiunilor aristotelice) coruperea intereselor personale ale asociațiilor, ceea ce presupune coercițiune pentru privație într-o interminabilă perpetuare.

În încercarea de a formula o concluzie la cele relatate, trebuie să recunoaștem că nu am reușit, dar nici nu ne-am propus, să punctăm careva determinative pentru subiectele ce se conțin în denumirea temei. Tocmai invers, cercetarea pe care am realizat-o aici ne-a adus la această denumire care, considerăm noi, relevă într-un fel acel câmp epistemolo-

gic pe care îl putem intui în rezultatul examinării diferitor studii asupra interferențelor intra-, inter- și extrasocietale. Întâi de toate, prin exercițiul dat, constatăm pertinentă o astfel de abordare a raportului dintre social și individual, în care se poate identifica acele zone de confluență a individualului și socialului, unde individualul nu dispare, nu se omogenizează în social, dar își păstrează propria sa identitate, astfel că și socialul, rămânând total diferit de individual, asigură acea realitate de identificare și diferențiere concomitentă a individualului. Prin încercarea de „cuantizare” a relațiilor sociale în raportul social-individual devine posibilă logica asumării de către individual a ceea ce prin ce individualul se deosebește de sine însuși. Astfel că, generînd o relație sau fiind atras într-o relație, individul își asumă ceea ce, de fapt, el nu este, își asumă contrariul său, fără să poată în același timp să se abandoneze pe sine, deoarece în orice act relațional nu lipsește atitudinea individului față de faptul că el relaționează cu cel/cei ce relaționează, iar aceasta din urmă, presupune că individul totdeauna relaționează cu sine însuși. Relaționarea individului cu sine însuși, relaționarea fiind o dinamizare, presupune în același timp și relaționarea individului cu propria sa relație cu sine însuși ce, la rândul său, presupune implicarea unui alt nivel de Realitate. Această logică a relaționării individului cu sine însuși, care este o relaționare „cuantificată” a relațiilor dintre indivizi, o relaționare care proiectează Realitatea socială ca niveluri de Realitate ale individului și astfel face posibilă apariția oricărei relații, această logică a asumării contrariului său explică faptul cum pot indivizii să rămână integral diferiți în inevitabilele procese de omogenizare socială, adică, cum are loc chiar experiența socială.

REFEREINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Taylor Charles. Societatea în era pluralității. Project Syndicate/Institute for Human Sciences, 2010 www.project-syndicate.org ; Pascaru Ana. Societatea contemporană între conflict și conciliere: cazul Republicii Moldova. Chișinău: T. „Sirius”, 2013. 192 p.
2. Lupașcu Ștefan. Principiul antagonismului și logica energiei. Iași: Editura „Ștefan Lupașcu”, 2000. 148 p.
3. Ibidem.
4. Nicolescu Basarab. Noi, particula și lumea. Iași: Editura Junimea, 2007. 379 p.
5. Calaraș Arcadii. Evoluția noțiunii de confluență în cîmpul raporturilor dintre social și individual. În: Filosofia și perspectiva umană. Materialele Conferinței consacrate Zilei Mondiale a Filosofiei. Chișinău: T. „Artpoligraf”, 2014, p. 90-97
6. Mamulea Mona. Dialectica închiderii și deschiderii în cultura română modernă. București: Editura Academiei Române, 2007. 295 p.
7. Nicolescu Basarab. Ștefan Lupașcu și terțul inclus. În: Ștefan Lupașcu: un gânditor pentru mileniul trei. Vol.2. Iași: Editura Ștefan Lupașcu, 2001, p. 5-16
8. Carmen Cozma. În deschisul filosofării morale românești, București: Editura Didactică și Pedagogică, 2008. 168 p.
9. Nicolescu Basarab. Ștefan Lupașcu și terțul inclus, p. 5-16.
10. Lupașcu Ștefan. Principiul antagonismului și logica energiei. Iași: Editura „Ștefan Lupașcu”, 2000. 148 p.
11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. Ibidem.
16. Nicolescu Basarab. Transdisciplinaritatea: manifest. Iași: Editura Polirom, 1999. 180 p.
17. Calaraș Arcadii. Op. Cit., p. 90-97.
18. Lupașcu Ștefan. Principiul antagonismului și logica energiei.

ATITUDINI ȘI PRACTICI ALE FEMEILOR PRIVIND PLANIFICAREA FAMILIEI ȘI SĂNĂTATEA REPRODUCTIVĂ

ATTITUDES AND PRACTICES ON FAMILY PLANNING AND REPRODUCTIVE HEALTH

Aliona CRISTEI, *master în sociologie,*
Universitatea de Stat din Moldova
cristeialiona@gmail.com

Rezumat

Articolul prezintă analiza atitudinilor și practicilor femeilor în ceea ce privește funcționalitatea și organizarea vieții de familie și modul în care aceste atitudini influențează ratele de fertilitate. Studiul prezintă o serie de date dezagregate cantitative, luându-se în considerare o serie de criterii sociodemografice, cum ar fi: vârsta, starea civilă, zona de reședință, numărul de copii etc. Grupul țintă îl reprezintă femeile născute în perioada 1988-1992. Principalele rezultate ale studiului permit stabilirea tendințelor actuale ale comportamentului reproductiv al femeilor din aceste generații și principalilor factori care influențează acest comportament.

Cuvinte-cheie: familie, fertilitate, planificare familială, sănătate reproductivă.

Summary

This article represents the analysis of women's attitudes and practices regarding the functionality and organization of family life and how this attitude influences the fertility rates. The study presents a series of quantitative disaggregated data taking into consideration a series of socio-demographic criteria like: age, marital status, area of residence, number of children etc. The target group is women born in the 1988-1992 period. The main results of the study allow to establish current trends regarding women perception and the main factors that influence their reproductive behavior.

Keywords: family, fertility, family planning, reproductive health.

Sănătatea reproducerii, la nivel internațional, este recunoscută drept una din componentele fundamentale necesare dezvoltării umane. Investigațiile științifice au demonstrat că există o strânsă corelare între starea sănătății generale a populației și funcția reproductivă a femeilor, căci „numai o mamă sănătoasă poate naște un copil sănătos și, implicit, numai un copil sănătos poate deveni o mamă sau un tată sănătos”[1]. Multiplele probleme social-politice (sărăcia, șomajul, migrația, instabilitatea politică) din Republica Moldova au dus la înrăutățirea sănătății reproductivă. Numărul sporit de avorturi, începutul precoce al vieții sexuale, răspândirea bolilor sexual transmisibile – toate au contribuit la deteriorarea sănătății de procreare.

Unii cercetători autohtoni consideră că indicatorii fertilității calculați de BNS pentru Republica Moldova subestimează semnificația nivelului fertilității și provoacă distorsiunea tabloului cu privire la structura fertilității, dat fiind faptul că numărul de nașteri se raportează la populația totală, incluzând și migranții care lipsesc din țară mai mult de un an (numărătorul este supraestimat)[2]. Respectiv valoarea fertilității ar putea să fie mai mare decât cea calculată de BNS. Astfel, în scopul analizei comportamentului

reproductiv din perspectiva determinării factorilor cu influență pozitivă sau negativă în vederea elaborării unor propuneri pentru politicile familiale, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității de Stat din Moldova, cu sprijinul financiar al Agenției Cehe pentru Dezvoltare și a Universității Karol din Praga, a realizat, în anul 2015, studiul sociologic *Comportamentul reproductiv al femeilor din Republica Moldova*.

Eșantionul cercetării a cuprins inițial 650 de femei de vârstă 22-27 ani din 73 de localități din componența a 27 raioane și 2 municipii (Chișinău și Bălți). În rezultatul colectării datelor au fost validate 609 chestionare. Eșantionul cercetării este reprezentativ pe zone teritoriale. Eșantionul a fost stratificat, multistadial, cu o marjă de eroare de $\pm 4\%$. Cercetarea a cuprins întreg teritoriul țării, cu excepția Transnistriei.

Studiul a evidențiat atitudinile femeilor față de funcționalitatea și organizarea vieții de familie, a determinat ratele de fertilitate a femeilor conform categoriilor: vârstă, stare civilă, mediu de reședință, a identificat raportul dintre comportamentul reproductiv real, dorit și ideal, a stabilit factorii determinanți ai nașterilor ulterioare, a analizat comportamentul reproductiv al femeilor născute în anii 1988-1992, a relevat schimbările survenite în familie datorită apariției unui copil din perspectiva influenței asupra comportamentului reproductiv ulterior etc.

Conform datelor studiului, în cadrul subeșantionului cercetat mai mult de jumătate din respondente (57,8%) afirmă că au avut cel puțin o sarcină. Astfel, 34,3% au declarat 1 sarcină, 17,5% au avut câte 2 sarcini, 4,9% - 3 sarcini și 1,1% au menționat că au avut mai mult de 3 sarcini. Numărul maxim de sarcini la o femeie este de 6 sarcini, iar media la o femeie constituie 0,89 sarcini. Numărul de sarcini și numărul de copii născuți este direct proporțional cu vârsta respondentelor, astfel, odată cu înaintarea în vârstă de la 22 ani până la 27 ani va crește numărul de sarcini și, respectiv, de nașteri. În funcție de nivelul de studii, că cele mai multe sarcini sunt în categoria respondentelor cu studii medii speciale și din mediul rural.

Numărul total de sarcini este de 491 la 609 respondente. Din numărul total de sarcini doar 404 s-au finalizat cu nașterea unui copil. Astfel, 66,4% din respondente au dat naștere unui singur copil, 31,5% au născut 2 copii și 2% au născut 3 copii. Media copiilor la o femeie este de 1,36 copii.

Pe parcursul ultimilor ani se înregistrează o creștere a ponderii născuților-vii de rangul I și o descreștere a celor de rangul II, III și IV. Spre exemplu, dacă în 1990 repartizarea copiilor după rangul născutului era de 42,5% (rangul I), 33,8% (rangul II), 15,1% (rangul III) și 8,5% (rangul 4), apoi în 2009 această pondere s-a schimbat substanțial: 53,2%, 33,0%, 9,7% și, respectiv, 4,1% [3].

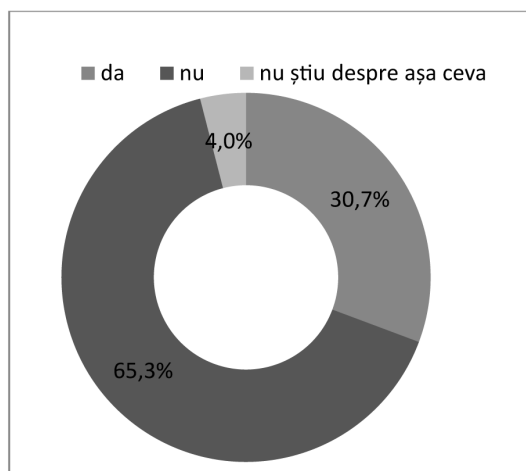
Deși este o practică larg răspândită și obligatorie pentru tinerele mămici, doar o treime din respondente afirmă că au audiat cursuri de planificare familială. Lipsa cunoștințelor în domeniul nașterii și îngrijirii copilului pot influența comportamentul mamei. Astfel, mai mult de jumătate din respondentele care au audiat asemenea cursuri (52%) afirmă că acestea s-au desfășurat la centrul medicilor de familie, rezultatele fiind incluse în caietul de sarcină. 35% din respondente au audiat cursurile de planificare familială în cadrul școlii, 10,2% au audiat cursuri prin intermediul serviciilor media, 9% afirmă că au audiat cursuri

în sediul ONG-lor din țară și 4% au menționat că au auzit cursul de planificare familială în cadrul centrului comunitar de familie și copil (vezi Fig. 1 și Fig. 2).

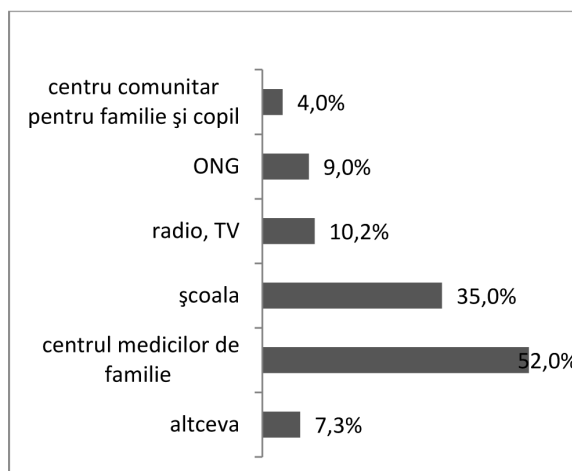
Tabelul 1. Surse de informare privind planificarea familială

	Școala	Centrul medicilor de familie	ONG	Centru comunitar pentru familie și copil	Radio, TV	Alt loc
urban	37,1%	50,0%	87,5%	57,1%	72,2%	53,8%
rural	62,9%	50,0%	12,5%	42,9%	27,8%	46,2%

În funcție de analiza de corelație, constatăm că 59,5% din respondentele care nu au frecventat cursuri de planificare familială sunt rezidenți ai mediului urban, 44,1% din respondenți dețin studii superioare (licență), iar 52,4 din respondenții care nu au frecventat cursuri de planificare familială locuiesc în preajma instituției medicale (până la 5 km).

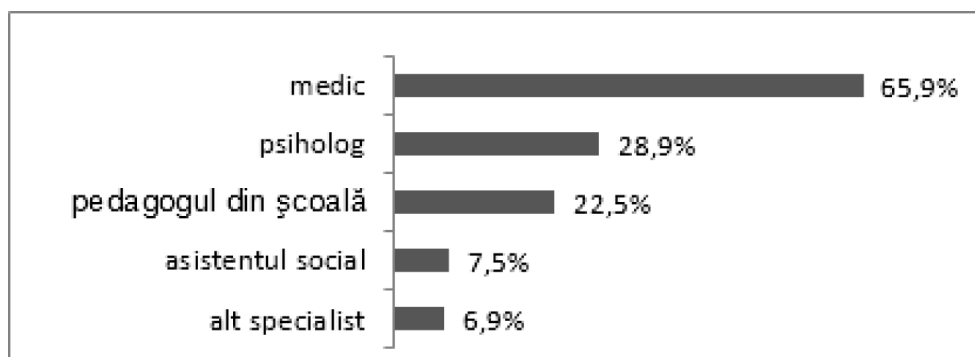
Fig. 1 Ponderele respondenților care au auzit cursurile de planificare familială

Fig. 2 Locul desfășurării cursurilor de planificare familială

În funcție de mediul de reședință constatăm, că respondentele din mediul rural au auzit cursurile de planificare familială în cadrul școlii (62,9%), Centrul medicilor de familie (50%), centre comunitare (42,9%) și alte locuri, iar rezidentele mediului urban au frecventat cursul de planificare familială în cadrul ONG (87,5%), TV, radio (72,2%), Centrul medicilor de familie (50%) etc. (Vezi Tabelul 1).

În marea majoritate (65,9%), cursul de planificare familială este predat de către un medic din cadrul Centrului medicilor de familie, 28,9% din respondente afirmă că planificarea familială a fost predată de un specialist în psihologie, 22,5% afirmă că aceste cursuri au fost predate de pedagogul din școală, iar 7,5% din respondente menționează că specialistul care a predat cursul de planificare familială a fost de specialitate asistent social (vezi Fig. 3)

Fig. 3 Profesia/specialitatea instructorului care a predat cursurile de planificare familială

Prin urmare, abordarea sarcinii trebuie să fie realizată prin prisma politicilor și programelor implementate la nivel național. Astfel, este nevoie de o schimbare a viziunii prin trecerea de la intervențiile axate pe categorii de vârste ca sursă de problemă la intervențiile care abordează factorii determinanți ce duc la sarcină în vârstă fragedă.

Planificarea familială reprezintă un mijloc de reglare a fertilității și îmbunătățire a sănătății mamei și copilului. Aceasta are un impact direct asupra mărimii familiei și dezvoltării copilului, respectiv asupra dezvoltării capitalului uman. Educația și formarea, ca alt tip de intervenție, pentru dezvoltarea capitalului uman este un mijloc de dobândire în mod direct de cunoștințe și abilități prin educație formală sau profesională, având ca rezultat creșterea ratei de participare școlară, înscrierea adolescenților în colegii sau școli profesionale, prevenirea abandonului școlar, în special din motivul sarcinii în vârstă de adolescență.

De asemenea, planificarea familială contribuie la prevenirea sarcinii nedorite, reducând infecții ale căilor de reproducere, inclusiv HIV/SIDA. Scopul urmărit vizează reducerea morbidității și mortalității infantile și materne, prevenirea/tratamentul infertilității, prevenirea abuzului și violenței sexuale. Datele obținute pe lotul de femei investigate atestă faptul că numărul total de copii planificați în cadrul familiei este de 2 copii (65,2%). Astfel, în mediu în familie sunt planificați 2,23 copii, numărul maxim de copii planificați în familie fiind de 5 copii (0,6% din respondente) (vezi Fig. 4). Analiza comparativă în funcție de sarcinile respondentelor scoate în evidență faptul că sarcinile planificate sunt invers proporționale cu numărul de copii. Astfel, numărul copiilor planificați scade odată cu nașterea fiecărui copil următor. Primii copii sunt cei mai doriți și planificați afirmă majoritatea respondenților (73%) (vezi Fig. 5). A doua naștere a fost planificată de 67,3% din respondente, iar a treia naștere doar de 44,4% din respondente. Sarcinile neplanificate prezintă numeroase riscuri și de multe ori se soldează cu un avort, ce poate avea consecințe negative asupra stării sănătății reproductive a femeii, mai ales a femeii în vârstă fragedă de până la 18 ani.

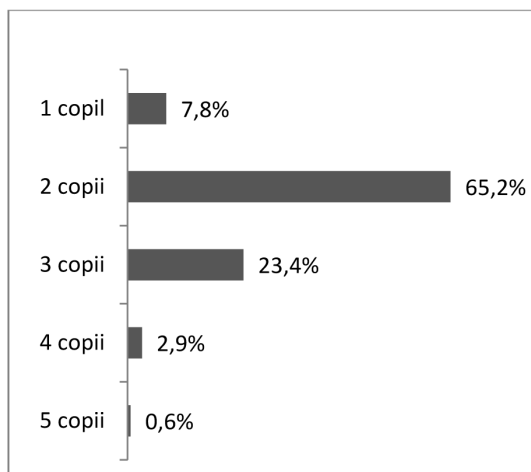

Fig. 4 Numărul de copii planificați

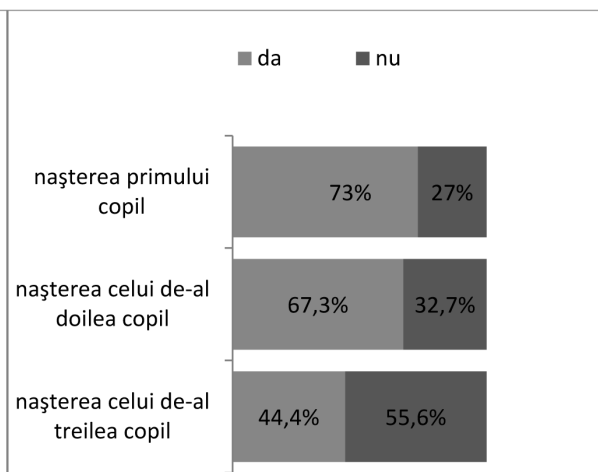

Fig. 5 Nașteri/sarcini planificate

Marea majoritate a respondentelor (62,1%) afirmă că decizia privind planificarea numărului de copii nu a fost influențată de nimeni. Într-o pondere mai mică, decizia privind planificarea numărului de copii a fost luată împreună cu partenerul (40,5% din cazuri), familia de origine (2,4%) și prietenii (0,4% din cazuri).

În viziunea respondentelor, numărul ideal de copii în familie este de 2-3 copii: 2 copii – 47,3%, 3 copii – 39,6%. Unele consideră că o familie trebuie să aibă ideal 4 copii (7,3%), 5 copii (2,2%), 6 și mai mulți copii (0,5%) (vezi Fig. 6).

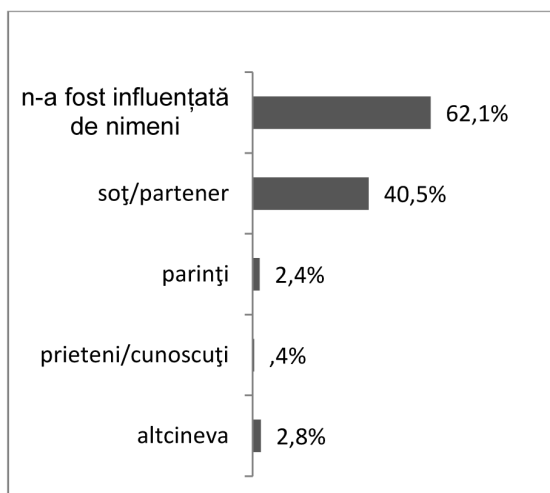

Fig. 6 Agenți de influență a deciziei privind planificarea numărului de copii

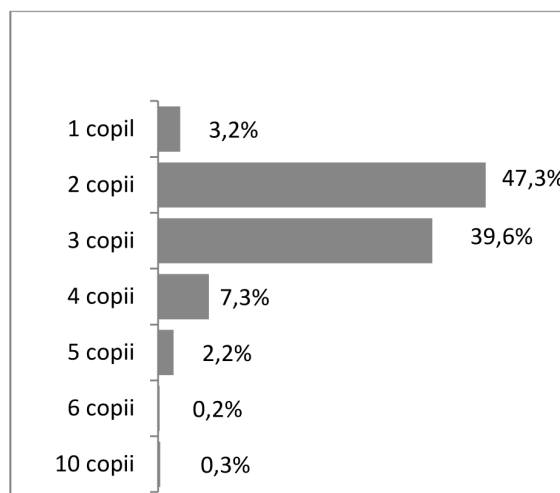

Fig. 7 Numărul ideal de copii în familie

Studiul atestă că în marea majoritate a cazurilor planificarea este influențată de către diverși actori sociali, cel mai important fiind partenerul/soțul. Astfel, prezența copiilor în familie este dependentă de dorința soțului de a avea copii. Din acest punct de vedere, constatăm că 7% din respondente afirmă că partenerul/soțul nu mai are dorința de a avea copii, iar 6,5% nu este sigur privind nașterea altui copil în familie (vezi Fig. 7).

Fiecare a treia respondentă (36%) afirmă că are capacitatea de a decide independent privind nașterea unui alt copil, iar fiecare a doua (47,6%) presupune posibilitatea de a decide independent să nască un alt copil. Studiul atestă că ponderea respondentelor care nu au capacitate să decidă independent privind nașterea copilului în familie este extrem de mică (1,8% - categoric nu, 2,5% - posibil nu).

O bună parte din participantele la studiu (35%) nu sunt de acord cu faptul că femeia trebuie să decidă independent privind numărul de copii pe care să-i nască, iar 48,2% din respondente afirmă că femeia ar putea să nască un copil, chiar dacă nu are de gând să intre în relații permanente cu un bărbat (vezi Fig. 8).

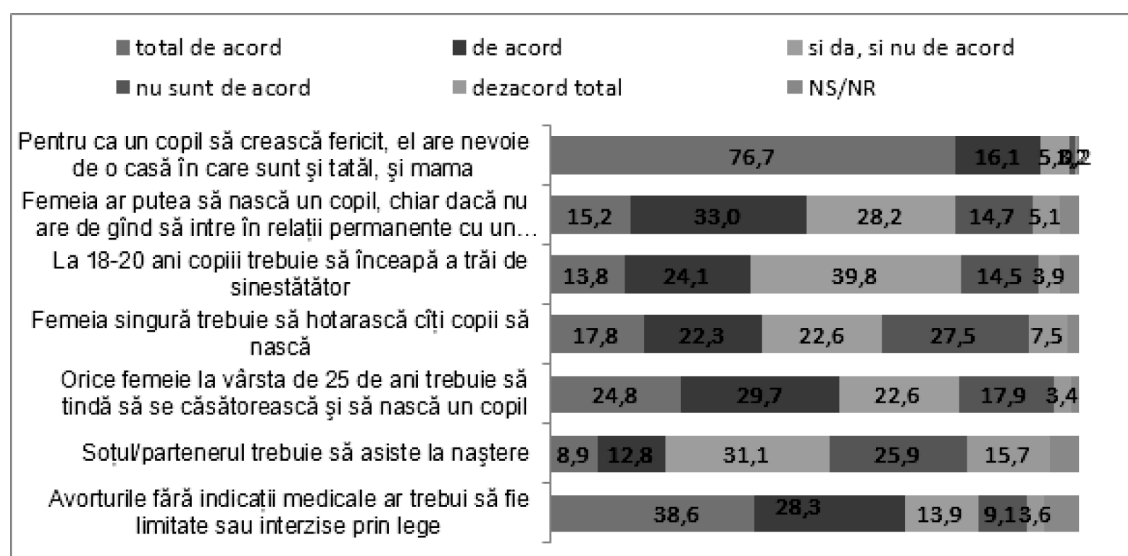

Fig. 8 Atitudinea respondentelor față de familie și copil

De asemenea, respondentele sunt nesigure în ceea ce privește prezența soțului/partenerului la naștere. Astfel, 41,6% consideră că soțul nu trebuie să participe la procesul nașterii, iar 31,1% nu sunt determinate în privința acestui subiect. În concluzie menționăm că este necesară dezvoltarea și furnizarea serviciilor de planificare familială pe termen lung și intervenții adaptate pentru a asigura informarea tinerilor, în special a celor din grupurile cu risc ridicat.

Utilizarea metodelor de contracepție prezintă efecte benefice, asigurând un grad înalt de protecție contra sarcinilor nedorite și infecțiilor sexual transmisibile. Datele studiului realizat atestă faptul că dacă femeile doresc să devină însărcinate, majoritatea dintre ele (76,3%) nu întreprind nimic, 11,5% afirmă că nu știu ce să întreprindă în asemenea situații și doar 16,3% întreprind acțiuni pentru a se trata în vederea nașterii unui copil. Astfel, o bună parte din respondente urmează un curs de tratament special, 6% aplică metoda calculării ovulației, 0,9% recurg la intervenții chirurgicale, 0,5% recurg la intervenții medicale, 0,4% apelează la mame surrogat (chiar dacă acest serviciu în Republica Moldova nu este legalizat). Fertilizarea artificială nu este aplicată de nicio respondentă (vezi Fig. 9)

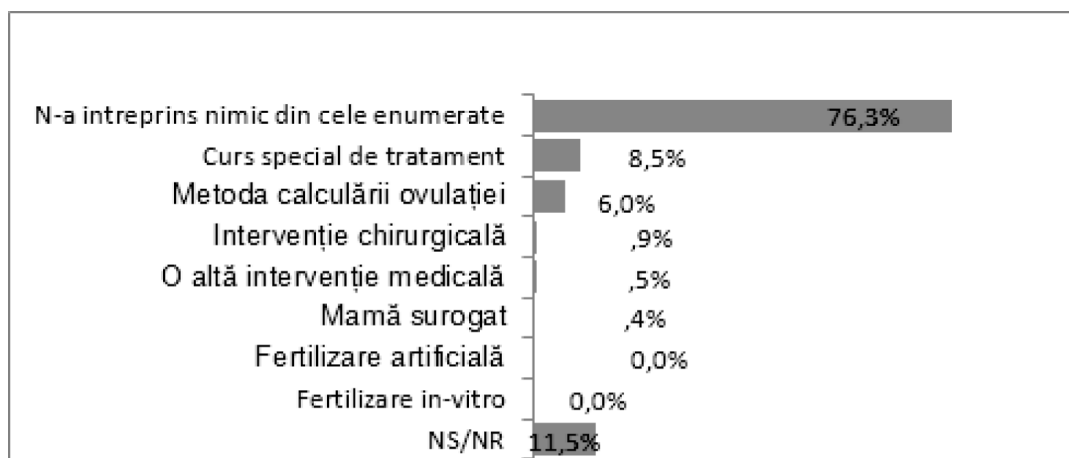

Fig. 9 Metode întreprinse pentru a deveni însărcinată

Ponderea respondentelor care utilizează metode de contracepție este destul de ridicată. 60,1% din respondente afirmă că actul sexual este unul protejat prin intermediul diverselor metode, precum: utilizarea prezervativului (75,8%), metoda retragerii (30,9%), utilizarea tabletelor hormonale/contraceptivelor (16,7%), utilizarea dispozitivelor intrauterine (8,9%), contabilizarea/evidența zilelor periculoase (5,8%) etc. O treime (33,8%) din respondente afirmă că nu utilizează nici o protecție de sarcină, ceea ce crește riscul sarcinilor neplanificate și, respectiv, a avorturilor la vârstă fragedă. Analiza de corelație scoate în evidență că respondentele din mediul urban (61%), cu studii superioare (45,9%) și care nu au audiat cursuri de planificare familială (68,6%) utilizează într-o măsură mai mare metodele de contracepție pentru a preveni sarcina nedorită.

Mai puțin utilizate sunt următoarele metode de contracepție: capace de col uterin, diafragme (1,7%), unguente, supozitoare, spume, jeluuri (1,4%), plasturele contraceptiv care conține hormoni (0,8%), implanturi (0,8%), spălături interne cu apă, soluții (1,4%), metoda amenoreei de lactație (0,3%), rugăciuni (0,6%).

Fiecare a doua respondentă afirmă că selecția metodelor de contracepție se realizează de comun acord cu partenerul/soțul. Fiecare a treia afirmă că decide independent cu referire la metoda de protecție sexuală, 11,1% menționează că selecția se realizează de partener/soț și 8% de medici.

Principalele cauze ale neutilizării metodelor de contracepție sunt: lipsa de conștientizare a riscului, respondentele afirmând că nu s-au gândit la acest aspect (13,8%), incomoditatea de utilizare (6,7%), prezența problemelor de sănătate (6,2%), împotrivirea soțului (2,7%), motive religioase (2,2%) etc.

În pofida măsurilor întreprinse, în ultimele decenii sănătatea reproducerii în Republica Moldova rămâne a fi inferioară în comparație cu țările europene economic dezvoltate. Circa jumătate din sarcinile nedorite se soldează cu avort, întreruperea voluntară a sarcinii fiind o intervenție veche care apare la nivel global indiferent de faptul dacă este legalizată sau nu. În anul 2014, în Republica Moldova s-au născut 38616 copii și s-au

înregistrat 13930 întreruperi legale de sarcină, raportul dintre numărul de avorturi și numărul de sarcini constituind 0.36, proporția întreruperilor de sarcină – 26,5% și rata avorturilor la 1000 de femei de vârstă fertilă – 15[4].

Atitudinea respondentelor față de avorturile fără indicații medicale este negativă. Astfel, majoritatea respondentelor (66,9%) consideră că acestea trebuie să fie limitate sau chiar interzise prin lege.

Atitudinea respondentelor față de avort și întreruperea nefondată a sarcinii este negativă și se percepe de marea majoritate (69%) ca ceva rău, indiferent de circumstanțe. Doar 11,5 % din respondente consideră că avortul nu reprezintă ceva rău.

Studiul cantitativ atestă faptul că mai mult de jumătate din respondente (57,7%) nu acceptă o întrerupere de sarcină prin avort. Astfel, 68,6% consideră că mama trebuie să se simtă obligată de a naște copilul conceput, iar 70,9% afirmă că fătul în perioada când se află în burta mamei este deja o ființă umană. Cu toate acestea, fiecare a cincea respondentă justifică o întrerupere de sarcină prin avort, iar 45,8% dintre acestea consideră că avortul trebuie legalizat în toate țările.

Deși avortul nu este acceptat de majoritatea respondentelor, totuși o bună parte din ele (41,3%) consideră că acesta este o soluție pentru o sarcină nedorită.

Analizând comparativ atitudinea respondentelor față de diferite situații ce țin de sarcină și întreruperea acesteia, constatăm că cca 20% au manifestat o poziție neutră fără a se poziționa pozitiv sau negativ în raport cu situațiile analizate (vezi Fig. 10).

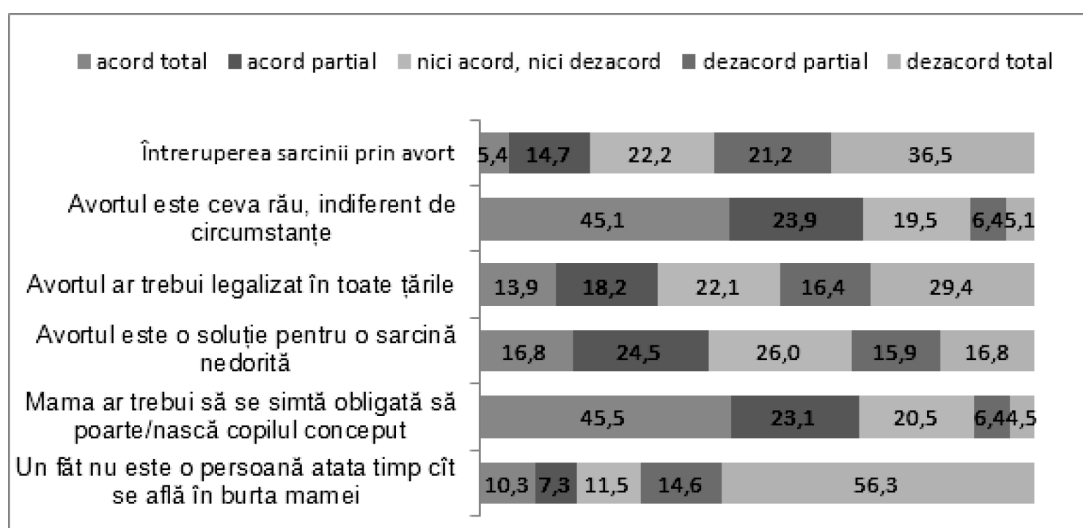

Fig. 10 Atitudinea cu privire la diverse situații (partea 1)

Majoritatea respondentelor (75%) afirmă că, în opinia lor, avortul reprezintă o crimă, iar 62,3% consideră că o femeie însărcinată care nu dorește copilul, nu trebuie încurajată să avorteze.

Copilul reprezintă o valoare pentru marea majoritate a respondentelor. Indiferent de circumstanțe, 87,9% din respondente consideră că fiecare copil conceput are dreptul la naștere.

Deși marea majoritate sunt împotriva avortului, totuși mai mult de jumătate din respondente (57,5%) consideră că o femeie însărcinată trebuie să aibă libertatea de a decide cu referire la continuarea sau întreruperea sarcinii prin avort, iar 58,7% consideră că oamenii nu trebuie să discrimineze o femeie care a decis să avorteze (vezi Fig. 11).

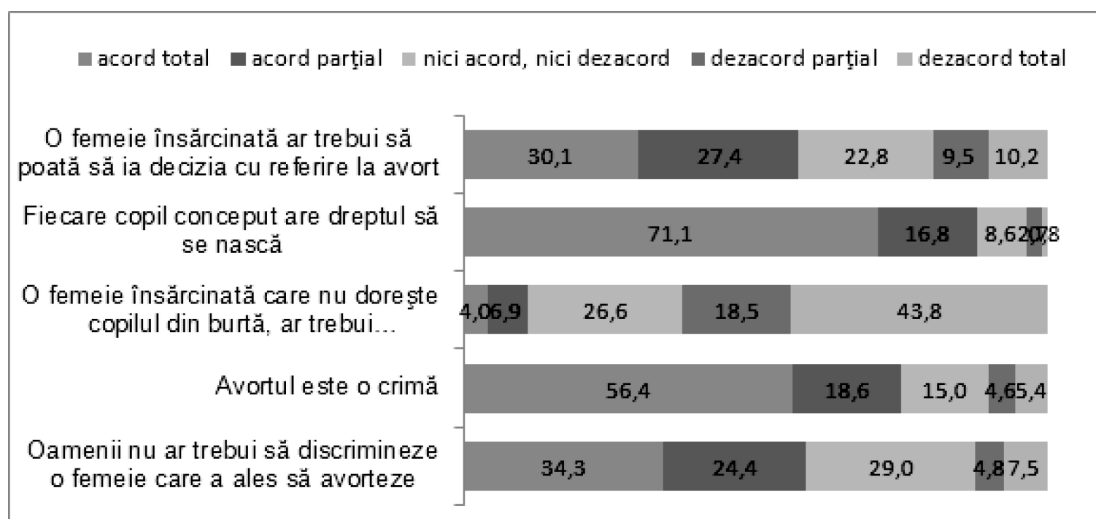

Fig. 11 Atitudinea cu privire la diverse situații (partea a 2-a)

În urma prelucrării datelor la acest compartiment s-a calculat *Indicele Opiniei Personale Dominante* (IOPD) în raport cu anumite fenomene, procese și calculat după formula: $IOPD = (p - n) * (100 - ne) / 100$, unde: **p** – ponderea opiniilor pozitive, **n** – ponderea opiniilor negative și **ne** – ponderea opiniilor neutre. Cu cât indicele este mai aproape de 100, cu atât opiniile/percepțiile/atitudinile sunt mai pozitive.

Cele mai pozitive percepții respondentele le-au manifestat față de opinia că fiecare copil conceput are dreptul să se nască, IOPD având un scor de 76,52. Cât n-ar părea de paradoxal, pe următoarea poziție cu un punctaj pozitiv însemnat (54) s-a plasat ideea că avortul este o crimă, în pofida faptului că această metodă de contracepție este destul de frecvent practică de femeile din țara noastră. Această situație o putem explica prin faptul că respondentele studiului sunt de vârstă tânără și în mare parte își doresc apariția unui copil, iar numărul respondentelor care au declarat că nu-și mai doresc copii este foarte redus (6,3% din respondentele care au un singur copil și 17,6% din respondentele care au doi copii). Ideea că avortul este ceva rău, indiferent de circumstanțe, de asemenea a înregistrat valoare pozitivă înaltă (43,8).

Cu toate că în procesul de reproducere sunt implicați atât bărbatul, cât și femeia, respondentele au acordat răspunsuri predominant pozitive (42,85), opinie că mama ar trebui să se simtă obligată să poarte/nască copilul conceput. Deși valorile IOPD sunt pozitive, acestea sunt mai modeste în ceea ce privește următoarele afirmații: că femeia însărcinată ar trebui să poată să ia decizia cu referire la avort (27,86) și că oamenii nu ar trebui să discrimineze o femeie care a ales să avorteze (26).

Cadrul legislativ din Republica Moldova în ceea ce privește avortul este unul dintre cele mai permissive din Europa. Astfel, opinia că avortul ar trebui legalizat în toate țările are o valoare pozitivă foarte redusă (5,06). Alte studii autohtone au relevat că, deși avortul indus este larg răspândit, atitudinea față de acesta are nuanță pronunțat negativă în rândul populației feminine. Circa 44,1% din respondente au fost total de acord cu afirmația "avortul fără indicații medicale trebuie interzis prin lege". Interzicerea legală a avortului este susținută îndeosebi de femeile din grupa de vârstă tânără de 20-24 de ani (60%), printre celibatate (55,4%) și respondentele fără copii (52,5%) [5].

IOPD a înregistrat valori negative în ceea ce privește considerarea avortului o soluție pentru o sarcină nedorită (-9,89), încurajarea unei femei să avorteze, care nu-și dorește copilul (-5,91) și atitudinea generală cu privire la întreruperea sarcinii prin avort (-0,88).

**Tabloul 2. Indicele Opiniei Personale Dominante (IOPD)
al atitudinilor cu referire la avort**

Atitudinile cu referire la avort	IOPD
Atitudinea în general cu privire la întreruperea sarcinii prin avort	-0,88
Avortul este ceva rău, indiferent de circumstanțe	43,8
Avortul ar trebui legalizat în toate țările	5,06
Avortul este o soluție pentru o sarcină nedorită	-9,89
Mama ar trebui să se simtă obligată să poarte/nască copilul conceput	42,85
Un făt nu este o persoană atâta timp cât se află în burta mamei	1,77
O femeie însărcinată ar trebui să poată să ia decizia cu referire la avort	27,86
Fiecare copil conceput are dreptul să se nască	76,52
O femeie însărcinată care nu dorește copilul ar trebui încurajată să avorteze	-5,91
Avortul este o crimă	54
Oamenii nu ar trebui să discrimineze o femeie care a ales să avorteze	26

Principalele motive care au determinat respondentele să avorteze au fost: lipsa de planificare a sarcinii/sarcina a fost neplanificată (22,8%), situația economică precară a familiei/ lipsa posibilităților economice pentru întreținerea unui copil (16,3%), nedorința de a avea un copil (15,2%). În unele situații sarcina a fost întreruptă la dorința altor persoane: partener (6,5%), părinți (5,4%). De asemenea, menționăm că o parte din respondente (5,4%) afirmă că în momentul respectiv nu au fost fizic pregătite/dezvoltate pentru a avea o sarcină.

În urma discuției comune cu partenerul, decizia privind întreruperea sarcinii prin avort a fost determinată de următoarele motive: copilul este o povară economică (16,9%), nesiguranța relației conjugale (15,7%) sau lipsa unei relații stabile (6%), frica tatălui/partenerului de a-și asuma responsabilități noi determinate de nașterea unui copil (9,6%), dorința de a continua studiile (6%) etc.

Respondentele care au întrerupt sarcina din cauza planurilor pentru continuarea studiilor (80%), imaturității tatălui copilului de a-și asuma responsabilitatea (66,7%)

sunt într-o măsură mai mare din mediul rural. Analiza de corelație atestă faptul că majoritatea persoanelor care au recurs la avort, indiferent de motivul invocat, nu au audiat cursuri de planificare familială și nu conștientizează riscurile pe care le provoacă asupra sănătății reproductive.

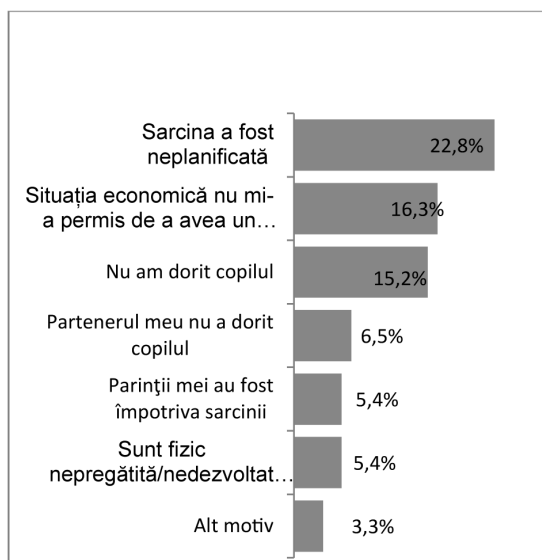

Fig. 12 Motivul avortării

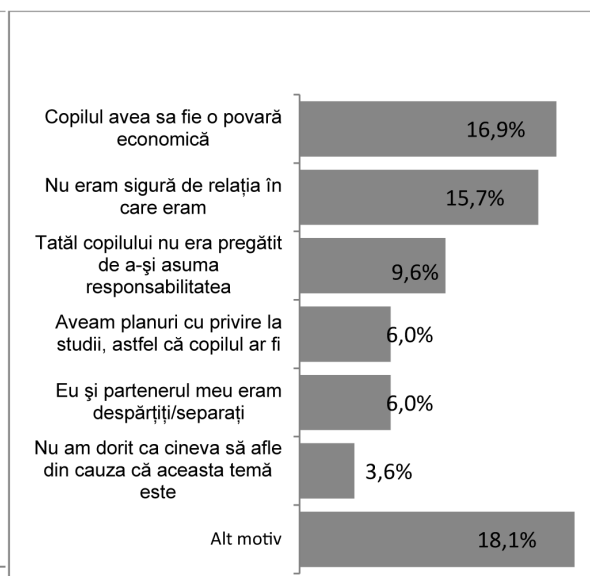

Fig. 13 Motivul de a avorta in urma deciziei comune cu partenerul

În opinia respondentelor politica pronatalistă promovată la nivel național va influența în mică măsură decizia de a avorta. Astfel, doar 15,8% din respondenți afirmă că o politică pronatalistă ar putea influența pozitiv tinerele mămici pentru a păstra sarcina. Marea majoritate dintre respondente (61,3%) sunt de părere că decizia privind avortarea nu este determinată de politica demografică și nu va determina o schimbare a viziunii privind decizia de a avorta. Analizând principalele motive invocate de respondente, constatăm că decizia de a avorta este strict dependentă de situația economică și interrelaționarea dintre parteneri.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Strătilă M. Starea sănătății reproductivă a femeii în Republica Moldova. Chișinău. 1998. p.60.
2. Gagauz O. Impactul restructurării ciclului reproductiv asupra indicatorilor fertilității. În: Creșterea economică în condițiile globalizării. Chișinău, 2014, p.18.
3. Politica familială în condiții de criză demografică: lacune, confuzii și dileme. Chișinău: IDIS Viitorul, 2015, p.13.
4. Găgăuz O. Sarcina în vîrsta adolescenței. Chișinău, 2015, p.27-28.
5. Buciceanu-Vrabie M. Factorii determinanți ai comportamentului reproductiv al femeilor din municipiul Chișinău. În: Procesele socio-demografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni. Chișinău, 2009, p.86.

FENOMENUL MIGRAȚIEI FEMEILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA – FACTOR DISTRUCTIV AL FAMILIEI

THE PHENOMENOM OF THE MIGRATION OF WOMEN IN REPUBLIC OF MOLDOVA – THE DESTRUCTIVE FACTOR OF THE FAMILY

Oleg URSAN, *doctorand,*
Institutul de Istorie al AȘM
ursanolegivanovici@mail.ru

Rezumat

Acest articol reflectă o problemă importantă din societatea Republicii Moldova – impactul migrației femeilor asupra instituției familiei. Cercetarea este bazată pe interviurile migrantelor din Republica Moldova, România și Ucraina, demonstrând atitudinea acestora vizavi de migrație și impactul negativ asupra familiei și copiilor.

Cuvinte-cheie: *migrația femeilor, familie, Republica Moldova, divorț, feminizarea migrației*

Summary

The article reflects an important problem of the society of the Republic of Moldova - the impact of female migration on the family institution. Based on interviews conducted in the Republic of Moldova, Romania and Ukraine, we showed the migrant women's attitude towards migration and the negative impact on the family and children.

Keywords: *female migration, family, Republic of Moldova, divorce, feminisation of migration.*

Schimbările socioeconomice ce au apărut în statele post-sovietice au condus la o gravă problemă a societății - migrația forței de muncă, una dintre provocările globalizării, cu efect asupra instituției familiei. Acest fenomen s-a răsfrânt și asupra familiilor din Republica Moldova. Migrația masivă a femeilor a condus la reamenajarea rolurilor de gen în familie și în societate. Instituția familiei a devenit o zonă vulnerabilă, căreia statul este obligat să-i acorde o atenție sporită.

Migrația forței de muncă, fenomen sociopolitic, este prezentă în toate țările, indiferent de nivelul de stabilitate economică și politică, devenind o parte constantă a istoriei omenirii [1]. Natura proceselor migrației contemporane este determinată de nevoile modernizării, care au condus la interdependența sporită a proceselor sociale, economice, politice și culturale ce au loc în diferite țări ale lumii. Relațiile dintre schimbările globale, socioeconomice și migrație sunt extrem de complexe și contradictorii. Aceste două procese nu sunt doar ”reciproc provocatoare”, ci și ”reciproc problematizate” [2].

În societatea contemporană migrația este nu doar un fenomen, ci un proces inevitabil, cu o mulțime de elemente structurale în domeniul legislației, demografiei, economiei, culturii și, desigur, în relațiile de familie [3]. Procesele de migrație depind și afectează toate aspectele legate de procesele social economice. Migrația economică afectează instituția constitutivă a familiei, ce presupune: transformarea funcțiilor tradiționale ale familiei; transformarea rolurilor de gen în cadrul familiei, transformarea familiei în instituție socială [4].

Fenomenul migrației și impactul ei asupra familiei a fost analizat de numeroși cercetători prin prisma istoriei, sociologiei, psihologiei și antropologiei, fiind elucidate probleme majore ale societății contemporane, cum ar fi: feminizarea migrației [5], creșterea anuală a divorțului [6], creșterea ponderii copiilor lăsați sub tutela rudelor, vecinilor [7], traficul de ființe umane [8], exploatarea sexuală [9], căsătoriile mixte, transformarea negativă a relațiilor familiale [10] etc.

În Republica Moldova migrația cetățenilor și impactul acesteia asupra familiei este o problemă majoră pentru țară. Anii de după declararea suveranității și independenței Republicii Moldova, pe de o parte, au permis cetățenilor să părăsească în mod liber țara în căutarea unor condiții de viață mai bune pentru întreaga familie [11], iar pe de altă parte, societatea s-a confruntat cu problema sărăciei și copiilor rămași fără supravegherea părinților. Astfel, mass-media menționează următoarele: „După ce o treime din populația Republicii a plecat peste hotare în căutarea vieții mai bune, țara își crește singură orfanii săi” [12]. În pofida schimbărilor social-economice din Republica Moldova, torentul migrației forței de muncă nu slăbește, ci dimpotrivă, se intensifică.

Factorii principali care au favorizat migrația forței de muncă din Republica Moldova, în special cea feminină, sunt: situația financiară precară, sărăcia (în anul 2000, mai mult de 40% din cetățenii Republicii Moldova erau în pragul sărăciei, cu o scădere semnificativă în 2009 la 38% [13]), salariile mici și șomajul [14], nemulțumirea față de condițiile de viață [15], democratizarea societății [16], lipsa perspectivelor economice și de creștere profesională, birocrăția politică, extinderea relațiilor economice internaționale ale Republicii Moldova [17], precum și o serie de alți factori. De exemplu, prezența rudelor apropiate sau îndepărtate, a prietenilor și cunoștințelor aflați într-o țară de ”perspectivă”, care promet să ajute migranții în căutarea și identificarea unui loc de muncă și ocuparea acestuia.

Plecarea în străinătate în căutarea unui serviciu cu sprijinul prietenilor și familiei a devenit o practică destul de răspândită în rândul cetățenilor Republicii Moldova. Mai mult de 78% dintre bărbați și circa 71% dintre femei au fost angajați la lucru prin recomandările prietenilor și rudelor. Însă mai mult de 8% din femei sunt în situația de a-și căuta de lucru apelând la serviciile intermediarilor și ale altor persoane, din cauza neîncrederii și discriminării din partea celor apropiați, pe când bărbații mai puțin apelează la intermediari, nu mai mult de 4% [18]. În situația creată de lipsa garanțiilor, femeile au fost supuse numeroaselor riscuri: de a fi înșelate, fără bani și documente, precum și riscul de a deveni ”marfă vie” în industria sexului (exploatarea sexuală [19]), o practică frecventă a femeilor din Republica Moldova și țările din fosta URSS. Republica Moldova, spre deosebire de alte țări, este o sursă, un stat de tranzit, o țară de destinație pentru femei și fete care sunt supuse nu numai exploatării sexuale, dar și muncii forțate [20].

Datele Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova pentru anul 2008 au relevat procentual metodele de bază de căutare a locului de muncă în străinătate, acestea fiind ilustrate în *Tabelul 1*.

Tabelul 1. Metoda principală de căutare a locului de muncă peste hotare [21]

Metoda	Total procente %
Agenție privată de deplasare din Moldova	4,5
Agenție privată de deplasare din țara de destinație	3,0
Publicare/răspuns la anunțuri	10,3
Contactarea directă a patronilor	16,9
Prieteni, rude, cunoștințe	58,6
Persoane care facilitează plecarea sau angajarea peste hotare	3,5
ONG, organizații de caritate, religioase	0,1
Alta	1,4
Nu a întreprins nimic	1,7

Datele din *Tabelul 1* confirmă faptul că majoritatea migranților au găsit locuri de muncă datorită prietenilor, cunoscuților, în mod special al rudelor. Iată de ce sistemul de rudenie în societatea tradițională este important să se păstreze nu doar pentru a găsi un loc de muncă și asigurarea unor garanții, dar, de asemenea, și pentru păstrarea continuității culturale, neamului, ceea ce în timpul transformării sau crizei sistemului familial și sistemului legăturilor de rudenie sunt foarte importante.

În acest context, se remarcă feminizarea migrației, care este recunoscută ca o tendință clară la nivel mondial [22]. În ultimul deceniu, femeile din Republica Moldova, într-o egală măsură cu bărbații, devin actori-cheie, astfel feminizându-se migrația forței de muncă. În lucrarea *Profilul femeilor migrante* este subliniată importanța studierii migrației prin prisma indicatorilor gender și feminizarea acesteia. Autoarea studiului este ferm convinsă că „migrația femeilor continuă să înregistreze tendințe ascendente, iar plecarea peste hotare a femeilor în vârstă fertilă conduce la deteriorarea structurii sociodemografice a populației țării prin reducerea natalității, amplificarea proceselor de îmbătrânire a populației, diminuarea populației țării” [23]

Explorând aspectul gender și statutul familiei, se constată o creștere constantă a participării femeilor din Republica Moldova ca unitate independentă în procesul activ al migrației forței de muncă. Ponderea acestora a crescut de la 31% în 2000 la 36% în 2010 [24]. Către anul 2015 rata migrației feminine a depășit 40%. Astfel, la începutul sec. XXI a fost infirmat mitul că migrația femeilor poartă un caracter ”secundar”, iar femeile nu sunt inițiatorii migrației, ci își urmează soții [25]. Sectorul feminin al migrației forței de muncă este prezentat în următoarele domenii: servicii publice, îngrijire la domiciliu, divertisment, servicii medicale și sănătate, precum și servicii sexuale [26].

În ceea ce privește direcția migrației, se remarcă două direcții principale: Federația Rusă și UE. În opinia noastră, majoritatea migranților pentru prima sa plecare la muncă peste hotare își aleg țara de ”perspectivă” reieșind din sursele acumulate, actele necesare pentru legalizare, alimentație și rareori chirie. Astfel, migrația de muncă spre Rusia este mult mai convenabilă pentru migranții din Republica Moldova cu un sala-

riu foarte modest. Factorii de bază care favorizează migrația de muncă în Federația Rusă sunt rețelele de transport extins și prețurile accesibile, în comparație cu costul biletului de avion sau autocar cu destinație UE. Pentru comparație, un bilet la autocar spre Moscova costă circa 900 de lei (md) iar spre Lisabona - circa 3000 de lei (md). Spre Rusia circulă 34 de autobuze și 28 de trenuri pe săptămână. Conform estimărilor experților, în Rusia în perioada 2001-2005 lucrau circa 240 000-270 000 de migranți [27]. În 2005-2010 peste 300 000 de mii cetățeni au ales Federația Rusă. Din 2011 rata migranților spre Rusia este în scădere cu circa 10% anual, modificându-și traseul migrațional spre țările UE.

Ulterior, migranții din Rusia peste circa 1-2 ani pleacă spre țările UE, acumulând o sumă mult mai mare, necesară pentru achiziționarea biletelor, chirie, alimentație, legalizare. Limba de stat a țării de ”perspectivă”, deși joacă un oarecare rol, totuși nu principal, deoarece cetățenii Republicii Moldova se acomodează foarte repede, îndeosebi în țările în care se vorbește una dintre limbile romanice (Italia, Spania, Portugalia, Franța), învățând limba țării și integrându-se în societate. Drept rezultat, suma acumulată pentru deplasare în migrație de muncă predomină asupra limbii vorbite, rețelelor de transport sau chiar prezența rudelor prietenelor în țara de ”perspectivă”.

Este de remarcat, majoritatea lucrătorilor migranți din Republica Moldova în perioada 2001-2008 au ales Federația Rusă, constituind 40% din numărul de migranți [28], din 2009 circa 50% aleg țările membre ale UE. Acest fenomen s-a intensificat în special în urma procesului de liberalizare a vizelor cetățenilor Moldovei pentru UE.

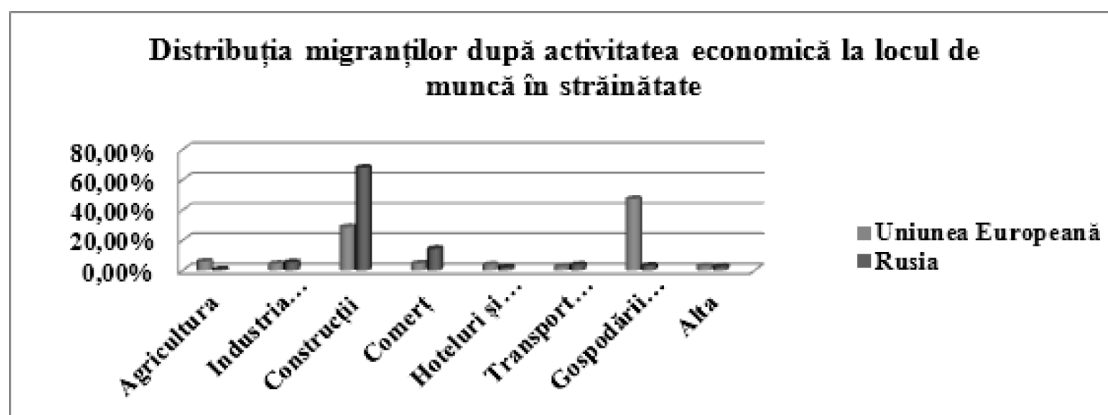
Determinând specificul de gen al procesului de migrație, cercetătorii au constatat că migrația masculină este îndreptată în principal către CSI (Rusia, Ucraina) și constituie aproximativ 63%. Bărbații se angajează, în general, în domeniul construcțiilor, reparațiilor, transportului, industriei și agriculturii. Ei predomină în domeniul construcțiilor, înregistrând peste 74%. Cota bărbaților în comerț constituie 8,4% din totalul bărbaților plecați [29].

De remarcat este și faptul că femeile din Republica Moldova preferă să emigreze mai mult în Uniunea Europeană decât în Rusia, cota procentuală constituind circa 65% [30], către 2005 raportul dintre bărbați și femei în UE a fost aproape proporțional [31]. În perioada 2011-2015 se înregistrează o creștere a numărului femeilor migrante din Republica Moldova în țările UE de la 65% în 2011 la 72%, raportul gender fiind în favoarea femeilor.

Femeile sunt mai predispuse de a migra către UE pentru a lucra în sectorul serviciilor, sectorul casnic și cel comercial, de îngrijire a persoanelor în vârstă și copiilor [32]. În gospodăriile particulare ale cetățenilor lucrează mai bine de jumătate (53,9%) din totalul femeilor aflate peste hotare, în comerț ponderea lor a constituit 17,0% și în construcții – circa 13%. Femeile migrante lucrează în sectorul serviciilor, comerțului, de îngrijire a persoanelor în vârstă, bolnave, a copiilor, lucrează în calitate de servitori [33]. Potrivit rapoartelor neoficiale, cel puțin 10% dintre femei lucrează în industria sexului [34], iar cercetările sociologice în rândul femeilor-migrante demonstrează că 3,4% din acestea preferă să lucreze ca dansatoare, stripteuze și în prestarea de servicii sexuale [35].

Biroul de Statistică al Republicii Moldova a publicat principalele domenii de activitate ale migranților din străinătate. Din datele reflectate în Fig. 1. se poate trage concluzia că

cei mai mulți bărbați sunt implicați în domeniul construcțiilor în Rusia (68%), în timp ce femeile desfășoară activități în UE, mai ales în sfera privată, în special cea de îngrijire a persoanelor în vârstă (47,3%). Mai puțin atractiv este sectorul agricol din Rusia, unde lucrează doar 0,7% din cetățenii moldoveni.

Fig. 1. Distribuția migranților după activitatea economică la locul de muncă în UE și Rusia [36]

Vârsta medie a femeilor migrante din Republica Moldova este de 31-40 de ani (70%) și de 21-30 ani – 35(28%) [37]. Ar trebui subliniat faptul că, în medie, femeile se află peste hotare o perioadă mai îndelungată decât bărbații (2,3 ani (femei) față de 2,0 ani (bărbați)) [38].

Impactul negativ al migrației se reflectă asupra familiei, aceasta devenind cea mai vulnerabilă instituție, mai ales în momentul în care unul dintre părinți migrează, ceea ce duce la o criză a relațiilor de familie. Familiile, în care mamele lucrează în străinătate, se află într-o stare de ”moarte temporară”. Și acest lucru se dezvoltă, în cele din urmă, într-un mod ireversibil în 60% din cazuri. Aceasta constituie și rata divorțurilor atunci când unul dintre părinți a emigrat sau chiar și după întoarcerea acestuia la baștină [39]. În opinia noastră, creșterea numărului de divorțuri, în care un membru sau ambii din familie sunt emigrați, se datorează pierderii valorilor familiale tradiționale.

De asemenea, este stabilit faptul că migrația forței de muncă și viața separată (între 2-5 ani) duce la prăbușirea relațiilor de familie [40]. Studiile sociologice confirmă impactul migrației asupra divorțurilor, susținând că „acolo unde femeia este plecată în străinătate, nu mai este familie” [41].

Examinând datele migranților din punctul de vedere al genderului și după locul de trai pentru anii 1991-2011, precum și statisticile de divorț în Republica Moldova în această perioadă, se impune a scoate în evidență două realități: plecarea masivă a femeilor în căutarea unui loc de muncă și creșterea rapidă a divorțurilor. Astfel, proporția femeilor-emigrante căsătorite a crescut de la 49,3% în 2000 până la 55% în 2001-2005 [42]. Raportul procentual al stării civile a femeilor emigrante arată că cel mai mare procent le revine femeilor căsătorite - 21%, celor divorțate - 10%, femeilor văduve - 2,6% și 9,9% - celor necăsătorite [43].

Informațiile statistice și factologice dovedesc că în ultimii zece ani există un proces de destabilizare familială intensivă în societate, favorizat de creșterea migrației forței de muncă. De exemplu, dacă în anul 2000 numărul de căsătorii constituia 21684, iar de divorțuri 9707 (45%), atunci în 2003 numărul căsătoriilor era de 24961, iar cel al divorțurilor se ridica la 14672 (58,7%) [44]. În anul 2004, pe fondalul celor 25164 căsătorii înregistrate, se atestă 14918 de divorțuri [45].

Punctul culminant al ratei de divorțuri se observă între anii 2002 și 2005, când în medie 57,8% dintre cetățenii Republicii Moldova au divorțat. Cota maximă a plecării peste hotare și divorțurilor este atinsă în perioada cea mai activă a migrației forței de muncă - 2001-2006, perioadă când Republica Moldova a facilitat migrația prin legalizarea migrantilor "ilegali" și protejarea drepturilor lor în țările de destinație, ratificând peste 20 de acte internaționale privind drepturile omului [46]. S-au alăturat și un șir de cauze social-economice, cum ar fi: sărăcia, nivelul ridicat de șomaj și instabilitatea politică.

Emigrarea femeilor-mame, ocrotitoare ale căminului familial și a educației spre cunoaștere și formare a generațiilor în spiritul valorilor morale, care este calificată ca "cei 7 ani de acasă", a femeilor-fiice, sprijin al părinților îmbătrâniți, este în detrimentul climatului moral în familie și în societate [47].

Participarea femeilor ca o unitate independentă în procesul activ al migrației forței de muncă a provocat apariția problemei în educația copiilor, lipsiți de îngrijirea și atenția părintească, care a afectat procentul calității educației în Republica Moldova. Astfel, procesul educațional a întâmpinat o problemă atunci când profesorul e pus în situația de a exercita mai multe funcții: cea a pedagogului, tutore, mentor, părinte, prieten și chiar psihoterapeut [48].

Studiile gender arată că majoritatea părinților migranți (42%) au copii cu vârsta de 1-7 ani, mai mult de 73% din mediul rural [49]. Cercetările demonstrează că fiecare al cincilea migrant de muncă în vârstă de 20-49 ani este părinte al cel puțin unui copil de vârstă preșcolară. Astfel, analizând datele prezentate, putem estima că peste 65 000 copii de vârstă preșcolară au rămas, în ultimii ani, fie parțial, fie complet, în afara grijilor educaționale părintești [50].

Este cunoscut rolul educativ al familiei, prin faptul că părinții sunt primii profesori ai copiilor, ei oferă primele sfaturi educative eficiente și primele deprinderi de viață sănătoasă. Absența părinților într-o anumită etapă a formării și a maturizării poate duce la consecințe grave, atât pentru copil, cât și pentru părinți și societate. Ideea este confirmată de cercetătorul M. Cernei-Băcioiu, care susține că „familia este primul model al copilului. În absența părinților copilul se va identifica cu grupul din care face parte, va căuta să fie „la modă”, să-și imite prietenii pentru a fi acceptat în grupul lor. La maturitate va deveni selectiv și critic în ceea ce privește alegerea modelului familial” [51]. Conform cercetărilor, copiii rămași fără îngrijire părintească sunt expuși la violență, trafic, comportament parazit, delincvență, absențe nemotivate și abandon școlar [52].

În urma interviuării respondenților în Republica Moldova în perioada 2011-2016 în orașele Edineț, Soroca și Chișinău pe un eșantion de 480 persoane, am constatat:

1) 92% din respondenți sunt de părerea că migrația de muncă este o problemă majoră în Republica Moldova, 8% susțin că este o normalitate, menționând că în perioada sovietică cetățenii tot plecau la muncă în țările membre ale URSS;

2) 76% din intervievați consideră că migrația de muncă are mai multe urmări negative pentru familiile rămase în țară, îndeosebi plecarea mamei peste hotare, 24% de respondenți cred că migrația de muncă aduce mai mult folos, chiar dacă unele cupluri se despart;

3) 82% cunosc cazuri când copiii au fost lăsați de părinți în grija bunecilor, 10% sub tutela surorilor, fraților, 4% copii rămași în grija cumetricilor, 4% în grija vecinilor;

4) 32% din respondenți cunosc prieteni sau chiar rude apropiate care au divorțat în urma plecării unuia peste hotare, 68% cunosc astfel de cazuri, dar consideră că nu migrația a provocat divorțul.

5) 77% din cei intervievați consideră că femeia ar trebui să plece cu soțul peste hotare.

6) 23% din respondenți s-au expus negativ asupra migrației femeii, argumentând că soția ar trebui să aibă grijă de casă și de copii.

În urma intervieării în România (Iași, Bacău, Suceava, București, Brașov, Sibiu) a 140 de persoane, am identificat următoarele: 105 respondenți nu susțin plecarea femeilor peste hotare, cu excepția celor necăsătorite sau divorțate; 79% din femeii-respondente au fost plecate peste hotare în perioada 1999-2004, dintre care doar 27% femeii au plecat cu soțul, restul au plecat cu prietene, colegi sau rude; 98% din intervievați sunt conștienți că plecarea mamei peste hotare va distruge familia, având urmări negative îndeosebi pentru copii, în cazul dacă ei rămân în grija vecinilor sau rudelor; 3% din cei intervievați și-au lăsat copiii în grija vecinilor, ei fiind cumetri, 72% au lăsat copiii cu bunicii, iar 25% cu rude apropiate, îndeosebi frați și surori; 14% din intervievați cunosc cazurile de divorț din cauza migrației de muncă a soției sau a soțului peste hotare; 86% sunt convinși că "familia la distanță" este un nou model de conviețuire; 26% din respondenți cunosc cazuri când soția a plecat peste hotare din cauza că soțul consumă alcool și este șomer, totuși lăsând copiii în grija lui; 78% de femeii intervievate consideră că soția trebuie să plece cu soțul peste hotare, 22% ar avea grijă de casă și copiii.

În urma cercetării în Ucraina (or. Kiev), am constatat că 100% din intervievați sunt ferm convinși că migrația de muncă este o problemă majoră pentru Ucraina; 78% au menționat că plecarea femeii peste hotare este un prim pas spre distrugerea familiei, îndeosebi dacă ea pleacă fără soț; 49% de respondenți cunosc familii (vecini, rude) care au divorțat în urma plecării femeii sau bărbatului peste hotare; 2 persoane (1 femeie, 1 bărbat) din intervievați au divorțat în urma migrației de muncă (femeia pe motivul că soțul consuma alcool; bărbatul a divorțat fiindcă a găsit o nouă soție cu care îl leagă interese comune); 82% consideră că plecarea mamei peste hotare are urmări doar negative pentru copiii lăsați în grija celorlalți; 79% ar pleca în țările membre ale Uniunii Europene cu susținerea rudelor apropiate care deja s-au stabilit în UE, îndeosebi Portugalia, Polonia și Italia; 21% ar alege Rusia, din cauza limbii vorbite și vecinătății; 60% din respondenți s-ar întoarce în Ucraina, 40% ar fi vrut să se stabilească definitiv într-o țară Europeană, iar după aderarea Ucrainei în UE poate s-ar fi întoarce în țară.

În perioada aflării în Portugalia, am intervievat 48 de cetățeni ai Ucrainei, 56 de cetățeni ai Republicii Moldova (42 persoane cu dublă cetățenie (ROM/MDA), 14 muncesc pe bază de contract), 20 de cetățeni ai României. În urma cercetării am identificat următoarele:

1) 40 de ucraineni au găsit loc de muncă datorită rudelor aflate în Portugalia; 8 s-au adresat în firme de angajare la muncă peste hotare, achitând taxa de la 650-980 euro pentru servicii.

2) Cetățenii Republicii Moldova s-au angajat datorită rudelor și cumetrilor.

3) 12 cetățeni ai României s-au adresat la agenții de plasare de forță de muncă în străinătate achitând taxa de la 460-800 euro pentru servicii; 8 s-au angajat datorită rudelor aflate de mai mult timp în Portugalia.

4) Toți intervievați s-au confruntat inițial cu două probleme: necunoașterea limbii portugheze, ce le-a împiedicat în căutarea serviciului dorit și acces la servicii medicale, atât din cauza lipsei contractului de muncă oficial, cât și din cauza salariului mic, iar costul serviciilor medicale fiind costisitoare; a treia problemă fiind spațiu locativ (dorința de a locui separat de rude sau prieteni).

5) 64% de respondenți peste o perioadă (circa un an) de acomodare și-au luat copiii în Portugalia; 35% au lăsat copiii în grija bunicilor și rudelor apropiate; 1% din cei intervievați i-au lăsat în grija vecinilor, fiindu-le cumetri.

6) 57% de respondenți se vor întoarce la baștină, când vor vedea schimbări majore pe plan economic și politic; 40% de intervievați se vor întoarce acasă, când vor acumula o sumă de bani necesari pentru un trai decent, 3% nu se vor întoarce în Republica Moldova, făurindu-și viitorul în Portugalia.

7) 42% din cei intervievați se întorc în țara de origine o dată în 6-12 luni, 40% o dată în 12-24 luni; 10% o dată în 2-3 ani, 8% nu au fost acasă mai mult de 3 ani.

8) 82% de respondenți efectuează transfer bănesc prin serviciul poștal, sisteme de transfer internațional, bănci comerciale; 9% respondenți nu efectuează transfer din cauza că sunt în Portugalia cu familia; 8% prin intermediul șoferilor rutelor internaționale; 1% își alimentează contul de card internațional.

9) La întrebarea "Perioada de adaptare": 68% au indicat perioada de 6-12 luni, 27% 1-2 ani, 5% sunt în proces de acomodare de mai mult de 2 ani (cetățeni ai Ucrainei).

10) Perioada de studiere/cunoaștere a limbii portugheze la nivel comunicativ: 90% au indicat 3-6 luni; 10% au menționat 6 luni și mai mult.

Investigând procesul de migrare, este de remarcat faptul că majoritatea cetățenilor de peste hotare se confruntă cu problema lipsei comunicării cu familia (bărbații - 3,0%, femeile - 2,7%). Numărul bărbaților migranți absenți în țară care nu au comunicat deloc cu membrii familiei sale constituie 1900 de persoane, iar femeile - în număr de 700. Statisticile gender confirmă că femeile mai des decât bărbații comunică cu cei apropiați [53].

Abordând problema migrației forței de muncă feminine prin prisma valorilor materiale, vom remarca întreținerea și susținerea familiei prin intermediul transferurilor bănești. De exemplu, în 2006, de către lucrătorii migranți au fost transferați circa 1 miliard de dolari SUA, ceea ce depășește cu mult veniturile bugetului de stat [54]. Indicatorii de gen arată că, în medie, bărbații și femeile efectuează lunar aceleași transferuri de bani,

dar femeile dețin poziția de lider în cazul transferurilor în mărime de la 1.000 \$ și mai mult [55]. Aceste statistici indică faptul că o femeie este în stare să se asigure material pe sine și familia sa, astfel distrugând stereotipul de dependență față de soț cu privire la veniturile sale sau despre ”rolul său economic secundar”. Astfel, participarea femeii în viața economică va aduce atât favoruri în economia națională, cât și va contribui la dezvoltarea democrației în societatea noastră [56].

În concluzie, lipsa garanțiilor sociale, salariile mici, șomajul, discriminarea în salarizare au forțat femeile din țară să trăiască pe ”două fronturi”. Pe de o parte exercită rolul mamei și gospodinei, iar pe de altă parte asigură material copiii săi, uneori chiar și pe soțul-șomer. Femeia-asigurator este văzută astăzi ca un nou element al istoriei contemporane, însă în condițiile discriminării și inegalității de gen se stopează dezvoltarea libertăților democratice, pro-familiale și pro-gender în Republica Moldova.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Anghel Remus Gabriel, Horvath Istvan. Sociologia migrației: teorii și studii de caz românești. Iași: Polirom, 2009, p. 14.
2. Население и глобализация. Москва: Наука, 2002, p. 288.
3. Хорозова Л. Влияние трудовой миграции на этническую идентичность молодежи Гагаузии. În: Проблемы теории и практики этнопсихологии и этнологии. Кишинев: Primex-Com, 2012, p. 79.
4. Бодруг-Лунгу В., Бостан Д. Трансформация института семьи в контексте миграции (на примере Республики Молдова). În: Власть, Этнос, Семья: гендерные роли в XXI веке. Материалы международного общественного и научного форума 28-30 ноября 2010 года. Москва, 2010, p. 39-40.
5. Кустрябова С., Комиссарова О. Феминизация миграционных процессов в автономном территориальном образовании Гагауз-Ери. În: Femeile din Moldova. Conferință republicană științifico - practică, 25 martie 2010. Chișinău: Egalitate, 2010, p. 25.
6. Statistica Gender. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, pe www.statistica.md.
7. Bucuiceanu-Vrabie M. Impactul migrației de muncă asupra familiilor cu copii. În: Profilul sociodemografic al Republicii Moldova la 20 de ani după adoptarea programului de acțiune de la Cairo. Chișinău: Centrul de Cercetări Demografice al INCE al AȘM, 2014, p. 73.
8. Мошняга В. Противодействие торговли людьми: Республика Молдова. Пояснительная записка 13/31. Социально-политические рамки миграции: EUI, RSCAS, апрель 2013, p. 2.
9. Alexe I. Traficul de persoane în scopul exploatării sexuale – România. În: Cartea neagră a egalității de șanse între femei și bărbați în Romania /Coord. L. Grunberg. București: Smart Print, 2006, p. 138.
10. Gagauz O. Impactul migrației forței de muncă asupra relațiilor familiale. Conferință Internațională. Transformările demografice și socio-economice ale populației: Actualitate și viitor (5-6 decembrie 2006). Chișinău, 2007, p. 169-175.
11. Gribincea A., Negruță A. Problemele actuale ale migrației. Republica Moldova: provocările migrației/ Coord. V. Moraru. Chișinău: Știința, 2010, p. 6-7.
12. Crudu L., Mașkova E. Impactul procesului de migrare asupra relațiilor familiale: cazul Republicii Moldova. În: Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale. Iași, 2006, vol.1, p. 164.
13. Satul moldovenesc din perspectiva sociodemografică. Chișinău: Sirius, 2012, p. 94.
14. Migrația forței de muncă. Biroul Național de Statistică. Chișinău: Statistica, 2008, p. 16.
15. Gagauz O. Căsătoria și Familia instituții principale în dezvoltarea demografică. În: Simpozionul Internațional: Probleme demografice ale populației în contextul Integrării europene, 14-15 aprilie 2005. Chișinău, 2005, p. 34.
16. Danii T., Plugaru L. Migrația externă – o formă de export de capital uman. În: Republica Moldova: provocările migrației/ Coord. V. Moraru. Chișinău: Știința, 2010, p. 75.
17. Кустрябова С., Комиссарова О. Op. cit., p. 25.
18. Migrația forței de muncă ..., p. 28.
19. Alexe I. Traficul de persoane în scopul exploatării sexuale – România. În: Cartea neagră a egalității de șanse între femei și bărbați în Romania/ Coord. L. Grunberg. București: Smart Print, 2006, p. 138.

20. Мошняга В. Противодействие торговли людьми..., p. 19.
21. Migrația forței de muncă ..., p. 10.
22. Ершов А. Н. Миграция и гендер в современном мире. Казань: Центр инновационных технологий, 2009, p. 43.
23. Vremiș M. Profilul femeilor migrante/ Coord. A. Spătaru. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016, p. 27.
24. Poalelungi O. Migrația și aspecte ale securității sociale a lucrătorilor migranți din Republica Moldova. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2011, № 2(156) p. 193.
25. Булова М. Работа за рубежом глазами молдавских трудовых мигрантов-женщин: за пределами повседневности и истории. În: Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale. Iași, 2006, vol.1, p. 38.
26. Тюрюканова Е. В., Малышева М. М. Женщины. Миграция. Государство. Москва: Academia, 2001, p. 29.
27. Мошняга В., Цуркан В., Руснак Г. Молдавские строители в России: проблемы толерантности. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2005, № 1 (XXVIII), p. 77-78.
28. Chircă S. Câteva reflecții despre noi și migrație. În: Didactica Pro, 2007, №5-6 (45-46). p. 8.
29. Migrația forței de muncă ..., p. 10.
30. Satul moldovenesc din perspectiva sociodemografică, p. 104-106.
31. Мошняга В., Цуркан В., Руснак Г. Молдавские строители ..., p. 77-78.
32. Укрепление взаимосвязи миграции и развития в Молдове. Кишинев: CIVIS & IASCI, 2010, p. 11-17.
33. Мошняга В., Теоса В. Денежные переводы трудовых мигрантов: их роль в социально-экономической стабилизации в Молдове. În: MOLDOSCOPIE (probleme de analiză politică), 2006, № 2 (XXXIII), p. 11.
34. Турко Т. Республика Молдова: формирование и продвижение позитивного имиджа страны. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2005, № 4 (XXXI), p. 143; Balan V., Mîndîcanu A. Impactul fenomenului migrațional asupra situației femeilor din Republica Moldova. În: Republica Moldova: provocările migrației/Coord. V. Moraru. Chișinău: ULIM, 2009, p. 90.
35. Булова М. Работа за рубежом глазами молдавских трудовых мигрантов-женщин: за пределами повседневности и истории. În: Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale. Iași, 2006, vol.1, p. 39-40.
36. Migrația forței de muncă...
37. Republica Moldova: politici de creștere economică, creare a locurilor de muncă și reducere a sărăciei. Raport. Chișinău: PNUD, 2005, p. 115.
38. Migrația forței de muncă..., p. 6.
39. Цимбал Т. В. Феминизация эмиграции на рубеже XX-XXI века. În: Женщины и мужчины в контексте исторических перемен. Материалы пятой международной научной конференции РАИЖИ. Тверь, 4-7 октября 2012. Москва: ИЭА, РАН, 2012, Т. 2., p. 450.
40. Gagauz O. Căsătoria și Familia ..., p. 34.
41. Gagauz O. Impactul migrației forței de muncă asupra relațiilor familiale..., p. 173.
42. Statistica Gender. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, pe www.statistica.md.
43. Овсяникова М. Труд женщин-мигрантов как один из факторов дискриминации. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2006, № 3 (XXXIV), p. 56.
44. Femeile și bărbații în Republica Moldova. Culegere statistică. Biroul Național de Statistică. Chișinău: Statistica, 2005, p. 19.
45. Divorțuri după durata căsătoriei, grupa de vârstă a soților, medii, ani. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova www.statistica.md (vizitat 06.07.2013).
46. Мошняга В. Регулирование трудовой миграции в Республике Молдова: основные этапы и их специфика. În: MOLDOSCOPIE (probleme de analiză politică), 2007, № 1 (XXXVI), p. 38-40.
47. Кустрябова С., Комиссарова О. Феминизация миграционных процессов..., p. 35.
48. Овсяникова М. Труд женщин-мигрантов..., p. 55.
49. Satul moldovenesc din perspectiva sociodemografică..., p. 107.
50. Buciuceanu-Vrabie M. Impactul migrației de muncă asupra familiilor cu copii..., p. 73.
51. Cernei-Băcioiu M. Managementul de valori în sistemul familial migrațional. În: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. IX-X. Chișinău, 2011, p. 271.
52. Cernei-Băcioiu M. Copii rămași singuri acasă în urma migrației părinților: riscuri și realități. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. 2011, №1 (155), p. 175.
53. Migrația forței de muncă..., p. 24-27.
54. Мошняга В., Теоса В. Денежные переводы ..., p. 47.
55. Migrația forței de muncă..., p. 39.
56. Mîndîcanu A. Egalitatea genurilor în Republica Moldova: realități, mentalități și soluții. În: Barometrul de gen 2006. Chișinău: Editura ARC, 2006, p. 62.

ASPECTE ETICE ALE MEDICALIZĂRII STĂRII DE FRICĂ

ETHICAL ASPECTS OF MEDICALIZATION OF FEAR STATE

Elena ȘARGU, *doctorandă,*
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”
sargu_elena@yahoo.com

Rezumat

În societatea contemporană frecvent suntem copleșiți de sentimentul de frică. Aceasta reprezintă o stare ce se manifestă ca spaimă, disperare, anxietate, iar intensitatea acestei trăiri variază de la un individ la altul și depinde foarte mult de factorii declanșatori. De obicei, oamenii sunt copleșiți de sentimentul de frică datorită experiențelor trăite la moment sau celor posibile în viitor. Astfel încât frica de boală, îmbătrânire, moarte etc. au captat atenția și interesul companiilor farmaceutice, medicilor, dar și subiecților din afara sistemului medical, aceștia din urmă fiind în mare parte influențați prin intermediul mass-mediei și a informațiilor cu caracter virulent care, de cele mai multe ori, sunt denaturate ori deloc veridice. Prin urmare, menținerea unui mod de viață sănătos este inevitabil legată de respectarea principiilor medicinei moderne în corelare cu reperele etice.

Cuvinte-cheie: bioetică, medicalizare, frică, boală, sănătate, tehnologie.

Summary

In contemporary society we are often overwhelmed by fear. This is a condition that manifests itself as despair, anguish, anxiety and the intensity of this feeling varies from one individual to another and depends on factors that triggers its. Usually people are overwhelmed by fear because of their experiences at the moment or in the future. So afraid of illness, aging, death, etc. have captured the attention and interest of pharmaceutical companies, doctors, and subjects outside the medical system, the latter being largely influenced by the media and other virulent informations who most often are misleading or not true. Therefore, maintaining a healthy lifestyle is unavoidable related with principles of modern medicine in connection with ethical values.

Keywords: bioethics, medicine, fear, illness, health, technology.

Pe măsura îmbunătățirii calității vieții oamenilor sub aspect fizic, psihic și social se atestă o schimbare ce depășește limitele etice, și anume tendința indivizilor de a se transforma în niște ființe „grijulii” și „panicate” atunci când se face referire la starea de sănătate. Astfel că problemele minore de sănătate nu sunt trecute ușor cu vederea, ci se dorește tratarea lor asemeni unor tulburări extrem de grave, ce necesită îngrijire imediată. Campaniile publicitare au o influență enormă în acest sens, mesajele transmise de acestea au menirea de a schimba modul în care oamenii privesc afecțiunile banale, astfel încât devenim tot mai siguri că problemele de sănătate acceptate ca un simplu disconfort în trecut astăzi necesită intervenția medicului. Și mai grav este faptul că serviciile mass-mediei tind să neglijeze valorile etice, tocmai din cauza profitului, astfel, deși progresul medical capătă o amploare tot mai mare, se pare că afectează și mai mult ființa umană, deoarece teama de instalare a unei stări de rău determină individul să se supună și mai mult medicalizării.

În concepția lui Irveing Zola, „medicalizarea este procesul prin care tot mai mult fiecare zi a vieții cade sub stăpânirea și supravegherea medicinei”. Conceptul de medicalizare a fost încadrat de Zola (1972, 1991) pentru a teoretiza extinderea jurisdicției medicale, autoritate, și practici într-un spațiu tot mai larg al vieții oamenilor. Inițial, medicalizarea era văzută să aibă loc atunci când anumite probleme sociale considerate din punct de vedere moral problematic și care adesea afectează organismul (ex: alcoolismul, homosexualitatea, avortul și abuzul de medicamente) sau mutat de la competența profesională a legii la cea a medicinei[1].

Astfel, ne dorim mai multă bucurie, mai multă plăcere, dar am devenit mai fragili și amenințați de propriile noastre obiceiuri greșite. Din nefericire, din dorința de autonomie, prin înlăturarea credinței unii au devenit egali, dar, în același timp, și sclavii propriilor dorințe egoiste sau niște simpli consumatori de materie, energie, plăceri. Mânați permanent de interese contradictorii, experiază tot mai mult psihoza înstrăinării și izolării, devenim astfel, inconștient., exponenții unei culturi a morții, așa precum o numește Ion Stoica, că această „cultură a morții” ne este inclusă în ciclul vieții prin diverse mecanisme ce afectează în mod special persoanele care duc un mod de viață echilibrat, orice schimbare trezindu-le un sentiment de teamă de nou, de progres, eșec etc.[2].

Mecanismul de bază prin care fenomenul de medicalizare capătă o amploare tot mai mare în societatea modernă este frica. Pentru a distinge limitele etice și normale ale fricii și nivelul la care suntem copleșiți de acest sentiment vom porni de la conceptualizarea acestui termen. În sens îngust, frica reprezintă „o emoție șoc adeseori: precedată de surpriză, provocată de conștiința unei primejdii prezente și imperative despre care credem că amenință conservarea noastră” [3]. În lucrarea *Handbook of emotion*, Arne Ohman atrage atenția asupra faptului că frica este centrată pe o amenințare ce creează emoții intens negative, implicând manifestări corporale intense, ce se urmărește a fi evitată [4]. Din aceste definiții reiese faptul că frica este o stare negativă ce nu se încadrează în parametrii normalului, în același timp unii autori consideră această trăire drept una firească. De exemplu, Philippe Braud, în cartea sa *Mic tratat de emoții, sentimente și pasiuni politice*, interpretează frica ca pe un sentiment firesc propriu ființei umane: „...frica nu este o emoție exclusiv negativă: pentru individul vulnerabil ea reprezintă un semnal de alarmă. În această calitate ea este într-un total naturală și constituie un element normal al calculului rațional” [5].

Dacă încercăm să creăm o corelație între frică și boală, raportată la starea de sănătate, frica este o stare pozitivă, deoarece ne ajută să fim mai precauți, informați, chiar mai atenți la stilul nostru de viață. Limitele etice sunt depășite, iar frica este privită ca o stare negativă în momentul în care devenim preocupați în mod excesiv de starea noastră de sănătate (de exemplu: atunci când vizitele la medic devin o rutină, utilizarea medicamentelor fără prescripție medicală la cea mai banală durere, exagerarea cu programele de detoxifiere, diete etc.). Dovada în acest sens reprezintă faptul că în societatea contemporană există o tendință conform căreia, pentru ca oamenii să se simtă sănătoși, trebuie să se supună unor reguli stricte de viață sau li se garantează excluderea unei boli cu ajutorul medicinei de înaltă tehnologie. Aceasta și reprezintă partea întunecată a erei

noastre, că boala domină mai mult ca oricând gândirea oamenilor; că pe baza tendinței sociale, potrivit căreia sănătatea este bunul cel mai de preț, s-a creat astfel, din punct de vedere economic, o piață uriașă. Drept urmare, oamenilor li se oferă speranțe cu privire la sănătate, dar numai dacă folosesc preparatele și metodele oferite. Drept rezultat, individul, fiind bulversat de tot ce oferă astăzi lumea medicală, îi este dificil să aprecieze ofertele cu adevărat utile din punct de vedere medical, metodele de creștere a condiției fizice, sugestii nutriționale, suplimente alimentare, cure, terapii, care au adesea o eficacitate îndoielnică [6]. Deci, suntem dominați de medicalizare, în momentul în care devenim preocupați de starea noastră de sănătate.

Conform cercetărilor efectuate în domeniul medical, se consideră că principalii actori sociali ai medicalizării sunt: a) medicii; b) pacienții și serviciile mass-media; c) companiile farmaceutice [7]. Toți acești factori fac parte din același joc, doar că, într-o societate în care predomină goana după profit, companiile farmaceutice sunt cele care au de câștigat de pe urma medicalizării, care știu într-atât de bine să mizeze pe frica omului față de boală, îmbătrânire, moarte, întrucât omul a devenit sensibil față de orice schimbare ce are loc în organismul său și receptiv față de utilizarea produselor farmaceutice și a intervențiilor medicale pentru stoparea, inhibarea stărilor menționate anterior, cât și pentru ameliorarea altor stări care în societatea modernă cad sub incidența medicalizării (menopauza, hiperactivismul la copii, sarcina, nașterea, stresul, fobiile etc.), ce se instalează la o anumită etapă a vieții și asupra cărora de obicei intervenim sub aspect medical. Explicația în acest sens este una - omul este copleșit de sentimentul de frică la gândul că ar putea pierde posibilitatea de a savura din toate plăcerile și posibilitățile pe care ni le oferă astăzi modernitatea, iar medicina în acest caz este percepută ca un salvator, prin intermediul căreia se poate instala starea de fericire a omului chiar dacă în anumite situații valabilitatea morală este depășită de anumite scopuri.

Oamenii nu cunosc ce se ascunde de fapt în spatele strategiilor companiilor farmaceutice, care îl percep pe om ca pe o marfă. De asemenea, efectele dezvoltării biotehnologiilor se dovedesc adesea a fi iraționale, afectând frecvent calitățile fizice și intelectuale ale omului precum și a armoniei dintre om și natură. După cum menționează F. Fukuyama, tehnologiile medicinale ne propun uneori o cârdășie cu diavolul: viață mai îndelungată, marcată neapărat de capacități mintale reduse; eliberarea de depresii, însoțită de pierderea creativității și vieții spirituale. Tehnologiile industriale pun în pericol mediul ambiant, iar cele biologice pot conduce la deformarea psihicii, descompunerea lumii spirituale și ruperea acesteia de realitate [8]. Se pare că această ruptură de lumea spirituală ne induce un sentiment de teamă față de orice stare de rău care ne poate afecta la un anumit moment, din acest considerent am și ales calea strict medicalizată.

Din perspectivă medicală, frica contribuie la intensificarea fenomenului de medicalizare în societatea contemporană, astfel încât frica de boală, îmbătrânire, moarte au captat atenția și interesul companiilor farmaceutice, a medicilor, dar și a oamenilor din afara sistemului medical, aceștia din urmă fiind în mare parte influențați prin intermediul mass-mediei și a informațiilor cu caracter virulent care, de cele mai multe ori, nu sunt veridice. Prin urmare, această alegere a generat pavarea direcției pentru

utilizarea etichetelor, fapt ce simbolizează un proces fiziologic și nu patologic. Drept urmare, dacă cineva își dorește să aibă și să-și mențină o viață sănătoasă, este inevitabilă respectarea directivelor medicinei moderne care corelează fiecare etapă a vieții umane. Acest stil de viață a etichetat o serie de procese naturale fiziologice umane, încât prin medicalizare este posibil să se considere ca „tratament” o intervenție în scopul inhibării proceselor fiziologice [9].

În această situație, etica ne apare asemeni unui salvator al moralității exact în perioada în care „omul informat, scientizat și tehnicizat, copleșit de un utilitarism și prosperare materială, tot mai puțin loc oferă universului spiritual, moralității, credinței religioase, sentimentelor sacre, chiar dragostei. Plătește un tribut enorm performanțelor științifice și tehnice, medicina - una din cele mai vechi și mereu actuale ale științei și culturii care totdeauna a avut un „dualism” armonios, căutând să îmbine cunoștințele și acțiunile cu pârgurile psihologice și spirituale. Anume acestea din urmă s-au pomenit într-o criză tot mai presantă” [10].

În anumite stări și etape ale vieții omului etica presupune demedicalizare, un exemplu în acest sens ne poate servi experiența morții. Din cauza diversității patologiilor sfârșitului vieții la vârstnici este dificil de a face o delimitare pe entități clinice, fizico-patologice etc. Moartea vârstnicului poate fi atribuită, pe de o parte, fenomenului morții în general indiferent de vârstă, iar pe de altă parte, există particularități care țin de îmbătrânire, având o componentă naturală, biologică, ce ține de epuizarea rezervelor vitale. Dacă la celelalte vârste medicalizarea se justifică, în societatea modernă există tendința de a se medicaliza și sfârșitul vieții, adică sfârșitul natural „de bătrânețe”. Sub aspect filosofic, moartea fiind proprie ființei umane prin încheierea ciclului biologic vital [11]. Când vorbim despre moarte, suntem copleșiți de starea de frică, stare ce se pare că este proprie medicalizării. Doar la gândul că ne-am putea îmbolnăvi, ne determină să apelăm la medicină astfel încât uităm de afecțiunile firești, de spațiul nostru spiritual, care, dacă ar fi oarecum alimentat de credința noastră, am privi cu alți ochi medicina, durerea, boala, viața în genere.

În înțelegerea analitică existențială frica este mai mult decât o tulburare a bunăstării și frica patologică mai mult decât o boală, ce ar trebui să fie îndepărtată cât de curând. Frica mai degrabă este un sentiment, care are rol de indicator pentru realitatea persoanei, și care are de a face cu existența noastră. Acest caracter de semnal trebuie avut în vedere în cadrul terapiei, care nu e chemată să îndepărteze sentimentul neplăcut, nici să-l atenueze prin medicamente sau tehnici diverse. E mult prea importantă valoarea fricii pentru existență, decât s-o alungăm fără să-i cunoaștem înțelesul. În una din publicațiile sale la Längle menționa: „Frica pentru existența proprie este trăsătura de baza a omului trezit la realitate (...) Acolo unde dispare frica, omul trăiește superficial” [12]. Deci frica are propria rațiune, doar că depășirea pragului moral prin exagerarea cu medicalizarea vieții ne detașează de spațiul spiritual, astfel că, privind individul doar din perspectiva biologicului, riscăm de a ne transforma oarecum în “roboți”, fiind ghidați de directivele medicinei moderne. Medicalizarea sub aspect general caută instalarea stării de fericire, chiar dacă în anumite situații valabilitatea morală este depășită de anumite scopuri.

Dacă e să intrăm în zona eticii, acceptarea și conștientizarea stărilor firești (îmbătrânirea, moartea etc.), care oricum depășesc frica și temerile noastre, ar reprezenta cea mai bună opțiune, în contextul în care viața trebuie să o trăim precum ne este oferită cu bune și rele, sănătate și boală, cu naștere și moarte etc. Nuanța, durata, frecvența, manifestarea fricii variază în funcție de personalitate și de mediul social al omului. După cum afirma Simon-Székely Attila, omul este un animal rațional dotat cu conștiință și capabil de a sublinia frica, de a o prelucra, sau deturna prin atitudinile sale psihice și fizice. Omul se teme de nimicirea Eului, de vidul care urmează de acel nimic [13].

De fapt, frica își are originea în spațiul mental. Gândirea negativă, ce este caracteristică fricii, reprezintă un stimul important datorită căruia suntem tentați de a face apel la medicalizare pentru regăsirea stării de bine anterioare. Astăzi etica este oarecum neglijată, în mare parte din cauza că dăm uitării forței noastre interioare, care poate genera vindecarea fără a recurge la remediile medicale. În această situație, etic ar fi să ne acceptăm condiția umană și să apelăm la forța interioară pentru a ne vindeca singuri stările banale care ne pot afecta la o anumită etapă a vieții, dar și stările fiziologice, cum ar fi sarcina, nașterea, îmbătrânirea, moartea etc. Prin programarea mentală pozitivă eliberăm ființa noastră de o serie de temeri, inclusiv exagerarea cu frica de ceea ce ni se poate întâmpla, dar este firesc să se întâmple. Programarea pozitivă și acceptarea presupune diminuarea fricii și încadrarea acestei stări în limitele firescului.

Cercetătorul român Călin Săplăcan într-un articol de-al său menționează că astăzi frontiera dintre estetică și etică, frumos și bine, oarecum s-a deplasat, frumusețea corporală fiind asociată cu reușita socială și cea a vieții. Reușita socială, profesională și publică fiind legată de frumusețea fizică. Corpul este cel care trebuie să se supună imperativelor. Deci, în societatea contemporană manipularea aparențelor își face intrarea [14]. Astfel, din teama de îmbătrânire sau de a nu face față așa-numitor „standarde” ce persistă în societatea modernă cu privire la aspectul nostru fizic, suntem mereu în căutarea metodelor de a atenua, înlătura anumite lucruri pe care le considerăm imperfecțiuni ce ne afectează frumusețea fizică. Cum? Prin depășirea limitelor etice apelăm la medicalizare, utilizând diverse produse și proceduri medicale pentru a corespunde cât mai mult „portretului fizic modern”.

În concluzie, considerăm că frica poate să ne domine viața. Ea stimulează uneori anumite acțiuni pozitive, dar exagerarea acestei stări ar putea avea drept efect autodistrugerea persoanei, care se „schimbă” pentru a nu mai fi ea însăși. Marea eroare constă în neglijarea valorilor morale, uitând de spațiul spiritual, de frumusețea interioară, singura care dacă este alimentată cu credință, gândire pozitivă, se reflectă neapărat și în aspectul exterior al persoanei, fără a fi nevoie de intervenții medicale. Etica presupune moderație, la fel și sentimentul de frică trebuie oarecum să-l ținem sub control pentru a ne asigura că nu frica este cea care ne dirijează cursul vieții, dar noi suntem cei care dominăm această stare. Astfel, acceptarea vieții cu tot ce ne este oferit (bune, rele, boală, îmbătrânire, moarte etc.) este de fapt strategia de succes ce ne conferă un trai cu demnitate prin ignorarea a ceea ce ne poate afecta starea spirituală, deoarece anume din lipsa culturii spirituale ne direcționăm atenția spre a urma calea medicalizării, care se pare că

este cea mai ușoară în societatea modernă, dar și nu cea mai sigură de cele mai multe ori. Nu negăm faptul că medicalizarea este binevenită în foarte multe situații în cursul vieții omului, în mod special în cazurile de urgență, doar că problema noastră constă în faptul că precum nașterea este un proces fiziologic, la fel și îmbătrânirea, moartea etc. sunt stări fiziologice care pur și simplu trebuie acceptate și alimentate cu credință, nu cu remedii costisitoare medicale, ce ni se impun prin frică - stare proprie a conștiinței moderne.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Clarke Adele E. Biomedicalization: Technoscientific Transformations of Health, Illness and U.S. Biomedicine. In: American Sociological Review, 2003, Vol. 68, p.164.
2. Stoica Ion. Preliminarii privind caracteristicile vieții personale. În: Revista Mărturie comună. Credință și știință în dialog, Târgoviște, 2007, Nr.1 (3), p.24.
3. Delumeau Jean. Frica în Occident (sec.XIV-XVIII). O cetate asediată. București: Editura Meridiane, 1986, p.27.
4. Arne Ohman. A Fear and Anxiety. Overlaps and dissociations, In: Handbook of emotions. New York: The Guilford Press, 2008, p.710.
5. Braud Philippe. Mic tratat de emoții, sentimente și pasiuni politice. Iași: Editura Polirom, 2008, p.320.
6. Morschitzky Hans, Hartl Thomas. Frica de boală. Cum să o înțelegem și să o depășim. București: Editura Trei, 2015, p.30.
7. Бударин Г.Ю. Медицина как социальный контроль. Автореф. дисс. канд. социол. наук. Волгоград, 2005, p.11.
8. Fukuyama F. Consequences of the Biotechnology Revolution. New York: Edited by Farrar, Straus and Giroux, 2002, p.8.
9. Arda Berna. Trebuie sau nu trebuie să oprim procesul de creștere? Problematika la copiii fără șansă de recuperare. În: Revista Română de Bioetică, 2010, Vol. 8, Nr.1, ianuarie–martie, p.36.
10. Ojovanu Vitalie. Context și premise ale axiologiei medicale. În: Analele Științifice ale USMF "Nicolae Testemițanu". Vol. 1. Chișinău, 2007, p.329-334.
11. Stoica Ion Op. cit., p.6-7.
12. Längle Alfred. Omul în căutarea stabilității. Analiza existențială a fricii, Nr.4, 2005. Analiză Existențială. În: <http://www.webaholics.at/userfile/doc/Omul-in-cauterea-stailititaj---Haltsuche.pdf> (accesat: 15.05.2016).
13. Simon-Székely Attila. Stadiul terminal al vieții în psihologia sănătății. Editura Kohssuth, 2014. În: <https://books.google.md/books?hl=ro&lr=&id=csCLCgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT4&dq=Attila+Simon> (accesat: 15.05.2016).
14. Săplăcan Călin. De la aparență la manipularea corporală. Interogații etice privind estetizarea vieții. În: Bioethica, Cluj-Napoca, 2008, Nr.1, p. 38-39.

CONCEPTUALIZĂRI MODERNE PRIVIND ORGANIZAȚIILE INTERNAȚIONALE

MODERN CONCEPTUALIZATION OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Vladimir STERPU, *cercetător științific stagiar,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
vladimir.sterpu@gmail.com

Rezumat

Organizațiile internaționale ocupă un loc central în cercetările științifice din domeniul relațiilor internaționale. Odată cu intrarea activă a acestora pe arena internațională, treptat se conturează un cerc de autori care vin cu contribuții relevante la explicarea rolului și locului organizațiilor internaționale în contextul dezvoltării lumii moderne. În articol sunt sintetizate conceptualizările moderne privind organizațiile internaționale. Evaluarea abordărilor teoretice privind organizațiile internaționale scoate în evidență un spectru extins de la realismul clasic la neofuncționalism.

Cuvinte-cheie: organizații internaționale, sistem global, guvern global, relații internaționale.

Summary

International organizations hold a central place within scientific research in the field of International Relations. With their active involvement into the international arena, a circle of authors is gradually emerging, with relevant contributions to explain the role and place of international organizations in the context of the development of modern world. The content of this article synthesizes modern conceptions of international organizations. Evaluating theoretical approaches on international organizations highlights a wide spectrum from classical realism to neo-functionalism.

Keywords: international organizations, global system, global government, international relations.

Organizațiile internaționale devin, pas cu pas, un subiect tot mai abordat în studiile de analiză politică. Spectrul tratărilor teoretice privind organizațiile internaționale înregistrează atât o extindere, cât și o aprofundare a problematicii.

Realismul clasic în abordările teoretice ale Organizațiilor Internaționale (OI) îl prezintă în premieră pe Edward H. Carr, care susține că implementarea sistemului internațional a fost înfăptuit într-un mod incorect din cauza polarizării dintre state. Acesta a presupus că, dacă relațiile existente dintre state axate pe putere s-ar diminua pe parcursul secolului, aceasta ar contribui la instaurarea unui sistem mondial uman. Lipsa suportului din partea organizațiilor internaționale și instituțiilor acestora de asemenea a fost supusă numeroaselor critici. Edward H. Carr a insistat asupra a două momente ineficiente ale sistemului mondial: tratarea ilegală a anumitor state pe plan internațional și evaluarea prosperării întregului sistem. Din punct de vedere moral, ordinea mondială bazată pe prioritizarea anumitor preferințe cauzează doar suferință. El se arată extrem de frustrat de faptul că moralitatea este depășită ca valoare de conjuncțiile legate de putere. Ingredientul de bază în analiza sa asupra relațiilor internaționale este ideea conform căreia echilibrul de putere necesită privit ca punct de plecare. Carr conclud

că superstructurile internaționale ca Liga Națiunilor trebuie să zăbovească în activitate până la stabilirea temeliiilor politicii internaționale[1, p.23]. Pe de o parte, Edward H. Carr este apreciat de teoreticieni ca Dunne T., Cox M., Booth K., care susțin că multe dileme din studiile sale sunt actuale în teoria și practica politicii internaționale și în prezent. Pe de altă parte, Blaxton C. determină aspectul moral, inclus de Edward H. Carr în studiile sale, ca fiind deranjant, iar Wilson P. îl critică pentru prezentarea conflictului realist-idealist, atribuindu-i însușirea de mecanism retoric[2,p. 5-12]. Într-un mod retrospectiv, McGlinchey S. afirmă că studiile lui Edward H. Carr au fost relevante și oportune, mai ales în critica Ligii Națiunilor[3].

McDougal M.S. în lucrarea sa *International Law, Power and Policy: A contemporary conception* face referire la Schwarzenberger G. și critica acestuia la adresa Ligii Națiunilor. În calitate de specialist în dreptul internațional, Schwarzenberger reprezintă organizația ca un instrument ineficient față de colaborarea pentru pace. Schwarzenberger pledează pentru pacte bilaterale în detrimentul unei organizații de construire a păcii și nu crede că organizațiile internaționale, ducând o politică la scară joasă, ar fi capabile să obțină rezultate la nivel de politică de scară înaltă. Schwarzenberger pledează pentru un sistem internațional bazat pe moralitate și extinde importanța puterii legii[4, p. 137].

Teologul Reinhold Niebuhr a examinat posibilitățile unui guvern global superior celor naționale și a dedus două concluzii. Prima a fost că o autoritate înaltă trebuie să fie un produs al moralității globale comune, iar a doua - că guvernele naționale au o eficacitate limitată în crearea unei comunități cu valori morale. Din punctul de vedere al moralității comune, acesta critică ONU ca o organizație ce nu este direcționată în acest sens [5,p. 380]. Având în vedere absența unei astfel de comunități de interese în lume, R.Niebuhr a preferat imperfecțiunile Cartei Organizației Națiunilor Unite unei organizații internaționale care ar încerca crearea unei federații mondiale și care ar realiza ceva mult mai puțin spectaculos. Cu toate acestea, „...comunității internaționale nu îi lipsește complet țesutul social...”, spune R.Niebuhr [5, p.386]. În scrierile sale a menționat interdependența economică, teama de anihilare reciprocă și obligația morală ca factori unificatori în lumea modernă. Contrar acestora sunt prezentate disproporționalitățile economice în lume, efectul negativ al fricii de distrugere și lipsa de convingeri comune asupra anumitor aspecte. Chiar și după prima fază de diminuare a războiului rece, acesta își temperează viziunea realistă asupra lumii, apreciind că satisfacția față de statu-quo este în sine periculoasă și îndeamnă spre stabilirea treptată a unui adevărat sentiment de comunitate cu oponentul devenit mai mic. De asemenea, el arată spre existența unui sentiment marginal al comunității cu fosta Uniune Sovietică[5, p.388]. Din acest motiv, R. Niebuhr a pus accentul pe organizațiile internaționale, cum ar fi ONU, nu ca pe un guvern mondial, dar ca un Consiliu de Securitate, fiind un fel de pod între segmentele unei lumi divizate. Niebuhr a recunoscut că, în timp ce indivizii pot fi morali, moralitatea grupurilor este mult inferioară. În relațiile intergrup aceasta este practic o imposibilitate. Omenirea ar putea visa despre pace și frăție, dar trebuie să se mulțumească cu un scop mai modest: „...o societate în care va exista suficientă justiție și în care coerciția va fi suficient de non-violentă pentru a împiedica întreprinderea sa comună să evolueze într-un dezastru feroce...”[6, p.78].

Poate cel mai cunoscut reprezentant al Politicii de putere a școlii realiste este Hans Morgenthau. Deși acesta nu a dedicat vreo lucrare în special organizațiilor internaționale, cercetările sale erau atât de vaste încât cuprindeau cea mai mare parte a problemelor

generale dintre state, cât și a celor dintre organizațiile interstatale. Ideile de bază exprimate de H.Morgenthau sunt că statele naționale sunt actorii cei mai importanți în cadrul relațiilor internaționale, că există o distincție clară dintre politica internă și cea internațională și că relațiile internaționale reprezintă o luptă predominantă pentru putere și pace[7, p.143].

Aceste principii fundamentale se reflectă în tratarea organizațiilor internaționale, care sunt văzute doar ca instituții interstatale, importante, în măsura în care sunt folosite în căutarea puterii sau în rezolvarea problemei păcii. Principalul indicator care ajută realismul politic să-și găsească locul în peisajul politicii internaționale este conceptul de interes definit în termeni de putere. Astfel, politica internațională este o luptă pentru putere și când vorbim despre putere, înțelegem controlul omului asupra minții și acțiunilor altor oameni. În plus, întreaga politică, internă și internațională, dezvoltă trei modele de bază, adică toate fenomenele politice pot fi reduse la unul din cele trei tipuri de bază. O politică a politicilor încearcă să păstreze puterea, să crească puterea, fie să demonstreze puterea. Aceste politici sunt văzute în trei forme: politica statu - quo-ului, politica imperialismului și politica de prestigiu. H.Morgenthau a evaluat apoi puterea națională și limitările asupra acesteia sub forma echilibrului puterii, a moralității internaționale și a opiniei publice mondiale și a dreptului internațional. A examinat încercările de a obține pacea prin limitare (dezarmare, securitate colectivă, reglementare judiciară, schimbare pașnică, guvernare internațională), prin transformare (fie într-un stat mondial sau într-o comunitate mondială) și acomodare prin diplomație. În lucrarea sa *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* H.Morgenthau a atras atenția asupra rolului organizațiilor internaționale, în special în secțiunile despre dreptul internațional, despre pace prin limitare și despre comunitatea mondială. H.Morgenthau a subliniat că, pe baza dreptului internațional, a fost construit un edificiu impunător, format din mii de tratate, sute de decizii ale tribunalelor internaționale și nenumărate decizii ale instanțelor naționale[8, p.227].

Aceste relații reglementate între state au apărut din multitudinea și varietatea contactelor internaționale, care sunt rezultatul comunicărilor moderne, al schimbului internațional de bunuri și servicii și al numărului mare de organizații internaționale în care majoritatea națiunilor au cooperat pentru promovarea intereselor lor comune. În timp ce dreptul internațional a fost respectat în mare parte, H.Morgenthau a remarcat că atunci când regulile sunt încălcate, acestea nu sunt întotdeauna executate și că punerea lor în aplicare nu este întotdeauna eficace. Menționând Pactul Briand-Kellogg, Pactul Societății Națiunilor și Carta ONU, el a considerat că aceste instrumente sunt într-adevăr de eficacitate îndoielnică (adică, ele sunt adesea încălcate) și, uneori, chiar de validitate îndoielnică (adică, ele nu sunt adesea aplicate în caz de încălcare). Cu toate acestea, ele nu sunt tipice regulilor tradiționale ale dreptului internațional[9, p.230].

În secțiunea privind guvernarea internațională, H.Morgenthau a menționat că, de la începutul secolului al XIX-lea, fiecare dintre cele trei războaie mondiale (Războiul Napoleonian, Primul Război Mondial și al Doilea Război Mondial) au fost urmate de o încercare de a înființa guvernarea internațională prin Liga Națiunilor și Organizația Națiunilor Unite. Primele două încercări au scăzut în însemnătate din cauza intereselor variate ale statelor implicate, în special datorită dezacordurilor legate de statu - quo-ul pe care trebuiau să-l sprijine. Potrivit lui Morgenthau, conflictul dintre concepțiile și

politicile britanice și franceze nu a distrus Liga Națiunilor, spre deosebire de conflictul dintre Marea Britanie și Rusia prin Sfânta Alianță. Mai degrabă a dus la o paralizie în activitățile politice ale Ligii și la incapacitatea sa de a lua măsuri hotărâtoare împotriva amenințărilor la adresa ordinii internaționale și a păcii[8, p.469]. Se poate spune că Liga ar fi exercitat funcții guvernamentale în domeniul menținerii ordinii și păcii internaționale în cazuri rare, în care nici interesele marilor puteri dintre membrii săi, nici interesele comune ale celor mai influenți dintre ei nu au fost afectate. Organizația Națiunilor Unite a fost de asemenea văzută de H.Morgenthau ca fiind bazată pe fundații nesigure, dar dintr-un motiv diferit față de cel al Ligii. După cel de-al Doilea Război Mondial, puterile victorioase au creat mai întâi un guvern internațional în scopul menținerii statu - quo-ului și după care au propus să cadă de acord asupra status quo-ului. Cu toate acestea, dat fiind faptul că un astfel de acord nu a existat niciodată pe durata vieții Națiunilor Unite, guvernul internațional al Națiunilor Unite, așa cum era prevăzut de Cartă, a rămas „...o scrisoare moartă...”. Morgenthau s-a referit atât la un Consiliu de Securitate paralizat împreună cu Adunarea Generală și Secretarul General al ONU foarte slabe, cât și la întreaga organizație care avea realizări neînsemnate. În opinia sa, contribuția pe care o poate aduce Organizația Națiunilor Unite la păstrarea păcii ar fi aceea de a profita de oportunitatea ca coexistența celor două blocuri din aceeași organizație internațională să asigure reluarea discretă a tehnicilor diplomatice tradiționale[8, p.497].

În examinarea posibilității de a crea o comunitate mondială, bazată pe o serie de organizații internaționale precum UNESCO și alte agenții specializate, H.Morgenthau a arătat că o astfel de comunitate presupune cel puțin diminuarea și minimizarea conflictelor internaționale, astfel încât interesele care unesc membrii diferitelor națiuni pot depăși interesele care îi separă. În cadrul agențiilor ONU, H.Morgenthau a considerat că aceste contribuții ale agențiilor funcționale internaționale la bunăstarea membrilor tuturor națiunilor se estompează în fundal. Ceea ce stă în fața tuturor sunt conflictele politice imense, împărțite de marile națiuni ale Globului, și care amenință bunăstarea și existența învinsului.[8, p.528]

În concluzie, Hans Morgenthau a acceptat faptul că organizațiile internaționale au un loc în relațiile internaționale, deși a fost atent să nu le exagereze importanța în căutarea puterii și păcii în lume. El a văzut contribuția lor ca fiind modestă și ca parte a relațiilor generale dintre state și guvernele lor și nu a acordat o atenție reală organizațiilor neguvernamentale internaționale. Mai mult, organizațiile internaționale funcționale, deși recunoscute ca fiind utile, nu au primit niciun rol special în rezolvarea problemei păcii. Chiar și Organizația Națiunilor Unite a fost crezută doar în acest context ca un nou cadru al vechilor tehnici de diplomație. Poziția școlii realiste sau a politicii de putere asupra organizației internaționale este deschisă la trei critici majore. În primul rând, se poate afirma că, din punct de vedere moral, școala politică de putere lipsește foarte mult, deoarece acceptă prea ușor statu - quo-ul în politica internațională și nu permite organizațiilor internaționale să joace un rol pozitiv în crearea unei lumi mai bune.

Cu toate acestea, să nu uităm că în lucrările lui Edward H. Carr, G.Schwarzenberger și R.Nebuhr există un aspect moral bine pronunțat. Hans Morgenthau era la fel de preocupat de aspectele morale ale politicii, la fel ca și contemporanii săi care au respins principiile politicii de putere. În al doilea rând, întreaga școală realistă, caracterizată prin

lucrările lui Hans Morgenthau, poate fi contestată exact pe principala ei pretenție, și anume realismul prezentat. Și anume în ce măsură școala oferă o descriere și o explicație utilă a relațiilor internaționale. Vasquez a subliniat modul în care articolele de relații internaționale publicate înainte de 1970 au fost dominate de paradigma realistă, însă ipotezele lor s-au dovedit a fi inexacte și chiar mai puțin bune decât ipotezele nerealiste în puterea lor predictivă. Astfel de constatări pot să submineze puterea a ceea ce a fost, în anii 1960, perspectiva hegemonică intelectuală în mediul occidental [10, p.658].

Această vulnerabilitate a realismului trebuie să ridice îndoieli cu privire la tratamentul său mai degrabă convingător al organizațiilor internaționale ca fiind marginale în relațiile internaționale. Cea de-a treia critică majoră a tratamentului școlii față de organizațiile internaționale a fost accentul pus pe politica la scară înaltă, problema păcii și războiului, neglijarea politicilor lente, cum ar fi relațiile economice, tehnice și culturale. Organizațiile internaționale sunt văzute doar ca instrumente de politică pentru state, iar organizațiile internaționale neguvernamentale sunt greu de luat în considerare. În zilele noastre o neglijare a relațiilor economice și a ONG-urilor internaționale pare de o importanță și mai mare.

Kenneth Waltz a fost predecesorul disciplinei neo-realiste formate după 1970. În teoria neorealistă, organizațiile și instituțiile internaționale sunt simple instrumente ale conlucrării de politică a statului și sunt prestate ca platforme de apărare a intereselor în cadrul relațiilor interstatale. Pentru Waltz, modul în care organizațiile trebuie să fie prezente pe scena intențională este acela de a înlocui autoritatea statală pe câteva dimensiuni.[11, p.121]

Robert Gilpin este, de asemenea, un reprezentant al ideologiei lui Waltz. El a afirmat că sistemul internațional este divizat de indicatori bazați pe putere și că organizațiile internaționale abordează doar acele relații de putere dintre state și se identifică cu ele. El a cercetat conflictul de supraviețuire în natură a sistemului internațional și toate aspectele legate de el.[12, p.102]

John Richards a avut o contribuție semnificativă în acest context. El a studiat în principal dinamica piețelor internaționale și a reflectat notorietatea neo-realistă pe baza acesteia. Richards a subliniat că organizațiile și instituțiile formate de politicieni și autorități au un cod care vizează impunerea de acțiuni pentru a maximiza avantajul politic intern. El a negat proiectele de mărfuri comune în cadrul instituțional, dar a respins și teza de putere politică legată de comportamentul organizațional.[13, p.74]

Deși favorizând poziția statului, Leonard Woolf a avut câteva lucrări relevante privind cooperarea economică și tehnică între națiuni. El a acceptat structura dominată de stat, dar, în același timp, a respins ideile izolaționiste care reflectă intențiile realiste pure. L.Woolf a dat startul ideii de teorie funcționalistă prin amestecul său de lucrări. Totuși, corpul principal a fost construit de David Mitrany, cel care a devenit principalul contributor și dezvoltator al ipotezelor funcționaliste. Teza sa principală s-a concentrat pe integrarea unor părți ale statelor și întărirea legăturilor dintre națiuni. Aceste activități integrative sunt presupuse pentru desfășurare în domenii economice, sociale și culturale, cum ar fi fuziunea aviației sau administrațiilor feroviare la nivel global. A demonstrat ideea de cooperare funcțională, de organisme supranaționale și autonome ce constituie un organism care oferă suveranitate între state pentru acțiuni comune în acea zonă de conducere. Aceste organisme au fost, în special, economice și sociale, pentru a ridica

nivelul de conștientizare comun și eficient între națiuni, acordând în același timp suficient respect față de motivele politice pentru a evita neînțelegerile. Pentru D.Mitrany, acest tip de integrare funcțională va distruge tradiția dintre autoritate și un teritoriu definit[14, p.550-563].

Tradiția înțelegerii funcționaliste a avut un mare succes în procesul de integrare europeană și a continuat prin crearea de noi concepte în cadrul unei dezvoltări funcționale. E.B.Haas este primul care oferă perspectiva neofuncționalistă. El a examinat Comunitatea Europeană a cărbunelui și oțelului și principiile sale de lucru ca o integrare funcțională. Conform introducerii sale unice, natura federalistă vine odată cu autorizarea unei instituții comunitare și o nouă etapă intervine odată cu sporirea suveranității pentru distingerea unei entități. După aceste realizări, comunitatea necesită extindere în scopul eficienței. Ca urmare, tendințele naționaliste se vor eroda pas cu pas, iar Comunitatea va deveni un proiect de pace[15, p.607-646].

Lindberg D.C. elaborează lucrări similare cu cele ale lui Haas, dar mai târziu critică intențiile federaliste. El a susținut că o integrare ulterioară în Comunitatea Europeană va cauza distrugeri în calea posibilelor mișcări de integrare extinsă. El descria realizările funcționale ca simple exclamări pluraliste care au provocat susținerea pozițiilor proeminente[16, p.243].

Joseph Nye poate fi și el considerat un factor-cheie în argumentele neo-funcționaliste. El a sugerat ca procesul de integrare să aibă un sens mai politic și să se schimbe unele condiții funcționale care să se aplice atât în sfera economică, cât și în cea politică. Deși toată cercetarea sa are bază funcționalistă, Nye nu a văzut posibilitățile unei uniuni politice sau a unei alte structuri federaliste noi[17, p.46].

Contribuții suplimentare sunt aduse de societatea mixtă Tranholm-Mikkelsen în cercetarea neofuncționalistă, care a derivat din mediul optimist al extinderii Comunității Europene în anii 1980. Tratatul de la Maastricht a devenit un pionier în mediul academic funcționalist, ca fiind adaptarea neofuncționalistă în conformitate cu extinderea Comunității Europene. Aceleași idei au fost susținute și aprobate de Olanda, în urma căreia Uniunea Monetară și Economică a susținut ipotezele neofuncționaliste ce se aplică în procesul de integrare continuă.

În teoria relațiilor internaționale, noțiunea de societate internațională este asociată cel mai frecvent cu contribuțiile lui Hedley Bull la această disciplină. Când a discutat despre această noțiune în anii '70 ai sec. XX, Bull s-a distanțat de perspectiva predominant americană și realistă asupra politicii internaționale, condusă doar de politica puterii și de materialismul egoist, iar singura lege care operează în domeniul internațional fiind legea junglei. Dimpotrivă, el a susținut că, chiar dacă domeniul internațional poate fi caracterizat ca anarhic - în sensul că nu are o autoritate de bază pentru a defini și a pune în aplicare normele și legea - aceasta nu înseamnă că politica internațională se referă la anarhie, așa cum este înțeleasă în comun ca un haos. Spre deosebire de metafora mingii de biliard a politicii internaționale, statele nu sunt doar elemente individuale dintr-un sistem. În practică există un nivel semnificativ de instituționalizare a valorilor comune, a înțelegerilor reciproce și a intereselor comune în domeniul internațional, ceea ce Bull a numit o „societate anarhică”. [23, p.153]

Într-adevăr, etica este o parte integrantă a politicii mondiale și prudența și moralitatea nu se exclud reciproc. Bull a fost unul dintre părinții fondatori ai așa-numitei

școli engleze, care în teoria relațiilor internaționale este în general asociată cu noțiunea de societate internațională. Într-adevăr, uneori se face referire la abordarea societății internaționale. În același timp, chiar și în cadrul școlii engleze, există teorii diferite despre ideea lor de bază și ceea ce se înțelege prin principalele sale instituții. În plus, nu numai în cadrul acestei tradiții a fost dezvoltată gândirea despre societatea internațională. Este larg recunoscut faptul că intervenția lui Bull de a încorpora rolul normelor, instituțiilor și culturii în relațiile internaționale a fost una foarte importantă și influentă pentru disciplina în ansamblu. Cu toate acestea, nu a fost nici primul, nici ultimul care s-a pronunțat despre societatea internațională și cum poate fi aceasta teoretizată.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Carr E.H. *The Twenty Year's Crisis: 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. Londra: Macmillan, 1946. 244 p.
2. Dunne T., Cox M., Booth K. *The Eighty Years Crisis: International Relations 1919-1999*. În: *Review of International Studies*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 246 p.
3. McGlinchey, S., E.H.Carr and the Failure of the League of Nations: An Historical Overview. 2010, <http://www.e-ir.info/2010/09/08/e-h-carr-and-the-failure-of-the-league-of-nations-a-historical-overview/> (vizitat 01.05.2017).
4. McDougal M.S. *International Law, Power and Policy: A contemporary conception*. Boston: Brill, 1953. 259 p.
5. Niebuhr R. Reinhold Niebuhr: *Major Works on Religion and Politics: Leaves from the Notebook of a Tamed Cynic, Moral Man and Immoral Society, The Children of Light and the Children of Darkness, The Irony of American History*. New York: Library of America, 2015, 850 p.
6. Ibidem, p. 386.
7. Ibidem, p. 388.
8. Niebuhr, R., *Interpretation of Christian Ethics*. New York: Seabury Press, 1979, 160p., p. 78.
9. Vasquez, J. *Classics of International Relations*. New Jersey: Prentice Hall College Div, 1990, p. 143.
10. Morgentau H. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1965, p. 227.
11. Morgentau H. *The Purpose of American Politics*. New York: Vintage Books, 1964, p. 230.
12. Morgentau H. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, p. 469.
13. Ibidem, p. 497.
14. Ibidem, p. 528.
15. Karzenstein P.J., Keohane R.O., Krasner S.D. *Preface: International Organization at its golden anniversary*. New York: Cornell Univ, 1998, p. 658.
16. Waltz, K.N., *Man, the State and War*. New York: Columbia University Press, 2001, p. 121.
17. Gilpin, R., *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, p. 102.
18. Richards, J.E., *Toward a Positive Theory of International Institutions: Regulating International Aviation Markets*. New York: Council on Foreign Relations, 1999, p.74.
19. Mitrany, D., *The Functional Approach to World Organization*. În: *International Affairs*, vol. 24, №3, Royal Institute of International Affairs, 1948, pp. 550-563.
20. Haas E.B. *The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing*. În: *International Organization*, vol. 24, №4, Wisconsin University Press, 1970, pp. 607-646.
21. Lindberg D.C. *John Pecham and the Science of Optics: Perspectiva Communis*. University of Wisconsin Press, 1970, p. 243.
22. Nye J. *Nuclear Ethics*. New York: Simon and Schuster, 1970, p. 46.
23. Miller J. D. B., Vincent R. J., *Order and Violence: Hedley Bull and International Relations*, Wotton-under-Edge: Clarendon Press, 1990, p.153.

PREFERINȚELE CONSUMATORILOR DE INFORMAȚIE SPORTIVĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

PREFERENCES OF SPORTING INFORMATION CONSUMERS FROM REPUBLIC OF MOLDOVA

Cristian-Nicolae GHENA, *doctorand,*
SC Transilvania Media Group (Cluj, România)
crfrisk@gmail.com

Rezumat

Obiectivele articolului sunt, în principal, de evidențiere a preferințelor consumatorilor de informație sportivă din Republica Moldova și utilizarea acestor informații în scopul asigurării conexiunii dintre fenomenul jurnalismului sportiv din Republica Moldova și tehnicile specifice de marketing practicate în economia de piață. Ipotezele de lucru descrise în articol arată că grupul-țintă cel mai elocvent pentru această cercetare sunt bărbații cu vârsta cuprinsă între 18 și 49 de ani din Republica Moldova, aceștia având cele mai avansate cunoștințe legate de sport. Metodele folosite sunt colectarea informațiilor cu ajutorul chestionarului, analiza univariată a răspunsurilor, interpretarea și valorificarea acestora, analiza documentară calitativă, analiza documentară cantitativă etc. Rezultatele cercetării vorbesc despre valoarea formativă a motivației în contextul dinamicii orientării spre consumul de informație sportivă. Concluziile desprinse relevă că aprofundarea marketingului pentru sectorul jurnalismului sportiv reprezintă o arie extinsă de cercetare care ar putea aduce avantaje imediate funcționării acestora și eficientizării segmentelor intercorelate de jurnalism sportiv, fenomen sportiv și instituții sportive. Din aceleași concluzii se mai desprinde și ideea conform căreia instrumentele care oferă informații sportive publicului consumator în Republica Moldova ar trebui optimizate și modernizate, pentru a face față concurenței cu produsele similare externe, în special cele din Rusia, România sau Ucraina.

Cuvinte-cheie: mass-media, jurnalism sportiv, marketing, sport, comunicare, mesaj, consumator.

Summary

The goals of this paper consist mainly in finding consumer preferences about sports information from Republic of Moldova and establishing the way to connect the phenomenon of sports journalism in Moldova and specific marketing techniques used in the market economy with the help of previously obtained information. The working hypotheses described in the article demonstrate that the most eloquent target group for this research represent Moldovan men aged between 18 and 49 years, who have the most advanced knowledge about the sport. The methods used in this paper are as follows: gathering information using the surveys, the univariate analysis of responses, interpretation and utilization of obtained data, the documentary qualitative analysis, the documentary quantitative analysis and so on. The research results demonstrate the formative value of motivation in the context of consumption being more and more oriented towards sport information; this formative value was highlighted both by theoretical sport research papers and by research data obtained through previously completed experimental studies in the field of aspirations, interests and values.

The conclusions show that enhancing the marketing of sports journalism represents a wide range of research that could bring immediate benefits to the sport journalism and streamline its interrelated segments, like sports phenomenon and sporting institutions. As another conclusion we can sketch an idea that the instruments that provide sports information to the consumers in Republic of Moldova, should be optimized and modernized to be competitive with similar foreign products, especially those from Russia, Romania or Ukraine.

Keywords: journalism, marketing, sport, communication, message, consumer.

Importanța abordării moderne a jurnalismului sportiv ca vector și vehicul al mesajului către public impune necesitatea de a răspunde, măcar parțial, la întrebările și deschiderile operate de contextul teoretic al aplicării strategiilor de marketing în jurnalism sportiv. Valoarea formativă a motivației în contextul dinamicii orientării spre consumul de informație sportivă a fost pusă în evidență atât prin lucrările teoretice de specialitate, în sport, cât și prin evidențierea unor date de cercetare obținute prin studii experimentale realizate anterior, în domeniul aspirațiilor, intereselor, valorilor [1; 2; 3; 4; 5].

Datele de cercetare, obținute la nivelul eșantionului de bărbați cu vârsta cuprinsă între 18 și 49 de ani, din Republica Moldova, evidențiază unele aspecte motivaționale, precum și diferențe semnificative între aceștia din perspectiva variabilelor analizate. Componenta volițională cuprinde contradicțiile dintre motivele și tentațiile care aduc în atenția bărbatului din Republica Moldova, cu vârsta cuprinsă între 18 și 49 de ani câteva discipline sportive sau câteva canale media cu aplecare către reflectarea fenomenului sportiv. Din această sumă, deloc mare comparativ cu alte țări, subiectul este pus să aleagă, să își exprime o opțiune spre un sport, un tip de jurnalism sportiv, o imagine preferată, o modalitate de a petrece timpul liber și de a primi educație suplimentară.

Această căutare interioară se poate manifesta și sub formă de conflict, când apare dezacordul dintre ceea ce dorește și ceea ce poate avea, ca ofertă de jurnalism sportiv în Moldova. Astfel, decizia poate fi definită și ca modalitate de abordare a unui conflict cognitiv sau afectiv, care definește și “conceptul de autorealizare”. Pentru subiecții supuși anchetei, importanța cunoașterii fenomenului sportiv, cu ajutorul jurnalismului sportiv, este foarte mare. Actul decizional, uneori ireversibil, deseori imprevizibil, poate să marcheze dezvoltarea ulterioară, atât din punct de vedere fizic, cât și psihic, pentru cetățenii interesați de informația sportivă.

Pentru componenta de cunoaștere și interpretare a informației sportive, asistența de specialitate oferită de jurnalistul sportiv impune următoarele: formarea capacității de analiză a competențelor dobândite prin învățare, în vederea orientării spre o anumită ramură sportivă; formarea abilităților de interpretare a rezultatelor și informațiilor, asumarea unui rol de răspândire și utilizare a informației sportive în mediul social din care face parte subiectul; învățarea unor tehnici specifice sporturilor, pentru ca apoi consumul de informație sportivă să crească, sau cel puțin să se mențină la un nivel constant.

Cercetarea a încercat să pună în valoare opinia exprimată de către publicul consumator, cel care, de fapt, ar trebui să dirijeze alegerea conținutului livrat de către instituțiile de jurnalism sportiv din Republica Moldova. A fost ales ca grup-țintă al cercetării segmentul de vârstă al bărbaților care au între 18 și 49 de ani, din Republica Moldova, deoarece aceștia reprezintă grupul cel mai numeros al consumatorilor de informație sportivă, transmisă prin diverse canale media.

Chestionarul elaborat, adresat respondenților, a vizat mai multe obiective: identificarea măsurii în care este cunoscută instituția mass-media de sport din Republica Mol-

dova; determinarea avantajelor rezultate după consumarea unui act sportiv de interes pentru subiect; identificarea cunoașterii distribuției opțiunilor pe sporturi și discipline; Determinarea instrumentelor media, utilizate pentru urmărirea informațiilor sportive; determinarea factorilor motivaționali care conduc la alegerea instrumentelor mass-media folosite pentru urmărirea informațiilor sportive; evidențierea avantajelor care decurg din consumul de informație sportivă; determinarea gradului dorinței de implicare în munca de jurnalist sportiv; stabilirea preferințelor pentru potențiala instituție media unde subiecții ar dori să lucreze; identificarea motivelor pentru care nu se dorește continuarea consumului de informație sportivă, prin media naționale.

La baza cercetării întreprinse au stat următoarele idei: majoritatea bărbaților din Moldova cu vârsta cuprinsă între 18 și 49 de ani cunosc oferta instituțiilor media; avantajele consumului de informație sportivă sunt cunoscute de majoritatea bărbaților cu vârsta între 18 și 49 de ani, din Moldova; un procent majoritar de bărbați, cu vârsta între 18 și 49 de ani, cunoaște distribuția opțiunilor sportive pe filiere și profiluri; anturajul este principalul factor determinant al opțiunilor pentru mass-media sportive; avantajele consumului de informație sportivă sunt cunoscute în mică măsură ș. a.

Ancheta prin chestionar s-a desfășurat în perioada 11-29 iunie 2014. Cercetarea a avut loc în orașele Chișinău, Tiraspol și Comrat, cu ocazia unor evenimente speciale, în cazul nostru, desfășurarea Campionatului Mondial de fotbal din Brazilia. Această competiție a fost transmisă în direct de către postul public de televiziune Moldova 1, iar majoritatea meciurilor au fost comentate de către autor, astfel că posibilitatea de penetrare a acestei cercetări de marketing pe teren a fost exponențial mai mare, din cauza popularității sportive din acea perioadă.

Chestionarul a fost constituit dintr-o serie de itemi: 1 - Localitatea unde domiciliați; 2) Cunoști oferta instituțiilor media din Moldova cu privire la sport (ziare, reviste, online, radio TV)? 3) Care consideri că sunt avantajele consumului de informație sportivă? 4) Ce sporturi urmărești în proporție majoritară? 5) Ce mijloace media alegi pentru a urmări informația sportivă? 6) Care sunt factorii care te-au determinat să optezi pentru alegerea de la întrebarea anterioară? 7) Cum crezi că te poate sprijini informația sportivă în viața cotidiană? 8) La care dintre instituțiile media din Moldova ai dori să lucrezi pentru o zi? 9) Care sunt motivele pentru care preferi să urmărești și să susții echipe și sportivi din alte țări decât din Republica Moldova?

Chestionarul a fost aplicat doar în localitățile specificate și nu a existat nici un subiect din altă localitate care să se afle acolo și să participe prin răspunsuri, pe parcursul desfășurării sondajelor, la ancheta propusă.

Tabelul 1. Variante de răspuns item 1

Variante de răspuns	Nr. Bărbați	Procent
a) Chișinău	55	33%
b) Tiraspol	55	33%
c) Comrat	57	34%

Notă: Aici și în continuare tabelele au fost elaborate de autor.

Din numărul total de răspunsuri exprimate de 167 respondenți, la itemul 2, 131 de bărbați, corespunzător procentului de 78,38% cunosc, în opinia lor, oferta de informație sportivă, în timp ce 36, respectiv 21,73 % nu cunosc această ofertă.

Tabelul 2. Variante de răspuns item 2

Variante de răspuns	Nr. Bărbați	Procent
a. Da	131	78,38%
b. Nu	36	21,73%

Procentele rezultate evidențiază principala preocupare a subiecților pentru educație, sportivă și socială, aspect care îi favorizează în obținerea unei pregătiri ulterioare superioare. Aspectele legate de păstrarea pe termen lung a stării de sănătate se regăsesc pe locul al II-lea în opțiunile exprimate.

Tabelul 3. Variante de răspuns item 3

Variante de răspuns	Nr. Bărbați	Procent
a. Dobândirea unui nivel ridicat de educație sportivă și socială	83	49,82%
b. O bună pregătire pentru viață	49	29,04%
c. Mai multe șanse de păstrare a sănătății	67	40,11%
d. Obținerea unor satisfacții personale	41	24,43%
e. Altele	2	1,37%

Cum putea fi prevăzut, fotbalul a prevalat cu un procent de 44.91%. Subiecții nu au putut bifa alegeri multiple, desi mulți s-au exprimat pentru cel puțin două grupe de sporturi din cele trei propuse.

Tabelul 4. Variante de răspuns item 4

Variante de răspuns	Nr. Bărbați	Procent
a. fotbal	75	44,91%
b. sporturi olimpice	54	32,27%
c. sporturi neolimpice	39	23,41%

Conform datelor furnizate, 23,35% dintre respondenți au ales TV ca preferință principală, 24,85% s-au orientat spre radio, 16,46% - presa scrisă, 17,60% - online, iar 17,84% au ales abonamentele la agențiile de presă. Surprinzător poate, radioul a prevalat, în raport cu televiziunea.

Tabelul 5. Variante de răspuns item 5

Variante de răspuns	Nr. Elevi	Procent
a. TV	39	23,35%
b. radio	42	24,85%
c.presa scrisă	28	16,46%
d. online	29	17,60%
e.reviste și periodice	9	5,50%
f. agențiile de presă	30	17,84%

Se pare că volumul de informație sportivă prezentată de canalele media le facilitează subiecților accesul spre o anume latură a presei, spre un canal media. În clasament, aptitudinile personale și prietenii determină preferințele. Putem interpreta aceste aspecte astfel: subiecții care au ales să răspundă la întrebările formulate prin chestionar, înscriindu-se în primele două răspunsuri din punct de vedere cantitativ, volumul de informație sportivă prezentată de canalele media, dar și aptitudinile personale sunt cei care gândesc în mod pragmatic, care tind spre calea ce le poate asigura succes/performance.

Subiecții au avut, la acest item, posibilitatea unor alegeri multiple, motiv pentru care numărul răspunsurilor depășește valoarea de eșantionare.

Tabelul 6. Variante de răspuns item 6

Variante de răspuns	Nr. Bărbați	Procent
Volumul de informație sportivă prezentată de canalele media	68	40,71%
Aptitudinile pesonale	65	39,04%
Prietenii	40	24,01%
Eforturile asociate	30	18,08%
Publicitatea	19	11,31%
Recomandarea unor persoane	32	19,40%
Ușurința de procurare a informației prin respectivul canal media	21	12,69%
Perspectiva financiară	5	5,50%

Se observă că opiniile subiecților sunt orientate prioritar spre dorința de a le fi oferite mai multe informații despre modelele de succes din sport. Explicația psihologică constă în corelarea dintre volumul informațiilor primite de către public prin promovarea sportivilor de succes. Ar mai fi o explicație logică legată de aceste răspunsuri colectate într-un mod poate surprinzător. Interpretările jurnaliștilor sunt, deseori, tentate să meargă mai degrabă spre latura negativă a lucrurilor, pe motiv că răul atrage mai ușor vizualizări, accesări, cititori, ascultători, privitori, public.

Tabelul 7. Variante de răspuns item 7

Variante de răspuns	Nr. bărbați	Procent
a) Oferirea mai multor informații despre modele de succes	110	65,74%
b) Ore dedicate petrecerii timpului în aer liber, făcând mișcare	54	32,03%
c) Identificarea aptitudinilor, intereselor tale ca suport pentru alegerea profilului profesional	40	24,19%
d) Oportunități de angajare în domeniul jurnalismului sportiv;	23	13,53%
e) Implicarea părinților în construirea educației copiilor	14	8,32%
f) Stoparea violenței și a consumului de alcool, tutun, droguri	44	26,52%
g) Altfel; (cum.....)	1	0,47%

Din datele obținute, se observă că cei mai mulți subiecți se vor orienta spre portalul www.moldfootball.com, urmată în top de Radio Moldova Tineret și de Radio Chișinău. Explicația popularității acestor redacții ar fi că ele reprezintă, pentru public, un model privat sau novator, antagonic față de vechile structuri construite în perioada precedentă,

Tabelul 8. Variante de răspuns item 8

Nr.	Variante de răspuns	Nr. Bărbați	Procent
1.	a.TRM – Moldova 1	31	1,85%
2.	b.TRM – Radio Moldova Actualități	45	2,69%
3.	c.TRM – Radio Moldova Tineret	119	7,12%
4.	d.Moldova Sport	18	1,07%
5.	e.Jurnal TV	30	1,79%
6.	f.Realitatea TV	36	2,15%
7.	g.Eventimentul Zilei Moldova	41	2,45%
8.	h.Canal Regional	32	1,91%
9.	i..Radio Basarabia	29	1,73%
10.	j.Noroc TV	5	0,29%
11.	k. www.moldfootball.com	144	8,62%
12.	l. www.sportbusiness.md	13	0,77%
13.	m.Adevărul de Anenii Noi	3	0,17%
14.	n.Radio Chișinău	88	5,26%
15.	o.Moldpress	1	0,05%
16.	p. TV – PMR	7	0,41%
17.	r. TV Sheriff	5	0,29%

Sursa: Elaborat de autor.

Este concludent răspunsul la întrebarea propusă de itemul 10 în ceea ce privește utilitatea găsită de cetățenii Moldovei în jurnalismul sportiv contemporan.

Tabelul 9. Variante de răspuns la itemul 10

Variante de răspuns	Nr. Bărbați	Procent
a. Da	75	45,20%
b. Nu	53	32,62%
c. Nu stiu	39	23,91%

Într-o economie de piață este normal ca activitatea oricarei organizații care oferă servicii publice, cum este cel al jurnalismului sportiv, să fie determinată, în mod hotărâtor, de piață, atât în ceea ce privește resursele necesare, cât și rezultatele, respectiv, serviciile oferite. Aprofundarea marketingului pentru jurnalismul sportiv reprezintă o arie extinsă de cercetare care ar putea aduce avantaje imediate funcționării și eficientizării segmentelor intercorelate de jurnalism sportiv, fenomen sportiv și instituții sportive.

Prin urmare, piața jurnalismului sportiv este cadrul în care se manifestă cererea de servicii specifice, legate de jurnalism sportiv, din partea clienților/cetățenilor sau persoanelor juridice, dar și oferta de servicii furnizate de diferite organizații publice și private. Dar și publicul consumator, microbistii, iubitorii de sport, cititorii și celelalte categorii aflate în conexiune directă sau indirectă cu jurnalismul sportiv și cu sportul trebuie să-și aducă o minimă contribuție la creșterea calitativă progresivă a acestui domeniu de complex.

Din datele colectate prin intermediul cercetării rezultă că în Republica Moldova se dorește consumul de informație sportivă, însă grupul-țintă consideră că instrumentele naționale pe care le are la îndemână ar trebui optimizate și modernizate. S-a mai remarcat faptul că mulți dintre cei intervievați consumă informație sportivă la îndemnul unei persoane din anturaj și că, prin consumul de informație sportivă, se dorește copierea modelelor de succes. Aceste lucruri pot fi fructificate, din punct de vedere social, de instituțiile specializate care se ocupă de stilul comportamental în societate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Carey J.W. Communications as culture: essays on media and society. New York: Routledge, 2009.
2. Chadwick S., Beech J.G. Marketing of Sport. New York: Pearson Educations - Prentince Hall, 2006.
3. Parkhouse B.L. The management of sport – Its foundation and application. 2nd edition. Saint Louis: Mosby, 1996.
4. Van Heerden C.H. Factory affecting decision-making in South African Sport Sponsorships. Pretoria: University of Pretoria, 2001.
5. Ghena C. Marketingul aplicat în jurnalismul sportiv. În: Art Eco. Revistă de studii și cercetări economice (București), 2014, nr. 2, pp. 118-121.

FEDERALISM: THE CONDITIONS OF FUNCTIONALITY

FEDERALISM: CONDIȚIILE FUNCȚIONALITĂȚII

Rafik SULAIMAN, PhD,
Mardin Artuklu University, Turkey
drsulaiman7@gmail.com

Rezumat

Incontestabil, abordarea problemei federalismului comportă oportunități pentru aprofundarea fundamentelor teoretice ale politologiei și interpretarea adecvată a proceselor politice recente. Federalizarea ca model politic este flexibilă și democratică, capabilă să rezolve problemele politice dintre autoritățile centrale și locale într-o țară cu numeroase culturi și naționalități. Articolul dezbate noțiunea de federalism și anumite viziuni asupra esenței acestuia. Abordarea ce se axează pe legătura dintre constituentele federației, autoadministrarea și abilitățile ei operaționale este însoțită de examinarea condițiilor care pot asigura dezvoltarea acestor elemente într-un cadru de funcționalitate.

Cuvinte-cheie: *federalism, democrație, proces politic, abordare politologică, federalism asimetric, funcționalitatea federalismului*

Summary

Without a doubt the approach to federal case is an improvement step in the theoretical enrichment and deepening of the political science. The federalism as a political model is flexible and democratic, able to resolve the political problems between the central and local authorities, in a country of many cultures and nationalities. The following article debates on the notion of federalism and several of its interpretations. One interpretation focuses on the link between the element of the federation, its self-administration and its ability to act as one. Another point of view leans towards ensuring the best development conditions for its elements rather than standing alone.

Keywords: *federalism, democracy, political process, politological approach, assymmetric federalism, functionality of the federalism*

Lately, there has been an increase in the interest in federal political institutions, which is most justifiable if we consider that many of the most developed and most democratic countries in the world are federations: „Federations and decentralized unions, and also local government decentralization, allow spatially-concentrated communities considerable freedom to manage their own affairs and to protect minority rights, for example over education or language policy. Certain well-known cases can be regarded as exemplifying the success of federations in established democracies and plural nations, notably Switzerland, Canada, India, and the United States” [1, p. 11]. Although the number of countries with a federal structure (28 out of 193 recognized by the United Nations) seems small compared to those with a unitary political system, around 40% of the world’s population lives in these 28 countries [2]. But what is significant about federal states is the variety of existing forms, from developed societies. To less developed countries such as Nigeria or Ethiopia, which have been able to integrate ethnic, linguistic and cultural differences such as India, Canada or Malaysia and others who have problems in this regard, such as Belgium, and up

to states that, although not yet true federations, still possess federal structures and features such as Italy and Spain. R. L. Watts explains the increasing relevance of federal organization to today's world through the following aspects [3, p. 71]:

- cultural particularities that make sense of the desire for self-determination;
- people who want to be global consumers but local citizens;
- the economy no longer has national bases and people don't have to like each other to get mutual benefits;
- technological changes have led to the organization of federal business principles, which has led to attitude changes towards political organization;
- the principle of subsidiarity as a democratic principle is applied in all areas;
- federations are flexible and adaptable forms of organization;
- UNDP shows that Human Development Index is higher in federal rather than centralized states. The United Nations Development Program sets the Human Development Index (HDI), which also takes into account qualitative factors such as education and health.

The federalism remains a great unknown, because sometimes while it is equivalent to the destruction of the state and the nation, in Great Britain it is associated with too much centralization (which is why the federal projects was seen as an accumulation of too many powers in the hands of the technocrats) [4, p. 5]. Alfred Stepan expound this situation: „Unfortunately, some of the most influential works in political science today offer incomplete or insufficiently broad definitions of federalism and thereby suggest that the range of choices facing newly democratizing states is narrower than it actually is. In large part, this stems from their focusing too exclusively on the model offered by the United States, the oldest and certainly one of the most successful federal democracies” [5]. However, federalism has a fairly safe future, in particular because the nation-state is overtaken by things, but in Europe also due to the fact that the Treaty of Lisbon has put a few solid stones at the federal edifice of the European Union.

„Equality of citizens does not mean that territorial units must have the same powers ... The asymmetric status of units based on nationality can be considered as a means of promoting the principle of moral equality, because it guarantees the same attention to the identity of minorities as the one of the majority nation” [6, p. 226]. This means that, for example, Canadian territorial units can, in an asymmetric federalism, exercise specific skills and take responsibilities according to their own situation. In Canada, federalism has many asymmetric aspects. On the one hand, those *de jure*, which come from the constitutional and legal nature and which emphasize the division of powers, and on the other hand the *de facto* ones, which come from the administrative arrangements between the levels of government. However, they are not very stable, because they can be modified according to the short-term force ratios, and in addition, the *de jure* are almost irrelevant in numeric terms compared to the *de facto* ones. Moreover, the few powers granted are in fact a compensation for the breach of exclusive competence in Quebec [7, p. 163].

The subjects of the federation are guaranteed territorial integrity. This is an inalienable right of federal subjects. Under the conditions of democratic federations, territorial integrity is assured. However, we can not say the same under the conditions of federations with

authoritarian regimes. As an example, we have the Soviet federation. It is well known that initially the Moldavian Soviet Socialist Republic, which was forced into URSS as a result of the additional secret protocol of the Ribbentrop-Molotov Pact, would have a territory of about 50,000 square kilometers. By the end, Moldova was also robbed of those territories, which have never joined other states [8, p. 7].

Along with the federal constitution, the Constitutions of federal subjects also operate in some federations. Also, federal law acts alongside federal subjects' laws. In all cases, however, the supremacy of federal legislation is undermined by federal law. This ensures the uniqueness of normative regulation on matters of major interest. It also affects the organs of federal.

Beyond federal issues, within the federal state there can be seen the so-called federal territories, which do not enjoy the status of federal subjects, but are subordinated directly to the central public authorities. This category includes federal districts (US, Mexico, Australia, etc.) where the capitals of these states are located, some forms of autonomy being determined by the need to solve some national problems. Thus, we see forms of autonomy in the federation: autonomous republics, autonomous regions, national districts, autonomous provinces. Depending on the co-ownership between the federal state and federal subjects (federal states), federalism may be dualistic or cooperative. Dualistic federalism requires a balance between the federal state and the federation subjects, the latter being endowed with a certain competence, and the relations between them based on the principle of internal non-interference [9, p. 92]. Cooperative federalism is based on the idea of bilateral co-operation between the federation and the federation subjects, with a fair division of attributions between the federation and its subjects. „This cooperation has given autonomy to many states, thanks to block grants from various federal governments” [10, p. 54]. However, the federation is a sovereign state that pays greater attention to its unitary character. Currently, federations have begun to be classified as symmetrical and asymmetrical.

The classic symmetric federation consists of subjects of the federation, having the same legal status. The asymmetric federation is manifested in many forms [11]: The first model is the structural asymmetric federation - it is characterized by the fact that besides federation subjects, the federal state includes other territorial formations: federal territories, federal district, federal colonies, and some states, even associated states. For this model of asymmetric federation, the inequality of legal status of federation and non-subjects is specified by reducing the rights of the latter. The second model of asymmetric federation consists only of subjects of the federation, but unidentified. Russia, which consists of 89 federation subjects, includes: republics, territories, regions, autonomous regions, autonomous districts, two federal cities. The third asymmetric federation model, „camouflaged asymmetry”, consists of federation subjects of the same rank, but equality is not respected in some areas (they are represented in a disproportionate manner in the parliamentary assembly, depending on the number of population within each subject). An example of such a federation is the United Arab Emirates, where seven federation subjects are represented in the National Assembly by a different number of deputies (from 4 to 8). De facto „asym-

metry refers to variation (commonly observable in most federations) in size and wealth of constituent units, geography, population, economic development and so on” [12, p. 171].

Analyzing the federal structure of the states, we find that it is not determined by the territorial area, by the density or the number of inhabitants, by the existence of several nationalities, by the political regime or by the government, but by the unification or de-regulation of several states to achieve common interests.

REFERENCES

1. Norris Pippa. Stable democracy and good governance in divided societies: Do power-sharing institutions work? Paper for presentation at the International Studies Association 46th annual convention. Cambridge: Harvard University, John F. Kennedy School of Government, 2005. [On-line]: <https://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/ Acrobat/Powersharing%20solutions.pdf> (Accesat 1.06.2017)
2. Davenport John J. For a Federation of Democracies: Response to Stephen Shlesinger. În: *Ethics and international affairs*, 2009, Vol. 23, N 1. [On-line]: <http://www.ethicsandinternationalaffairs.org/2009/for-a-federation-of-democracies-response-to-stephen-schlesinger/> (Accesat 5.06.2017).
3. Watts Ronald L. Comparing Federal Systems. Montreal: McGill, Queen's University Press, 2008.
4. Bârna Radu Cristian. Regiuni în state Federale / Idei și instituții regionale. Cluj: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2012.
5. Stepan Alfred. Federalism and Democracy: Beyond the U.S. Model. În: *Journal of Democracy*, 1999, Vol. 10, N 4, pp. 19-34.
6. Kymlicka Will. *La voie canadienne. Repenser le multiculturalisme*. Montreal: Boreal, 2003.
7. Bârna Radu Cristian. Op. cit.
8. Pantea Oleg. Elemente de analiză praxiologică a contractului normativ ca izvor al dreptului constituțional (actul de constituire a statelor federative). În: *Analele științifice ale Universității de Studii Europene din Moldova*. Chișinău: USEM, 2015, pp. 5-10.
9. Schapiro Robert A. The Return of Dualism. În: *Polyphonic Federalism*. Chicago: University of Chicago Press, 2009.
10. Barrué-Belou Rémi. Evolution of Intergovernmental Relations and the Strengthening of Autonomy. În: *The Ways of Federalism in Western Countries and the Horizons of Territorial Autonomy in Spain*. Berlin-Heidelberg: Springer Verlag, 2013, pp. 149-163.
11. Von Beyme Claus. Asymmetric federalism between globalization and regionalization. În: *Journal of European Public Policy*, 2005, Vol. 12, Issue 3 (Towards a federal Europe?), pp. 432-447.
12. Lluch Jaime. *Visions of Sovereignty: Nationalism and Accommodation in Multinational Democracies*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2014.

Serghei SPRINCEAN. SECURITATEA UMANĂ ȘI BIOETICA
MONOGRAFIE

Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2017. 304 p.

Domeniul securității umane reprezintă o sferă de interes deosebit pentru un șir întreg de specialiști din diverse științe: studiile de securitate, științele politice, științele administrative, sociologie, filosofie, științele comunicării, asistență socială, științele ale educației, psihologie socială etc. Acest domeniu al securității umane reprezintă unul sintetic și pluridisciplinar. În epoca globalizării și a dominației paradigmei democratismului și a individualismului, domeniul în cauză indică asupra faptului că toate disciplinele care participă la fundamentarea teoretico-metodologică a acestuia sunt subordonate în totalitate și exclusiv logicii utilității și practicității elaborărilor în perspectiva implementării aplicative armonioase a diverselor aspecte ale securității umane cu scopul final de îmbunătățire calitativă a vieții comunității și cetățeanului, prin asigurarea securității personale într-un mod mai eficient, transparent și bazat pe satisfacerea nevoilor individului uman.

În această ordine de idei, lucrarea ”Securitatea umană și bioetica”, semnată în calitate de autor de doctorul în politologie Serghei Sprincean, subliniază caracterul pluridisciplinar și profund aplicativ al domeniului securității umane, menit să sprijine eforturile clasei politice și ale societății în ansamblu, în vederea eficientizării impactului benefic asupra totalității de domenii sociale în care este implicată. Scopul lucrării, după cum a fost formulat de către autor chiar de la bun început, constă în a stimula un exercițiu al reflecției critice și al analizei interconexiunii dintre concepția securității umane și domeniul bioeticii, abordate ca părți componente ale sistemului sociopolitic, precum și ca un sistem integru distinct, destinat asigurării securității omului conform principiilor bioetice.

Lucrarea dr. Serghei Sprincean se axează pe studiul sistemico-politologic al bioeticii și al securității umane în contextul crizei globale multiaspectuale. Lucrarea este structurată în mod logic și bine chibzuit, în cinci capitole, tematica fiecăruia tinzând să completeze capitolul precedent. Impresionează segmentarea echilibrată și simetrică a conținutului în subiecte specifice, ceea ce a permis autorului să cuprindă în lucrare analiza unei multitudini de aspecte direct sau circumstanțial legate de tema aleasă, care să o elucideze mai complet și mai profund. Studiul dat cuprinde o structură reușită, care i-a permis autorului să realizeze o analiză adecvată a domeniului asigurării securității și bunăstării persoanei umane în coraport cu principiile bioetice pe plan teoretic și practic.

Referindu-ne la conținutul lucrării, autorul face o analiză pertinentă a precursorilor și paradigmelor din domeniul securității umane și din cel al bioeticii, unde se pune accentul în mod firesc pe multitudinea de teorii și concepte de referință pentru domeniul cercetat. Primul capitol din lucrare este dedicat conceptualizării bazei euristice a studiului bioeticii și securității umane și posedă un conținut teoretico-metodologic, demersuri care se mai regăsesc și în capitolele următoare. Primul subcapitol include studiul istoriografic și reperele conceptuale ale problematicii studiate, fiind puse în lumină cele mai relevante elaborări științifice care au fost perfectate de unii cercetători din străinătate, cea mai mare parte fiind rezervată elucidării proceselor de formare și evoluție a concepției securității umane și a domeniului bioeticii, inclusiv în context politologic și sistemic. Al doilea subcapitolul debutează cu redefinirea și analiza corelațiilor tradiționale dintre morală și politică, continuând cu cea dintre etică și securitate, finalizându-se cu analiza raportului dintre bioetică și securitatea umană sub aspect istoric, precum și al importanței concepției securității umane și bioeticii în contextul ameliorării nivelului securității umane, a respectului pentru demnitatea omului. Mai apoi se face o cercetare a evoluției problematicii relației dintre securitate, morală și politică în cadrul școlii de politologie din Republica Moldova, tabloul fiind întregit de analiza aplicării altor componente ale metodologiei securității umane și bioetice în procesul de securizare atât la nivel individual, cât și la cel global. Sunt reliefate obiectivele trasate în cadrul studiului de față, precum și direcțiile de valorificare a acestora. La finele capitolului sunt expuse unele reflecții ce se referă la conținutul elaborărilor în domeniul analizei fenomenului securității umane și al bioeticii în context politologico-sistemic și la metodologia de cercetare specifică a acestei tematici.

Capitolul al doilea conține o analiză sistemică a fenomenului bioeticii și a domeniului securității umane. În primul subcapitol sunt investigate bazele teoretico-metodologice ale corelației bioeticii cu securitatea umană. La fel, este analizat aportul metodologic al școlilor politologice și filosofice din Republica Moldova la cercetarea problematicii specifice domeniului securitar, în special a concepției securității umane. Subcapitolul al doilea se referă la conceptualizarea politologică a securității umane în spațiul est-european, referindu-se la o analiză multilaterală a importanței și impactului general-științific al elaborărilor teoretico-metodologice în domeniul dat ale cercetătorilor din România, Rusia și Ucraina.

În capitolul al treilea este analizată problematica bioeticii în procesul de asigurare a securității omului în condițiile globalizării și subliniate căile de realizare a transformărilor globale în domeniul securității, investigațiile fiind îndreptate cu precădere spre punerea în lumină a proceselor actuale de reconfigurare a pozițiilor și de redimensionare a domeniului bioeticii în contextul elaborării mecanismelor de asigurare a securității persoanei umane și a omeniirii în întregime. Primul subcapitol este dedicat cercetării diverselor perspective de analiză a rolului bioeticii în asigurarea securității umane. Accentul a fost pus pe aportul cercetătorilor și a experienței sociopolitice acumulate în spațiul european referitor la domeniul implementării metodologiei bioetice în procesul de asigurare a securității umane. În continuare este cercetată evoluția școlii în domeniului bioeticii din Republica Moldova. Se reliefează situația în domeniul cercetării sub aspect comparativ a fenomenelor bioetice din perspectiva diverselor trasee de dezvoltare a acestui domeniu. La fel, se cercetează în context sociocivilizațional global procesele de formare a diverselor modele socioculturale ale bioeticii. Subcapitolul al doilea se axează pe cercetarea fenomenului securității umane și a bioeticii în perioada crizei globale, subliniind importanța strategiilor globale de securizare umană. A fost efectuată o analiză politologică a problematicii omului în contextul edificării bioeticii, precum și din

perspectivă securitară, fiind abordate diverse aspecte specifice acestui subiect în interconexiune istorică și teoretico-metodologică. Se continuă cu investigarea diverselor abordări ale fenomenului eugenic pe parcursul evoluției sale istorice și metodologice, după care este analizat aportul Clubului de la Roma la fundamentarea strategiei de securitate.

În capitolul al patrulea este analizată securitatea umană și bioetica în contextul priorităților sociopolitice contemporane. Sunt reliefate o serie de propuneri pentru ajustarea politicului și domeniului asigurării securității la prioritățile sociopolitice contemporane. Primul subcapitol se referă la importanța bioeticii politice pentru asigurarea securității ființei umane. În al doilea subcapitol se abordează rolul și importanța factorului bioetic și securitar în procesul de bioetizare a vieții sociale și politice, fiind reliefate unele avantaje și dezavantaje ale perspectivei bioetice în cadrul abordării problematicei crizei globale, precum și unele oportunități și constrângeri. Aici se investighează un șir de aspecte de un interes sporit pentru buna funcționare a sistemelor securitare actuale, ca de exemplu, contracararea și combaterea efectelor nocive ale fenomenului terorismului, amplificat odată cu procesele de globalizare. Diversele forme ale terorismului entropic sunt cercetate din perspectiva proceselor de bioetizare a sistemelor securitare.

În capitolul al cincilea sunt investigate diverse aspecte bioetice ale asigurării securității umane în Republica Moldova. Acestea sunt legate de formele practice de interconexiune a domeniului securității umane cu cel al bioeticii. În acest context, cazul Republicii Moldova este cu atât mai relevant, cu cât recomandările făcute în baza rezultatelor obținute în cadrul cercetării date vizează implementarea acestora în spațiul sociopolitic autohton. Primul subcapitol debutează printr-o analiză a componentelor practico-aplicative și metodologice ale concepției bioetice în corelație cu politicile de securitate umană din Republica Moldova. La fel, sunt investigate o serie de manifestări practice ale fenomenului global al bioeticii cu impact asupra sectorului securității umane și a vieții sociale și politice din Republica Moldova. Sunt cercetate perspectivele de modernizare a sectorului național de securitate în conformitate cu normele securității umane și principiile bioetice în cazul asocierii internaționale a Republicii Moldova. Subcapitolul al doilea conține abordări normativ-strategice ale problematicei bioetice în contextul necesității amplificării procesului de securizare umană în Republica Moldova. În această ordine de idei, se promovează aplicarea metodologiei bioetice și celei specifice concepției securității umane în vederea soluționării celor mai grave probleme din domeniul securității umane pentru cetățenii din Republica Moldova prin argumentarea necesității adoptării strategiei și politicilor naționale în domeniul securității umane și a bioeticii. Bioetizarea relațiilor sociale și a proceselor securitare la nivel mondial lasă o amprentă semnificativă și la nivel local, unde de asemenea se produc procese de modernizare a vieții social politice și a sectorului național de securitate, dar totuși cu ritmuri mult mai lente decât ar fi acceptabil de societate. În acest sens, în subcapitolul de față sunt identificate impedimentele din calea accelerării proceselor date, precum și metodele de fortificare a securității umane în Republica Moldova prin racordarea la principiile și imperativele bioetice. Spre final sunt expuse un șir de concluzii preliminare cu privire la rolul și importanța securității umane, ale factorului bioetic și ale procesului de bioetizare a sectorului de securitate și a vieții sociopolitice din Republica Moldova, în perspectiva încadrării plenare în ritmurile firești ale proceselor globale de securizare umană și coordonare a depășirii crizei mondiale.

Lucrarea dr. Serghei Sprincean prezintă un interes special ca obiect de studiu, ca actualitate de cercetare, ca profunzime și dezvoltare completă. Aspectele abordate și examinate în lucrare formează o latură valoroasă și actuală a temei și constituie rezultatul unui studiu științifico-practic detaliat al literaturii specifice domeniilor securității umane și bioeticii. Aspectele interdisciplinare examinate în această lucrare scot în evidență actualitatea și importanța problematicei abordate atât din punct de vedere teoretic, cât și practic. Ca urmare a interpretării

și sistematizării corespunzătoare a unei multitudini de surse științifice și publicații periodice, autorul reușește să atingă scopul propus, de a elabora o lucrare originală care să pună în valoare aspectele fundamentale ale evaluării gradului de eficiență a politicilor de stat din domeniul asigurării securității și bunăstării persoanei umane în coraport cu principiile bioetice. Lucrarea de față rezultă tocmai din faptul că reformarea sistemului național de securitate umană a devenit pentru multe state, inclusiv pentru Republica Moldova, o prioritate națională din momentul în care s-au văzut constrânse să se adapteze la dinamica unor transformări politice, economice și sociale interne, dar și la replieri geopolitice regionale. Pas cu pas, autorul studiului urmărește și analizează cu destulă îndemânare premisele și conceptele care ar sta la baza edificării și creării sistemului securității umane în Republica Moldova, înscriindu-l, în definitiv, într-un context al opțiunii de integrare regională și internațională.

Lucrarea *Securitatea umană și bioetica*, reprezintă un studiu cu caracter cumulativ și de sinteză, pe de o parte, a unui vast material teoretic și factologic, iar pe de alta, a unei experiențe unice a autorului în domeniul bioeticii. Studiul combină o serie de metode de facilitare a prezentării și însușirii conținutului lucrării, precum multiple analize sintetice, scheme și grafice, o bibliografie bogată, completată atât cu literatură clasică de specialitate, opere științifice de referință din domeniu, cât și cu surse bibliografice de ultimă oră. În acest context, se poate concluziona că lucrarea dată constituie o elaborare științifico-aplicativă și didactică de excepție ce are menirea să completeze fondul de carte și de cunoștințe din Republica Moldova în domeniul securității umane și în cel al bioeticii, prezintă un vădit interes științific, fiind extrem de utilă studenților, masteranzilor și doctoranzilor, experților și specialiștilor în domeniul studiilor de securitate și al bioeticii, factorilor de decizie și funcționarilor din cadrul instituțiilor și autorităților publice centrale și locale, și, nu în ultimul rând, cercetătorilor științifici și analiștilor fenomenelor și proceselor sociopolitice din Republica Moldova care manifestă interes pentru problemele bioeticii și optimizarea mecanismelor de asigurare a securității umane.

Contribuția studiului de față o vedem anume în determinarea unei ierarhii a amenințărilor și vulnerabilităților la adresa securității umane, care trebuie abordate și în identificarea strategiei generale de diminuare a lor. Punctele forte ale lucrării se referă la investigarea impactului pe care îl au cadrul normativ și instituțional de asigurare a securității umane a Republicii Moldova. Monografia se înscrie într-o abordare interdisciplinară a securității, oferind un studiu comparativ al acesteia în funcție de semnificațiile pe care i le atribuie diferite școli și studii de securitate, dar bazându-se pe cadrul normativ și instituțional de asigurare a securității în Republica Moldova.

Lucrarea reprezintă o cercetare fundamentală, de o semnificație teoretico-metodologică deosebită, iar valențele aplicative, în special la interferența dintre concepția securității umane și cea bioetică, n-au întârziat să fie bine reliefate în lucrare. Studiul în cauză reprezintă o dovadă elocventă că cercetătorii științifici din Republica Moldova posedă o capacitate deosebită de expertiză și competență pentru a aborda o gamă variată de probleme de sorginte politologică într-un context securitar și bioetic, elucidând cele mai importante procese structural-sistemice la nivel global, regional și local, contribuind astfel la o mai bună cunoaștere și înțelegere a transformărilor din societatea Republicii Moldova.

**Victor JUC, doctor habilitat, profesor cercetător,
Institutul de Cercetări Politice și Juridice al AȘM
juc.victor@gmail.com**

Valeriu CAPCELEA.

ETICA ÎN FAȚA PROVOCĂRILOR SOCIETĂȚII POSTMODERNE
MONOGRAFIE

Bălți: S. n., 2016. 142 p.

Doctorul habilitat în filosofie, conferențiarul universitar, secretarul științific al Filialei Bălți a Academiei de Științe a Moldovei Valeriu Capcelea a adăugat la numeroasele lucrări în domeniul eticii publicate în ultimul deceniu (2 monografii, 38 de articole științifice, 8 manuale pentru studenții școlii superioare etc.) o nouă lucrare - *Etica în fața provocărilor societății post-moderne*.

Autorul tratează printr-o abordare nouă, integrată în problematica postmodernă, pluridisciplinară și panoramică, schimbările și transformările care se produc în etică la acest început de mileniu. În monografie sunt elucidate nu numai modificările ce au loc în *etica tradițională* (antropocentrică), care vizează interacțiunile dintre indivizi ca membri ai colectivității umane, dar, mai ales, apariția în a doua jumătate a sec. al XX-lea a *eticii netradiționale* (aplicative) - *etica vitalității, bioetica, etica Pământului, etica ecologică, tehnocetica, etica și schimbările climatice, deontologia profesională* etc., care abordează interacțiunile dintre oameni și natură, atitudinea morală față de tot ce este viu și relațiile dintre om, tehnică și tehnologiile societății cunoașterii cu scopul ca respectarea normelor, valorilor și principiilor morale să devină un mijloc important pentru a asigura supraviețuirea umanității și a garanta principiul continuității în dezvoltarea generațiilor umane. Într-un capitol aparte autorul tratează și problemele raportului dintre politică și morală în general și, în condițiile tranziției de la societatea totalitaristă la cea democratică, în mod particular, analizând starea de lucruri în Republica Moldova. De asemenea, sunt analizate problemele ce țin de educația morală a tinerei generații și educația în baza normelor, valorilor și principiilor eticii creștine. O atenție deosebită autorul o acordă problemelor deontologiei profesionale, un domeniu ce s-a transformat astăzi într-o tendință mondială în evoluția eticii.

Lectura volumului ne permite să ajungem la concluzia că este o lucrare de o densitate informațională impresionantă în domeniul eticii în general și al eticii aplicate în mod special, care se bazează pe o putere de sinteză a proceselor ce se produc în dezvoltarea eticii netradiționale la începutul sec. al XXI-lea. Totodată, putem spune cu certitudine că

suntem în fața unei cărți fundamentale pentru cei care doresc să cunoască sau să aibă un punct de plecare în discuția cu privire la criza moralității în societatea contemporană și căile de ieșire din ea.

Studiul în cauză este destinat filosofilor, eticienilor, sociologilor, istoricilor, pedagogilor, teologilor. Prezintă interes și poate fi util unui cerc larg de cititori, în mod special, pentru cei care sunt îngrijorați de starea moralității din societatea postmodernă mai ales în țările care se află în procesul tranziției de la societatea totalitaristă la cea democratică. Lucrarea poate contribui la dezvoltarea conștiinței oamenilor cu privire la necesitatea respectării normelor și valorilor morale general-umane în general și a celor creștine în mod special, facilitând atât însușirea normelor, valorilor și virtuților etice necesare existenței sociale a oamenilor, cât și educarea lor în spiritul unei atitudini morale înțelegătoare față de semenii săi și față de natură, față de tot ce este viu pe Terra.

**Vasile ȚAPOC, *doctor habilitat în filosofie, profesor universitar,*
*Departamentul de Filosofie și Antropologie al USM***

Bun de tipar 3.07.2017   Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1.   Coli de tipar 17,5   Coli de autor 26,5
Tirajul 85 ex.

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46